

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN ve ZİHNİYET: GENÇLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Köksal PEKDEMİR

2501150171

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Birsen Banu OKUTAN

İstanbul, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : KÖKSAL PEKDEMİR Numarası : 2501150171
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BİRSEN BANU OKUTAN
Tez Savunma Tarihi : 05.04.2018 Saati : 10:30
Tez Başlığı : "DİN VE ZİHNİYET: GENÇLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. İSMAİL DEMİREZEN		Düzeltilme
2- DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BİRSEN BANU OKUTAN		Kabul
3- DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ZÜBEYİR NİŞANCI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA TEKİN		
2- PROF. DR. ALİ AYTEN		

ÖZ

DİN ve ZİHNİYET: GENÇLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Köksal PEKDEMİR

Bu çalışmanın amacı; dindar gencin zihniyetini dinin ne kadar şekillendirdiğini, din-disiplin, din-ibadet, din-tüketim ve din-medya başlıklarından hareketle ortaya koymak ve dinin, dindar gençlerin günlük hayatında nasıl bir boşluğu doldurduğunu tespit etmektir. Tüm bunlar 1990-1998 yılları arasında doğan ve 2010 sonrası çocukluktan çıkıp, gençliğe doğru adım atan, kimlik yapıları oturmaya başlayan ve kendisini dindar ya da muhafazakar olarak tanımlayan gençler örneğinde incelenecektir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan araştırmamızın din sosyolojisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, zihniyet, genç, ibadet, tüketim, medya.

ABSTRACT

RELIGION AND MENTALITY: A RESEARCH ON YOUTH

Köksal PEKDEMİR

The purpose of this study is to reveal how religion has shaped mentality of religious young with reference to titles of religion-discipline, religion-worship, religion-consumption and religion-media. Additionally, the aim of this study is to find out what kind of gap is filled by religion in daily life of religious youth. All these will be examined in the case of young people born between the years 1990-1998 who have stepped towards youth after the 2010, starting to establish identity structures, and defining themselves as religious or conservative. It is thought that our research which is conducted through semi-structured interviews will contribute to the sociology of religion.

Key words: Religion, mentality, young, worship, consumption, media.

ÖNSÖZ

Hayatımın en anlamlı uğraşlarından olan akademi için kendimin ve sevdiklerimin vaktinden çaldığım bu araştırmada birçok kişinin emeği bulunmaktadır. Öncelikle üzerimde emeği çok çok büyük olan, akademik hayatımda beni çok farklı noktalara taşıyan, danışmalık görevini fazlasıyla yerine getiren, her daim soru ve sorunlarımla ilgilenen, kendisine her zaman rahatlıkla ulaşabildiğim, öğrencisi olmakla gurur duyduğum çok kıymetli hocam Birsen Banu OKUTAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Maddi ve manevi desteklerini ömrüm boyunca benimle hissettiğim anne ve babama, her daim dualarında yer bulduğum anneanneme, katılımcılara ulaşmam için her türlü yardımı gösteren Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği yöneticilerine ve çalışmamın esas noktasını oluşturan kıymetli katılımcılara çok teşekkür ediyorum. Sizler olmasaydınız bu çalışma olmazdı.

Tezimi baştan sona okuyup açık yüreklilikle eleştiride bulunan kıymetli dostum Furkan ÇOBAN ve Kenan ECEOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Evliliğimizin ilk ayları olmasına rağmen, kendisinden çaldığım ilgi ve zamanı her daim anlayışla karşılayan ve desteklerini sürekli hissettiğim kıymetli eşime göstermiş olduğu fedakarlıklar ve yardımlar dolayısıyla ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN-ZİHNIYET İLİŞKİSİ VE TEORİK ÇERÇEVE

1. 1 Bölüme Giriş:.....	18
1. 2 Zihniyet	19
1. 3 Din.....	25
1. 4 Din-Zihniyet İlişkisi	30
1. 5 Teorik Yaklaşım.....	34
1. 6 Çilehane İlmi Araştırmalar Derneği.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

2. 1 Mülakatlar	43
-----------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN TARTIŞILMASI

3. 1 Değerlendirme.....	130
SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA	152
EKLER.....	160

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: Aktaran
AVM	: Alış Veriş Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz	: Bakınız
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
KYK	: Kredi Yurtlar Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
vs.	: Vesaire

GİRİŞ*

İnsan, değerden arınmış, hiçbir yere ait olmayan, mutlak manada geçmişinden, bugününden ve geleceğinden bağımsız olarak hareket edebilme özgürlüğüne sahip bir varlık değildir. Çünkü o, kimlik ile doğar ve ölene kadar hep bir kimliğin taşıyıcısı olur. Kimlikleri oluşturan değerler değişse de kimlik her daim varlığını sürdürür. Bazen Müslüman, bazen Yahudi, bazen Ateist bazen de başka bir yapıya bürünebilir ama en nihayetinde birey muhakkak bir kimliğe sahip olur ve onun taşıyıcılığını üstlenir.

Bu çalışmada kimlik ile zihniyet bir bütün olarak ele alınmış ve zihniyetler kimliğin gösterge araçları olarak kabul edilmiştir. Zihniyetler; “bireylerin davranışlarında sürdürdüğü değer ve inançların toplamından oluşmaktadır. Bu değer ve inançlar toplamı sadece içsel birtakım unsurlar olarak kalmayıp belli bir yaşama ve davranış biçimine, belli bir tutuma” (Yavuz, 2012:589) dönüşür. Zihniyet, bireyin kendisine ve çevresindeki maddi ve manevi her türlü varlık ile olan ilişkisine anlam yükleyen bir prizmadır.

Geçmişe kıyasla değişimin hızlandığı bugünün toplumunda sabiteler hareket etmekte, “katı olan her şey buharlaşmakta” (Berman, 2004), modernleşmeyle başlayan süreçte ortaya çıkan araçların etkisiyle bireyi şekillendiren, onun zihniyetini yoğuran değerler farklılaşmakta ve hayata bakış sürekli değişime uğramaktadır. Geleneksel toplumlarda zihniyetleri dolayısıyla kimlikleri oluşturan faktörler büyük oranda zaman ve mekâna bağımlıyken, gelişen kitle iletişim ve ulaşım araçlarıyla zaman ve mekân anlamını yitirmiş, çoğunlukla zamandan ve mekândan bağımsız, bunları aşan ortak pek çok paydada birleşen küresel zihniyetler oluşmuş ve geçmişe kıyasla hızlı değişimler yaşanmış ve yaşanmaktadır.

* Elinizdeki bu çalışma aşağıda da ifade edileceği üzere, yorumlayıcı paradigmayı dikkate alan, nitel bir araştırmadır. Temelde spesifik bir başlık ile ifade edilmesi ideografik yaklaşımı temellendirmek adına daha açıklayıcı olabilirdi; fakat çalışmanın hangi kategoriye denk düşebileceğini anlamlandırmak üzere “genel bir başlık” (Din ve Zihniyet: Gençlik Üzerine Bir Araştırma) tercih edilmiştir. Ayrıca Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği çalışanlarının göze çarpan bir isimlendirmeye ifşa olmama istekleri de göz önünde bulundurulduğunda genel bir kodlama sistemi etik açıdan da uygun görülmüştür.

Bu değişimi ortaya çıkartan sebepleri ve nereye doğru evrildiğini tespit etmek, açıklamak ve anlamlandırmak genelde sosyolojinin özelde ise din sosyolojisinin uğraş alanlarından birisidir. lgener'in (2006:26) deyimiyile insan, doğa ve madde ile olan ilişkisinin, değişen şartlar ile her daim güncellenen zihniyetlerin din ile irtibatının, yeme, içme, giyinme, gezme, evlenme gibi davranış biçimleri üzerinden açıklanması ve din-zihniyet ilişkisinin seyrinin ortaya konulması din sosyolojisinin dikkate alması gereken konular arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda elinizdeki çalışmanın temel konusu; dindar gencin gündelik hayatından yola çıkarak, sahip olduğu zihniyet dünyasını dinin ne şekilde etkilediğini ortaya çıkartma ve yaşam pratiklerine nasıl yansıdığını anlama meselesidir. Burada gündelik hayatın doğrudan davranışlar üzerinden değil, katılımcıların dil kurgularından hareketle inşa edildiğinin vurgulanması gerekir. Ayrıca, ifade edilmesi gerekir ki, dindar gençliğin davranış biçimlerinin açıklanması kendilerine bırakılmış, davranış modellerinden yola çıkılarak hangi zihniyet parçalarından beslendikleri ve dinin bu parçalar arasındaki belirleyiciliğini anlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle soru skalasında ifade edilen konularda direkt "dindarlık" lm yapabilecek kategorilerin aranmaması gerekir. Tüm soruların içeriğinde "gündelik hayat" rutinlerini konu alan mesajlar bulunmaktadır ki bu mesajların özümlenmesi temel hedef olarak görülmelidir.

Genel manada, bu çalışma teorik olarak 'yorumlayıcı paradigma'yı dikkate almaktadır. Yorumlayıcı anlayış çerçevesinden topluma bakıldığında, "insanlar yalnızca toplumsal gerçeklerin veya glerin etkisinde kalmazlar; sürekli olarak birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunarak kendi toplumsal ortamlarını şekillendirip yaratırlar" (ifti, 2003:146). Özne olarak birey öteki ile etkileşime girer, onunla birtakım fikirsel ve davranışsal alışverişlerde bulunur ve bu etkileşim sayesinde zihniyetini inşa eder. Bu alışma, zihniyetlerin oluşmasında daha çok birey merkezli, bireyi dikkate alan, ona önemli roller veren bir yaklaşımı benimsemekte, teorisini bunun üzerine inşa etmektedir. Ancak buradan sadece bireyin merkeze alınıp toplumun yadsındığı gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta birey ve toplum arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Yapılmaya çalışılan birey lehine tek

yanlı bir tercihten ziyade, toplum-birey ilişkisinde bireyi merkeze alan, ancak toplumun bireyler üzerindeki etkisini de kabul eden çift kanatlı bir yaklaşımdır.

Pratikten hareketle çözümlenmeler yapmayı deneyen bu çalışma, giriş hariç toplamda üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde çalışma hakkında genel bilgiler verilecek, birinci bölümde ise tezin üzerine inşa edildiği iki temel kavram olan din-zihniyet kavramları tanımlanıp, aralarında var olan ilişki ortaya konulmaya çalışılacak ve araştırmanın üzerine inşa edildiği teorik zemin kurulacaktır. İkinci bölümde ise, katılımcılarla yapılan mülakatlardan yola çıkarak, dindar gencin gündelik yaşantısında yani zihniyetinde dinin nerede durduğu ortaya çıkartılacak ve dindar gencin modern hayatın sunduğu şeylerden ne derece müstağni kaldığı/kalabildiği ya da özüksediği, katılımcıların kendi dil kurguları çerçevesinde anlaşılmasına çalışılacaktır. Burada doğrudan dindarlığı ölçen sorular sorulmayacak, bunun yerine, katılımcıların gündelik hayatlarına yönelik sorulara verdikleri cevaplardan hareketle din-zihniyet okuması yapılacaktır. Üçüncü bölümü oluşturan değerlendirme bölümünde ise, katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatların sonuçlarının çözümlenmesine yer verilecek, sonuç bölümü ile de çalışma nihayete erdirilecektir.

1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı; kendisini dindar olarak tanımlayan gençlerin zihniyet dünyasında dinin nerede durduğunu din-disiplin, din-ibadet, din-tüketim ve din-medya başlıklarından hareketle ortaya koymak ve dini değerlerin dindar gençlerin günlük hayat pratiklerinde nasıl karşılık bulduğunu tespit etmeye çalışmaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, çalışmada doğrudan dindarlık ölçümünün yapılmadığı, bunun yerine çerçeve geniş tutularak satır aralarında dinin etkisinin arandığıdır. Yorumlayıcı paradigmanın tercih edilmesinin nedeni de budur. Bu 1993-1998 yılları arasında doğan ve 2010 sonrası çocukluktan çıkıp, gençliğe doğru adım atan, kimlik yapıları oturmaya başlayan ve kendisini dindar ya da muhafazakâr olarak tanımlayan gençler örneğinde incelenecektir.

Zihniyet, insana, çevreye ve doğaya karşı bir bakış açısı kazandırır. Zihniyetleri oluşturan birçok faktör olması sebebiyle hepsini birden incelemek oldukça zordur. Böyle bir araştırma, tek başına bir kişinin üstesinden kolay gelebileceği bir çalışma değildir. Bunun yerine zihniyeti oluşturan parçalardan birisini alıp onun üzerinden bir zihniyet okuması yapmak daha kolaydır. O sebeple bu çalışmada zihniyeti besleyen, oluşmasında, değişmesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynayan faktörler arasında kabul edilen (Ülgener, 2006) din olgusu merkeze alınmış ve zihniyet ile ilişkisi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Din, özellikle de İslam dini, yapısı gereği insan hayatının her dakikası ve olayında söyleyecek sözü olan ve onu saniyesine kadar şekillendirme talebinde bulunan bir nitelik taşımakta, hayatın hemen her alanında kontrol edebilecek bir mahiyette kendisini göstermektedir. Ne var ki zihniyeti oluşturan tüm parçaların bütün olarak incelemenin zorluğu gibi, insan hayatında dini tüm boyutlarıyla ele almakta oldukça zordur. Bu sebeple dinin etki noktalarını bazı davranışlarla sınırlandırmak gerekmektedir. Çalışmada da sınırlandırma yoluna gidilmiş ve dinin zihniyet üzerindeki etkisi dört alana indirgenmiştir. Bunlardan birincisi dinin bireyin hayatında oynadığı disipline edici rolü, ikincisi dinin ibadet/ritüel boyutu, üçüncüsü dinin tüketim boyutu ve dördüncüsü de din-medya ilişkisidir. Başka enstrümanların değil de bu dördünün seçilmesinin nedenlerinden birincisi; bu alanların bireyin günlük yaşamının önemli bir parçasını oluşturması, ikincisi medya, tüketim gibi konuların popülerliği, üçüncüsü ise söz konusu alanların temsiliyet özelliğinin yüksek olmasıdır.

Araştırmanın kapsamı; üniversite okuyan ve kendisini dindar olarak kabul eden gençliğin yaşantısında, din, zihniyet ve davranış ilişkisinin nasıl gerçekleştiği ve dinin nasıl bir etki aracı olduğudur. Böyle bir konunun seçilmiş olmasının nedeni; zihniyet ve din meselesinin önemli bir mesele olması¹ ve konuya ilişkin alanda görülen birtakım eksikliklerdir. Genelde gençlik özelde ise dindar gençlik üzerine

¹ İnsanın düşünce ve davranışlarına etki eden birtakım değerler bulunmaktadır ki aşağıda bunların neler olduğuna değinilecektir.

çalışmalar yapılmış ancak bu çalışmalarda doğrudan din ve zihniyet ilişkisi konu edinilmemiştir. Çalışma bu yönüyle diğer gençlik araştırmalarından ayrılmaktadır.

Araştırmanın evreni genelde gençlik özelde ise dindar gençliktir. Bu grubun tercih edilmesinin sebepleri arasında; gençliğin modern hayatın getirdiği yeniliklerle daha hızlı tanışması ve zihniyet üzerinde etkili faktörler ile (örneğin sosyal medya) doğrudan muhatap olmasıdır. Ayrıca bugünün gençleri yarının ne şekilde yaşanacağını kodlarını bünyesinde barındırır. O sebeple gençliği anlamak, onların ne yöne doğru evrildiğini ortaya koymak, gelecek üzerinde bir tasavvurda bulunabilmek açısından da önemlidir. Gençlerin gelişmelere ve değişimlere karşı diğer yaş gruplarına oranla çok daha duyarlı olması da tercihi etkileyen önemli bir diğer sebeptir. Dindar gençliğin seçilmesinin nedeni ise, sürece din faktörünün dahil olmasıdır. Yaş aralığı olarak 1993-1998 yılları arasında doğan grup muhatap alınmıştır. Söz konusu gençlerin yaşları dolayısıyla kimliğinin oturması ve genç kategorisinde değerlendirilebilecek bir aralık olması dolayısıyla bu yaş aralığı tercih edilmiştir.² Örneklem grubu olarak, “gayesi, dinini bilen, kendisini geliştirmiş bir gençlik yetiştirmek olan ve bu amaca yönelik eğitimler veren”³ Çilehane İlmi Araştırmalar Derneği alınmıştır. Bu kuruma gelen ve burada barınan öğrenciler, kurumun amacını bildikleri, gelmeden önce kurum tarafından sunulan şartları kabul ettikleri ve bunları bilerek geldikleri, dolayısıyla da dindar genç olmaya razı oldukları hatta dindarlığı talep ettikleri için dindar gençlik kategorisinde değerlendirilebilir. Bu çalışmaya örneklik oluşturan grup 20-25 yaş arasında değişen ve kendilerini dindar olarak kabul eden yirmi kişilik bir topluluk ile sınırlıdır.

2. Hipotezler

Araştırmanın temel sorusu “kendisini dindar olarak tanımlayan genç bireyler, gündelik hayatta pratiklerini ne şekilde gerçekleştiriyor ve dini değerlerin, davranışlarına yansıma biçimleri nasıl oluyor” şeklindedir. Temel hipotez: “Dindar

² Bu yaş aralığının kimlik özelliklerinin küçük yaşlardaki gençlere göre daha fazla oturması ve özellikle üniversite okuyan gençliğin çalışılmak istenmesi, bu neslin tercih edilmesinin altında yatan diğer etkenleridir.

³ Yönetici ile yapılan mülakatlarda ifade edilmiş amaç.

gençlik için din, kolektif olarak hareket etmelerini sağlayan, postmodern dünyaya karşı kimlik sunan başka bir ifade ile onun zihniyetini şekillendiren önemli bir etkindir” şeklindedir. Araştırma sürecinde hipotez test edilecektir.

3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırma, özellikle de saha araştırmaları kullandıkları az sayıda örneklem ile sınırlı olduğundan, araştırmanın neticesinde elde edilen sonuçlar da örneklem ile sınırlıdır. Bu çalışmada örneklem olarak seçilen Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği öğrencileri ile ilgilenmekte, burası ile sınırlanmaktadır.⁴ Ancak her araştırma gibi bu araştırmada da, kendi örnekleminden hareketle elde ettiği bilgiler çerçevesinde, dindar gençlik üzerinde bir genellemeye gidilmiş ve dolaylı olarak onlar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Saha araştırmalarının bir diğer sınırlılığı da zamandır. Her araştırma bir zamanın içerisinde gerçekleşir ve o zaman dilimi ile sınırlanır. Bu çalışmada 2017-2018 yılında gerçekleşmiş, veriler bu yıllar içerisinde elde edilmiştir. Ancak zihniyet değişiminin uzun yıllar almasından dolayı, çalışmayı kısa bir süre ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Sonuç olarak zihniyetlerin bugünden yarına değişmeyeceğini varsayan bu çalışma, 2018’den öte bir zamanı bünyesinde barındırmaktadır.

Araştırmanın sınırlılıklarından birisi de mülakatların sadece erkek öğrenciler ile yapılmış olmasıdır. Bu durumun nedeni Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği’nin bünyesinde sadece erkek öğrencileri bulundurması ve erkek öğrencilere yönelik faaliyetler yapmasıdır. Gerekçeden de anlaşılacağı üzere erkek öğrencilerin seçilmiş olması tercihten öte bir zorunluluktur. Hem kız hem de erkek öğrencilerin her ikisine birlikte hizmet veren ve İslami hassasiyetleri ön plana çıkan kurumlara ulaşamamıştır. Biri kızları diğeri ise erkekleri bünyesinde barındıran iki ayrı kurum, sürece karşılaştırma gibi etkenlerin dahil olacağı endişesiyle örneklem alınmamış, tek bir kurum üzerinden gidilmiştir. Bireyler değil de kurumlar üzerinden

⁴ Çilehane Eğitim ve Kültür Derneği’nin seçilmiş olmasının nedenleri hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

gidilmesinin sebebi ise, dindar gencin neye göre belirlendiği sorusunu, daha net bir şekilde cevaplayabilme düşüncesidir.

4. Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi yerine nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu tercihin bazı nedenler vardır. Derinlemesine yapılan mülakatların, sayısal veriler çerçevesinde gerçekleştirilen nicel verilerden daha güvenilir olduğunun varsayılması bunlardan birisidir. Söz konusu düşünce aşağıdaki maddelerle kuvvetlendirilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde bir ön kabul, anket usulüyle gerçekleştirilen çalışmalarda hem soru kalıplarının hem de cevapların aynı olmasından kaynaklıdır. Cevapların aynı olması kişileri sınırlayan ve yönlendiren bir görünüm sergilemekteyken, derinlemesine yapılan mülakatta cevaplar kişiye göre değişebilmekte bu ise meseleleri daha da detaylandırabilme imkânı sunmaktadır.

Tercihle etkili olan bir diğer neden, nicel araştırmalarda bireyin verdiği cevaplar ile yetinmek zorunda olunmasına rağmen, nitel araştırmada sürece gözlem, ortam, bireyin hal ve hareketleri gibi farklı araçlarında dahil olmasıdır.

Bir diğer husus katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar ile mülakat sorularına verdikleri cevaplar arasında güvenilirlik farkının oluşmasıdır. Anket katılımcıları çoğu kez birçok kişi ile birlikte aynı anda soruları cevaplarırken, mülakat yönteminde ise yüz yüze bir durum gerçekleşmekte, bu ise katılımcıları sorulara verdikleri cevapların güvenilirliğini etkilemektedir.

Başka bir neden ise, derinlemesine mülakatlarda “sosyolojik bir müdahale” (Touraine, 2011) gerçekleştirilme imkânı bulunurken, anket yönteminde ise bu imkanın oldukça sınırlı olmasıdır. Mülakat esnasında araştırmacı, katılımcıya çapraz sorular sorabilmekte ve ona kendisini daha açık ortaya koymasını yönünde müdahaleler yapabilmektedir. Böylece katılımcılar üzerinde derinlemesine nüfuz gerçekleştirilmektedir.

Nitel araştırmanın tercih edilmesinin önemli bir başka nedeni ise; zihniyet üzerine gerçekleştirilen ve anlayıcı/yorumlayıcı paradigmanın kullanıldığı bu çalışmada, ‘anlam’ın önemli olmasıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı derinlemesine mülakat yöntemi seçilmiştir.

Bu çalışmada belli sayıda kişiyle mülakat yapılarak konuya derinlemesine nüfuz edebilmek amaçlanmış, mülakat yapılacak kişilerin konuyla bağlantılı olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada, uygulama aşamasında formda yer alan sorulara ilave ya da çıkartma yapma, sıralamayı değiştirme, ayrıntılara girme (Şentürk, 2011:14) gibi imkanlar sağlayan “yarı yapılandırılmış” mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemde mülakat yapan kişi önceden sormayı planladığı sorulardan oluşan bir mülakat formu hazırlamakta, ancak görüşmenin akışına bağlı olarak formda yer almayan sorular sorarak ya da sıralamayı değiştirerek görüşmenin akışını olumlu anlamda etkilemekte, katılımcının verdiği yanıtları açmasına ve detaylandırmasına imkân sağlamaktadır.

Katılımcılar Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği’ne bağlı öğrenci yurdunda kalan üniversite öğrencileri arasından seçilmiştir. Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri tercih edilmiş, yurtda olan ve mülakat yapmayı kabul eden tüm katılımcılar ile mülakat yapılmıştır. Ancak yurtda üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin az olması sebebiyle yeterli sayıya ulaşamamış bunun üzerine mülakat yapmayı kabul eden, hazırlık okumuş olanları önceleyerek ikinci sınıf öğrencileri ile mülakatlar yapılmıştır. Katılımcılarla buluşmada bazı sorunlar yaşanmış ve katılımcılar, yurtda olmadıkları ya da ders çalışıyor olmaları gibi farklı gerekçelerle mülakat yapmayı kabul etmemişlerdir. Sayı azlığı nedeniyle kabul eden ve kriterlere uyan tüm öğrenciler ile mülakat yapılmış, öğrenciler arasından herhangi bir elemeye gidilmemiş, toplamda 20 katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mülakatlar öncesinde soruları test etmek amacıyla iki kişi ile görüşülmüş ve sorular üzerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Mülakatların tamamı yurt binasında, mülakatlar için tahsis edilen odada gerçekleşmiştir.

5. Araştırmada Temalar

Bu çalışmada dindar gençliğin sahip olduğu din-zihniyet-davranış ilişkisi belirli temalar altında toplanmaya çalışılmış, söz konusu temaların bireylerin gündelik yaşamında kullandığı alanları kapsamına dikkat edilmiştir. Burada bir meselenin altı çizilmelidir. Bu çalışmada, bireyin ifadeleri üzerinden onların günlük davranışları ortaya çıkartılmakta, buradan hareketle de dindar gencin zihniyeti üzerinde dinin etkisi araştırılmaktadır. Zihniyet, bireyin söz ve eyleminde açığa çıkan, görünürlük kazanan bir olgudur. Kişinin söz ve davranışlarından hareketle zihniyetinin arka planında yatan etki gücüne ya da güçlerine ulaşmak mümkündür. Her türlü söz ve eylemin bireyin zihniyetini yansıttığı fikri bu çalışmanın temelini oluşturmakta ve birey hakkında elde edilen tüm verilerin, zihniyet yapısını ortaya çıkartan işaret noktaları olduğu kabul edilmektedir. Zihniyet oluşturucu güç olarak bireyin her türlü eylemini ve ifadesini şekillendirmeyi hedefleyen İslam dininin araştırılıyor olması, bu durumu daha da fazla ön plana çıkartmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu çalışmanın temel sorusu; “kendisini dindar olarak tanımlayan genç bireyler, gündelik hayatta pratiklerini nasıl gerçekleştiriyor ve zihniyet dünyasında yer alan dini değerlerin, davranışlarına yansımaları nasıl oluyor” şeklindedir. Bu soruyu cevaplamanın tek yöntemi doğrudan dinin etkisini ölçecek sorular sormak değildir. Sorunun cevabını açığa çıkartacak pek çok yol ve yöntem mümkündür. Örneğin edebiyat metinleri üzerinden zihniyet okuması yapmak bunlardan birisidir ki Ülgener’in *Zihniye ve Din* çalışmasında yaptığı da tam olarak budur.⁵ Bir başka yol ise dolaylı sorular üzerinden dinin etki gücünün araştırılmasıdır ki bu çalışmada da zihniyet oluşturucu güç olarak din faktörü aranırken doğrudan dinin rolünü ortaya çıkartacak sorular sormak yerine, ilk bakışta din ile ilgisi yokmuş gibi görünen daha genel sorular sorulmuş, gelen cevapların satır aralarda yer alan veriler dikkate alınmıştır. Bu şekilde dolaylı bir yöntemin tercih edilmesinin sebebi, katılımcıyı yönlendirmekten olabildiğinde kaçınma ve cevapların güvenilirliğini arttırma düşüncesidir. O sebeple doğrudan dinle ilgili sorular sormak yerine daha dolaylı sorular sorulmuş ve buralarda dinin etkisi aranmıştır. Katılımcıların cevapları

⁵ Edebiyat üzerinden zihniyet okuması yapılan çalışmalar için Mardin’in *Türk Modernleşmesi - Makaleler 4-* ve Göle’nin *Modernlik Üzerine Melez Desentler* başlığını taşıyan eserlerine bakılabilir.

üzerinden zihniyet yapılarında dinin görünürlük kazandığı noktalarda din ile bağlantı kurulmuş, özellikle, dine yönelik herhangi bir işaretin olmadığı yerlerde, varsayımlardan hareket ederek dini etiketlemeler yapmaktan sakınılmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan temalar şunlardır:

Din-Disiplin İlişkisi: Din, disipline edici bir özelliğe sahiptir. Söz konusu disipline edici rolü Weber'in (2011) Kapitalizmin gelişmesinde pay biçtiği "Protestan Ahlak" çalışmasında görülmektedir.⁶ Bu bağlamda çalışmada dinin gençler üzerinde ne kadar disipline edici bir rol oynadığı, yani onları çalışmadan eğitime, evlenmeden geçinmeye kadar birçok alanda nasıl yönlendirdiği, etkilediği ya da etkilemediği ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır.

Din-İbadet (Dinin Ritüel Yönü): Din-zihniyet ilişkisini ortaya çıkarmak için kullanılan ikinci tema dinin ritüelleri üzerinedir. Dinin önemli gösterge noktalarından birisinin ibadetler olmasından dolayı, ibadetler başlı başına bir tema olarak eklenmiştir. Din, ibadet boyutuyla genç bireyin hayatında ne kadar karşılık buluyor, ibadetlerini ne oranda yerine getiriyor gibi sorular, bu temanın içerisine dahildir.

Din-Tüketim: Tüketim meselesi gelinen noktada önemli gösterge araçlarından birisi haline gelmiştir. 'Tüketim toplumu'nda⁷ yaşanan bir dönemde tüketimin sürece dahil edilmesi ve söz konusu bağlamda din-zihniyet ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Burada yer alan tüketimin içerisine 'boş zaman' kavramı da dahildir. Dindar gencin sahip olduğu tüketim davranışlarında dinin etkisinin gözlemlenmesi mümkün müdür gibi sorular bu başlığın ana sorunsallarıdır.

Din-Medya/Popüler Kültür Enstrümanları: Çalışma bağlamında oluşturulan son tema din ve medya üzerindedir. Meydanın ve özelliklede sosyal medyanın son derece geliştiği ve hemen herkes tarafından kullanılır bir hal aldığı postmodern

⁶ Esasında Weber'in disiplin derken vurguladığı nokta daha çok dinin zaman üzerinde gerçekleştirdiği disipline edici roldür. Bu çalışmada ise zaman üzerinde dinin disiplin gücü araştırılmakla birlikte, disiplin meselesine daha geniş bir çerçeveden bakılmış ve gerçekleştirilmek istenen hedeflerden sosyal medya kullanımına kadar birçok alanı içerisine almıştır. Bu ayırım noktasına dikkat edilmelidir.

⁷ Kavram için Baudrillard'ın *Tüketim Toplumu* isimli çalışmasına bkz.

toplumda bireylerin zihniyetlerini ortaya çıkartmada önemli bir araç ise medya yani popüler kültür enstrümanlarıdır. O sebeple dördüncü tema bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Ülgener'e göre (2006:5) zihniyet araştırmaları genellikle iki koldan yürütülmektedir. İlk olarak zihniyetin hangi çağa ve çevreye aitse genel bir panoraması verilir, sonrasında ise zihniyeti besleyen köklere inilir.⁸ Ülgener'in yaptığı çalışmaları dikkate alan bu araştırmada da iki aşamalı yaklaşım benimsenmiştir. Disiplin, ibadet, tüketim ve medya özelinde dindar gencin zihniyetinin genel bir portresi çizilmeye çalışılmış, bu portrede dinin görünürlük kazandığı noktalara yer verilmiştir. Çok daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu için, dindar gencin zihniyetini şekillendiren bütün faktörler ayrı ayrı incelenmemiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere çalışma dindar gencin zihniyetini ana hatlarıyla betimleyip, dinin görünür olduğu noktaları ortaya çıkartmayı hedeflemektedir. Her bir temanın bağımsız olarak incelenmesinin çok daha detaylı, nokta atışı yapan araştırmalara ihtiyaç duyduğunun altı özellikle çizilmeli ve çalışmaya bu açıdan bakılmalıdır.

6. Literatür Değerlendirmesi

Sosyal bilimler içerisindeki bilim dallarının yoğunlaştığı noktalar farklılaşsa da kullanılan usul ve yöntemler birbiriyle benzerlik göstermektedir. Sosyolojinin özellikle de din sosyolojisinin uğraş alanları arasında “din”, “din-gençlik” ve “din-gençlik-zihniyet” çalışmaları da yer almaktadır. Türkiye’de gençlik üzerine yapılan çalışmaların bir parçasını oluşturan din-gençlik-zihniyet ilişkisini konu edinen araştırmalar diğerlerine kıyasla daha azdır. Bundan dolayı bu tarz üç ayaklı çalışmaların arttırılması gerekmektedir.

Din ve gençlik ilişkisinde doğrudan “gençlikte din ve zihniyet” konusunu içeren çalışmalar bulunmadığı için burada genel olarak dini konu edinen ama aynı

⁸ Ülgener çalışmasını bu şekilde gerçekleştirmiş, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* ismini verdiği eseriyle zihniyet dünyamızın betimlemesini yapan Ülgener, *Zihniyet ve Din* ismini verdiği çalışmasıyla da zihniyetin kaynaklarına inmiştir.

zamanda da gençlik üzerine yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Din ve gençlik üzerine yapılan bu çalışmaların tümü meseleyi farklı açılardan ele almaktadırlar. Aşağıda değinilen çalışmalar bu durum daha açık bir hale getirecektir.

Din ve gençlik kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalardan birincisi *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma* başlığını taşıyan ve Bayyigit (1989) tarafından gerçekteşirilen doktora tezidir. Çalışmanın amacı, “betimsel bir yaklaşımla, gençliğin dini inanç, tutum ve davranışlarını tesbit etmeye çalışmak, dini tutumla sosyal değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayabilmektir” (Bayyigit, 1989:3). Araştırmada anket ve gözlem tekniği birlikte kullanılmıştır.

Türkiye’de gençlik ve din kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalardan ikisi ise 90’lı yıllarda şahin tarafından hazırlanan yüksek lisans (şahin, 1993) ve doktora (şahin, 1999) tezleridir. şahin, yüksek lisans tezinde; yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi faktörleri dikkate alarak, yetiştirme yurtlarında kalan gençlerin dini duygu, düşünce ve davranışlarının oluşma derecelerini ve bunları oluşturan etkenleri, sebep sonuç çerçevesinde ortaya koymaya çalışmıştır (şahin, 1993:2). Yaşları 13-18 arasında değişen 124 kişiye ulaşılmış, yöntem olarak anket tekniği kullanılmıştır. Doktora çalışması ise; “değişik branşlarda eğitim gören üniversite öğrencilerinin dini hayatlarında farklılıkların olduğu ve bu farklılıkların oluşmasında öğrencilerin aldıkları eğitimin yanı sıra demografik özelliklerin de etkili olduğu” (şahin, 1999:131) hipotezinin sınanmasına yöneliktir. şahin bu tezinin doğruluğunu araştırmak için çalışmasında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin, dini hayat ve boyutları açısından bir karşılaştırmasını yapmış ve üniversite öğrencilerinde dini hayata yön veren etkenleri araştırmıştır. Anket yöntemini uygulanmış ve 898 üniversite öğrenci ile görüşülmüştür.

Din ve gençlik kapsamında değerlendirebilecek diğer bir çalışma ise Çapcıoğlu (2008) tarafından hazırlanan doktora tezidir. Çapcıoğlu’nun bu çalışması, Türkiye’de öğrenim gören “öğrencilerin sosyo-politik tutumlarıyla dini hayatın farklı boyutlarında ifadesini bulan dindarlıkları arasındaki ilişkilerin ve çeşitli faktörlere göre ortaya çıkan farklılaşmaların tespit edilerek, dini hayatın sosyal sistem içindeki

yeri ve öneminin saptanmasına” (Çapcıoğlu, 2008:254) yöneliktir. Araştırmanın evrenini İlahiyat Fakülteleri oluşturmaktadır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmakla birlikte veriler nitel görüşmelerle de desteklenmiş, toplamda 558 kişiye ulaşılmıştır.

Gençlik ve din kapsamında yapılan bir diğer çalışma ise Kula tarafından gerçekleştirilen *Kimlik ve Din* isimli araştırmadır. Kula bu çalışmasında “ergenlik dönemi gençlerinin kimlik oluşumu ile bu oluşumu sağlamada çözüm yollarından biri olan din arasındaki ilişkiyi” (Kula, 2001:159) araştırmış ve yöntem olarak anket tekniği kullanmıştır. Araştırmanın evrenini lise gençliği oluşturmaktadır. Dört farklı lise türünde 800 öğrenciye ulaşılmıştır.

Gençlik ve din kapsamında değerlendirebilecek bir diğer çalışma ise Kirman (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kirman bu çalışmasında din ve sekülerleşme arasındaki ilişkinin boyutunu, üniversite gençliği üzerinden araştırmıştır. Çalışmanın amacı; “çok boyutlu ve oldukça karmaşık bir görünüm sergileyen din ve sekülerleşme ilişkisinin gözlemlenebileceği ... alanlardan biri olarak üniversite gençliğinin din, eğitim, ekonomi, siyaset ve özellikle aile ile ilgili tutum ve davranışlarını belirlemeye yöneliktir” (Kirman, 2005:4). Çalışmada anket yöntemi kullanılmış, örneklem olarak 198 katılımcı Sütçü İmam Üniversitesi’nden, 150 katılımcı da Kocaeli Üniversitesi’nden olmak üzere toplamda 348 kişi ile görüşülmüştür.

Din ve gençlik bağlamında yapılan bir diğer çalışma da *Üniversite Gençliğinin Değişen Din Anlayışı* ismiyle yayımlanan Celil Abuzer’in çalışmasıdır. Abuzer bu çalışmasında Türkiye toplumunun din-modernleşme etkileşimini, üniversite gençliği üzerinden araştırmaktadır. Çalışmanın temel amacı; “Tanzimat’la gün yüzüne çıkan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı ile birlikte ‘muasır medeniyetler seviyesine çıkma’, ‘batılılaşma’, ‘çağdaşlaşma’ gibi argümanlarla dillendirilen modernleşme sürecindeki toplumumuzun din toplum etkileşimini, ... incelemek”tir (Abuzer, 2010:149).

Din ve gençlik başlığı altında değerlendirebilecek bir diğer çalışmayı ise Karaca (2008) gerçekleştirmiştir. Karaca’ya (2008:5) göre, “küreselleşmenin tüm

dünyayı etkisi altına aldığı ve değer kaybının yaşandığı bir dönemde, gençlerin değer algısını belirlemek, hangi değerlerin hayatlarına yön verdiğini tespit etmek oldukça önemlidir.” Değerleri oluşturan önemli faktörlerden birisi hiç şüphesiz dindir. Karaca, evren olarak İlahiyat Fakültelerini seçmekte, tezini bu kategori üzerine inşa etmektedir. Araştırmada Schwartz Değerler Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği kullanılmış, anket yöntemi takip edilerek Türkiye'nin farklı üniversitelerindeki İlahiyat Fakültelerinde okuyan 394 öğrenci ile görüşülmüştür.

Din ve gençlik çalışması başlığı altında değerlendirebilecek sekizinci çalışma ise Tunç tarafından hazırlanan *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Din ve Sosyalleşme* ismini taşıyan yüksek lisans tezidir. Tunç bu çalışmasında din ve sosyalleşme arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılmasını konu edinmiş, bu bağlamda “din bireyin sosyalleşmesini desteklemekte midir, dini sosyalleşme önünde duran bir engel olarak gören düşüncenin gerçeklik payı var mıdır” gibi sorulara İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde cevap bulmaya çalışmıştır (Tunç, 2011). Araştırmada anket yöntemi kullanılmış, 228 kişiye ulaşılmıştır.

Din ve gençlik çerçevesinde değerlendirilebilecek dokuzuncu çalışma ise Daşkiran tarafından kaleme alınan *Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* ismini taşıyan yüksek lisans tezidir. Gençlik ve kimlik ilişkisi üzerine sosyolojik bir bakış açısı sergileyen bu araştırmanın amacı, “gençliğin kimlik oluşumunda aile, din, medya ve popüler kültürün etkilerini ortaya çıkarmak, toplumun önemli bir kesimini oluşturan gençlerin toplumsal kimliklerini kazanırken neleri göz önünde bulunduklarının ve toplumsal yaşantılarını nasıl düzenlediklerinin araştırmaktır” (Daşkiran, 2009:2). Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş'ta öğrenim gören lise gençliği oluşturmaktadır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmış ve 350 katılımcıya ulaşılmıştır.

Din ve gençlik üzerine yapılan onuncu çalışma ise Çelik tarafından kaleme alınan *Dini Sosyalleşme Sürecinde Aile Kurumunun Önemi Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençler İle Aile Ortamında Kalan Gençlerin Din Algısı, Dini Tutum ve Davranışları ve Sosyal İlişkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* ismini taşıyan

çalışmadır. Çelik bu çalışmasında “dini sosyalleşmenin ve dolayısıyla din algısı, dini tutum ve davranışların oluşmasında aile kurumunun ne derece etkili olduğu ve aile ortamından yoksun kalmış gençlerin din algısı, dini tutum ve davranışlarında farklılıkların olup olmadığı, farklılıklar var ise bunların neler olduğunu ortaya” (Çelik, 2010:3) koymaya çalışmıştır.

Din ve gençlik bağlamında değerlendirebilecek bir diğer çalışmayı da *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış* ismiyle Koştas yapmıştır. Koştas bu çalışmasında “üniversite gençliğinin dini hayatı (inanç, ibadet ve diğer günlük yaşayışlarıyla ilgili olan dini tutum ve davranışları) ve din hakkındaki görüşlerini empirik verilere dayanarak” (Koştas, 1995:4) tespit etmeye çalışmıştır.

Din ve gençlik kapsamında değerlendirilecek bir diğer çalışma ise Hökeleli editörlüğünde hazırlanan *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* isimli kitaptır. Bu kitapta toplamda “sekiz adet yüksek lisans ve doktora tezinin özet sonuçları, yorum ve önerileri yer almaktadır” (Hökeleli, 2002:9). Kitabın içerisinde yer alan tezlerden bir kısmı gençlik ve din üzerine yapılan çalışmalardır. Bunlardan birisi de yukarıda değindiğimiz Naci Kula'nın çalışmasıdır.

Din ve gençlik başlığı altında değerlendirebilecek bir diğer çalışma ise Aydın (2010) tarafından kalem alınmıştır. Aydın'ın bu çalışması Türkiye toplumundaki dini ve sosyal değerlerin ampirik verilere dayalı olarak incelenmesidir. Araştırmanın asıl hedefi dini değerlerin konumu ve dönüşümünün ortaya konulmasıdır (Aydın, 2010:11). Araştırmada anket yöntemi takip edilmiş ve yaşları 15-28 arasında değişen 300 kişiye ulaşılmıştır.

Din ve gençlik kapsamında bir diğer çalışmayı ise Güllü (2010) gerçekleştirmiştir. Araştırmanın konusu; “teorik düzeyde gençlik dindarlığını gecekondulaşma ve iç göç bağlamında ele almak, uygulama düzeyinde ise, gecekondulu gençlerinin dindarlıklarını ve dini sosyalleşmelerini çeşitli değişkenler ile Kayseri'nin Argıcık bölgesi örneğinde teorik çerçeve ile ilişkili olarak din sosyolojisi açısından incelemektir” (Güllü, 2010:1). Hem nicel hem de nitel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın evreninin gecekondulu gençliği,

örneklemine ise Kayseri'nin Argımcık bölgesinde yaşayan gençler oluşturmaktadır. Çalışmada 300 kişi ile anket, 30 katılımcı ile de yüz yüze ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır.

Din ve Gençlik kapsamında gerçekleştirilen bir diğer çalışma ise Avcı tarafından (2012) gerçekleştirilmiştir. Avcı, bu çalışmasında dini bir cemaat veya tarikatla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisi olmuş ve bazılarının hala bu bağlantıyı devam ettirdiği 60 üniversite öğrencisiyle derinlemesine mülakat gerçekleştirmiştir. Çalışmada esas olarak dindar gençlerin dini değer ve kuralları nasıl ve ne şekilde sergiledikleri sorgulanmıştır.

Din ve gençlik kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer çalışma ise Paker (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kendisini 'muhafazakar' olarak tanımlayan "gençlerin gündelik hayattaki sosyalleşme, iletişim biçimleri ve boş zaman alışkanlıklarının neleri kapsadığı ve bunları muhafazakar değer ve kurallar çerçevesinde nasıl örtüştürdüğü, neo liberal politikalar çerçevesinde tüketim kültürüyle birlikte nasıl yeniden ürettiği ve tükettiği ele alınmaktadır" (Paker, 2017:133). Araştırmanın evreni İzmir'de vakıf ve devlet üniversitelerinde farklı bölümlerde okuyan, toplamda 103 kişilik öğrenci konseyi ve öğrenci birliği temsilcileridir. Çalışmada nitel yöntem kullanılmış, 68 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Üzerine durulacak son çalışma ise Odabaşı (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada "y kuşağı"na dahil, üniversitede lisans ve yüksek lisans okuyan gençlerin, kendi nesilleri, sivil itaatsizlik ve siyaset gibi konular hakkındaki düşüncelerinin dinle olan bağlantısı araştırılmıştır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış ve 52 üniversite öğrencisi ile görüşülmüştür.

Din ve gençlik çerçevesinde yapılmış ve bu araştırmada ulaşılmış eserler yukarıda kısaca belirtilmiştir. Çalışmalar dikkatle incelendiğinde daha çok dini yaşayışlarda meydana gelen değişimler, belirli faktörler (örneğin; yetiştirme yurdu, aile, medya, fakülte) çerçevesinde incelenmiştir. Söz konusu çalışmalar bünyelerinde örtük bir şekilde din-zihniyet ilişkisini barındırmakla birlikte bu durum ara

cümlelerde yer almakta ve tek boyutlu bir yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmaların genelinde din ve zihniyet ilişkisi karşılıklıktan ziyade, birinden diğerine giden tek boyutlu bir yaklaşım sergilemektedir.

Elinizdeki çalışmayı diğerlerinden ayıran özelliklerden birincisi Ülgener'i takip ederek doğrudan zihniyet üzerine yoğunlaşmasıdır. Yapılan araştırmalar arasında zihniyet meselesini kendisine araştırma konusu edinen çalışmalar son derece sınırlıdır. Ayırıcı diğer yönleri ise; din-zihniyet ilişkisini sosyolojik müdahaleye imkân sağlayan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini kullanarak açıklaması, din-zihniyet arasında tek boyutlu bir ilişkiden ziyade karşılıklı ilişkiler ağı olduğunu varsayması ve bu doğrultuda bir çalışmaya girişmesidir. Yukarıdaki araştırmalar arasında yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle gerçekleştirilmiş çalışmalar olmakla birlikte sayı oldukça azdır. Tüm bu yönleriyle araştırma diğerlerinden ayrılmakta ve alanda görülen boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN-ZİHNIYET İLİŞKİSİ VE TEORİK ÇERÇEVE

1. 1 Bölüme Giriş:

Din sosyolojisi yeni içeriklerle sürekli gelişmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte, klasik çalışmalara bağlı kalınarak daha mikro ölçeklerde araştırmalar gerçekleştirilmiş ve Weber'in çalışmaları bu konuda hareket noktasını oluşturmuştur (Avcı, 2012:35).

Türkiye'de henüz yeteri kadar çalışılmamış olsa da, sosyolojinin ve onun bir alt disiplini olan din sosyolojisinin önemli uğraş alanlarından birisi, zihniyet-din arasındaki ilişkisinin araştırılmasıdır. Bu alana yönelik ilk çalışmayı sosyolojinin kurucu babaları arasında kabul edilen Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* ismini verdiği araştırmasıyla gerçekleştirmiştir. Söz konusu eser, din zihniyet ilişkisini ortaya çıkartması ve alanında ilklerden olması sebebiyle önemlidir. Türk sosyoloji geleneği içerisinde, zihniyet araştırmaları konusunda Weber'le birlikte Ülgener ismi de oldukça önemli bir yer tutar. Ülgener'in bu derece önemli olmasının nedeni Özkiraz'ın da (2007:36) belirttiği gibi, din-zihniyet incelemelerini Türk sosyal bilimler geleneğine dahil eden ilk isim olmasından dolayıdır. Zihniyet-din araştırmasını *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* isimli eseriyle dünya sosyal bilimler geleneğine dahil eden Weber ile, onun adımlarını takip ederek kaleme aldığı *Zihniyet ve Din* ismini verdiği çalışmasıyla Türk sosyal bilimler geleneğine dahil eden Ülgener, alana yönelik öncülerden olmaları ve kendilerinden sonraki çalışmalara rehberlik etmeleri açısından önemli isimlerdir.

Zihniyetleri çözümlmek ve din ile olan ilişkisini ortaya koymak hem geçmişte yaşanan etkileşim ve değişimleri kavramak ve içerisinde yaşanan süreci anlamak hem de geleceği tahmin etme, diğer bir ifade ile dünü ve bugünü anlamlandırma, yarının ise nasıl şekilleneceğine ilişkin öngöründe bulunabilme açısından oldukça önemlidir. Bu bölümün temel amacı; sosyoloji için önemli olan zihniyet-din ilişkisini anlamayı ve çözümlmeyi sağlayacak argümanlar

sunabilmektir. Bu amaç doğrultusunda önce “zihniyet” ve “din” kavramları tanımlanacak, arkasından bu kavramların birbiri ile olan ilişkisine değinilecek, devamında çalışmada takip edilecek olan teorik yaklaşım kurulmaya çalışılacak, en sonunda ise örneklem alınan Çilehane İlmi Araştırmalar Derneği hakkında bilgi verilecektir.

1. 2 Zihniyet

Hiç şüphesiz bu çalışmanın merkezi kavramı zihniyettir. Örtük referans sistemi olarak tanımlanan (Muccihelli, 1991:7) zihniyetin ya da zihniyetlerin incelenmesi, toplumsal yapıda meydana gelen değişme ve çatışmaları ya da tam tersi durağanlık/muhafazakarlık ve bütünleşmeleri anlamak, anlamlandırmak açısından önemlidir. Bu bölümde toplumsal mekanizmanın işleyişi açısından etkin roller üstlenen ve toplum açısından işlevsellik yönü ağır basan zihniyet kavramı üzerinde durulacak ve tanımlamaya çalışılacaktır.

Günlük kullanımda zihniyet; davranışlar ile gözlemlenebilen örf ve adetler ile birleştirilmiş bir düşünce hali, herhangi bir inanç sistemiyle bağlantılı psikolojik eğilimler bütünü, “çevredeki kültürün içerdiği norm ve değerlerin özümsemesi ile edinilen ortak bir referans çerçevesi”, eyleme dönüşmüş davranış şekli, bir grup insanın ortak referans örüntüsü (Muccihelli, 1991:17-23), dünya ile insan arasına giren prizma, “aynı kişide yerleşmiş olup kendi aralarında mantık bağlarıyla örülmüş bulunan bir fikirler ve entelektüel eğilimler bütünü” (Bouthoul, 1975:9-21), “bireyin davranışlarında sürdürdüğü değer ve inançlar toplamı” (Yavuz, 2012:589), “kendini bir takım hareket ve davranış normları halinde açıklayan bir yaşama stilinin ifadesi,” “toplum içindeki bireyin dünyaya, çevreye, olaylara, eşyalara vb. yapılara bakış açısı” (Ülgener, 1983:21-28), “bir toplumsal projeksiyon sistemi” (Aydın, 2013:506), “kendini birtakım hareket ve davranış normları halinde açıklayan bir yaşam sistemi” (Aydın, 2013:507), “düşünüş, duyuş ve davranış tarzı” (Günay, 2014:228), “farklı değerler bileşkesinde ortaya çıkan bir olgu” (Aydın, 2010:21), “insanlara istikamet vermeye yarayan birer harita” (Mardin, 2015:25) şeklinde tanımlanmaktadır.

Yukarıda değinilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere zihniyeti açıklayan bu yaklaşımların hemen hepsinde ortak nokta; zihniyetlerin nesne, eşya, çevre ve insan gibi faktörlere karşı kişide yerleşen bir tür “bakış açısı” ya da “tavır alışı” olmasıdır. Bu noktayı saklı tutarak ve sıralanan tanımları da dikkate alarak zihniyeti, ‘insanın muhatap olduğu her türlü şey karşısında göstereceği tepkinin şeklini belirleyen, yönünü tayin eden ölçünün/pusulunun adı’ şeklinde kavramsallaştırmak mümkündür.

Zihniyetler hem bireyin hem de bireylerin toplamından çok daha fazlasını ifade eden grupların düşünce, davranış ve yaşayış şeklini belirleyen bir özelliğe sahiptir. Zihniyetler kendi içinde bütüncül bir dünya görüşü taşır ve çevredeki nesnelere karşısında tutarlı bir davranış üretir. Paylaşılan ortak zihniyet sayesinde grup üyeleri türdeşlik kazanır ve şeyleri belli bir bakış açısından hareketle görür (Muchielli, 1991:7-17).

Zihniyetleri tarih boyunca yoğuran, şekillendiren pek çok öge etkilidir (Muchielli, 1991:57). Bunlar din, eğitim, çevre, iklim, nüfus, politika, ekonomi gibi birçok unsurlardan örülü faktörler tarafından yönlendirilir ve hepsi farklı oranlarda zihniyetleri etkiler (Ülgener, 2006:6). Örneğin zihniyeti etkileyen araçlardan birisi olan eğitim, zihniyeti diğer pek çok etkenden daha fazla şekillendirir. Burada üzerinde durulan, formel manada bir eğitimden çok, kişinin doğduğu andan itibaren başlayan, din, kültür gibi farklı olguları içeren ve çevresi tarafından şekillendirilen hatta ilk başta kişi adına seçilen/dayatılan ve günümüzde bir yönüyle de ‘yaşam boyu eğitim’ olarak isimlendirilen süreçtir. Eğitim ile birlikte zihniyeti oluşturan ve çalışmanın konusu açısından diğer etkenlerden daha fazla role sahip olması sebebiyle önemli olan araçlardan birisi de dindir. Ülgener’in (2006) deyimiyle dinler, zihniyetleri oluşturan ve şekillendiren önemli faktörlerden birisidir.

Bireyler, başkaları tarafından şekillenmiş zihniyetler ile örülü, hazır bir ortama doğar ve genellikle de yaşadıkları çevrede yeni bir zihniyet inşa etmekten çok, var olan zihniyet içerisinde hayatlarını idame ettirirler. Bu ise hem zorunlu hem de gönüllü olarak yapılan bir tercihtir. Birey toplumda hakim olan zihniyeti benimsemediği takdirde, çevresi tarafından dışlanmak ve içerisinde yaşadığı topluma yabancılaşmak gibi birtakım sorunlarla yüz yüze gelir. Ortaya çıkan sorunlar birey

için göze alınması, baş edilmesi gereken oldukça zor problemlerdir. Bu yönüyle toplumsal zihniyetin benimsenmesi zorunlu bir tercihtir. Diğer taraftan ise yeni bir zihniyetin inşası uzun sayılabilecek bir çaba gerektirir, bu sebeple birey gerekli olan çabayı yüklenmekten sakınır ve çoğunlukla yeni bir zihniyet inşa etmekten çok, var olan zihniyet yapısını benimseme şeklinde kolay olan yolu tercih eder. Bu haliyle de zihniyetlerin benimsenmesi görece gönüllü bir tercihtir.

Toplum olarak isimlendirilen yapı, olay ve olguları farklı şekilde gören gruplardan oluşur. Her grup kendi zihniyetinin hâkim olmasını ister ve bunun neticesinde toplumda birtakım çatışmalar meydana gelir (Muchielli, 1991:7). Ortaya çıkan bu çatışmalar zihniyetlerin toplum üzerindeki olumsuz yansımalarıdır. Bununla birlikte zihniyetlerin hem bireye hem gruba sağladığı pek çok fayda vardır. Bu faydalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür; zihniyet soyut ya da somut karşılaşılan her türlü varlık/nesne için gerçeğin bir açıklamasını verir ve böylece kişinin ya da grubun kendine göre anlama, anlamlandırma ve bilme ihtiyacını karşılar. Zihniyetler bireye kimlik kazandırır, öyle ki zihniyetler kültürün temel bileşkesidir ve toplumsal kimliği oluşturan diğer pek çok öge ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Ayrıca zihniyetler toplumsal sosyalleşmenin taşıyıcılığını da üstlenirler. Birey gruplara, kendi dünya görüşüne yakın bulduğunda katılır ve sosyalleşir. Zihniyetlerin sağladığı bir diğer fayda ise, kişiye emniyette olduğu hissini vermesidir. Kişi kendi zihin yapısında olan kimselerle etkileşime girerek, kendi bakış açısına, davranış biçimlerine olan güvenini daha da kuvvetlendirir (Muchielli, 1991:21-23). Bu yönleri ile zihniyetler toplum açısından oldukça işlevseldir.

Muccielli'ye (1991:23) göre zihniyetler toplumsal etki güçlerinin kaynağıdır. Ona göre, 'edinim-yayıma' ve 'korunma-savunma' mekanizmaları şeklinde iki büyük sosyo-psikolojik mekanizma, grupların yaşamına yön verir. İlk türden mekanizmalar, çevresinde bulunan grupları kendi görüşüne çekmek ve bu doğrultuda örgütlemek şeklinde ortaya çıkarken, ikincisi ise, zihniyetin taşıyıcılarının kendilerini tehlikede gördüğü anda ortaya çıkar ve savunma mekanizması geliştirir, böylece taşıyıcılar sahip olduğu kimliği koruyabilme şansını elde ederler. Zihniyet

çerçevesinde geliştirilen mekanizmalardan birincisi güçlü, hâkim, tayin edici, yönlendirici ve ötekini değişime zorlayan bir konumda ortaya çıkarken ikincisi, diğer zihniyet yapılarına göre aşağı bir konumda, yani edilgen, zayıf, pasif, başkaları tarafından değişime zorlanan bir durumda varlık kazanır ve değişime karşı bir direnç meydana getirir. Birinci yaklaşım inşa edici, değiştirici, ikincisi ise daha çok koruyucu, muhafaza edici, sınırlayıcı, savunmacı bir nitelik taşır. Bu yönüyle değişimi tayin eden ve değişimi sınırlayan bir olgu olarak zihniyetlerin incelenmesi, sosyoloji için önemli hale gelmektedir.

Zihniyetlerin temelinde birtakım değer yargıları vardır. Burada bahsedilen değer ideal ve saygıya layık olduğu kabul edilen davranışın arkasında var olan bir tür yasa, kural ya da genel ilkeyi ifade eder (Muchielli, 1991:35). Yani kişinin ya da grubun eylemlerine, tutumlarına yön veren genel ilkedir. Bireyler ilke çerçevesinde, olay ve olgulara karşı tutum ve davranış gerçekleştirirler. Zihniyetlerin temelini oluşturan değerler, zihniyetlerin nasıl olması gerektiğini tayin eden, sınırlarını çizen, yol gösteren ana etkidir. Bu yönüyle zihniyetler, değere rağmen değil, değerler doğrultusunda ortaya çıkar ve gelişir.

Zihniyet değişimi toplumsallıktan bağımsız olarak düşünülemez. Öyle ki toplumsal değişim, aslında bireylerin zihniyetlerinde meydana gelen bir değişimin ürünüdür ve cesur olmak gerekirse bu değişimin kendisidir. Muccielli (1991:59)'nin de söylediği üzere toplumsal değişimin incelenmesi, zihniyetleri etkisi altına alan değişimlerle, kültürün ve toplumu meydana getiren diğer öğeleri etkileyen faktörlerin arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına yöneliktir.

Zihniyet, kişinin toplumsal hayatı içselleştirildiği bir özümsemedir, kolay kolay dışarıdan değiştirilemediği gibi içeriden sarsılması da zordur (Bouthoul, 1975:9). Zihniyetler genel olarak değişime kapalı bir görünüm sergilemektedir. Muccielli'ye (1991:60-61) göre zihniyette bir değişimin meydana gelebilmesi için üç faktörün eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi; içinde bulunulan durumun kişi ya da gruplar üzerinde güçlü bir baskı (değişime yönelik bir baskı) yaratması ve bu baskının çoğunluk tarafından hissedilmesi, ikincisi; toplumda özgürlük alanlarının bulunması, üçüncü olarak ise; kişi ya da grup

üyelerinin ortaya çıkan yeni ihtiyaca cevap verebilen ve yeterince değeri verilmiş olan yeni sosyo-kültürel modellerden haberdar olmasıdır. Özetle değişim için üç önemli şarttan bahsedilebilir; birincisi 'baskı', ikincisi 'özgürlük', üçüncüsü ise 'yenilik'tir. Bu üç temel şart dikkate alındığında, zihniyet değişiminin toplumda yoksunluk duygusunun hâkim olmasının bir sonucu olduğu görülecektir (Muchielli, 1991:71).

Yukarıda yer alan faktörlerin her biri değişim için önemlidir. Grupların kendi üzerlerinde hissettikleri baskı, değişimin gerekli şartıdır. Çoğunlukla değişimi zorlayıcı baskı olmadan, değişime ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu baskı iç dinamiklerle birlikte daha çok dış dinamikler tarafından beslenmektedir. Gelişen iletişim ve ulaşım araçları, popüler kültür, medya, moda gibi aygıtların, değişimi zorlayan dış etkenlerin başında geldiğini söylemek mümkündür. Değişimin ikinci şartı olan 'toplumda özgürlük alanlarının bulunması', diğer iki faktörü etkileme gücüne sahiptir. Özgür bir ortamın olmadığı zaman ve mekanlarda, değişimin baskısı ve çevrede yaşanan, dayatılan değişimler, genel olarak göz ardı edilmekte, değişimi gerçekleştirmeyi başaran azınlıklar ise dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalmakta, böylece toplumsal çatışma körüklenmektedir. "Mahalle baskısı"¹ şeklinde isimlendirilen olgunun değişimi yavaşlatan ciddi bir baskı aracı olduğunu söylemek mümkündür. 'Değişimi sağlayacak modellerin olması' şeklinde ifade edilen üçüncü tamamlayıcı şartta değişim için önemlidir. Bu modelleri, iç bünyenin ürettiği ve dışarıdan transfer edilenler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. İç bünyenin ürettiği model, grup içerisinde değişimi sağlayan, gruptan farklı, aykırı kimseleri ifade ederken, dışarıdan transfer ise, grup dışından bir ya da birden çok kimsenin, grup üyelerinin kendileri için yabancı olan zihniyet yapılarının benimsenmesinde rol oynayan, örneklik oluşturan kimseleri ifade eder. İç bünyenin ürettiği modeller, dışarıdan transfer edilene kıyasla daha kolaylıkla kabul görür ve benimsenir.

Ülgener'e (2006:xx) göre zihniyet aslında toplumun üst tabakası², kendi deyimiyile tavan tarafından belirlenen düşüncelerin aşama aşama ve genellikle de

¹ Mahalle baskısı ile ilgili bkz. Ruşen Çakır (2008), *Mahalle Baskısı: Prof.Şerif Mardin'in Tezlerinden Hareketle Türkiye'de İslam, Cumhuriyet, Laiklik ve Demokrasi*, İstanbul: Doğan.

² Üst tabakadan kasıt; ekonomik, siyasi, dini, kültürel tabakalaşmalardan birisi olabileceği gibi, bunların hepsi birden de olabilir.

asıllarına göre çok daha sert ve kaba bir şekilde, alt katlara/tabana³ sızma ve yayılmalarının tarihidir. Zihniyetler kaynak olarak üst tabaka tarafından beslenir ve birtakım değişikliklere uğrayarak alt tabakalara yayılır. Bu yayılma aslına göre kaba ve sert olduğu gibi ayrıca başta yayıldığı bölgenin ve insanların kültürü olmak üzere çok farklı kültürlerden de beslenerek gerçekleşir.

Zihniyetlerin belli bir takım karakteristik özellikleri vardır. Bouthoul'u (1975:21-22) takip ederek zihniyetlerin özelliklerini beş madde halinde toplamak mümkündür. Birincisi ve en temel özelliği; aynı medeniyeti benimseyen kimseler için ortak anlamlar ifade etmesidir. Bu tanıma göre toplum, zihniyet açısından birbirine benzer olan kişilerden oluşan bir gruptur. Yani herhangi bir topluma mensup olmak aslında o toplumun sahip olduğu zihniyeti benimsemektir. İkincisi; zihniyet, kişiyi ait olduğu grubu bağlayan en kuvvetli bağ olması, üçüncü özelliği ise değişime karşı son derece kararlı oluşudur. Zihniyetler insan benliğinin en dayanıklı yönünü oluşturur ve kolay kolay değişmez. Söz konusu durumun önemli nedenleri, zihniyetlerin insan hayatının tamamını kuşatması, uzun yıllar kendisine eşlik etmesi ve kişiye her türlü şey karşısında bir 'tavır alış' imkânı sağlamasıdır. Zihniyet, "toplumsal hayatın içselleştirilmiş bir özüdür, bir prizma gibi dünya ile kişi arasına girmiş bulunur ve çok büyük oranda algılamaları, idrakleri ve sınıflandırmaları biçimlendirir" (Bouthoul, 1975:21-22). Bu durum zihniyetlerin dördüncü özelliğidir. Beşinci ve son özelliği ise kimliksel bir duruşu ifade eder. Yani zihniyet, bireye kimlik kazandırır ve ona her türlü durum ve nesne karşısında nasıl davranması gerektiğinin bilgisini verir.

Burada altı çizilmesi gereken hususlardan birisi de zihniyet-kültür ilişkisidir. İlk planda zihniyet ile kültür arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. Ancak zihniyet-çevre, zihniyet-ekonomi, zihniyet-din gibi birçok mesele de olduğu gibi burada da keskin hatlarla sınır çizmek ve kültür-zihniyet ayrımı yapmak neredeyse imkânsız bir hal almaktadır. Bir yandan bireyin ya da grubun sahip olduğu kültür yapısı zihniyetini şekillendiren bir rol oynarken, diğer

³ Tavan-taban ayrımı için Sabri Ülgener'in *Zihniyet ve Din* isimli eserine bakınız.

tarafından ise sahip olunan zihniyetler, kültürleri yönlendiren/etkisi altına alan rollerde kendisini göstermektedir.⁴

Burada ifade edilmesi gereken son husus, herhangi bir kişinin ya da toplumun tek bir zihniyete dayanmadığıdır. Zihniyet, toplumsal mensubiyetle, inançla ya da kültür gibi diğer etkenlerle sınırlı değildir. Zamanın değerleri, küresel eğilimler (Yavuz, 2012:589), medya, popüler kültür gibi birçok farklı kaynaktan beslenir, doğal olarak da zihniyet kümelerinden oluşur.

1. 3 Din

Çalışmanın ikinci merkezi kavramını ise din oluşturmaktadır. Din, genel geçer tanımları yapılamayan terimlerden birisidir (Okutan, 2013:32). Bakılan yere göre dinin tanımı değişmektedir. Örneğin teologlar ile sosyal bilimcilerin dine yükledikleri anlam birbirinden oldukça farklıdır. Bu çeşitlilik disiplinler arası ile sınırlı kalmamakta, disiplinlerin kendi içerisinde de ortaya çıkmaktadır. Sadece sosyoloji bilimi içerisinde bile birbirinden çok farklı din tanımlarına rastlanır. Tüm bu tanımları bir başlık altında toplamak mümkün değildir. Bundan dolayı bu bölümde din hakkında yapılan ve birbirinden oldukça farklı açıklamaların her birine değinilmeyecek, daha çok dini tanımlamaya yönelik yaklaşımlara yer verilecek ve bunların dikkate alındığı bir kavramsallaştırmaya gidilecektir.⁵

Din, içerik olarak bireyleri bağlasa da, bireyleri aşan bir özelliği bünyesinde barındırır. Dinlerin inananlarına sunduğu inanç, bireyler tarafından paylaşılmasının sonucu olarak inananlar arasında ortak bir iletişim ağı oluşturmakta, böylece toplumsallık kazanmaktadır (Avcı, 2012:37).

Dine yönelik yapılan farklı tanımları ortaya çıkartan birçok neden vardır. Dinin mahiyeti, tanımlayanın kişiliği (dünya görüşü, çalıştığı alan...), tarifi

⁴ Aşağıda ifade edeceğimiz din-zihniyet ilişkisinde karşımıza çıkan durumun, kültür-zihniyet üzerinde de karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

⁵ Ayrıntılı din tanımları bkz. Ünver Günay *Din Sosyolojisi* (2014), Ejder Okumuş *Toplumsal Değişme ve Din* (2003) ve Mustafa Tekin *Din Sosyolojisi* (2016).

yapıldığı dönemin ve mekânın genel havası, döneme hâkim olan paradigmlar, ideolojiler (siyasi, sosyal, ekonomik), çok yönlülük özelliğine sahip olan dinin tek bir cepheden ele alınması gibi hususlar ortak bir din tanımını zorlaştıran nedenlerin başında gelmektedir (Yaparel, 1987:405).

Her din sosyoloğu çalışmalarını bir din tarifinden yola çıkarak gerçekleştirmiştir (Günay, 2014:212; Taş, 2012:37). Yapılan din tanımlaması, dinden ne anlaşıldığı ve nasıl bir bakış açısıyla çalışmanın gerçekleştirildiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Din-zihniyet ilişkisini araştıran elinizdeki çalışma açısından dinin tarifi ve dinden ne anlaşıldığı hususu daha da önem kazanmaktadır.

Burada işaret edilmesi gereken nokta; başta sosyologlar olmak üzere sosyal bilimcilerin büyük bir kısmı, dini tarif ederken Hıristiyanlık, Yahudilik, İslam gibi belli bir dini tanımlamaktan çok, zaman ve mekân boyutuyla hemen her yerde ve dönemde varlık kazanan, ilahi olsun ya da olmasın bütün dinleri dikkate almakta, hepsini birden kapsayacak bir din tanımı yapmak için çalışmaktadırlar (Günay, 2014:217). Sosyologlar dini tanımlarken, dinin mahiyetinden çok, onun toplum içerisindeki yeri ve diğer toplumsal kurumlar ile olan ilişkilerini dikkate almaktadırlar (Taş, 2012:37). Onlar Tanrı'nın varlığını ya da yokluğuna değil, dinin anlaşılmasına, inançların zihniyetlere, eylemlere, kurumlara, kimliklere etkilerine ve dinin sergilediği farklı ifade formlarına yani dinin toplum hayatında oynadığı rollere yoğunlaşırlar (Dillon, 2014:9-10).

Din, psikolojik bir gerçeklik olması hasebiyle bireyi ilgilendirdiği gibi, sosyal bir olgu olması dolayısıyla da toplumu, oradan da sosyolojiyi ilgilendirmektedir (Günay, 2014:228). Bu yönüyle din ilk insanlık ile birlikte var olmuş ve insanlık tarihiyle özdeşleşmiş (Aydın, 2013:117), insanın dünya kurma girişiminde önemli bir rol oynamış (Berger, 1993:59), varoluş ile ilgili tatmin edici açıklamalar getirmiş ve insana anlam haritası sunmuş (Atay, 2004:21), birey için önemli olan birtakım toplumsal roller oynamıştır. Bu özelliğiyle din, sosyolojinin ilgi alanına girme hakkını elde etmiştir. Dini sosyolojinin konusu kılan bir diğer özelliği ise; zihniyet kazandırma, siyasal güç, toplumsal kurumların kurulması, değişmesi, yıkılması,

sosyal dayanışma, toplumsal çatışma, kimlik kazandırma gibi toplumsal düzende karşılık bulan alanlarda şekillendirici ve muhafaza edici güce sahip olmasıdır.

Din tanımlamasına geçmeden önce dinlerin toplum hayatında oynadıkları rollere kısaca da olsa işaret etmek yerinde olacaktır. Yukarıda da değinildiği üzere din, toplum hayatında farklı birçok rol oynamaktadır. Bu rollerden bazılarının üzerinde durulacak olursa; din aracılığıyla insan, hayatında etkili saydığı, değer verdiği bir “şey”e bağlanır. Bu bağlanma, kişi için çoğu zaman “bağlayıcı, sınırlayıcı hatta tutsaklaştırıcı olsa da kaybolmamak, düşmemek, dağılmamak, yok olmamak için gereklidir” (Atay, 2004:17). Din başta ‘nereden geldik nereye gidiyoruz’ sorusu olmak üzere pek çok ontolojik soruya halk kitleleri açısından tatmin edici yanıtlar vermekte, böylece ‘kaos’u ‘kozmos’a çevirip (Atay, 2004:20-21), insana, kendisi ve evren hakkında bir görüş sunmakta, onun için başta kendi mahiyeti ve evrendeki yeri olmak üzere tatmin edici bir bilgi şeması inşa etmektedir (Güngör, 2011:97). Din, insanlara kimlik kazandırmak gibi bir işlevi yerine getirir ve kimliklerinin önemli bir bileşenini oluşturur. Dinin toplumsal hayatın işleyişine ilişkin birtakım kurallar koyması, onun insan-insan, insan-nesne, insan-alem gibi insan ilişkilerini şekillendirmesi bakımından da roller üstlenir (Ülgener, 2006). Ayrıca din toplumsal bütünleşmeyi de sağlayan bir araç görevi de görür. Tüm bunlar birey ve toplum hayatı için önemlidir. Ne var ki dinler her zaman olumlu işlevler sağlamaz. “Din, dünyevi-siyasal süreçlerde, iktidar mücadelelerinde” (Atay, 2004:22), ekonomide, toplumsal çatışmalarda, kimlik kargaşalarında ve daha birçok olumsuz sayılabilecek noktalarda da görünürlük kazanır. Bu haliyle dinlerin, toplumsal hayatta çatışmayı, yabancılaşmayı, ötekileştirmeyi körükleyen olumsuz birtakım roller de üstlendiğini söylemek gerekir.

Din hakkında bu genel bilgileri verildikten sonra dini tanımlama yöntemlerine geçilebilir. Din sosyolojisi literatüründe genel olarak din tarifleri ‘substansiyel’ tanımlar ve işlevsel/fonksiyonel tanımlar olmak üzere iki başlık altında toplanabilir (Taş, 2003:202).⁶ Substantif tanımlar dinin ne olduğunu, işlevsel

⁶ Ayrıca bkz. Okumuş, 2003:54-55.

tanımlar ise daha çok dinin ne yaptığını, nasıl işlev gördüğünü ortaya koymaya çalışır (Okumuş, 2003:56). Bu tanımlama yöntemlerine kısaca değinilecek olursa:

Substansiyel Din Tanımı: Substansiyel tanımlarda din, daha çok içerik yönünden yani sahip olduğu kutsal, ilahi, aşkın ve fizik ötesine gönderme yapılarak tanımlanır. Bu tanımlamayı merkeze alan sosyologlar, özellikle dinin özü veya esasını belirlemeye çalışırlar (Okumuş, 2003:56). Burada asıl vurgu dinin aşkınlığı ve kutsallığıdır. Din kutsallığı üzerinden tanımlanır. Bu yönüyle substansiyel din tanımlamalarının, teologların tanımlamalarına daha yakın olduğu söylenebilir. Substansiyel yaklaşımı esas alarak yapılan birçok tanım vardır. Weber'in yaptığı tanım bunlardan birisi olarak kabul edilir. Taş'a (2003:203) göre din sosyolojisi araştırmalarının başında dini tanımlamaktan sakınan Weber, çalışmalarında substansiyel din tanımını kullanmıştır.⁷ Rudolf Otto'nun "kutsalın tecrübesi" şeklinde yaptığı din tanımı da substansiyel tanımlar arasında yer almaktadır. Yine Peter Berger'in "din, kendisinde -insan veya değil- bütün varlığı kapsayan bir kutsal düzen hususundaki beşer tavrı, diğer bir ifadeyle din, anlamı insanı hem aşan hem de içine alan bir düzene inanmadır" (Taş, 2003:203) şeklindeki kavramsallaştırması da substansiyel tanımlara örnek olarak verilebilir.

Yukarıda değinilen ve içerisinde "kutsalın tecrübesi", "kutsal düzen" gibi ifadelerin geçtiği tanımlardan da anlaşıldığı üzere substansiyel tanımlarda, aşkın ve kutsal olduğu kabul edilen varlığa, yani "din nedir" sorusuna bir gönderme söz konusudur. Bu yaklaşımı benimseyenlere göre dinin içeriği, ortaya çıkarttığı sonuçlarından çok daha önemli bir konumda ve odak noktasındadır. Ne var ki substansiyel yaklaşım, dinlerin tamamını kapsamadığı, özellikle yapısında kutsalı ya da tabiatüstü varlık alanını benimsemeyen diğer dinleri dışarıda bıraktığı şeklinde suçlamalar başta olmak üzere birtakım nedenlerden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır (Taş, 2003:204).

⁷ Weber kendisi açık bir şekilde substansiyel tanımını kullandığını belirtmemiş hatta dinin tanımının çalışma sürecinde ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte Weber yorumcuları, çalışmalarından hareketle Weber'in substansiyel din tanımını kullandığını ifade etmişlerdir.

İşlevsel Tanımlar: İşlevsel yaklaşımlarda din, bireysel ve toplumsal hayatta yerine getirdiği işlevden hareketle tanımlanır. Bu yöntemi benimseyen kimseler, substansiyel yaklaşımın aksine, dinin özünde ne olduğuyla değil, birey ve toplum hayatında dinin ne yaptığı, nasıl bir fonksiyon icra ettiğiyle ilgilenirler. İşlevselliği benimseyenlere göre dinin ortaya çıkarttığı sonuçlar, içeriğinden çok daha önemlidir ve asıl odak noktasını oluşturur. Dinlerin pek çoğunun bünyesinde barındırdığı tanrı, aşkın, kutsal, metafizik gibi kavramlar bu tanımlama yönteminde çok fazla anlam ifade etmez. Cevabı aranılan asıl soru “din nedir” sorusu değil, “din nasıl bir işlev görmektedir” sorusudur (Okumuş, 2003:59).

İşlevsel din tanımına verilebilecek birçok örnek vardır ve akla ilk gelen isimlerden birisi, dini toplumsal bir olgu olarak kabul eden Durkheim'dir. Durkheim'e göre din, “kutsal şeyler, yani ayrı tutulan ve yasaklanan şeylerden oluşan birleşik bir sistemdir ki, bu inanç ve pratikler, onları kabul eden kimseleri kilise denen manevi bir topluluk halinde bir yere toplar” (Okumuş, 2003:59). Dikkat edildiğinde Durkheim'in bu tanımında dinin işlevsel yönüne vurgunun yoğunluğuyla birlikte, dinin hem işlevsel hem de substansiyel yönünün esas alındığı görülecektir. Taş'a (2003:204) göre dini “hayatı anlamlandırmaya ilişkin meselelere verilen cevaplar” şeklinde tanımlayan Parsons'nda kavramsallaştırmada dinin işlevsel yönü üzerinde durmuştur.

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere işlevsel yöntemde din, aşkın varlık, metafizik gibi kavramlara atıfta bulunmaktan ziyade, ‘sosyal bütünleşmeyi sağlayan’, ‘hayatı anlamlı kılan’ yani toplum ve birey için işlevsel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. İşlevsel yaklaşımı da bu şekilde özetlemek mümkündür.

Dine yönelik tanımlamalarda görünürlük kazanan bu ikili ayırım, sosyologlara yön gösteren, yol çizen bir araçtır. O sebeple önemli ve işlevseldir. Söz konusu yaklaşımları hangisi doğru ya da hangisi yanlış şeklinde ele almak, yani hakikatler olarak yaklaşımdan çok, stratejiler olarak görmek çok daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır (Okumuş, 2003:55). Dini tanımlama noktasında her iki yaklaşım da önemli görevler üstlenmekte ve birbirini tamamlamaktadır. Tek bir dini tanımlamaktan çok

bir olgu olarak dini açıklama girişiminde bulunan kimselerin, ‘ya o ya o’ dan ziyade ‘hem o hem o’ yaklaşımını benimsemeleri, yani sentezci bir tutumla hareket ederek dini incelemeleri, daha evrensel bir din tanımı verecektir. Çünkü her iki yönteminde alınması gereken tarafları vardır. Söz gelimi evrensel dinlerin hemen hepsinde aşkın bir yön bulunmakta ama aynı zamanda bu dinler, toplumsal hayatta birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Bundan dolayıdır ki her ikisinin sentezlenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Evrensel bir dini tanımlama konusunda bu bilgileri verdikten sonra din tanımlaması yapılırsa, din; Marshall’ın (1999:156) “kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren (kimlik veren, sosyalleştiren...) bir inançlar, semboller ve pratikler kümesi” şeklinde tanımladığı olgunun kendisidir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir dinin olmazsa olmaz bileşenleri vardır. Bunlardan birincisi inanç esasları, ikincisi ritüel ya da ibadetleri, üçüncüsü ise inananlarıdır. Bu üç niteliği bünyesinde barındıran dinler mensuplarına bir dünya görüşü sunmakta, onların tutum ve davranışlarını şekillendirmekte ve zihniyetlerini inşa etmektedir. Zihniyet-din ilişkisini konu edinen bu çalışmada, dinin zihniyet oluşturucu bir etken olduğunu kabul eden yaklaşım esas alınmış ve çalışma bunun üzerine inşa edilmiştir.

1. 4 Din-Zihniyet İlişkisi

Zihniyet ve din kavramlarını tanımladıktan sonra aralarında ne şekilde bir ilişkinin gerçekleştiğine değinmek yerinde olacaktır. Bu sebeple aşağıdaki zihniyet din ilişkisi ele alınacak ve ilişkinin boyutu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Başta evrensel dinler olmak üzere dinlerin büyük çoğunluğu metafizik alanın yanı sıra hayatın hemen her noktasıyla da ilgilenir. Bu sebeple birçok din teolojik özelliklerinin dışına taşan oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir. Öyle ki din, tek boyutlu bir olgudan ziyade doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomiye, siyasete, hukuka, eğitime ve toplumun birçok farklı kurumuna etki eder.

Tarih boyunca birçok alanda insan yaşamına nüfuz eden, toplum hayatının hemen her noktasına damgasını vuran dinin, toplumsal hayatta son derece işlevsel bir rol oynayan zihniyet yapıları ile etkileşime geçmemesi mümkün değildir. Dinler beraberinde bir ruh ve zihniyet yapısı getirirler. Bu ruh ya da zihniyet o dini kabul eden kimselerce şuurlu ya da şuursuz bir şekilde paylaşılır ve inananların hayatına tesir eder. Buradan yola çıkarak her dinin, mensupları tarafından ortaklaşa paylaşılan karakteristik bir dünya görüşü ve zihniyeti, diğer bir ifade ile dünyayı anlamaya yarayan bir modeli (Yavuz, 2012:594) sunduğu söylenebilir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa din, mensuplarına, onların dünyayı “özel gözlük”lerle (Mardin, 2015:14) görmelerini sağlayan, dolaylı olarak insan davranışlarını etkileyen bir zihniyet sağlar (Günay, 2014:253). Yani diğer pek çok etken gibi dinlerde kendi zihniyetleri oluşturan, kaynaklık eden bir rol oynamaktadır.

Tâbi olunan din, inananlarının zihniyetlerine, dolayısıyla yaşam biçimlerine, hayat tarzlarına ve dünya görüşlerine müdahale eder. Öyle ki dinlerin önemli görevlerinden birisi, mensuplarına çeşitli toplumsal durumlar karşısında takip edecekleri yolu, sergileyecekleri tutum ve tavrı geliştiren bir zihniyet kazandırma işlevidir. Bu tutum ve tavır, insanın her türlü uğraşısını etkileyen, şekillendiren, değiştiren bir nitelik taşır. Dinin bu özelliği, yukarıda da işaret edilen sosyal bir yapıya sahip olması ve inananlarına belli birtakım ilkeler ve işaretler sunmasından kaynaklanmaktadır. Dinler en az metafiziğe yaptığı vurgu kadar, bu dünyaya da önem vermekte, olaylar ve nesnelere karşı takınılması gereken tavrı kazandırmak yoluyla bireylerin zihniyetini inşa etmektedirler. Bu anlamda dinler iman, bilgi, ahlak, tutum, değer, davranış, düşünce, cemaat gibi birçok ilişkiler ağını bünyesinde toplayan sosyal sistemlerdir (Okumuş, 2015:85).

İnsan belirsizlik, amaçsızlık ve anlamsızlıktan kaçan, bunlar ile yüzleşmeyi göze alamayan, daha açık bir ifade ile anlamsızlıktan korkan bir varlıktır. Din şeklinde isimlendirilen olgu burada sahneye çıkarak, insana bir anlam sunmakta, onun dünyaya, nesneye ve her türlü varlığa karşı tutumunu belirleyerek zihniyetini inşa etmektedir. Böylece insana bir anlam haritası sunmakta yani ona içerisinde yaşadığı evrene ilişkin zihniyet kazandırmakta ve onu bilinmezliğin karanlık

zindanlarından çıkartmaktadır. Bir dinin inşa ettiği zihniyetin o dine inananlarca paylaşılması ve yayılması sonucunda mensuplar, dünyada normal hayatlarını sürdürmekte, günlük işlerini yaparken, okuyacağı gazeteyi seçerken hatta gezerken bile bu zihniyetin etkisinde kalmakta, dış alemi daima bu zihniyet doğrultusunda görüp tanımlamaktadır (Okumuş, 2003:69).

Berger (1993:39) dini “evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimi” şeklinde tanımlarken ifade etmek istediği şeylerden biri, dinlerin zihniyet oluşturmada ki rolüne bir vurgudur. Geertz’i takip ederek dini, “insanlarda uzun süreli, geniş kapsamlı, güçlü ve güdüler yerleştirmeye çalışan bir semboller sistemi” (Mardin, 2015:37) olarak tanımlayan Mardin’de, Berger gibi dinin zihniyet oluşturmadaki rolünü dikkate almakta ve dini buradan hareketle tanımlamaktadır. Hem Berger hem de Mardin’in tanımları dikkate alındığında dinin zihniyet oluşturmada oynadığı rol daha iyi kavranacaktır.

Dinin zihniyet oluşturmadaki rolüne dikkat çeken Ülgener’de (2006:8) bu konuya ilişkin aşağıda yer alan ifadeleri kullanmaktadır;

Esasında dinin, “kitabî” tarafı bir yana, geniş yığınlara uzanan sade, gündelik telkinleri ile insanın davranış biçimini ve o yoldan değer ölçülerini etkilemekten uzak kalmış olacağı düşünülemezdi. Din ki, tarih boyu aile bağlarından yakın ve uzak toplum katlarına, siyasete, sanat değerlerine kadar bütün bir yaşayış düzenine damgasını vurmuş; kiminde başarılı, kiminde başarısız; fakat düzenleyici olmak iddiası ile daima devre içine girmiştir.

Burada, zihniyetleri sadece dinlerin inşa etmediğinin vurgulanması gerekir. Zihniyetlerin oluşmasında dinin rolüne yoğun bir vurgu yapılsa da bu süreci sadece dine indirgemek doğru bir yaklaşım olmaz. Dinin yanında zihniyeti etkileyen daha başka pek çok faktör vardır. Doğan’ın (2015:204) da işaret ettiği gibi çevre, eğitim, iklim, siyaset, ekonomi, tarih gibi birçok faktör bunlardan bazılarıdır. Ne var ki din zihniyet inşa eden tek etken olmamakla birlikte bu faktörlerin önemlilerinden birisidir (Ülgener, 2006).

Din, her türlü tesirden uzak, insan hayatını oluşturan tüm öğelerden soyutlanmış bir olgu değildir. Aksine sosyal ve kültürel hayatın bütün taraflarıyla yani ekonomi, hukuk, siyaset, çevre özellikle de toplumsal yapılarla ilişki halinde

olan ve tüm bunları etkilediği gibi eşzamanlı olarak bunlardan da etkilenen bir mahiyet taşır (Freyer, 1964:64). Ekonomi, hukuk, siyaset, çevre gibi faktörler, din ile birlikte zihniyetlerin oluşmasında söz sahibi olan etkenler arasında yer almaktadır. Bu faktörlerin her biri hem zihniyetleri etkilemekte hem de zihniyetlerden etkilenmektedir. Toplumsal yapı ve toplumsal yapıyla karşılaşan din, tüm bu yapıları ve kurumları şekillendiren zihniyetten nasibini almakta ama aynı zamanda onu da etkilemektedir.

Zihniyetlerin din üzerindeki etkisini ortaya koyan delillerden birisi tek bir dini yapıdan ziyade formel-folk ya da Ortodoksi-Heterodoksi gibi birbirinden farklı dini yapıların var olmasıdır. İlk geldiği şekildeki saflığını koruyamayan din, yayıldığı ortamın zihin yapısının yansımaları olan kültür, gelenek, iklim, çevre gibi faktörlerle etkileşime girmekte, aslından farklı olarak çevrenin hâkim zihniyetinin etkisiyle yeni, farklı formlara bürünmekte ve ortaya formel-folk gibi birtakım ayrımlar çıkmaktadır. Dini yapılarda gerçekleşen bu ayrım, zihniyetlerin dinler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun açık delillerinden birisidir. Bu etkinin sınırlı bir alanda gerçekleşmesi ise, dinin zihniyetler üzerindeki etkisine ilişkin karşı delildir. Öyle ki var olan yapı gelen yeni dini anlayış ile birlikte hepten değişmediği gibi, bütün olarak da sahip olduğu nitelikleri koruyamamakta, bunun sonucunda ortaya hem eski yapıdan hem de yeni dini anlayıştan alınmış birtakım parçalarla beslenen, her iki yapının karışımı, eski ile yeniyi sentezleyen başka bir form çıkmaktadır.

Din ve zihniyet arasında ortaya çıkan bu etkileşim, tahterevallinin iki tarafı gibi düşünülebilir. Genellikle iki taraftan birisi ağır basmakta, hangisinin daha ağır olduğu ise sürekli değişmektedir. Ne var ki tarihin de gösterdiği üzere, yaşanan değişim birden değil oldukça uzun sayılabilecek bir zaman diliminde meydana gelmektedir. Din zihniyet arasında ilişkinin sınırlarının kesin olarak belirlenmesi neredeyse imkânsız, dinin hangi hallerde zihniyeti inşa edici, hangi hallerde zihniyetten etkilenen yani müessir bir güç olarak ortaya çıktığının kestirilmesi oldukça zordur. Sebep denilen şeylerin bir anda sonuç, sonuç denilenlerin de sebep olarak varlık kazanması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden zihniyet ile din arasında

keskin bir sınır çizmekten ziyade, daha esnek, geçişken ve değişken bir çizgi çekilmelidir.

Özetlenecek olursa din ve zihniyet arasında tek boyutlu bir ilişkiden ziyade çok boyutlu ve karşılıklı bir etkileşim vardır. Bir taraftan dinler zihniyetleri şekillendirirken, diğer taraftan ise zihniyetler dinleri şekillendirmektedir. Bu etkileşimin niteliği sürekli değişmekte ve farklılaşmaktadır. Söz gelimi bu ilişki geleneksel toplumlarda dinin daha ağır bastığı bir görünüm sergilemekteyken, modernleşmeyle birlikte bu görünümde değişme yaşanmış ve tahterevallinin dengesi din dışı zihniyet lehine bozulmuş gibi görünmektedir.

1. 5 Teorik Yaklaşım

Toplum kendisine araştırma konusu edinen sosyolojinin görevi aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din gibi olgular başta olmak üzere toplumun hemen her sosyal yapısı ve kurumunun işleyişini ortaya koymak ve bunlara dair açıklamalar getirmektir. Ayrıca sosyoloji kurumlarıyla birlikte, sosyal yapıyla sıkı sıkıya olan ilişkisinden dolayı bireylerin sahip olduğu zihniyet yapıları da sosyoloji için önemli bir uğraş alanını oluşturmaktadır (Bouthoul, 1975:19).

Ülgener'in de (2006:5-8) ifade ettiği üzere zihniyet üzerine çalışma yapan araştırmacıların, zihniyet yapılarını ortaya çıkartması için takip etmesi gereken birtakım yollar ve semboller mevcuttur. Bu, zihniyet olarak isimlendirilen olgunun, tamamen soyut, gözle görünmez bir yapıdan ziyade, çoğu kez kendisini somut bir şekilde ortaya koyan ve değişik formlarla kendisini açık eden birçok farklı enstrüman kullanmasıyla ilişkili bir durumdur. Zihniyetlerin gösterge araçlarının bazılarını, edebiyat eserleri, deyimler, eğitim, kültür, ekonomi ve din şeklinde sıralamak mümkündür. Bununla birlikte zihniyetler, eyleme dönüşmüş davranışlar biçimiyle de kendisini ifade ederler. Bu aygıtların her biri zihniyetleri ortaya çıkartan, görünür kılan göstergeleri oluşturmaktadır. Zihniyetlerin bünyesinde barındırdığı bu özellik, zihniyet araştırmalarının üzerine inşa edildiği zemini oluşturur. Yukarıda da işaret edildiği üzere zihniyet, bir kişinin ya da grubun kültürel kimliğinin temel bileşenlerinden birisini oluşturur. Ayrıca Muccihelli (1991:22)'nin de belirttiği üzere

bireylerin sahip oldukları zihniyetler, kimliği oluşturan diğer faktörlerle de sıkı bir ilişki içerisinde. Bunlara ek olarak zihniyetler, bir anda oluşan ya da doğum ile gelen yani verili olmayan, aksine oldukça geniş sayılabilecek bir zamana yayılarak, yavaşça ve yaşadıkça oluşan bir özellik taşır.

Zihniyetlerin oluşmasına katkı sağlayan birden çok faktör vardır. Bu faktörleri, aile yoluyla zihniyetlerin oluşumu, çevre yoluyla zihniyetlerin oluşumu, din yoluyla zihniyetlerin oluşumu, eğitim yoluyla zihniyetlerin oluşumu, kültür yoluyla zihniyetlerin oluşumu, içerisinde yaşanan dönemin karakteristik özelliklerinden olan medya ve popüler kültür yoluyla zihniyetlerin oluşumu şeklinde kabaca sıralamak mümkündür. Elbette zihniyet oluşturuvcu etkenler değinilenler ile sınırlı değildir. Bunların yanında zihniyet oluşumunu az ya da çok etkileyen başka faktörler de vardır. Ancak burada çalışmayı amacından saptıracağı endişesi ile zihniyeti besleyen etkenlerin hepsine birden ayrı ayrı değinilmemiş, sadece öne çıkanlar ile yetinilmiştir.

Zihniyetleri ortaya koymak için onu besleyip yoğuran yapıların tamamını araştırmak neredeyse imkansızdır. “Bu derece karmaşık bir yığın karşısında takınılacak tek tavır, belli bir bakış açısından hareketle faktörlerden birisini seçip onu boyutları ve kütlesi büyütülmüş halde gözler önüne sermek ve perdeyi birazcık da olsa aralayabilmektir” (Ülgener, 2006:7). Bu çalışmada Ülgener takip edilerek zihniyeti etkileyen faktörler arasında din üzerine yoğunlaşmıştır. Elbette ki bunun manası diğer faktörleri yok sayıldığı ya da birbiri ile ilişkisinin olmadığını iddia etmek değildir. Bundan maksat, araştırmada daha çok din faktörünün konu edineceği ve din-zihniyet ilişkisini ortaya çıkartılmaya çalışacağıdır.

Dindarlığı ölçmeye çalışan pek çok araştırmacı, dindarlığın birtakım yönleriyle görünürlük kazandığını düşünmektedir. Bu konuda ilk araştırmalardan birisini gerçekleştiren Allport, dini içsel ve dışsal yönelimler olmak üzere iki boyutta kavramsallaştırmıştır (Akkıyal, 2012:88). Allport’tan sonra gerçekleştirilen birtakım farklı çalışmalar ve yöntemler de söz konusudur.⁸ Dindarlık konusunda

⁸ Batson ve Welch bunlardan bazılarıdır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Akkıyal, 2012

araştırmalarda yeni bir yaklaşım geliştiren, günümüzde de “Dünya Değerler Araştırması” gibi uluslararası veri tabanlarına temel oluşturan önemli araştırmalar arasında kabul edilen çalışmalardan birisi de Glock ve Stark’a aittir (1968).⁹ Glock ve Stark’ın önemli özelliği dine bütünsel olarak yaklaşımları ve dindarlığı farklı boyutlarıyla ele almış olmalarıdır. Onlara göre dindarlık, ideolojik boyut, ritüelistik boyut, deneyimsel boyut, entelektüel boyut ve ilişkisel boyut olmak üzere beş yapıdan oluşur. İdeolojik boyut, dine dayalı inançlardan ortaya çıkar. Ritüel boyut, kişilerin inançlarının gereklerini uygulamalı olarak ortaya koymasındadır. Deneyimsel boyut, kişilerin aşkın güç ile kurdukları iletişime gönderme yapar. Entelektüel boyut, kişinin sahip olduğu dini bilgiyle ilgiliyken, ilişkisel boyut ise dini inanç ve eylemlerin bireyde oluşturduğu sonuçları bünyesinde barındırır (Akkıyal, 2012:91). Glock ve Stark’ın teorileri Hristiyan toplulukları içinde, dindarlık ölçümünde önemli işlevler sağlamakla birlikte aynı işlevi, bünyesinde barındırdığı, kendine has özellikler dolayısıyla Müslüman toplumlarda gerçekleştirilen dindarlık ölçümünde gösterememektedir.

Dindar gençlerin günlük yaşantısında dinin nasıl bir rol oynadığını araştıran bu çalışma, bireylerin dindarlık seviyesini ölçmek ve çok dindar, dindar, az dindar gibi dindarlığa işaret eden skalalar belirlemek gibi bir gaye gütmemektedir. Bireylerin dindarlıkları değil, dinin bireylerin zihniyet yapılarında, diğer bir ifade ile gündelik yaşantısında etki gücü araştırılmakta, yani dindarlık ölçümü yapılmamaktadır. Bu nedenle de dindarlık ölçümlerinde kullanılan teoriler kullanmak yerine, çalışma açısından zihniyet gösterge araçlarından kabul edilen disiplin, ibadet, tüketim ve medya özelinde dindar genç bireylerin zihniyet yapıları ortaya çıkartılmaya çalışılacak buradan hareketle de dindar gençler açısından dinin nerede durduğu meselesine değinilecektir. Söz konusu ayırım çalışmanın amacının doğru saptanması ve konumlandırılması için önemlidir.

Zihniyet araştırmalarında dikkat edilmesi gereken nokta, zihniyetlerin salt görünür taraflarını incelemekten önce, arka palanda zihniyeti besleyen değerler,

⁹ Stark, R. Ve Glock, C., American Piety: The Nature of Religious Commitment, University of California Press, Berkeley , (1968).

ilkeler, çevre, ekonomi gibi faktörlerin göz önünde bulundurulması ve bu değerlerin din ile girdikleri ilişkiye dikkat edilmesidir. Çünkü araştırmanın doğru bir sonuca ulaşabilmesi açısından arka planın iyi analiz edilmesi önemlidir. Yukarıda zikredilen ilkeleri esas alan bu çalışmada, temelde Ülgener'in (2006:5) iki aşamalı zihniyet incelemesi esas alınmıştır. Bunlardan birincisi; zihniyetlerin bir yandan -hangi çağa ve çevreye aitse- geniş bir panoramasının verilmesi, ikincisi ise; sahip olunan zihniyeti besleyen köklere ve kaynaklara inilmesidir. Elinizdeki araştırmanın ilk aşamasında, dindar gençlerin zihniyet dünyalarının panoramasının 'disiplin', 'ibadet', 'tüketim' ve 'medya' şeklinde dört tema özelinde ortaya çıkartılması hedeflenmiş, ikinci adımda ise zihniyet dünyalarını şekillendiren bütün etki araçlarına değil, bunlar arasında din faktörü üzerine yoğunlaşmıştır.

Yine Ülgener'i (2006:21) takip ederek son bir noktayı vurgulamak yerinde olacaktır. Din-zihniyet ilişkisi incelenirken dinin dikkate alınan yönünün dogma, bağlayıcı, amir yönü değil, daha çok dinin anlaşılabilir, insanlar tarafından biçimlendirilen yani formel değil folk yönüdür. Zihniyet oluşturan din, alimlerin farklı görüş ve içtihatlarının toplamı değil, "insanın gündelik yaşayışında pratik ve değer ölçülerine yönelik telkin ve motifler toplamıdır" (Ülgener, 2006:21).

1. 6 Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği

Örneklem alınan Özel Avrasya Yurdu, Çilehane İlmî Araştırmalar Derneğine bağlı olarak 2004 yılında kurulmuş yükseköğrenim öğrenci yurdu. Araştırmanın bağımsız katılımcılar yerine bir dernek üzerinden yapmasının altında yatan sebep, bu kurumların zihniyet oluşturduğu düşünülen mekanlar ve dini zihniyeti hâkim kılmayı hedefleyen sivil toplum kuruluşları olmasıdır. Benzeri kurumlar arasında başka bir dernek yerine Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği'nin seçilmesinin birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; söz konusu derneğin bünyesinde barınan kişilerini araştırmanın hedef kitlesine uygunluğu, ikincisi; kurum yöneticilerinin araştırma konusunda gösterdikleri açıklık, üçüncüsü ise; kişisel bağlantılar sebebiyle katılımcıya ulaşmanın daha kolay olmasıdır. Aşağıdaki bilgiler yurt yöneticilerinden birisiyle yapılan görüşmede edinilmiş bilgilerdir. Yurdun bir dernek bir de iktisadi

işletme boyutu vardır. Yurda parasız öğrenci kabul edilmemekte, ancak diğer özel yurtlara göre daha az ücret talep edilmektedir. Yönetici yurdun kuruluş amacını: “Öğrenci, Anadolu’dan İstanbul’a geldiğinde barınacağı bir yer olsun ve bu yer öğrencinin zihniyetine de yakın bir yer olsun” sözleriyle ifade etmekte ve devamında yurdun kuruluşunun merkezinde dini kaygıların olduğunu söylemektedir. Hizmet sunmayı hedeflediği kitleyi ise; daha çok Anadolu’dan gelen, vakfı¹⁰ bilen, tercih eden ve dindar bir ortamda kalmayı isteyen kişiler şeklinde tarif etmektedir.

Öğrencilere ulaşma kanalları; birincisi yurda ait internet sitesi, ikincisi kayıt dönemlerinde üniversitelere açılan stantlar, üçüncüsü afişler, dördüncüsü ise dernek bünyesinde genel ilanlar, Anadolu’da derneği tanıyanlara ulaştırılan¹¹ formlardır.

Öğrenciler mülakat¹² ile yurda alınmakta, her gelen, her aidatımı ödeyeceğim diyen öğrenci yurda kabul edilmemekte, bazı şartlar aranmaktadır. Mülakatlarda genellikle hem sosyal hem de zihniyet açısından birbirine yakın öğrenciler kabul edilmektedir. Kabul edilen öğrencilerin en önemli ortak özelliklerinden birisi dindar olmalarıdır. Yönetici, diğer özel yurtlara öğrenci alarak gelebilirken, kendi

¹⁰ Örneklem alınan Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği, Türkiye’de birçok kimse tarafından bilinen dini bir cemaate bağlıdır. Ancak yöneticilerle yapılan görüşmelerde cemaatin isminin tezde geçmemesi talep edilmiştir. O sebeple burada cemaatin ismini gizli tutulmuştur. Söz konusu talep dışında kurum yöneticileri tarafından araştırma için her türlü kolaylığın sağlandığının belirtilmesi gerekir.

¹¹ Yönetici: Öncelikle bununla alakalı birincisi resmi sitemiz var. Site hep kullanılmıştır. Bu yıllardır var olan bire site. İkincisi stant açıyoruz üniversitelerde. Üniversitelerden izin alıyoruz. Belli ücret mukabilinde stant açılıyor. Şu an bulunmuş olduğumuz yer Marmara ve Medeniyet Üniversitelerine yakın olduğu için buralarda stant açıldı. Bu stantlarla beraber kendi personellerimizi koyuyoruz, bazen idareci arkadaşlarda oluyor. Üçüncüsü afiş basılıyor. Her sene afiş olur. Dördüncüsü de dernek bünyesinde genel ilanlar yapılır. Anadolu’ya falan. Derneği tanıyanlara form ulaştırılır, işte Göztepe’de şöyle bir yurt var, dileyenle irtibat kurulur, benim numaramı verirler. Onlar ararlar, o şekilde alırız. Ama her defasında mülakat yapılır öğrenci bu şekilde alınır.

¹² Yönetici: Mülakatlarda -bu çok önemli- öğrenci buraya geldikten sonra bunlardan haberdar olmuyor. Her öğrenci mülakatla alınıyor. Mülakatla alınan öğrenciye bunların hepsinden bahsediliyor. Sabah ve yatsı namazlarına katılım sağlar mısın, ayda bir defa konferans var ona katılım sağlar mısın, Kur’an’ı Kerim ve ilmiyal dersleri var bunlarda durumun ne, bunlar hakkında ne düşünüyorsun gibi sorular ön plana çıkartılıyor. Dönem arasında mülakatlar yapılır. Eğer öğrencinin bu tip durumlarla mesela manevi hali olsun, sorumluluk, sosyal sorumluluk projelerindeki yeri olsun diğer şeylere bakılır eğer öğrenci yurdun bu genel konseptine uymuyorsa ilişki kesilir. Bu nettir. Dernekler tarafından desteklendiği için maddi açıdan her ne kadar kar etme amacı gütsen de daha güçlüdür diğer yurtlardan. Sırf maddiyat üzerinde durulmaz. Öğrenci tüm aidatların tamamını eksiksiz ödemiş olsa bile, eğer yurttan homojen yapıyı bozuyorsa öğrenciyle ilişki kesilir. Bunun örnekleri çok.

yurtlarına veya benzeri yurtlara öğrencinin alkol alarak gelemediğini, böyle bir durum tespit edildiğinde, öğrenci ile ilişkinin hemen kesildiğini ifade etmiştir.

Tercih edilme sebepleri; KYK'dan daha pahalı olmasına rağmen, kendisine KYK çıkan birçok öğrencinin KYK'yı değil kendi yurtlarını tercih ettiğini ifade eden yönetici, öğrenciye gitmeme sebebini sorduklarında, kendilerine iki şeyi ifade ettiklerini söylemiştir. Bunlardan birincisi; KYK yurtlarının uzak olması, ikincisi ise; aynı odada kalacağı kişinin düşünce ve yaşayış açısından kendisinden farklı olabilme ihtimalidir. Yöneticinin ifadelerine göre oda arkadaşının gecenin bir vakti hap kullanarak veya alkol alarak yurda gelme ihtimali öğrencileri tedirgin etmektedir. Bunun yanında Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği tarzı kurumlar, aileler tarafından güvenilir yerler olarak kabul edilmekte ve evlatlarını bu gibi kurumlara göndermek istemektedirler. Yönetici katılımcı, ailelerin güvenmelerinin sebebini, evlatlarının takip edildiğini bilmeleri ve sahip olunan manevi ortam olarak açıklamıştır. Yöneticiye göre aileler evlatlarını İstanbul'a gönderirken, kendi çocukları, kendi evlatları olmaktan çıkar mı, zihniyet olarak bozulur mu kaygısı gütmekte,¹³ bundan dolayı çocuklarını bu tarz kurumlara göndermektedirler.

Kimlik kazandırma amacıyla yapılan faaliyetler; sabah ve yatsı namazları birlikte kılınmakta, namaz sırasında Kur'an ve hadis okunmaktadır.¹⁴ Gönüllü¹⁵ olarak haftada bir Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilmihalinden ilmihal dersi, Kur'an

¹³ Yönetici: Mesela aileler bu kurumlara, dernek ve vakıf yönü olan kurumlara, öğrenci yurtlarına güveniyorlar. Güvenmelerinin sebebi evlatlarının takip edildiği ve manevi bir ortama sahip olduğunu düşünmeleri. Çünkü bizim toplumumuzdaki ebeveynlerin çoğu çocuklarını tanımıyorlar. Ama şöyle bir korku da var; öğrenciyi biz İstanbul'a gönderdiğimizde, -gitmiş olduğu üniversiteler mesela Türk-Alman Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi veya ne bilim Boğaziçi Üniversitesi gibi üniversiteler oluyor- bu üniversitelere gittiğinde çocuğumuz bizim çocuğumuz olmaktan çıkar mı, zihniyet olarak bozulmaya uğrar mı diye endişe ediyorlar. Bu nedenle çocuklarını böyle vakıf veya dernek olan yurtlara teslim etmek istiyorlar. Orda kaldıklarında gönülleri rahat ediyor.

¹⁴ Yönetici: Son çıkan yurtlar yönetmeliğe göre yurtlardaki ortak alanlar içerisine mescitte eklenmiş durumda. Bundan dolayı bizim yurtlarımızda da artık bir mescit tabelası olan alanlar vardır. Normalde yurtlarda halılar yasaktır. Duvardan duvara mescit gibi ortak alanlara halı müsaadesi verilmiştir. Buralarda en önemli şey öğrencinin yurttan olmuş olduğu sabah ve yatsı namazları cemaatle kılınır. Bunun öneminden bahsedilir. Namazlardan sonra da işte öğrenciye genel temel İslami bilimler alanında, biraz hadislerle alakalı veya İslam hukuku ile alakalı bilgiler verilir.

¹⁵ Yönetici derslerin gönüllü olduğunu söylemiş, ancak mülakatın farklı bir yerinde, dönem sonu öğrenci değerlendirmelerinde söz konusu derslere devam durumunun da dikkate alındığını ifade etmiştir.

dersi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra ayda bir konferans düzenlenmekte,¹⁶ konferanslar aracılığıyla manevi eğitim önemsenmektedir.

Diğer özel yurtlardan ve KYK'dan ayıran farklılıklar; birincisi sabah ve yatsı namazları gibi manevi kurallara dikkat edilmesi, ikincisi yapılan sohbetlerde, konferanslarda dini içerik ön planda tutulması, üçüncüsü ailelerin burada daha gönüllü olması,¹⁷ dördüncüsü ideolojik açıdan homojen bir yapının olması, beşincisi mülakatlar ile öğrenci alınması, altıncısı ise diğer özel yurtlara oranla daha ucuz, KYK'ya göre ise pahalı olmasıdır.

Yönetici hedefledikleri kitlenin profilini şu şekilde çizmektedir:

Bizim amacımız şu; öncelikle öğrenci zaten buraya gelirken dini anlamda bir alt yapıdan geliyor. Ha şu var ilk defa tabelayı görüp gelenlerde var. Onlarda ortamı biliyorlar. Onlarda ona göre uyum sağlıyorlar. Ama zaten dini bir alt yapıdan geldiği için burada bizim hedeflediğimiz şu, öğrenci burada kaldığı sürece bir taraftan mesleki anlamda kendini geliştiresin, mesela öğrencilerden transkriptleri toplarız. Ders açısından okuluna devam etmeyen arkadaş varsa mülakatlarda onlarla da yolları ayırırız. Öncelik her zaman okuldur. Bak bu çok önemli. Diğer vakıf yurtlarında yoğunlaştırılmış bir ders programı var. Oradan buraya gelen öğrenciler de var. Onların önceliği daha çok manevi dersler üzerine kuruludur. O da öğrencileri çok sıkıyor zaten. Bir öğrenci buraya üniversite okumaya geliyor. Bizim önceliğimiz her zaman üniversite. Öğrenci buradan mezun olduğunda amacımız şu, öğrencinin güvenebileceği sosyal bir ortam olsun, arkadaş ortamı, birbirine yakın. Homojen yapıda olduğu için şimdi üniversite ortamında göreceği fikirlerden çok fazla etkilenmesin, bunları bilsin ama etkilenmesin, kendini kaptırmasın, mesleki anlamda da dolu olsun. Aynı zamanda dindarlık ve şahsiyet gelişimi de çok önemli.

Yurt hakkında vurgulamakta fayda olan iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi yurda İlahiyat öğrencilerinin alınmaması¹⁸, ikincisi ise derneğin isminde yer alan “çilehane” ibaresidir. İlahiyat okuyanların alınmamasının sebebi vakıf bünyesinde ilahiyatçılara has yurtların bulunması, onlara özel, halka dersleri olarak isimlendirilen ve az sayıda kişiden oluşan gruplara, arapça, hadis, fıkıh, tefsir gibi

¹⁶ Bu dönemde konferans için gelen isimler: İstanbul Müftüsü Hasan Kamil Yılmaz ve Prof. Dr. Mim Kemal Öge.

¹⁷ Mülakatlar esnasında katılımcılara niye bu kurumun içindediniz sorusu sorulmuş ve bazı katılımcılar aileleri istediği için cevabını vermişlerdir.

¹⁸ Sabah ve yatsı namazlarını kıldırması için sadece bir ilahiyatçı öğrenci bulunmaktadır.

ileri düzey derslerin verilmesidir. Bu derslere katılım sağlayan ilahiyat öğrencilerinden herhangi bir ücret alınmamakta ve onların barınma, iâşe gibi tüm ihtiyaçları vakıf tarafından karşılanmaktadır. Tüm bunlar ilahiyatçılara özel bir önemin verildiğini ve onların öncelendiğini göstermektedir. Dikkat çekmekte fayda görülen ikinci nokta ise derneğin isminde yer alan “çilehane” kelimesidir. Çilehane, tarikatlarda dervişlerin çile dönemlerini doldurmaları için inşa edilmiş, küçük bir kapısı bulunan, penceresiz, dar odaya verilen isimdir.¹⁹ Derneğe böyle bir ismin verilmiş olması, tasavvufa yapılan bir vurgudur. Üniversite öğrencilerine hizmet sunan kurumun, tasavvufî eğitime gönderme yapan çilehane ismini seçmiş olması, onlara kazandırılmak istenilenlerle yakında ilgilidir.

Mülakatlar esnasında yurda dair edinilen gözlemler aktarılacak olursa; öncelikle yurt nezih ve oldukça ferahdır. Temiz ve güzelce döşenmiş bir mescidi vardır. Mescidin üç tarafı oturmak²⁰ için uygun şekilde döşenmiştir. Mescitte mihrap ve konuşmacılar için mikrofonlu bir kürsü vardır. Mescitte büyük bir hilye-i şerif ve Hz. Muhammed’in şeceresini gösteren tablo, Sultan Ahmet, Kubbetüs Sahra ve Kâbe resimleri ve Kâbe resimli bir duvar saati vardır. Mescitte ayrıca bir tane de kitaplık, kitaplıkta ise sadece Kur’an ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ilmihali bulunmaktadır. Yurdun hemen girişinde aylık dergiler standında birbirinde farklı, kütüphanenin önünde yer alan ikinci dergi standında ise daha çok vakıf bünyesinde çıkartılan dergiler mevcuttur. Yurdun bir tane kütüphanesi bulunmakta, ancak daha oluşum aşamasındadır.²¹ Gelen kitaplara bakıldığında da çoğunluğunun dini kitaplardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Din kitaplarının haricinde mevcut kitapların bazıları şunlardır: Cemil Meriç ve Hasan Ali Yücel serisi, Aliya İzzetbegoviç’in, George Orwell’in, Sabahaddin Ali’nin, Oğuz Atay’ın ve Yaşar Kemal’in bazı kitapları.

Yukarıda söylenenlerden yola çıkarak, yurdun daha çok dindar kesimlere hitap ettiğini ve bünyesinde dini hassasiyeti olan kimseleri barındırdığını

¹⁹ TDK: Dervişlerin çile doldurdukları yer.

²⁰ Mescit ortak mekân, konferans gibi faaliyetler mescitte gerçekleştiriliyor.

²¹ Yurt sene başında yeni bir mekâna taşındığı için kütüphane yeni oluşturuluyor.

söylenir. Bu durum dindar genç araştırması yapan elinizdeki çalışma için önemli bir noktadır. Çünkü dindar gençliğin neye göre belirlendiği sorusunun cevabını içinde barındırmaktadır. Dindarlık elimizde bir alet ile ölçülecek bir kimlik yapısı olmadığından dolayı, dindar gençlerin belirlenmesi için böyle bir yola başvurulmuş ve bu tercihin doğruluğunu ispatlamak amacıyla yurt hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. Tüm bu bilgiler Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği'nin hedeflenen kitlenin temsili noktasından isabetli bir tercih olduğunu göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

2. 1 Mülakatlar

Dünyada ruhlar kadar, Tanrı'ya giden yol vardır...

Bab'aziz¹

Hayatlarının en hararetli/hareketli dönemlerini geçiren, tabiri caizse kanı deli akan gençler, farklı yönleriyle birçok araştırmaya konu olmuştur. Onlardan birisi de okumakta olduğunuz çalışmadır. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran; gençlik şemsiyesinin alt grupları arasında yer alan, üniversiteli dindar gençlerin² zihniyetleri üzerine yoğunlaşması ve doğrudan din-zihniyet ilişkisini konu edinmesidir. Araştırmanın temel hedefi, kendisini dindar olarak tanımlayan gençlerin zihniyet dünyalarını, katılımcı söylemlerinden hareketle oluşturulan günlük hayat pratikleri üzerinden açıklamak, zihniyet yapılarında dinin rolünü ortaya çıkartmak hatta bir adım ötesine geçerek onları anlamaya çalışmaktır. Böylece “dindar gençlik için din, kolektif olarak hareket etmelerini sağlayan, postmodern dünyaya karşı kimlik sunan başka bir ifade ile onun zihniyetini şekillendiren önemli bir etkidir” şeklindeki tezi test etme fırsatı da yakalanmış olacaktır.

Soruların sıralamasında, “din-disiplin”, “din-ibadet”, “din-tüketim” ve “din-medya” temaları dikkate alınmış, ancak gerekli görüldüğünde sıralamalarda değişiklikler yapılmış, katılımcılar mülakat sırasına göre E1'den E20'ye kadar sıralanmıştır.

Din-Zihniyet İlişkisi Sorgulanıyor

İslami hassasiyeti olan bir kurumda kalma sebeplerini tespit etmek ve bu sebepler arasında dini gerekçelerin varlığının olup olmadığını ortaya çıkartmak

¹ Tunus'lu yönetmen Nacer Kemir'in “Bab'aziz” filminden.

² Yurt bünyesinde kız öğrenciler olmadığı için sadece dindar erkek gençlerle mülakatlar yapılmıştır.

amacıyla katılımcılara, “niçin böyle bir kurumun içinde oldukları” sorusu sorulmuştur. Gelen cevaplara bakıldığında düşünce yakınlığı (E8, E9, E20),³ aile (E7, E8),⁴ iyi noktalara taşıyacağına olan inanç (E1, E19),⁵ yurdun uygun koşulları (E2),⁶ bir şeyler katacağı düşüncesi (E3),⁷ muhafazakâr olması (E4),⁸ yeni olması (E6),⁹ samimiyet ortamı (E15),¹⁰ manevi ortam (E17),¹¹ gibi faktörler ön plana

³ E9: Burayı yurt araştırırken gördüm. Düşüncemize en yakın yer burası olduğu için burayı seçtik. E20: Bize yakın olduğu için. Burayı benimsediğim için daha doğrusu. İki yıl medresede din eğitimi aldım.

⁴ E7: Yani sonuçta başka kurumlar mesela KYK falan da olabilirdi. Oda hani maddi açıdan daha şey ama, ilk nedenlerden bir tanesi, ben evde de kalmak istiyordum, (Yurdun bağlı olduğu kurum bünyesinde, öğrenci evleri de mevcuttur. Yurt ile ev arasında geçişkenlik bulunmaktadır.) iki senedir evdeydim bu sene yurda geçtim. Birde tabi ailemin hassasiyeti olsun, herhalde başka kurumlarda belki, -açıkçası beni İstanbul'a göndermek istemiyorlardı- bozulurum diye. Lisede de o potansiyelim vardı biraz, işte böyle bir kurumda kendimi daha rahat koruyacağımı düşündüler, bende kabul ettim yani. Biraz o şekilde şekillendi.

⁵ E1: Hani dini bir sebebi yok. Yani böyle özel bir sebepten ötürü gelmedik ama iyi olduğuna inandığım, bizi de iyi noktalara götürebileceğine inandığım için geldim. Daha iyi şartları olduğu ve de daha önce KYK tecrübesi olan biri olarak bu kez özel bir yurdu seçmek istedim. E19: Ya aslında şöyle, biraz din eğitiminin ön planda olduğu yurtlar insanın kişisel gelişimi bakımından, artı ileriye dönük çalışmaları bakımından biraz daha üst düzeyde olduğunu düşünüyorum. Yurdun aslında rahatlığı da ön planda, ön planda değil de onu da gözeterek geldim. Ayrı olarak bu tür yerlerde idarecilerin insanlara karşı biraz daha birey olarak yaklaşmaları beni daha bir olumlu yönde etkiledi diyelim. Bu kadar.

⁶ E2: Bursa'da iken tanıyan insanlarla beraberdim ama buradan haberim yoktu. İstanbul'a geldiğimde ilk arkadaşımın yanında kaldım bir hafta on gün. Sonrasında işte uygun koşullarda yurt arıyordum burayı buldum. Sonra buraya yerleştim. İşte dördüncü senem, şu anda da belletmemin aynı zamanda. Öyle yani. Dört senelik bir süreç. Bu kurumu tanıdık vasıtasıyla buldum.

⁷ E3: Bir şeyler yapmaya çalışıyorlar, zorunlu programları var, işte gönüllü programları var. Zorunlu programları çok fazla şey katmıyor. Kur'an eğitimi iyi o yönden sıkıntı yok. Çünkü hoca gayet iyi ama değerler eğitimi programı bana göre gereksiz. Çünkü iyi hocalar gelmiyor. Hocalar genellikle kitaptan okuyorlar, hoca kitaptan bağımsız kendi bilgi ve birimlerini bize aktarması gerekiyor, yani bana bir şeyler katacak, beni olduğum yerde saydırmayacak, beni heveslendirecek, gaza getirecek hoca olacak ki etki etsin bana. Ama o yönden hocaların pek faydası olmadı. Haftada bir gün değerler eğitimi, haftada bir gün Kur'an eğitimi onun haricinde gönüllü olarak her hafta sabah namazı programları var çok güzel. Mesela ne katkısı oluyor? Hem caminin tarihini anlatıyor hem de kaynaşma oluyor sabah namazından sonra. Sosyal, sportif aktiviteler de oluyor. Ama onlara pek katılamadım derslerim baya yoğun, bir tane daha bölüme başladım, çap yapıyorum iktisatta, o yönden daha yoğun olduğum için pek katılamıyorum sportif faaliyetlere.

⁸ E4: Şimdi Kahramanmaraş muhafazakâr bir yer. Dolayısıyla benim çevremde muhafazakâr. Yani o yüzden.

⁹ E6: Kurumu daha önce duydum tabi ama net olarak tanıımıyordum, içinde bulunmuyordum falan, işte bu sene bir abimin cami cemaati aracılığıyla bulduk yurdu. Burasıda yeniymiş falan diye gelelim dedik. Sistemde gayet güzel, yatsı namazı, sabah namazı falan. Onun dışında aktivitelerde hoş. (Öncesinde neredeydin?) Özel yurtlarda falan kaldım, İslami hassasiyeti olduğunu iddia eden. Kaldığımız oldu birkaç yurttan öyle. Ama bu kadarını daha önce görmedim açıkçası.

¹⁰ E15: Kısacası samimi ortamı dolayısıyla buradayım.

çıkılmaktadır. Katılımcı yurt yöneticisinin, ailelerin çocuklarını yurda gönderme sebeplerini açıklarken ifade ettiklerini desteklemesi sebebiyle E8'in ifadelerini aşağıda alıntılanmıştır:

Şimdi ben buraya bir referans aracılığıyla geldim. O gösterdi. İstanbul çıktığında ailede bir tedirginlik oldu, İstanbul tehlikeli bir yer, çocuğum daha korunaklı bir yerde kalması daha uygun diye. İşte bir tanıdığımız vasıtasıyla burayı bulduk. (Tanıdık) İstanbul'da başka yerlere, devlet yurtlarına falan giderse ne olacağı belli değil dedi. O da doktor olduğu için, -acil doktoru- bir eve gittik, dört tane çocuk bonzai içip öldü, böyle şeylerle karşılaşıyoruz, öğrenci evini hiç tavsiye etmem falan dedi. Sonuç olarak dinimizde de biri, burada da o eğitimin olduğunu gördük, o tarafa yatkın olduğumuz içinde burayı seçmek daha avantajlı geldi bizim için.

Yurdun tercih edilmesinin birçok farklı nedeni olmakla birlikte, düşünsel yakınlık, aile etkisi ve beklentiler tercih sebeplerinin başında gelmektedir. Burada çalışma açısından önemli olan nokta, yurdun tercihinde dini etkenler ya da düşünce yakınlığı gibi sebeplerinde etkili olmasıdır. Katılımcıların ifadeleri, yurt yöneticisinin söyledikleri doğrulanmakta, çalışma açısından ise örneklemin güvenilirliği kuvvetlenmektedir.

Kimliğin en önemli parçası...

Sahip oldukları zihniyet yapılarını ortaya çıkartabilmek ve kendilerini nasıl tanımladıklarına yönelik birtakım ipuçları bulabilmek amacıyla katılımcılara “kimliğinizi oluşturan en önemli parça nedir” sorusu sorulmuş ve ortaya birbirinden farklı cevaplar çıkmıştır. Gelen cevaplara bakıldığında ilk sırada Müslümanlık/İslam (E2, E3, E5, E6, E10, E14)¹² yer almaktadır. İnsan olmak (E13, E15),¹³ saygı (E17,

¹¹ E15: Çünkü böyle yerlerden istifade etmek çok güzel bir şey. Çünkü aylık konferanslarımız falan oluyor. Profesörler geliyor, dekanlar geliyor. Manevi ortamı çok yüksek. Genellikle mülakatla aldıkları için sorunlu insan yok yani. Hep böyle dışarıda karakteri iyi dediğin insanlar burada toplanmış. Buradaki bütün abiler olsun, arkadaşlar olsun, ben de herkesi öyle görüyorum. Manevi ortam yüksek olduğu için, genç olduğum için, İstanbul gibi bir yerde, böyle ortamlarda bulunmak insana artı bir şeyler katıyor. Yine bazı şeylerden arındırıyor. İyi yönlere de yönelmiş oluyorsun burada.

¹² E2: İnsan olmak. Ben insanım. Yani ilk olarak hakikaten ben Müslümanım diyebilirim sonrasında ben türküm diyebilirim. E3: Yani öncelikle tabi elhamdulillah Müslümanız. Gayemiz hayırlı bir iş, hayırlı eş sahibi olmak ve öteki dünyada cenneti kazanmak. E5: Müslümanlık. E6: Kimlik dediğim zaman zaten Müslüman kimliğim ön plana çıkar. Etnik kimlik olarak açıkçası kendimi bir yere yakın hissetmekte istemiyorum, hissetmenin de çok faydası olacağını zannetmiyorum. Müslüman kimliği varsa yeterlidir benim için. E10: Müslüman bir bireyim. Elimden geldiğince dinime bağlı olmaya çalışıyorum. Yeni şeyler öğrenmeye çalışsan, kısmen meraklı bir gencim diyebilirim. E14: Müslümanım. Bir tek emin olduğum şey bu herhalde (gülüyor).

E19),¹⁴ benlik (E1),¹⁵ sakinlik (E16)¹⁶ gibi özelliklerde, kimliği oluşturan en önemli parçalar arasında sayılmıştır. E7 emin olmayan bir şekilde, Müslüman olmamız olabilir (E7)¹⁷ cevabını vermiş, bu sebeple Müslümanlık diye cevap verenlerden ayrı değerlendirilmiştir. E12¹⁸ ise soruyu cevaplayamayacağını ifade etmiş, kimliğini oluşturan parçanın ne olduğuna karar verememiştir.¹⁹ Ayrıca E2, Müslüman olmanın yanında kendisini Türk olarak tanımlarken, E6 kendisini etnik olarak bir yere yakın hissetmediğini, Müslüman kimliğinin kendisi için yeterli olduğunu vurgulamıştır.²⁰

Söz konusu soruyu destekleyici olarak “kendini nasıl tanımlarsın” sorusu da sorulmuş ve katılımcılar kendilerini; kim olduğunu kendisinin bile cevaplayamayan (E5, E7, E14),²¹ iyi bir insan (E13, E15), olağanüstülükleri olmayan, dinine bağlı normal bir birey (E1),²² kendisini çözemeyen bir öğrenci ve aynı zamanda Müslüman

¹³ E13: İyi bir insan kategorisine sokarım kendimi. Onu söyleyeyim (gülüyor), kötülerde değilim iyilerdeyim ama yani bir arkadaşın lafı var, her seviyenin insanının kendine has problemleri olur diye, benimde öyle, benimde bazı problemlerim var. Çabalarım, başarısızlıklarım, başarılarım ama bütün bunların toplamında ben iyi biriyim onu söyleyebilirim (gülüyor). E15: İyi bir insanım ben (gülüyor). Kimsenin hakkında zarar düşünmem. Arkadaş, dost konusunda seçiciyimdir. Kimseye darılmam, küsem hayatta. Ne kadar kırıcı olsa da küsem. Mesafe koyarım sadece.

¹⁴ E17: Saygı. E19: Saygı.

¹⁵ E1: Benliğim diyebilirim genel olarak. Benliğimin genel olarak yapısı benim kimliğim diyebilirim.

¹⁶ E16: Sakin bir yapım var. Her şeye ayak uyduran bir yapım var.

¹⁷ E7: Müslüman olmamız olabilir belki bilmiyorum. Müslüman olmamız ön planda olabilir.

¹⁸ E12: Şey yapamayacağım herhalde tek kelimeyle (gülüyor).

¹⁹ Soruyu farklı anlayıp kimliğini oluşturan en önemli parça ailem (E11, E20), kitaplar (E9) şeklinde cevap verenler de olmuştur. Söz konusu katılımcılar soruyu “kimliğinizin oluşmasında rol oynayan en önemli etkenler” şeklinde anlamış ve bu bağlamda cevap vermişlerdir. Bu ilk olarak dokuzuncu mülakatta karşımıza çıkmıştır. O sebeple sorunun güncellenmesi yapılamamış, bunun yerine bir sonraki soru olan “kendini nasıl tanımlarsın” sorusuna daha fazla ağırlık verilmiştir.

²⁰ “Kimlik dediğim zaman zaten Müslüman kimliğim ön plana çıkar. Etnik kimlik olarak açıkçası kendimi bir yere yakın hissetmekte istemiyorum, hissetmenin de çok faydası olacağını zannetmiyorum. Müslüman kimliği varsa yeterlidir benim için.” (E6).

²¹ E5: Biraz felsefi oluyor (gülüyor). Alışkın değilim bu tarz sorulara. Şimdiye kadar bunu kimse sormadı ben de kendi kendime sormadım açıkçası. Ama Müslüman kimliği olarak soruyorsanız... biraz daha spesifik bir soru olsa daha net olur. Çünkü soru gerçekten geniş ve aklıma da bir şey gelmiyor açıkçası.

²² E1: Normal bir birey olduğumu düşünüyorum. Olağanüstü ya da olağandışlıklarım yok ve dinime bağlıyım. Ne kadar bağlanması gerekiyorsa o kadar bağlıyım. İşte ibadetlerimi zamanı gelince yaparım. Gerekliliklerini de bilen birisiyim.

(E2),²³ pişmanlıklarla dolu biri (E4),²⁴ heyecanlı olan, alev gibi parlayan, yaptığı işi severek yapan (E8),²⁵ öğretmekten çok öğrenmeyi seven (E9),²⁶ Müslüman bir birey (E10),²⁷ arayışlar içerisinde olan birisi (E11),²⁸ hırslı bir insan (E20),²⁹ normal bir insan (E16),³⁰ insanlara değer veren biri (E17),³¹ Türkiye’de yaşayan Müslüman bir

²³ E2: Hakikaten bu yaşa kadar insanlar bunu çözemiyor bende çözemedim. Ben mühendislik okuyan İstanbul’da yaşayan bir öğrenciyim. Aynı zamanda Müslümanım elhamdulillah. Mesela şey sporla ilgilenmeyi seviyorum. Yemek yemeyi de seviyorum. Bu şekilde yani.

²⁴ E4: Yani hayatın bir kitap olsaydı adı ne olurdu der gibisinden bir soru oldu bu de mi? Pişmanlık olurdu. Birçok pişmanlık. Çünkü çok hata yaptım. Çünkü hiçbir zaman zamanı istediğim gibi değerlendiremedim. Daha doğrusu insanların birçoğu da zaten zamanı istediği gibi değerlendiremiyor. Benim veya da benim gibi düşünen diğer insanların buradaki tek farkı, bunun bilincinde olması. Yani ben zamanı iyi değerlendiremediğim bilincindeyim sadece. (Ne yapsaydın zamanı iyi değerlendirirdin?) Şu anda istediğim yerde olsaydım, yaşadığım o pişmanlıkları yaşamamış olsaydım, zamanı iyi değerlendirmiş olacaktım. İrademe daha çok sahip çıkabilseydim, mesela en basitinden namazlarımı beş vakit düzenli bir şekilde kılabilseydim, yani Allah’ın buyruklarını, dinin gereklerini tam olarak yapabilmiş olsaydım, istediğim yerde olurdum. Çünkü bunları tam olarak yapabilmek demek, bunlara irade gücü gösterebilmek demek, diğer şeylere de dolaylı olarak gösterebilmek demektir. Yani bu anlamda irade, hani pergeli sabit tutup o şey etrafına bir çember çizmek gibi bir şey aslında. Yani o pergelin sabitlendiği nokta İslam dininin gereklerinin yerine getirmektir. Eğer orayı sabit tutarsak, diğer hayatımızda, yani hayatımızın diğer yönlerinde de dolayısıyla etkili olacaktır zaten. Temel teşkil eden yine İslam dinini tam olarak yaşamaktır.

²⁵ E8: Heyecanlı ve bazen alev gibi parlayan, yaptığım işi severek yapmaya çalışan biriyim. Genelde yardımsever yani bonkör birisiyim. Ama bazen gereksiz çıkışlarım oluyor yani.

²⁶ E9: Ben aslında şöyle birisi olmayı hedefliyorum ilerleyen dönemlerde; öğretmekten çok öğrenmeyi seviyorum. Budur. Pek bir şeyim yok.

²⁷ E10: Müslüman bir bireyim. Elimden geldiğince dinime bağlı olmaya çalışıyorum. Yeni şeyler öğrenmeye çalışan, kısmen meraklı bir gencim diyebilirim.

²⁸ E11: Ben kimim böyle arayış içerisinde olduğum söylenirdi her zaman. Hani bir yerde sabit kalmayıp, sürekli değişim, değişimi seven, rahatlık olduğu zaman oradaki zamanımın bittiği anlamına gelir. Mesela bir yerde rahatsam, böyle devam ediyorsam, oradaki sürem bitmiştir anlamına geliyor benim için. Hani bir şey demiyorsun, bir şey değişmiyor, değişiklik yok, ekstra bir şeyler eklemiyorsun üstüne, sabit kalıyorsun, o benim için bitmiştir açıkçası, değişme zamanı gelmiştir. Hani mekân olabilir, okul olabilir. Tabi okul değiştirme fırsatı biraz zor oluyor ama. (Neyi arıyorsun?) Beyazıd-ı Bestami hazretleri şey der; ‘aramakla bulunmaz ama bulanlar arayanlardır.’ Yani ne bilim her zaman insanoğlu bir kaba sığmaz denir ya, bir şekilde sürekli, ölünceye dek bir şeyi aramaya devam etmeli, o hikmeti, hakikati. İşte zaten arama noktasında bulanabilecek bir şeydir, bulamazsın ama hani dünyanın bir yolunun seyahat ederken ağacın altında dinlenmesi kadar bir mesafe olarak düşünenecek olursak, o mesafeyi iyi kullanmak adına bir şeyler aramaya çalışırım. Çok kısa bir şey, hani dinlenecek kadar olan bir zamanda sen oturup, yatamazsın bir şeyler araman lazım, hareket etmen lazım. Zaman kısa.

²⁹ E20: Ben biraz hırslı bir insanım. Kaybetmeyi sevmiyorum. Onun dışında azimliyim. Hata yapmayı sevmem. Hatalarımdan ders almaya çalışırım sürekli.

³⁰ E16: Genellikle içine kapanık olduğumu söylerler ailede. Bu yavaş yavaş açılmaya başlıyor. Sosyal ilişkilerim şimdi daha iyi olmaya başladı. Pek fazla konuşamam öyle. Takılmalar olur. Ama insan ilişkilerinde iyiyimdir yani. İnsanlara karşı pozitif yaklaşırım. İşte insanları tanımaya çalışırım. Bu kadar. Normal bir insan olarak tanımlarım. Ekstra bir özelliğimin olduğunu düşünmediğim için normal bir insan.

Japon (E18),³² insanları anlamaya çalışan biri (E19)³³ şeklinde birbirinden farklı tanımlamışlardır. Bunlarının yanı sıra, ibadetlerini zamanında yapan (E1), bu tarz sorulara alışık olmayan (E5),³⁴ yardımsever (E8), yeni şeyler öğrenmeye çalışan, meraklı bir genç (E10), kimsenin hakkında zarar düşünmeyen, arkadaş, dost konusunda seçici (E15) şeklinde tanımlamalarda yapılmıştır.

İki soru birlikte düşünüldüğünde katılımcıların, bir önceki soruyu hem destekleyici hem de farklılaşan cevaplar verdikleri görülecektir. Destekleyici anlamda, birinci soruda kendisini ‘insan’ olarak tanımlayan E13 ve E15, ikinci soruya ‘iyi bir insan’, ‘İslam dini’ cevabını veren E10, ‘Müslüman bir birey’ şeklinde yakın cevaplar vermişlerdir. Benzer şekilde ‘sakinlik’ cevabını veren E16, ikinci soruya ‘normal bir insan’, ‘saygı’ cevabını veren E17 ise ‘insana değer veren biri’ şeklinde cevaplar vermişlerdir. Farklılık ise daha çok Müslüman cevabını veren bireylerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kendisini ‘Müslüman’ olarak tanımlayan E14, bir diğer soru olan “kendini nasıl tanımlarsın” sorusuna, “Ben kimim? Kim olduğumu bilmiyorum aslında tam olarak” şeklinde cevap vermiştir. Aynı şekilde kendisini ‘Müslüman’ olarak tanımlayan E2’de, ikinci soruda “kendini çözemeyen bir öğrenci, aynı zamanda Müslüman” olarak tanımlamıştır. E5 ise şimdiye kadar kimsenin ve kendisinin de bu soruyu sormadığını ifade etmiştir. Yine birinci soruya emin olmayan bir şekilde Müslümanlık olabilir şekilde cevap veren E7’de ikinci soruya biraz geniş bir soru olduğunu ve bilmediğini söylemiştir. E14’ün söyledikleri şu şekildedir:

Ben kimim? Kim olduğumu bilmiyorum aslında tam olarak. Çünkü ne bileyim çok değişiyorum. Dün düşündüklerimi, doğru kabul ettiklerimi bugün çok farklı görebiliyorum. Kabul etmiyorum. Veya yarın ne olacağımı bilmiyorum. Çok değişebiliyorum yani. O yüzden ben ne olduğumu da tam olarak bilmiyorum. Kim

³¹ E17: İnsanlara çok değer veren birisiyim. Kendimden daha fazla değer veriyorum karşıdaki insanlara. Kim olduğunun hiçbir önemi yok benim için. İnsan olması yeter. Kendimden önce karşıyı düşünüyorum. Öyle tanımlayabilirim kendimi.

³² E18: Japon. Bir de Japon içerisinde belli jenerasyona kendimi ait hissediyorum. Bir de Müslümanım, dindar olarak kendimi tanıtabilirim. Mesela Türkiye’de yaşayan Japon’um.

³³ E19: Ben biraz samimi olayım galiba. İnsanlar hakkında biraz daha ön yargıdan ziyade anlamaya çalışıyorum. Her insana bir hak tanıyorum.

³⁴ E5: Alışkın değilim bu tarz sorulara. Şimdiye kadar bunu kimse sormadı ben de kendi kendime sormadım açıkçası.

olduğumu da hiçbir zaman tam olarak tanımlayamıyorum. Emin değilim. Öyle bir şey yani (gülüyor).

Hayat meşgalesi...

Katılımcılara, üniversite okuma gibi önemli bir sürecin arkasında yatan faktörlerin neler olduğuna dair ipuçları yakalayabilmek, buradan hareketle de katılımcıların davranışlarında yönlendirici etkenlere dair çıkarımlar yapabilmek amacıyla “niye üniversite okudukları” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıları yönlendiren faktörler; insanlara faydalı olma istediği (E5, E10, E11, E14, E15, E17),³⁵ maddiyat (E5, E17),³⁶ İslam (E6, E12),³⁷ meslek sahibi olmak arzusu (E1, E7, E10),³⁸ iyi bir hayat standardı (E2), kendini ispatlama (E4),³⁹ beklentiler ve İslam coğrafyası olarak içinde bulunulan durum (E8),⁴⁰ öğrenmek ve kendin geliştirmek

³⁵ E11: Aradığım şeyi bulma noktasında İstanbul’un çok önemli bir durak olduğunu öğrendim. Açıkçası ben, insanlara nasıl faydam dokunabilir, Allah’tan bunu diliyordum. Benim için hayırlısını nasip et diye dua ediyordum. İstanbul’u istiyordum. Hukuk istiyordum tutmayınca PDR yazdım. PDR hakkında hiçbir bilgim yoktu. E14: Sadece kendi çağımda değil de başka insanlara da degebileceğim bir alan tıp. Yardım edebileceğim bir alan. En azından hayatıma mana katabilecek bir şey. En azından dışarıda olacaksın bazen. Bu açıdan güzel buldum. Öyleydi yani. Hem ilgim olduğu için hem de insanlara yardım edebilme imkânı olduğu için seçtim. E15: Birilerine, çevremdeki insanlara yardımcı olabilmek. En temel manada yardımcı olabilmek diyebilirim sana.

³⁶ E17: Birincisi maddiyat, ikincisi ise insanlara hizmet etmek için, başka bir şey değil.

³⁷ E6: Harekete geçiren ya da nasıl hareket edeceğimi belirleyen şey tabi ki öncelikle İslami çerçeve. E12: Uzun yıllardır artık bir şeyin var; İslam, ümmet, bir de hani vatanıma milletime en faydalı şekilde yardımcı olmak hissi var. Çünkü biz çok şükür elimiz, ayağımız tutuyor, rabbim bunu bize vermiş. Demek ki bize verdiyse bizim sorumluluğumuz var. Bunu en iyi şekilde başkalarına aktarmak gerekiyor. Başkalarına faydalı olmak gerektiğini düşünüyorum.

³⁸ E1: Çalışmayı seviyorum. Hele hele o başarıma duygusu o azim, kararlılık şeyleri bende çok ön planda oluyor. Ve hani hayalleriyle yaşayan birisiyim. Sürekli gözümün önünde oluyorlar diyebilirim. Bunları gerçekleştirmek daha doğrusu bunların gerçekleşmesine yardımcı olsun diye okumak istiyorum. Benim tek hayalim mesleğim. Mesleğimi ele almak. Haber spikeri olmak istiyorum liseden bu yana. İşte o ekranda gördüğüm insanlara olan imrenme duygusu beni bu noktalara getirdi ki, küçüklüğümden bu yana ben ana haber bülteni izlerim. Oradan buralara doğru bir yolculuğumuz oldu. E7: Üniversiteyi ileride meslek hayatımızın olması için okuyoruz. Basit tanımla. E10: Yani öncelikle ilmin önemi için. İkincisi de bir iş sahibi olabilmek için. İleride Allah nasip ederse Müslümanlara hizmet edebilmek için daha güzel bir şekilde.

³⁹ E4: Biri bana yapamazsın dediği zaman (gülüyor). O zaman bir harekete geçme potansiyeli oluşuyor. Çünkü kendine güveni olan birisiyimdir ben, ama birisi yapamazsın dediği zaman, bunun tersi istikametinde bir kutuplaşma oluyor (gülüyor). Orada biraz elektriklenme oluyor yani, yoksa verim alamıyorsun, ışık yanmıyor (gülüyor).

⁴⁰ E8: Şöyle yüzde yüz belli bir devam var diyemem. Sonuçta insanız. Bunu belirleyen çok farklı şeyler var. Birincisi ailem, toplum, kendimin hayattan beklentileri ve içinde bulunduğumuz durum. Hem ülke olarak hem de İslam coğrafyası olarak. Bunlara bir çözüm getirmek isteği diyebiliriz yani. Ailemin de tabi benden beklentileri var.

(E9),⁴¹ ilmin önemi (E10),⁴² aile (E12),⁴³ ilgi (E14),⁴⁴ mecburiyet (E16),⁴⁵ bilim adamı olma isteği (E18),⁴⁶ rahat bir gelecek (E19)⁴⁷ ve hedeflerdir (E3, E20).⁴⁸

Tabi bu soruya cevap verirken direk, yani nasıl diyeyim hep böyle hayat meşgalesiyle o hayat üzerine, yani öteki tarafı düşünmeden cevaplar veriyoruz. Niye, çünkü zihniyetimizin birazda dünya odaklı çalışmasından dolayı olabilir. Niçin okuyorum, iyi bir hayat standardım olsun diye okuyorum. Niye yaşıyorum, ailemle iyi vakit geçirmek, ilerde bir yuvam olsun, ne bilim yani kendimi mutlu etmek ve huzur içinde yaşayabilmek için. Sonrasında da iyi bir din hayatı geliyor ama bunları düşünürken ilk önce Allah rızası için diyemiyorum yani. İyi bir hayat standardı için genel olarak cevabım (E8).

Gelen cevaplara bakıldığında ilk dikkati çeken amaçların daha çok bireysel gelecek üzerine kurulu olduğudur. İmrenme, maddiyat, rahat bir gelecek, ilgi bunlardan bazılarıdır. Katılımcılardan E6 ve E12 okuma amaçlarında öncelikli olarak İslami gayeleri zikretmiş, E5, E8, E10, E11, E14, E15, E17 ise doğrudan ya da dolaylı olarak insanlara faydalı olmak istediklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin

⁴¹ E9: Aslında böyle kendimi çok geliştirmek istiyorum. Hiç okumayı sevmeyen birisiydim, ama kendimi geliştirmeyi çok istiyordum, bunun için üniversite okuyorum ama şu an çok fazla yapamıyorum tabi okumayı falan.

⁴² E10: Yani öncelikle ilmin önemi, ikincisi de bir iş sahibi olabilmek için. İleride Allah nasip ederse Müslümanlara hizmet edebilmek için daha güzel bir şekilde.

⁴³ E12: Annemin çok katkısı oldu. Onun uğraşmaları açıkçası beni daha da çok yönleneceğe teşvik etti. Bunun dışında bazen arkadaşlarımız arasında hani mücadele durumu olduğu için azim, daha sonra da hani uzun yıllardır da artık bir şeyin var İslam, ümmet, bir de hani vatanıma milletime hayırlı bir, en faydayı vereceğim şekilde yardımcı olmak hissi var.

⁴⁴ E14: Hem ilgim olduğu hem de insanlara yardım edebilme imkânı olduğu için seçtim.

⁴⁵ E16: Küçüklükten beri üniversite okumak dayatılmış bir şey olarak geliyor bana. Yani eğitimi bu kadar yoğun olarak gösterilmesi bana biraz saçma geliyor, mecbur kılınıyormuşuz gibi geliyor bana. Üniversite okumazsak eğer ileride pek yüksek bir yere gelemezmişiz gibi. Bu yüzden mecburiyet diye de söyleyebilirim.

⁴⁶ E18: Ben bilim adamı olmak istiyorum. Eski anlayışla alim. Çünkü böyle ben ilim araştırmayı çok seviyorum. Doyasıya yapıyorum. Son zamanlarda her şey üniversiteye geçtiği için de üniversite okuyorum. Bilim adamı olmaya çalışıyorum.

⁴⁷ E19: Geleceğim açısından rahat ve bilgi birikim donanım sahibi olmak istediğim için.

⁴⁸ E3: Bir insan neden çalışır? Ya bu bölümün arkasında pek bir dini gaye yok açıkçası (gülüyor), yani para kazanmak. Benim amacım bir şeyleri değiştirmek açıkçası. Türkiye'nin genel durumu belli, değişir mi bilmiyorum ama bizim yine gayret etmemiz, bir şeyleri değiştirmemiz gerekiyor. Belki benim bölümümden bile bir şeyler yapılabilir neden olmasın? Maliye diye biraz basite almamak gerekir. E20: Bazı hedeflerim var bu hedeflere ulaşmak için. Birinci demeyim de basamak olarak en önemli basamak üniversite tabi. Üniversite eğitimi aldıktan sonra, donanımlı bir birey olarak o hedeflerime ulaşabilmek. Küçüklükten beri idari düşünüyorum. Yani böyle nasıl söyleyeyim az önce dediğim hırs ve azim. Mesela b sınıflarında memur olmak bana göre olmuyor, kaymakamlık olur, Allah nasip eder valilik olur. Siyaset, bilmiyorum, ben Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi okuyorum, siyaset bilmiyorum Allah bilir ama daha çok kaymakamlık.

ilk üniversiteye başlama amaçları ile geldikleri noktada sahip oldukları amaç birbirine yakındır. Üniversite döneminde artan İslami farkındalık⁴⁹ beraberinde, üniversite okumadaki amaçta ciddi değişimler getirmemiş gibi görünmektedir. Sadece iki katılımcı (E5, E12),⁵⁰ Müslüman bir kimlik kazanınca okumadaki amacının bazı yönleriyle farklılaştığını ifade etmiştir. E5'in ifadeleri şu şekildedir:

İlk başlangıç olarak tabi ki biraz maddiyat olduğu için, o yüzden mühendislik bölümünü seçtim, biraz belki maddi olarak da faydası olur, daha güçlenirim diye. Açıkçası ailemde okuyan olmadığı için -biraz daha orta halli bir aileyiz- maddiyat diyebilirim başlangıç olarak. Devam olarak tabi ki fikirler değişiyor, biraz daha farklı şeyler düşünüyor insan ama temelinde maddiyat yatıyor. İlk başta Müslüman olarak düşünemiyoruz. Elbette ki herkes ben Müslümanım diyor ama sonradan biraz daha işte Müslüman olarak iyi bir işim olsun, iyi çalışayım, vakfa yardımım olsun, vatanıma milletime yardımım olsun gibi düşünceler tabi sonradan yerleşiyor yavaş yavaş.

Aşk, meşk, İslam

Katılımcıların gündemlerini nelerin oluşturduğunu yakalayabilme amacıyla kendilerine “arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde neleri konuştukları” sorulmuştur. Kişi daha çok kendisini ilgilendiren, kendisiyle alakalı olan konuları konuşur ve konuştukları onun hakkında bazı verileri bünyesinde barındırır. Katılımcıların gündemini oluşturan temel konular; siyaset (E2, E6, E7, E10, E12, E 16, E20),⁵¹

⁴⁹ Farkındalıktan kasıt; üniversite ortamında çok farklı kimliklerle karşılaşması sonucunda kendi kimliğinin farkına varmaktır.

⁵⁰ E12: Uzun yıllardır artık bir şeyin var İslam, ümmet, bir de hani vatanıma milletime faydalı bir şekilde yardımcı olmak hissi var. Çünkü biz çok şükür elimiz, ayağımız tutuyor, rabbim bunu bize vermiş, demek ki bize veriyse bizim sorumluluğumuz var. Bunu en iyi şekilde başkalarına aktarmak gerekiyor. Başkalarına faydalı olmak gerektiğini düşünüyorum.

⁵¹ E2: Ya genel olarak böyle herkesin genel durumundan bahsedilir. İşte okul, maddi durum, ondan sonra kız arkadaşı, gelecek, sonrasında gündelik futbol, siyaset, siyasetten sonra belki din muhabbeti oluyor, sonrasında mesela genel olarak bir kişinin söylediği ve nasıl diyeyim hani herkesin ortak kanısıyla eğer dini bir konu varsa o konuşulur, yanlış bilinen ya da ne bilim eksik söylenen bir şey varsa. Tartırırız yani genel olarak. Ama ilk olarak sosyal hayat böyle futbol, siyaset, maddiyat vs. E6: Bölümden ötürü biraz siyaset konuşuyoruz ama siyaseti konuşurken bile gene temel çizgimiz, az çok çevremde İslamcı kesim olduğu için (gülüyor) -İslamcı kavramı ne kadar doğru bilmiyorum ama- o açıdan oluyor genelde. Siyasi tartışmalar olsun ya da diğer konularda da, günlük yaşamda da. Mesela günlük yaşantımızla alakalı tartışmalarda yapıyoruz. E16: Arkadaş ortamı denince çok geniş bir konu aralığı ortaya çıkıyor. Spordan siyasete veya herhangi bir gündemdeki tartışmaya kadar çok geniş bir konu oluyor genelde. Ama arkadaş ortamı oldu mu spor en çok alakalı olduğumuz şey oluyor (gülüyor).

gündelik olaylar (E9, E10, E14, E16, E18),⁵² dini sohbetler (E2, E4, E6, E12,), futbol (E2, E16, E20), dersler ve okuldur (E1, E5, E18, E19).⁵³ Bununla birlikte; gelecek (E2, E12), film (E10, E13), aşk meşk (E4, E15), dedikodu (E10, E17)⁵⁴ konuları da konuşulanlar arasındadır. Ayrıca bazı katılımcılar; hoşbeş (E1), kız arkadaşı, maddiyat (E2), vakıf (E5), oyun (E7), magazin (E10), iş, bütçe (E12), mizahi şeyler (E13) kişisel gelişim (E15), günlük faaliyetler (E18), finans kurları (E19) tarih (E20) gibi konularından konuştuğunu ifade etmişlerdir.

Yukarıda yer alan bilgilere bakıldığında katılımcıların en fazla konuştuğu konu siyasettir. Katılımcılardan E8 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Öncelikli olarak siyaset. İster istemez bölümümden dolayı. Ve yani son dört beş yılı Türkiye toplumunun politizasyon süreci anlamında, yani her yerde olduğu gibi. Genellikle insanların ilk maddesi siyaset oluyor. Eskiden mesela futbol vardı, futbol konuşuluyordu. Şimdi son dört beş senedir siyaset muhtemelen birinci gündem maddesi ki aile toplantılarında, Kurban bayramlarında, Ramazan bayramlarında böyle genelde.

Siyasetten sonra en fazla konuşulan konu gündelik olaylar, üçüncü sırada ise din gelmektedir. Bazı katılımcılar en az iki farklı ortama sahiptirler ve iki farklı

⁵² E9: Genellikle gündelik olaylardan konuşuruz. O gün ne yaptık. Okulda ne yaptık. O yani. Okulda ne yaptığımızı falan konuşuyoruz. Ya da dışarıya çıkınca ne yapacağımızı ya da yarın ne yapmak istediğimizi falan konuşuyoruz. E14: Öyle spesifik bir şey yok. Konuşuruz öyle ne geliyorsa. Belki o zamanın gündemi neyse ondan başlayıp konuşabiliriz. Öyle değişir yani. E18: Enstitüdeki arkadaşlarla toparlandığımız zaman ders hakkında konuşabiliriz, kendi araştırmamız hakkında konuşabiliriz. Bir de bugün akşam nereye gidebiliriz, ne yiyebiliriz gibi şeyler konuşuruz. Böyle güncel hayatında neler oluyor falan, haberleri takip edip güncel neler oldu. Her zaman çok geniş. Özel şey yok.

⁵³ E5: Yani ben pek sosyal biri değilim, çok samimi arkadaşlarımda yok açıkçası. Hani oturup gerçekten bazı konular hakkında detaylı mesela Kudüs hakkında, öyle konuşma yapabileceğim arkadaşlarımda yok burada. O yüzden memleketimden örnek vereyim, samimi bir arkadaşım var. Oturduğumuz zaman genelde güncel konuları konuşuyoruz gerçekten. Onun sorunları hakkında, kendi sorunlarım hakkında. Açar dillendirir, detaylı bir şekilde konuşuruz. İşte onun durumu nedir, benim durumum nedir, ne olacak falan gibi hemen hemen her şeyi konuşuruz o samimi arkadaşımınla. Ama buradaki arkadaşlarımla biraz daha işte okul üstüne, eğitim üstüne -vakıf gibi- şeyleri konuşuyoruz. Herkesle belli bir mesafem var ama böyle oturup karşılıklı fikir alışverişinde bulunacağım maalesef öyle bir arkadaşım yok benim. E19: Ya aslında şöyle ben maliye okuyorum. İlk öncesinde maliye literatüründeki kelimeler, işte dövizdi, dolardı şu andaki güncel olaylar. Artı ders içerikleri, güncel sohbetler. Dedikodular değil yani (gülüyor). Samimi arkadaşımınsa ailevi ilişkilerimizi falan da konuşuyoruz.

⁵⁴ E17: Tanıdığımız insanları değerlendiriyoruz. İnsanların böyle olduğunu, böyle olmadığını tahmin ettiğimiz halde kötü çıkması. Yani biraz insanların arkasında konuşuyoruz. Dedikodu yapıyoruz. Kendi üniversite öğretmenlerimize baya yükleniyoruz. Spor falan öyle.

ortamda farklı konuları konuşmaktadırlar. Bu ortamlardan birincisi okul, diğerleri ise yurt, iş gibi ortamlardır. Okulda daha çok siyaset, gündem, spor gibi konular konuşulurken, diğer ortamlarda daha çok din, aile gibi daha özel konular konuşulmaktadır. E3'ün ifadeleri ortamı tasvir etmektedir:

Benim iki arkadaş grubum var. Açıkçası ikinci arkadaş grubundan ayrılmak istedim. Ama hani bir şeye düşersiniz ya çıkamazsınız, öyle bir durumdayım. Önce ilk olumlu arkadaş grubunu anlatayım. Bu bizim arkadaş grubumuz, ilk diyanetten edindiğim iyi arkadaşlar grubu. Bunlarla tefsir dersleri yapıyorduk, ilk yıl yaptık, çok etkindi okulda. Mekatronik okuyan, makine mühendisliği okuyan arkadaşlar, biraz daha böyle bilinçli olan insanlardı. Güzel aktiviteler oluyordu hakikaten. Bu sene işte derslerim çoğaldı, pek katılamadım ve bu yurdun programları var anca başa çıkıyorum. İkinci arkadaş grubuna gelirim onlar sınıf arkadaş grubum, maliye ortamı, üniversite ortamındaki kafa arkadaşlar. Yine bunları da çok kötülemeye gerek yok, çünkü onlarda da biraz var ama üşengeç grup, ya bunlarda direk şey kafası yok, sadece iş sahibi olalım, KPSS'yi geçelim. Kız kafası yok, yine o yönden iyi ama sadece amaçları hani bir meslek sahibi olmak. Anladınız değil mi? İkinci arkadaş grubu böyle, yani pek dini muhabbet geçmiyor. Ben açsam biraz tepkiyle karşılaşıyorum, yine arada bir şeyler vermeye çalışıyorum da pek etkili olmuyor. Biraz da bizde eksiklik var.⁵⁵

⁵⁵ Benzer ifadeler; E1: Zaman zaman dini sohbetler yaptığımızda olur. Ama çok böyle ön planda değildir. Tabii üniversite de bu hiç ön planda değil. Daha çok yurt çevresindeki arkadaşlarımla. Üniversitemiz öyle bir ortama sahip değil maalesef. Aslında sahip olsun da isterim. E4: Bu arkadaşın tarzına göre değişiyor. Şimdi okuldan arkadaşlarımla buluşuyorum, bazısıyla tabiri caizse aşk meşk falan oluyor. Ama benim ilahiyattan da arkadaşlarım var. Onlarla oturduğumuz zaman genellikle İslami, ilmi konular konuşuyoruz. Aslında dini sohbetlerdekilere daha çok ait hissediyorum. Ama diğer tarafı nefis, nefsi boyutu biraz daha. Ama oralardan da geçtik gibime geldi. Çünkü sarmıyor artık. Biraz bir şeylerin iç yüzünü görünce artık. Hani şey gibidir mesela makyaj. Gizlenmiş çirkinliktir yani. Onlar makyajlı geliyor. O makyaj güzel gösteriyor. Ama biraz işin içine girince, o makyaj gidince gerçek yüzünü anlayınca soğuyorsun. E7: Arkadaş çevresi biraz değişken oluyor. Üniversitede samimi olduğumu düşündüğüm insanlar var ama onlarla genelde genel konular konuşulsa da, mesela kuzenlerimle ben daha samimiyim, memlekete gittiğim zaman çevredeki arkadaşlarla, o zaman oyun üzerinden olabilir -bir ara çok oyun oynuyordum- ya da güncel siyasi konular falan da giriyor bazen, değişken yani. Tam bir şey yok. E10 Genelde arkadaştan arkadaşta değişiyor. Gündem ve siyaset tartıştığımız arkadaşlarda oluyor. Onun dışında boş muhabbet. Üniversitede ki ortamla ilgili şu şunla takılıyor, şu şunu giymiş, şu şunu içiyor, şunun yaşantısı böyle. Yani hep dedi kodu üzerinde değil. Bazı mesela okulun yapısı ile ilgili konuşmalarımızda oluyor. Ya da magazinle ilgili, bir film ya da dizi üzerine konuşuyoruz. E12: Çeşitli çevrem olduğu için, ortam olarak şu anda üniversite de genelde iş muhabbeti geçiyor, takılma etme gibisinde vakit geçirmeler, iş yerimde siyasi konular genelde konuşuluyor. Yine her zaman ki gibi gelecek, bütçe durumları, kaygısı. Bazı arkadaş gruplarında da İslam açıkçası. E13: Arkadaştan arkadaşta göre değişir ama ben alaycı bir adamım, yani çok ciddi şeyler konuşmam. Çoğunlukla daha mizahi şeyler konuşurum, filmlerden bahsetmeyi severim, izlediğim filmlerden benzetmeler yapmayı, oradan benzetme yapmak hoşuma gider. Arkadaşlarla konuşurken genelde ben konuşurum (gülüyor). E15: Okuldakilerle aşk, meşk (gülüyor). Dostlarla beraber dünya, niçin varız, ne yapıyoruz, nereye gidiyoruz? Ölüm var. Bunları konuşuyoruz. Kendimizi geliştirmek için neler yaparız bunları konuşuyoruz. O kişiden kişiye değişiyor diyebilirim sana. (Peki sen hangisine ait hissediyorsun kendini?) Okuldaki bana sadece bir kapak, orada ambalaj gibiyim. Asıl içimi burada yaşıyorum. E20: Genelde eskiden siyaset konuşurduk. Şimdi artık birazcık şey oldu, sıkılmaya

Kitap...

Katılımcılara sorulan bir diğer soru ise “kitap okur musunuz” sorusudur. Burada amaç üniversite öğrencilerinin kitap okuyup okumadıklarını, ne sıklıkla okudukları, okuyorlarsa hangi kitapları okudukları, kitaplara nerelerden ulaştıkları gibi soruların cevaplarına dair çıkarımlar yapabilmektir. Hemen her katılımcı kitap okuduğunu söylemiştir. Ne kadar okuduğunu daha iyi anlayabilmek açısından ne sıklıkla okudukları sorulmuştur. Katılımcıların okuma sıklıklarını; vakit buldukça (E1) ayda bir, bazen iki (E2), kafama eserse okurum, düzenli değil (E4), çok sıklıkla okuyamıyorum (E5), nadir (E6), az okuyorum (E7), ayda bir (E8), iki haftada bir (E9), maalesef çok sık değil (E10), günlük bir saat falan (E11), haftada bir (E14, E19), okuma sıklığım iyi değil (E15), vakit buldukça özellikle otobüslerde (E16), ayda iki ya da üç kitap (20) şeklinde ifade etmişlerdir. Gelen cevapların ortaya koyduğu en net gösterge, katılımcılar arasında kitap okuma oranının, üniversite öğrencisinden beklenen seviyenin altında olduğudur. E3’ün söyledikleri üniversite üçüncü sınıf öğrencisi için oldukça dikkat çekicidir:

Ablam İlahiyat okuyor, kitapları alıyor bende ondan faydalanıyorum. Kendi paramla aldığım kitap iki tane yoktur bile. Bir tane vardı aslında, *Niyet ve İhlas* çok güzel bir kitaptı, onu kendim almıştım.

Katılımcıların okumuş olduğu kitaplar; bölümle ilgili kitaplar (E10, E13, E19, E20), düşünce kitapları (E2, E8, E14), hikâyeye kitapları (E7, E8, E11), dini kitaplar (E3, E19), klasik eserler (E4, E16), akademik eserler (E6, E16), tarih kitapları (E9, E16), bilim kurgu, fantastik kitaplar (E9, E13), felsefe (E14, E15), gündeme ilişkin kitaplar (E1), çok satanlar (E2), başarı hikayeleri (E4), kişisel gelişim, tasavvuf (E12), romanlar (E16), İslam felsefesi (E18) başlıkları altında toplanabilir. Yukarıda verilerden yola çıkarak, okuma türlerinin çeşitlilik sergilediğini söylemek mümkündür.

Katılımcıların en son okudukları kitapları; 15 Temmuz’la ilgili kitap (E1), Amak-ı Hayal, Bu Ülke, Necip Fazıl (E2), Tefsir (E3), Napolyon (E4), Saatleri

başladım ben. Arkadaş çevresine göre değişiyor. Mesela bazılarıyla oturduğumuzda tarih konuşuruz, bazılarıyla din konuşuruz, bazı arkadaşlarla futbol konuşuruz mesela. Ya da çok böyle şey oldu mu siyaset konuşuruz.

Ayarlama Enstitüsü, Dört Temel Terim (E5), Dünya Tarihi (E6), Paris ve Londra'da Beş Parasız, Hayvan Çiftliği, Siyer kitabı (E7), Türkiye'nin Maarif Davası (E8), Rüzgarın Adı (E9), Ulusların Düşüşü (E10), Mustafa Kutlu'nun bir hikayesi (E11), Yürüyen Kentler (E13), İslam ve Batı (E15), İlber Ortaylı'nın bir kitabı, Beyaz Zambaklar Ülkesi, Yavuz Sultan Selim'le ilgili bir kitap (E16), Medeniyetler Arası İlişkiler (E17), Mavi ve Kırmızı (E19), Savaşçı (E20) şeklinde sıralamak mümkündür.⁵⁶ Okuma türlerindeki çeşitliliğin buraya da yansıdığı söylenebilir.

⁵⁶ Kitap okur musun sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar: E1; Evet. Gündeme ilişkin kitapları okumayı daha çok severim. Bundan önce iki tane 15 Temmuz'a dönük kitap okudum. (Ne sıklıkla okursun?) Vakit buldukça diyelim, hele hele şu arada. Çok yoğun bir insanım. İşte nasıl desem bir boş vaktim olur, sürekli sürekli aynı şeyleri yapmaktan sıkılırım, bıkarım, o anda hobi olarak kitap okurum. Kitapları genelde kendim seçerim. E2: Kitap ayda bir kitap bitirmeye çalışırım bazen iki olabiliyor. Genelde ilk başlarda popüler kültür takip ediyorum, mesela çok satanlara bakıyordum. İlk başta çok satanlardı, sonrasında düşünce kitaplarına yöneldim biraz. Yani şu an mesela en son okuduğum kitaplar arasında ne var? Filibeli Ahmet Hamdi'nin Amak-ı Hayal'di. Onu bitirmedim ama ona devam ediyorum. İşte Necip Fazıl'ın kitaplarını okudum. İşte Cemil Meriç'in Bu Ülke falan. Öyle düşünce kitapları. E3: Evet okuyorum. Lise hayatımda pek kitap okumadım, birinci yılın sonunda vardım kitap okuma bilincine. Ama okuduğum kitaplarda genellikle şey oluyor yani bana faydası olacak kitaplar. Önce Nurettin Yıldız'la başladım, ablam onun programına katılmıştı oradan tanıdım. İstanbul'a geldiğimde iyice tanıdım. Önce o kitaplardan başladım alt yapımı oluşturdum biraz olsun, sonra Yusuf El Karadavi olsun, Abdulfettah Ebu Gudde'nin kitapları daha hoşuma gitti, o kitapları okudum. Şu anda tefsire başladım ama dersler yine engel oluyor, iki cildini zor bitirebildim, genellikle bu kitapları okumaya çalışıyorum ama işte okulunda dayattığı kitaplar var, kapitalist kitaplar (gülüyor) onları da okula faydalı olsun diye okuyorum arada. (Okuduğun kitaplara nasıl ulaşıyorsun?) Genellikle kendim ulaşıyorum açıkçası hazır, nasıl hazır? Ablam İlahiyat okuyor, kitapları alıyor bende ondan faydalaniyorum. Kendi paramla aldığım kitap iki tane yoktur bile. Bir tane vardı aslında, Niyet ve İhlas çok güzel bir kitaptı, onu kendime almıştım. E4: Kitap kafama eserse okurum. Ama düzenli kitap okumam. (En son hangi kitabı okudun?) Geçen Napolyon kitabını okudum. Bitirmedim. Biraz okudum. (Kitapları nasıl ulaşırsınız?) Genelde yani birilerinin başarı hikayelerini okumak bana güzel gelir, ilham verir çünkü. Bir bu tarz kitaplar bir de klasik. Mesela klasikleşmiş, belki de daha sonrasında daha detaylara da gireceğim bir kitap olacak ama şu anda benim kitap okuma şeyim o kadar olmadığı için, klasik eserlere daha çok merak sarıyorum. E5: Mümkün olduğunca okumaya çalışırım. Çok sıklıkla okuyamıyorum maalesef ben. Birazda mühendislik bölümünün verdiği bir rahatlık var açıkçası. Hani sözel olmadığı için sanki kitap okuma durumu sadece derslerle ilgili oluyor gibi geliyor ama okurum tabi ki. (En son ne okudunuz?) Şu an okuduğum birkaç tane kitap var. Bitirdiğim olarak soruyorsanız hatırlamıyorum. Bitirdiğim birkaç kitap var, devam ettirmiş olduğum birkaç kitapta var söyleyebilirim; Saatleri Ayarlama Enstitüsü var, Dört Temel Terim var ince ama bitmedi daha, bir yazarın öğrenme üstüne bir kitabı var. Şimdilik bunlar. Birkaç tane daha var ama part part okuyorum. Bir kitabı alıp baştan sona okuma gibi bir alışkanlığım yok maalesef. (Kitaplara nasıl ulaşırsınız?) Tabi kendim seçiyorum ama yine de fikir alıyorum tabi ki, aldıklarım oluyor en azından tavsiye alabileceğim düşünürler var, sitesi olanlar, sitelerinden takip ettiğim kadarıyla, konuşmalarından, videolarından birkaç kitap listesi çıkarttım, oradan imkân bulduğum kitapları alıyorum, onları bitirmeye çalışıyorum. E6: Çok fazla olmamak şartıyla biraz okuma şeyim var (gülüyor). (Hangi aralıklarla okursun?) Nadir. (En son okuduğunuz kitap?) Şu an dünya tarihi ile alakalı bir kitap okuyorum ama onun dışında mesela kitaptan ziyade raporlar, makaleler tarzı şeyler, biraz daha derslerle de bağlantılı gittiğim için. En son İslamafobi ile alakalı Ahmet Kavaslı'nın raporlarından birisini okumuştum. (Kitaplara nasıl

ulaşırsın?) Kendim seçerim ama daha çok tavsiye üzerine hareket ettiğim oluyor tabi. Kendime yakın hissettiğim hocaların ya da bölüm ile alakalı referans olabilecek kitaplar. E7: Evet az okuyorum çok değil. Bu sene biraz okumaya çalışıyorum. Üç dört kitap bitti dönemin başından bu yana. Çokta gitmedi yani. (En son okuduğunuz kitap?) Paris ve Londra'da Beş Parasız var onu okudum işte. Hayvan Çiftliği'ni de okudum, 1984'ü de okudum, ama şu an siyer okuyorum da, onda da yarıda kaldım öyle bıraktım kitabı. (Ne tarz kitaplar okursunuz?) Ben fikir kitabından çok olay kitabı, hikâye kitabı gibi şeyler daha çok hoşuma gidiyor galiba. (Okuduğunuz kitaplara nasıl ulaşırsınız?) Ya aslında popüler kitaplardan falan gidince iyi oluyor. Ama geçen son aldığım iki kitapta arkadaşın tavsiyesi üstüne aldım, kendim merak edip almadığım için, o kadar heyecanlı gitmiyor kitap sanki, tavsiye kitap. E8: Kitap okurum evet. Ayda bir. En son okuduğum kitap Nurettin Topçu Türkiye'nin Maarif Davası. (Ne tarz okursunuz?) Genelde şöyle gidiyorum, atıyorum mesela Balkan Tarihi kitabı, işte bir de ufuk açıcı, zihin açıcı kitaplar diye böyle böyle kategorize ettim. Birde hikâye kitapları. Atıyorum mesela şu an işte 21. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı diye bir kitap. Cemil Meriç Bu Ülke bir de işte Cengiz Aytmatov'dan bir kitap yani. (Kitaplara nasıl ulaşırsın?) Şöyle bir havuzum var. Yani öyle büyüklerden, internetten güvendiğim kişilerden bir havuza atarım, bakarım, birazda araştırma yaparım artık kitap yurdu veya kitap yorumları nasıl. Öyle. İyi kitap seçtiğimi düşünüyorum açıkçası. E9: Evet. Rahat iki hafta da bir kitap falan bitiyor. Şöyle diyeyim 800 sayfalın bir tane kitap bitiyor haftada. (En son okuduğum kitap?) Rüzgârın Adı. (Ne tarz kitap okursun?) Tarih kitapları haricinde bilim kurgu ve fantastik. Bilim kurguyu fantastik dünyaya uyarlayan yazarları seviyorum. E10: Yeni yeni alışkanlık haline getirmeye çalışıyorum. (Ne sıklıkla?) Maalesef çok sık değil. Belki iki ayda bir kitap, üç ayda bir kitap. Daha çok düşünce üzerine kitaplar okuyorum. Bölümümü ilgilendiren kitaplar. Mesela son zamanlarda arkadaşlardan aldığım tavsiye üzerine Ulusları Düşüşü diye bir kitap vardı onu aldım. Platon'un Devlet, Sokrates'in Savunması o tarz kitaplar. Bölümle ilgili olan kitapları okumaya çalışıyorum. Onun dışında İslamiyet, dini kitaplarda var, öyle sık sık bakmasam da elimin altında bulunuyor. Mesela İmam Gazzali'nin Kalplerin Keşfi diye bir kitap var. Fıkıh üzerine referans olarak ara ara dönüp bakmam gereken konularda bir tane kitap var Arapça. O kadar. (Kitaplara nasıl ulaşırsın?) Tavsiye üzerine. Önce kitap hakkında bilgi alırım öyle alırım. E11: Sizce. (Evet. Ne sıklıkla). Ya sıklığı şöyle aslında; farklı tarz okumayı, kitaptan ziyade hani insanı okumayı, ne bilim hani bazen insanı okumak daha faydalı geliyor kitap okumaktan. Onu bu sene fark ettim. Çok kitap okudum lisede. Günde en azından bir saat okumaya çalışırdım liseden beri. Baktım hani insanlarla çok iyi muhabbetim yoktu, vardı ama çok ortaokul lise yıllarında öyle ev daha çok zaman geçirdiğim bir şeydi. Üniversite de çok çevrem oluştu. Yani kitap okurum ama sıklığı şöyle, akşam yatmadan önce genelde hikâye tarzı okumaya çalışırım, düşünce kitaplarını gündüz okumaya çalışırım okursam. Ama çok sık değil yani hani öyle günde üç, beş saatinin kitap okumaya ayıran biri değilim. Bu aralar bir saat falan gidiyorumdur. Öyledir. Şu an Mustafa Kutlu'nun bir hikayesinin okuyorum, son çıkan kitabını. E12: Kitap okumuyorum bu ara. Uzun bir süredir. İlerleme kaydedemiyorum. Çeşitli kitaplarım var. Önceden okuyordum da ama şu an okuyamıyorum açıkçası. Kişisel gelişim, İslam'a, tasavvufa yönelik kitaplar severdim, bir de öğretici tarih anlamında kitaplar severim. S13: Okurum, kitapta okurum. Ama daha çok film izlerim, kitaptan daha çok. Genellikle hukuk kitabı okurum, çünkü derslerden ötürü bol bol kitap okumamız gerekiyor. Onun dışında okumayı sevdiğim kitaplar, bilim kurgu, fantastik bu tarz kitaplar okumayı seviyorum. Bir fikir kitabı okumak açmıyor beni. Şu kitabı gördüm şunu okuyayım demiyorum. Ama mesela bir yerde yeni bir bilim kurgu serisi gördüğüm zaman onu gerçekten diyorum keşke okusam, vaktim olsa da. En son okuduğum kitabın adı Yürüyen Kentler diye bir seri var, onun dördüncü kitabıydı. Adını hatırlamıyorum. E14: Okuyoruz. (Ne sıklıkla?) Hafta da bir kitap bitiriyoruz. (Ne tarz?) Bizim bir ekibimiz var böyle çok güzel. Beraber çalıştığımız ekibimiz işte biz böyle gençler, hedefleri olan gençler bir araya gelip tahlilini yapıyoruz. (Ne tarz kitaplar?) Değişiyor aslında. İslam dininin bazı meselelerini ele alan kitaplarda var, tarihi yeniden böyle bir farklı perspektiflerle okumayı kazandıran kitaplar. Var yani öyle. Değişiyor. (Özel olarak okuduğum var mı peki?) Ben biraz daha felsefe kitaplarını seviyorum ve felsefe kitaplarını birazda böyle klasikleri okumayı seviyorum. Yani biraz daha düşünceye yönelik okumayı severim. Onları kendim seçerim. E15: Okumaya çalışıyorum. Aslında okumayı çok isteyen birisiyim ama okumaya vakit bulamıyorum mu desem, ya da çok fazla artık isteğim yok ki,

Sıkı takipçi olmak kötü bir şey...

Katılımcıların kendilerine örnek olarak kimleri aldıkları, kimlerin fikir ve düşüncelerinden etkilendikleri hakkında bilgi edinme amacıyla kendilerine “kimleri takip ettikleri” sorusu sorulmuş, gelen cevaplar sonucunda katılımcıların çoğunluğunun (E2, E3, E6, E7, E8, E9, E12, E14, E16, E17, E19, E20)⁵⁷ takip ettiği

demek ki bulamıyorum o ayrı bir şey, şu an okuyorum İslam ve Batı diye bir kitap var İbrahim Kalın'ın. (Okuma sıklığının nedir peki?) Okuma sıklığım iyi değil. Okumaya çalışırım ama sadece haftanın belli günleri diyeyim sana öyle okurum. Felsefi kitapları daha çok diyebilirim, romantik kitapları fazla sevmem. Bana bir şeyler katacak kitaplar olduğunda, bilgi açısından. (Kitaplara nasıl ulaşırsın?) Çok fazla kendimi zorlamam. Arkadaşlardan ulaşıyorum. E16: Zaman buldukça, vakit buldukça, özellikle otobüslerde (gülüyor) okurum. (Neler okusun?) Genelde klasiklerden, romanlardan. Rus romanları veya Türk romanları okurum. Tarih kitapları okurum. Tarihi sevdiğim için. Veya bilimsel kitaplar okurum. (Ne sıklıkla bir kitap bitirirsin?) Şu an aynı anda başladığım üç kitap var. Üç ayrı kitap. İlber Ortaylı'nın bir tarih kitabı, Beyaz Zambaklar Ülkesi diye bir kitaba başladım, ayrıca Yavuz Sultan Selim'in bir kitabını okuyorum. Bir kitaba başladığımda en fazla bir ay içinde onu bitiririm yani. (Kitaplara nasıl ulaşıyorsun?) Abilerimiz var işte mesela tarihçi bir Enes abimiz var, o örnek gösteriyor, mesela şu kitap iyidir diyor. Tarih olarak onu belirlerim. Bilim sitelerini takip ederim. Bilimsel kitaplara oradan ulaşıyorum. Romanları da kendim seçerim. O da şans eseri diyebilirim. E17: Evet. Dostoyevski. Şu an Recep Şentürk'ün Medeniyetler Arası İlişki kitabını okuyorum. (Kitaba nasıl ulaşırsın?) İlk başta bir araştırıyorum. Almak istediğim kitap zaten beynimde vardır. O kitabı okuyan arkadaş varsa nasıl olduğunu sorarım. Eğer onlarda önerirse alır okurum. E18: Okurum. (Hangi tür kitaplar?) Özellikle İslam düşüncesi, İslam felsefesi, özellikle klasik zamana yönelik. Böyle şeyler okurum. E19: Evet. (Ne tarz?) Aslında dini içerikli artı biraz daha kendi bölümümle alakalı kitaplar. Dini içerikli kitaplarda Aliya İzzetbegoviç'in kitaplarını çok beğeniyorum. Sonrasında roman seviyorum. Romanı daha çok böyle yorulduğum zaman veya dinlenmek için okuyorum. Genelde bölümümle alakalı düşünce yazıları artı makaleler okumaya gayret ediyorum. Birkaç tane dini açıdan baktığımda da köşe yazarlarını da takip ediyorum. Faruk Beşer, Hayrettin Kahraman. (Okuma sıklığı nedir?) Sınav dönemleri dışında haftada bir kitap artı farklı bir staj gördüğüm için stajda da kitap okumam gerekiyor, yani hafta da bir veya iki kitap diyebilirim. (En son okuduğunuz kitap?) Mavi ve Kırmızı. (Kitaplara nasıl ulaşırsınız?) Öncesinde o kitabı almak için bir fikiryat oluşması gerekiyor. Herhangi bir kitabı rastgele almıyorum. Yazarına dikkat ediyorum. Yazarının düşünce sistemi veya ne gibi başka kitaplar yazmış. Daha sonrasında konu ile alakalı güncel başlıklara bakıyorum o kadar. Veya öneri kitap. E20: Tabi. Bölümüm gereği okumam gerekiyor. (Ne sıklıkla?) Mesela bu sene biraz daha şey oldu. Ben işe başladım da, esnedi. Eskiden mesela sıklıkla okuyordum. Ayda iki kitap, üç kitap okuyordum. En son okuduğum kitap Doğan Cüceloğlu'nun Savaşçı diye bir kitabı var, kişisel gelişimle ilgili bir kitabı. Pek sevmem ama hoca okuyun dedi, şey yaptı bizi (gülüyor). (Alacağın kitabı nasıl belirlersin?) Arkadaşlardan şey alırım mesela, okudukları, benim sevdiğim, tarih severim öyle kitaplar. Konuşuruz arkadaşlarla. Onlarında böyle beğendiği kitaplar olursa alırım.

⁵⁷ E2: Kimleri takip ederim. Ya aslında diziler üzerinden oyuncuları takip ediyordum daha önceleri. Şu an çok aktif olarak sosyal medya kullanmıyorum. Önceden Instagram, Facebook, Twitter'dan takip ediyordum. En son hatırladığım ünlü oyuncuları ve sanatçıları takip ediyordum daha doğrusu. Şu anda izlediğim diziler üzerinden oyuncunun gelişimine bakıyorum öyle. E6: Öyle çok fazla peşine takıldığım kişi ismi yok. E7: Ben aslında şu an kimseyi takip etmiyorum, gündemi de takip etmiyorum. Yani nasıl söyleyeyim takip ettiğim çok biri yok. E8: “Var tabi ister istemez. Ağırlıklı olarak Yeni Şafak gazetesi okurum. Bilmiyorum yıllardan beri öyledir.” Şeklinde cevap vermiştir. Soruya isim olarak değil gazete cevabını vermiştir. O sebeple takip ettiği isimler yok kategorisine alınmıştır. E9: Yok. E12: Ya takip ediyorum da öyle çok hani okudum, yönlendim dediğim, çok

kişilerin olmadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar arasında sıkı takipçilik olumsuz bir şey olarak algılanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında 15 Temmuz gibi bir olayın etkisi nedir tam olarak bilinmemekle birlikte, katkısının olabileceği akıllara gelmektedir. Bu konuda çok daha detaylı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Sıkı takipçiliğin kötü bir şey olduğunu ifade eden E14'ün aşağıdaki ifadelerinin genel durumu özetlemektedir. E14'ün ifadeleri şu şekildedir:

Sıkı takipçisi olduğum kimse yok. Sıkı takipçiliği sevmiyorum artık. Biliyorum yani sıkı takipçi olmak kötü bir şey (gülüyor). Ne bileyim yani zaman gösteriyor, insanlar çok hata yapabiliyor. Sıkı takipçisi olduğun zaman, zararı sen göreceksin. Adama inanıyorsun falan ama, o da senin gibi bir insan. Her ne kadar sen onun her yaptığını doğru diye düşünsen, inansan da olmuyor. Sıkı takipçisi olmak yanlış yani. Bence her insanın yanlışı olur, doğrusu olur. Kimisinin hatası daha fazladır, kimisinin doğrusu. O yüzden. Takdir ettiğim beğendiğim insanlar vardır ama yani öyle körü körüne bağlanıp, bunu sıkı takip ediyorum dediğim insanlar yok.

Bununla birlikte etmeyenlere oranla az olsa da bazı katılımcılar takip ettiği isimlerin olduğunu ancak sıkı takipçi olmadıklarını söylemişlerdir. Takip edilen kişiler arasında üç kişilik bir takipçi sayısı ile Recep Tayyip Erdoğan (E10, E13, E15)⁵⁸ birinci sıradadır. Erdoğan'dan sonra iki kişi tarafından (E5, E20)⁵⁹ takip edilen Yusuf Kaplan'dır. Katılımcılar tarafından takip edilen diğer kişiler ise: Kağan Yakuphan (E1),⁶⁰ İhsan Şenocak, Nurettin Yıldız, Numan Ali Han (E3), Ebru Gündeş, Cübbeli Ahmet (E4)⁶¹, Osman Sezgin, Dursun Gürlek (E11)⁶², Nihat

böyle aman aman durumum yok. E16: Yok diyebilirim. E17: Hayır yok. E20: O kadar sıkı takip değildir de ben merak ettiğim için siyasilerin söyledikleri bu sadece AK Parti cemiyetinden değil, MHP'de, CHP'de takip etmeye çalışıyorum. Sadece bir partide şey değilim.

⁵⁸ E10: Çok sıkı takipçi değilim de ara ara baktığım oluyor siyasetçilerden. Mesela Erdoğan veya dış işleri bakanlığının Twitter paylaşımları, başbakanlığın yayınlar. Onun dışında ünlülerden çok takip ettiğim merak ettiğim yok. E13: Televizyon dizileri var. Çok sıkı takip ettiğim. Genellikle yabancı diziler, Türk dizleri izlemiyorum. Onun haricinde Recep Tayyip reisi takip ederim. Onun konuşmalarını takip etmeye çalışırım. Yoksa bir gazeteci tarzında, yazar tarzında çok sıkı takip ettiğim söylenemez. Futbolcuları hayatta takip etmem. Futbolla ilişkim yoktur.

⁵⁹ E5: Yusuf Kaplan'ı takip ediyordum. Şu an bir ay falan oldu baya bir ara girdi. Yusuf Kaplan'ı takip ediyorum, çok değerli bir hocamız diyelim. Ondan öğrenecek çok şeyim var diye düşünüyorum. Şuan için bütün hayatımı okudum diyebileceğim biri yok.

⁶⁰ E1: Takip ettiğim Kağan Yakuphan var. TV 24 haber spikeri. Onu çok sık takip ederim ki benim hayatımın değişmesinde önemli bir rol oynamıştır kendisi. İşte staj yaptığım dönemde tanışmıştım Akşam gazetesinde.

⁶¹ E4: Sanatçı olarak Ebru Gündeş seviyorum mesela. Din adamı olarak Cübbeli Ahmet Hoca'yı. Yani ehli sünnetten olanları elimden geldiği kadar takip etmeye çalışıyorum.

Hatipoğlu, Bilgehan Demir (E15),⁶³ Abdullah Çiftçi'dir (E20)⁶⁴. E3'ün söyledikleri şu şekildedir:

Açıkçası ben garibimdir. Yani nasıl garibimdir, Arkadaşlar da çok şey yapar. Ya ben öğle şarkıcı falan, şarkı bile dinlemem yani. Şarkı dinlemem açıkçası. Öyle artist falan tanıdığımda yok pek. İşte gündemde olan isimleri bile anca bilirim. Takip ettiğim hoca Instagram'da bir iki tanedir İhsan Şenocak, Nurettin Yıldız, Numan Ali Han. Bunlar yani öyle şeyim yok.

En fazla takip edilen kişinin Recep Tayyip Erdoğan olması, gençlerin güçlü, karizmatik liderleri sevdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan ise ortaya çıkan sonucu İslamcı çevrelerde kültür, sanat ve fikir alanında doldurulması gereken boşlukların olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. İslamcı çevrelerin, hitap etmeyi hedefledikleri ve bu amaçla birçok faaliyet yaptıkları gençlik için idol kimlikler oluşturmadığı, idol olabilecek isimler varsa bile bunların gençlere çok fazla ulaşmadığı görülmüştür. Bunların yanı sıra Ebru Gündeş ile Cübbeli Ahmet'i takip ettiğini söyleyen E4, bir araya gelmesi pek mümkün olmayan iki ismi bir araya getirmiş olmasıyla dikkat çekicidir. Bu durum bir salınımı göstermekle birlikte aynı zamanda dindar gençlerin kimliklerinin net olmadığını da göstermektedir.

Kimleri takip ettikleri sorusunu destekleyici anlamda, farklı sıralarda, katılımcılara yerinde olmak istedikleri kişilerin olup olmadığını sorulmuştur.⁶⁵ Gelen

⁶² E11: Çok isim var. Önceliğim hocam. Şu ana kadar tanıştığım, hem dert hem de bu derdin uygulanması açısından hayatımda tanıştığım en iyi insan, üniversitede hocam Osman Sezgin. Gerçekten her insanın tanınması lazım. Onun yaptığı özel okulları var, hani dünyada eşi benzeri olmayan bir sistemi var okulda. Okulun temelleri tamamen Kur'an ve hadisi şerif ama bunlar gidip de okula sen ayet görmezsin, hadis görmezsin. Tamamen uygulama anlamında. Avrupalıların yaptıklarını kendi okulunda uyguluyor. İşçisinden tutun şeyine kadar, çaycısından hocasına kadar herkes orada seçilmiş insanlar. Her biri farklı. Hem bölüm anlamında böyle bir insanla tanışmak hem de hayati anlamda böyle bir insanla tanışmak gerçekten insanın ufkunu genişletti. Onun dışında Dursun Gürlek var tanırınız belki. Üniversiteye gelir gelmez tanıştım. Kitaplarını okudum daha önce. Hala da görüşürüz.

⁶³ E15: Şimdi birisini söyleyeceğim ama gülebilirsiniz (gülüyor). Din adamı Nihat Hatipoğlu'nu severim (gülüyor). Takipçisi olduğum başka Erdoğan var (gülüyor). Bilgehan Demir, box spikeri onu da çok yakından takip ediyorum.

⁶⁴ E20: Şey vardı Abdullah Çiftçi. Twitter'dan bir ara sürekli takip ediyordum. Yusuf Kaplan arada takip ediyordum. Abdullah Çiftçi bana daha sıcak geliyordu.

⁶⁵ Ne var ki bu soru, soru listemizde olmadığı için katılımcıların tamamına sorulmamıştır. Mülakatların metin çözümlemesini yaparken toplamda 13 katılımcıya sorulduğunu fark ettik. 13 katılımcının veri oluşturabilecek bir sayı olduğu düşüncesiyle burada kullandık. Sorulmayan katılımcılar: E6, E10, E11 E13, E18, E19, E20'dir.

cevaplara bakıldığında Kağan Yakuphan'ı takip ettiğini söyleyen E1, “yerinde olmak istediğiniz kimse var mı” sorusuna şu ana kadar böyle bir ismin olmadığı, illa birilerini söyleyeceksem Murat Yıldırım'ın yerinde olup *Kim Milyoner Olmak İster?* Yarışmasını sunmak isterdim şeklinde cevap vermiştir.⁶⁶ Şu an takip ettiği kimsenin olmadığını söyleyen E2⁶⁷, E7, E14⁶⁸, E16⁶⁹ ile Nihat Hatipoğlu ve Bilgehan Demir'i takip ettiğini söyleyen E15, ikinci soruya, yerinde olmak istedikleri kimselerin olmadığını, mevcut durumlarından memnun olduklarını söylemişlerdir. Nurettin Yıldız, İhsan Şenocak gibi isimleri takip ettiğini söyleyen E3, ikinci soruya, din adamı olmak istediği cevabını vermiş ancak bölümü gereği (maliye) bunun pek sahici olmadığını,⁷⁰ Ebru Gündeş ve Cübbeli Ahmet'i takip ettiğini söyleyen E4 ise, sanat anlamında işini iyi yapan kimselere gıpta ettiğini söylemiştir.⁷¹ Yusuf Kaplan'ı takip ettiğini söyleyen E5 “Erbakan'ın,⁷² kişi olarak takip ettiği kimsenin olmadığını söyleyen E8, Cumhurbaşkanının korumalarının ve bazen de Hasan Doğan'ın,⁷³ E9 İlber Ortaylı'nın, E12⁷⁴ Cumhurbaşkanının, E17⁷⁵ ise Sedat Peker'in yerinde olmak istediğini ifade etmiştir.

⁶⁶ E1: Böyle bir isim şu ana kadar olmadı. Ama illa birini söyleyeceğim dersem, şu anda Murat Yıldırım'ın olduğu yerde, Kim Milyoner Olmak İster? Yarışmasının sunucusu olmak ki, çocukluğumdan bu yana çok sık takip ettiğim bir yarışma. Onun yerinde olmak isterdim.

⁶⁷ E2: Yok. Şu an memnunum olduğum pozisyondan.

⁶⁸ E14: Ya öyle kafamda böyle netleştirdiğim, böyle olmalıym falan dediğim bir insan yok. Adama bakıyorum mesela adam benim hedeflerimin bazılarını yapmış, yetiştirmiş kendini, öyle bir his oluyor yani. Ama öyle kafamda keşke şu olsaydım dediğim kimse yok.

⁶⁹ E16: Yok kendi hayatımdan çok memnunum.

⁷⁰ E3: Şunun yerinde ben olsaydım. Ya ne desem yalan olur bunda. Çünkü okuduğum bölüm engelliyor açıkçası. Desem şöyle bir hoca olmak istiyorum ama hangi yerdeyim. Yani yalan olurdu açıkçası (gülüyor). Ama yine de isterim. Tabi benim amacım okulu bitirdikten sonra bir dini eğitim almak bir iki yıl. Değişebilir yani hedeflerim ona göre.

⁷¹ E4: Bilmiyorum. Sanat anlamında mesela sanatın çok iyi yapan kimselerin yerinde olmak isterdim. Türkiye'ye mal olmuş. Herhangi bir sanat anlamında. Yerinden olmaktan ziyade daha doğrusu gıpta ettiğim sanatçılar yani.

⁷² E5: Yaşamayan da olabilir aslında. Günümüzde pek aklıma gelmiyor ama Erbakan'ın yerinde olmak isterdim. Birazda mühendislikten geliyor ya işte çok başarılı bir öğrenci, çok çok başarılı bir öğrenci, gerçekten iyi bir Müslüman. Onun yerinde olmak isterdim.

⁷³ E8: Bu yeri geldiği zaman Cumhurbaşkanlığı korumaları yeri geldiği zaman Hasan Doğan oluyor. Kendisini seviyorum açıkçası. Abim olarak da görüyorum.

⁷⁴ E12: Eskiden sporcu olarak vardı. Ama yaşayış olarak fark ettikten sonra o kişilere bir ilgim olmadı. Günümüzde de Cumhurbaşkanımız var (gülüyor). Olamam biliyorum (gülüyor) ama hani idol olarak

Katılımcıların çoğunluğu içinde buldukları durumdan memnundur ve başkasının yerinde olmak istememektedir. Başkasının yerinde olmak istediğini söyleyenler ise daha çok mesleki açıdan değerlendirmişlerdir. Tüm bunlar, en azında bu noktalarda, zihniyeti etkileyen bir araç olarak din faktörünün, açık bir şekilde görünmediğini ortaya çıkartmıştır.

Yazılı tişört giymem....

Katılımcıların davranışlarının arkasında yatan etkenleri anlamak buradan hareketle de zihniyet yapılarına yönelik birtakım çıkarımlarda bulunabilmek için sorulan bir diğer soru ise “giyim tarzınızı neye göre belirlersiniz” sorusudur. Gelen cevaplara bakıldığında katılımcıların giyim tarzlarını etki eden nedenlerin başında; hoş gitmesi (E7, E8, E14, E15, E17)⁷⁶, din (E2, E6, E12, E15)⁷⁷, rahatlık (E3⁷⁸, E8, E16), temizlik (E3, E6, E10), uyum (E6, E11, E18)⁷⁹, anne etkisi (E9⁸⁰, E19) gibi

alıyorum, yerinde olmak güzel olabilirdi. Yerinde olmasak bile en azından vatana millete hayırlı olacak kişilerin birimlerinde olmak isterim.

⁷⁵ E17: Sedat Peker’in yerinde olmak isterdim aslında. Onun haricinde yok. Adam klas, saygı gösteriliyor.

⁷⁶ E7: Yani giyinmeme çok önem vermediğimi düşünüyorum aslında kendi adıma. Modayı falan takip etmem zaten öyle bir şey yok. Onun haricinde de alışveriş merkezine gittiğimde hoşuma giden bir şeyse o şekilde alırım, öyle ekstra da bir şeyim yok, mesela dini açıdan falanda hassasiyetim yok. Ama şunu söyleyeyim eskiden giyiyordum böyle renkli tişörtler falan, namazda sakıncalı olduğu için (gülüyor) şu an öyle şeylere dikkat ediyorum sadece, en hassasiyeti o var, yazısız tişört ve gömlek gibi. E8: Kesinlikle moda değil. Yani kendim. Serbest. Kendime yakışanı. Genelde rahat giyinmeyi severim. Yani yerine göre de işte atıyorum, protokole gidilecekse ona göre giyinirim. Dışarıda genelde rahat giyinmeye çalışırım. Spor tarzı. E14: Bilmiyorum onlar biraz daha benim kendi isteğimle alakalı. Neyi seviyorsam onu giyiyorum işte. Ama neyi sevdiğimi soruyorsan eğer biraz daha böyle sade, biraz daha renkli de olabilir. İstedğim zaman istediğim şeyi giyebiliyorum. Ama tabi çokta abartmadan. E17: Hiçbir faktör yok. Kendime ne yakıştırıyorsam onu giyiyorum.

⁷⁷ E2: Valla önceleri giyim tarzını pek takmazdım lisedeyken falan ama üniversiteye gelince, mesela artık şort giymiyorum, genelde pantolon. Kapri giyeceksem de diz altını kesinlikle geçmesi gerekiyor. Dini ölçütleri benim için önemli. Dar pantolon falan giymemeye dikkat ediyorum. Yani dini ölçütler genel olarak. Moda benim için din çerçevesini açmadığı sürece olur. E12: Hava şartı bir kere. Onun dışında da uzun bir süredir belimin açık olup olmamasına dikkat ediyorum öncelik olarak. Onun dışında da ekstra bir şeyim yok açıkçası. Düzgün olsun yeter. E15: Kendim (gülüyor). Birincisi İslam’a uymayan dar kesimlerden falan kesinlikle uzak dururum. Dinimize uygun kıyafet, bir de kendimin çok samimi, sıcak olacağı kıyafetler giyiyorum (gülüyor).

⁷⁸ E3: Giyim tarzı genellikle rahat şeyler giymeyi severim, rahat derken benim için dar olmayan. Pek giyime takmam temiz olsun yeter bana.

⁷⁹ E11: Tabi uyum olması, renklerin uyumlu olması önemli. Beni işte soğuksa sıcak tutması çok önemli. Öyle yani görünümünün hoş olması, temiz olması. Bunlar. E18: Denklik, uygunluk. Her zaman böyle kendi tercihime göre değil de, çünkü o zaman yabancı kalır, kendim için değil de

nedenler gelmektedir. Bunun yanı sıra etkili olan faktörler arasında, trend (E1),⁸¹ din çerçevesini açmadığı sürece moda (E2), vakfın genel anlayışı (E5),⁸² ütülü olması (E10),⁸³ konfor ve verimlilik (E13),⁸⁴ sanatçılar (E16),⁸⁵ usturuplu olması (E19),⁸⁶ çevre (E20)⁸⁷ gibi etkenlerde zikredilmiştir. Veriler özetlendiğinde genel olarak etki eden üç faktörden bahsedebilir. Bunlardan birincisi bireyin kendisi (hoşa giden), ikincisi din, üçüncüsü ise kıyafetin özellikleridir (rahatlık, uyum, verimlilik). Kıyafet özelinde, çalışma açısından önem taşıyan iki sonuç çıkmıştır. Birincisi bireyin merkezde yer alması, ikincisi ise dini gerekçelerin, etkili bir diğer faktör olmasıdır. Yukarıda yer alan takip sorusunda da ortaya birey merkezli bir anlayış çıkmış, esasında katılımcıların, başkaları üzerinden değil, bir birey olarak zihniyetlerini kendi kendilerinin inşa etme yolunu seçtiği görülmüştür. Kıyafet meselesinde de aynı

topluma göre uyum bulunmaya bilir, ona göre karar veriyorum. Çok ciddi mekâna giderken, ciddi renk seçmek gerekiyor. Fazla modayı takip etmemek gerekiyor. Uygun görünen olması gerekir.

⁸⁰ E9: En önemli faktör annem. (gülüyor). Küçüklükten beri aynı tarzda giyindiğim için alışverişe annemle çıkıyorum genelde (gülüyor).

⁸¹ E1: Yani trend olanı insan daha çok tercih etmek istiyor. Ama bir yandan da işte dışarıdan nasıl görünüyorum, o da biraz etkili olan bir şey. Mesela çoğunluğun artık bıkmış olduğu o takım elbiseyi giymek benim daha fazla hoşuma gidiyor. İşte süveter veya yelege tercih etmek, üzerine kravattık vs. onun dışında yine sivilde giyinirim tabi ki.

⁸² E5: Yani şimdi İstanbul'a ilk geldiğimde çevremde biraz daha Müslümanlık kimliğini ön plana çıkaran arkadaşlarımız vardı. O tarz giyinen. Bu vakıf için söylemiyorum. İlk geldiğim yer için söylüyorum. O zaman biraz daha sanatçılara özenip giymeye çalışıyordum, hani birazda Müslümanlıktan uzak olduğum için. Onu bıraktım tabi ki sonradan. İşte biraz daha vakfın gerektirdiği, istediği şekilde devam etmeye çalışıyoruz. Hani çok aşırı, nasıl söylesem bilemiyorum modaya uymak gibi değil ama en azından dışarıdan da kötü gözükmemek açısından da buna dikkat etmek gerekiyor.

⁸³ E10: Ona çok dikkat etmem. Genelde ciddi giyinmeye çalışırım. Gömlek, pantolon giymeye çalışırım ama öyle hani renk uyumudur, şudur budur çok üstünde durmam. Ütülü, temiz, düzenli olmasına dikkat ederim.

⁸⁴ E13: Konfor ve verimlilik. Motor kullandığım için motor kullanan bir insan kışın ne kadar çok konfor ne kadar çok sıcaklık o kadar az imaj oluyor zaten. Bende o çizgideyim. Dışarıdan kurye gibi görünüyorum ama (gülüyor) en azından kuru kalıyorum.

⁸⁵ E16: Televizyondaki sanatçılar etkili olmuştur. Tabi kendi rahatlığım da çok düşkünüm. Onları görüp beğenirim veya onu kendime göre tasarlarım. Böyle diyeyim size.

⁸⁶ E19: Annem (gülüyor). Aslında şöyle insanın ne yakışanı giymesinden ziyade biraz daha usturuplu giyinmesi bence önemlidir. Kadının kadın, erkeğin erkek ve şu andaki kadınların giyinişini kastetmiyorum zaten. Bu kadar.

⁸⁷ E20: Çevre. Kesinlikle çevre. Çünkü ben bunu şey yaptım yani, ilk geldiğim zamanla şu anki arasında çok fazla fark var. Bu da çevre. Çevreden etkilendim diyebilirim. Bunun farkındayım nasıl değiştireceğim bende bilmiyorum (gülüyor). (Rahatsız mısın?) Arada rahatsız oluyorum. Ama artık yavaş yavaş alıştım diyebilirim.

birey merkezci yaklaşım ortaya çıkmıştır. “Hoşa giden” ifadesi bu durumu açıklamaktadır. Bununla birlikte sürece din faktörünün de dahil olması durumum tamamı açısından böyle olmadığını, bazı katılımcılar açısından dinin önemli bir etki aracı olduğu da göstermiştir. Tüm bunlar ise toptancı yaklaşımdan kaçınılması gerektiğini gözler önüne sermiştir.

Aşağıda iki katılımcıdan (E4 ve E6) alıntılanan ifadelerden E4’e ait olan, katılımcıların iki arada kaldıklarını, E6’ya ait olan ise giyim tarzında dikkate alınan ölçüyü gösterdiği için alıntılanmıştır.

Ya giyim tarzında ben biraz şeyimdir; ne tam olarak dönemin getirdiği, -şu moda falan var ya- ne o saçmalıklara kayabiliyorum, bir de bizim bir şey var Ehl-i sünnetin bir giyim tarzı var, ne de oraya kadar, onun gibi giyinebiliyorum. Yani ortada bir şey. Moda falan diye takip edip, mesela işte son zamanlarda erkekler falan ayağını pantolonun burasını (paçayı gösteriyor) kıvrıyor falan, böyle biraz daha kısa veya küpe takmalar vesaire vesaire. Ne bilim bunlar beni çok açmıyor yani (E4).

Temiz ve düzenli durmasına özen gösteririm, uyumda az çok dikkat ederim. Bununda temelinde yine İslami bir çerçeve var. Nedir? Mesela çok hoş giyinmek evet hoş olmayabilir. Hani şöyle bir algı vardır ya; özellikle kadınlar için, kadının tesettürü konusunda mesela bunu çok söyleriz, tesettürü dikkat çekici olmamalı diye. Ama hani pasbal da olmamalı. Bu ayrımı gözetmek lazım. Bir de Müslüman dışarıdan bakıldığı zaman, pasbal gözüktüğü zaman zaten Müslüman kimliği gerçekten de karşı taraf tarafından, en azından Müslüman olmayan bir kesim için itici bir unsur oluşturuyor. Müslüman temiz, düzenli ve tertipli giyinmeli. Bu ölçüyü temel alarak hareket etmeye çalışıyorum (E6).

Alışveriş...

Giyim tarzı ile alakalı olarak katılımcıların tüketim kültürüne ne kadar adapte olduklarını görebilmek açısından “ne sıklıkla kıyafet alışveriş yaptıkları” sorulmuştur.⁸⁸ Gelen cevaplara bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu (E1, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E16, E18, E19)⁸⁹ gerekli

⁸⁸ Yukarıda da belirtildiği üzere bu çalışma tüketim üzerine yapılmamıştır. O sebeple tüketim faktörü tüm boyutlarıyla ele alındı gibi bir iddia taşımamakta, aksine bu mesele özelinde çok daha detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.

⁸⁹ E1: Çok sık almam ama gerekli olduğu sürece ki aslında bugün bir tane kıyafet alışverişini yaptım. Aslında kendi özgür irademle yaptığım ilk alışverişimde diyebilirim. Genelde böyle anne babayla daha önce yapardım. O da ihtiyaç hissedersen. (İlk alışverişini kendin yaparken ne hissettin?) Bugün açıkçası zorlandım. Yani karar verme konusunda özellikle. Mesela o konuda kadınların bize göre daha iyi olduğunu düşünüyorum. Biz erkeklere nasıl derler, onların deyimiyle söyleyeyim biraz zevksizdir. O açıdan güzel bir deneyimdi ama her şeye rağmen. E3: Kıyafet yani ihtiyacım oldukça alıyorum. Ben öyle keyfi hiç kıyafet almadım. Şu anda bile birinci sınıfta aldığım şeyleri giyiyorum (gülüyor). E4: Ya aslında şimdi ben ihtiyaç varsa ya aslında pek düzenli bir şey değil,

olduğunda, ihtiyaç duyduklarında alışveriş yapmaktadır. Bu durum, katılımcıların çoğunluğunun tüketim kültürüne adapta olmadıklarını göstermekle birlikte, ihtiyacın neye göre belirlendiği sorusu bir köşede durmaktadır. Ancak burası farklı bir noktadır. O sebeple eldeki veriler üzerinden konuşulursa, bu haliyle alışveriş anlamında tüketim kültürüne doğrudan bir adaptasyon olmadığı söylenebilir. Bu durumda ekonomik bağımsızlığın tam olarak sağlanamamış olmasının, yani katılımcıların çoğunluğunun çalışan değil öğrenci olmalarıyla bağlantılı olması da muhtemeldir. Ancak hem çalışan katılımcı (E11) hem de maddi açıdan orta üzeri aileye mensup olan (E14, E18) katılımcılar, benzer şeyleri ifade etmişlerdir. O sebeple öğrencilik etkisinin düşük olduğu söylenebilir.

gördüm mesela mağazada hoşuma gitti alıyorum. Ama diğer mevsularda mesela ya kışlık bir şey ihtiyacım vardır giderim bir gün aklıma düştüğü bir gün alırım ne lazımsa bir kış onları giyerim yani. Hususi gidip de bugün benim alışveriş günüm gibi bir şey yok (gülüyor).⁸⁹ E5: Çok nadir yaparım. İnternette önce araştırım biraz ihtiyacım olan bir şey varsa. Ayakkabı olur, pantolon olur. Mesela örnek verecek olursak en son ne zaman pantolon aldığımı hatırlamıyorum. Gerçekten hatırlamıyorum. Çünkü çok meraklısı değilim bu işlerin. İhtiyacım olursa gider alırım. E6: İhtiyacım olduğunun düşündüğüm aralıklarla oluyor. Bu belki senede bir defa oluyor belki iki ay aralıklarla da aldığım oluyor. Duruma göre, ihtiyaca göre. E7: Çok sık değil. Baya seyrek. Sadece ihtiyaç olduğu zaman. O da değişiyor yani. Bazen çok uzun süre yapmadığım oluyor. E8: Üç, dört ay falan. (Ne zaman alma gereği hissediyorsun?) Öyle bir şey yok. İhtiyaca bağlı. E9: Genellikle bir aldığım kıyafeti üzerime küçük olana kadar giyiyorum. Bu da yaklaşık bir ya da bir buçuk yıl falan sürüyor E10: Senede iki üç kere. (Ne zamanlar yapma gereği hissedersin?) Dolabıma baktığım zaman gömleklerim eskimişse ya da artık dar geliyorsa o zaman gider alırım. E11: Olursa ayda bir. Bazen iki ayda bir. Çok ihtiyacım yok açıkçası. Yani yaptığım zamanda ihtiyacım kadarını alırım bir iki ay yapmam. İhtiyaç gereği alışveriş yaparım. E12: İhtiyacım olduğunda yaparım. Yeri geldiğinde de hani abim olsun ya da akrabam, abim gibi hissettiğim kişilerinde hediyeleri oluyor, kendi kullanmadıkları kıyafetleri veriyorlar, temiz olduğu için, bana da bedeni uyduğu içinde, kalite olarak da şey olmadığı için kullanıyorum hani öyle bir durum var. Kendimde ihtiyacım olduğu zaman alıyorum. Genelde kaliteli alıp uzun süre kullanma taraftarıyım. İhtiyacım olmayan şeyi de hani almıyorum. E13: Çok nadir. Son dönemde biraz arttı. O da motor aldığım için kışın çok ihtiyaç oluyor, o ihtiyaçları karşılamak için biraz alışveriş yapmam gerekti ama onun haricinde üstüme başıma genellikle yani babam kendine bir şey alırsa ona dar gelirse ya da bol gelirse ona uymazsa falan filan bu tarz ona çökerim veya beğenirim giderim çökerim. Atma huyum yoktur kıyafetleri. Yani saklama huyumdan dolayı değil hani, atmıyorum, eskimiyor, öyle bir şeye gerek duyulmuyor. Eskise bile kullanıyorum hatta. Onun o eskimişliği hoşuma gidiyor. Kıyafet konusunda konfora önem verdiğim için bu zamana kadar aldığım şeyler konforlu yani öyle bir imaj kaygısı gütmüyorum konforlu olduğu sürece. E14: Pantolon yırtılırsa pantolon alırım mesela (gülüyor). Veya ne bileyim kurutucuya attığım çamaşır küçülmüşse, baktım sık yıkamak zorunda kalıyorum çamaşırını haftaya yetiştirmek için o zaman yeni bir çamaşır alırım herhalde (gülüyor). E16: Küçüklükten beri bayram alışverişi olarak, bayramdan bayrama alışveriş yapmayı veya çok ihtiyaç olduğunda alışveriş yapmayı uygun görüyorum. E18: İhtiyaç olduğu zaman. Özellikle böyle mevsim arası. Bu dönemde çok kıyafet alışverişi yapıyorum. E19: İhtiyacım olduğunda. Öyle hani sürekli bir tüketim alışverişi yapmıyorum. İhtiyacım olduysa gidiyorum. İhtiyacım olduğumda ayda dört, beş kere veya altı, yedi kere gidiyorum. İhtiyacımsa. Ama fuzuli şeyler almıyorum.

Bunun yanı sıra, hoşuma gittiğinde (E4), evi ziyarete giderken (E15),⁹⁰ bayramlarda (E16) her ayın on beşinde (E17),⁹¹ iki ayda bir (E20)⁹² şeklinde cevaplarda gelmiştir. E2⁹³ ise eskiden aldığını ama son bir yıl içinde almadığını, almama sebebini ise para biriktirmek olduğunu söylemiştir. En sık alışveriş yaptığını söyleyen katılımcı E17'dir. Ayda bir alışveriş yaptığını ve alışverişini sevdiğini söylemiştir.

Patladığı yere kadar...

Katılımcıların erkek olmaları sebebiyle kıyafetin yeterli bir ölçün aracı olmayacağını varsayarak⁹⁴ ikinci bir araç olan telefon sorusu da sorulmuştur. Böylece kıyafet üzerinden tüketim kültürüne adaptasyonda ortaya çıkan sonucun test edebileceği düşünülmüştür. “Telefonunuzu ne zaman, niye değiştirdiniz-değiştirirsiniz” sorusuna 18 katılımcı zorunlu sebeplerle nedeniyle ve uzun sürede değiştirdikleri cevabını vermişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevaplar; bir ya da iki yıl önce, zaruri ihtiyaç dolayısıyla değiştirdim (E1),⁹⁵ iki buçuk, üç yılda, bozulduğu için değiştirdim (E2), ne zaman iflas ederse değiştiririm (E3),⁹⁶ ilk akıllı telefonum hala duruyor (E5),⁹⁷ gerçekten eskidiğini düşündüğüm zaman (E7),⁹⁸ gittiği yere

⁹⁰ E15: Yılda iki üç kere. Nasıl diyeyim evimi ziyarete gidiyorsam alışverişe giderim.

⁹¹ E17: Her ayın on beşinde (gülüyor). Alışverişini severim. İhtiyacım olduğu için, fazlalıktan değil. Ya da ben ihtiyaç olarak gördüğüm için olabilir

⁹² E20: Genelde iki ayda bir. Kesinlikle iki ayda bir yaparım. Bir de lazım olursa ayda birde olur lazım olursa. İki ayda bir ama oda büyük değil. Mesela pantolon olur, tişört olur öyle.

⁹³ E2: Eskiden çok sık kıyafet alıyordum, yaklaşık son bir senedir hiçbir şey almadım diyebilirim. Düşünüyorum bir şey aldım mı? Belki bir ya da iki tane tişört almışım. (Ne değişti bir senede?) Valla hedefim için para biriktirmeye başladım. Onun biraz etkisi var.

⁹⁴ Böyle düşünüyor olmamızın sebebi kıyafet alışverişiyle daha çok kadınların özdeşleştirilmesidir.

⁹⁵ E1: Sanırım bir ya da iki sene oldu şu an elimdeki telefonu alalı. Ama o da tamamen zaruri bir ihtiyaçtan ötürü oldu. Eski telefonumun işte talihsiz bir kaza sonucu düşürünce ekranı çatladı. Görüntü olarak şey yapınca falan değiştirmek istedim. Telefon konusunda trend takıntım yok. Benim ihtiyacımı görüyorsa yeterlidir.

⁹⁶ E3: Ne zaman iflas ederse (gülüyor). İki tane telefonum oldu hayatımda. Bir tane not2 almıştım. O artık gitmişti yani. 180 lira maliyet çıkmıştı ben de dedim onu satayım, 100 liraya sattım onu. Apple aldım. İkinci el aldım onu.

⁹⁷ E5: İlk akıllı telefonum hala duruyor. Yani ondan öncede zaten tuşlu bir telefon kullanmıştım. İki üç telefon almışım şimdiye kadar.

⁹⁸ E7: Sık değiştirme isteğim yok. Telefonum çok yavaşladığı zaman, gerçekten eskidiğini düşündüğüm zaman değiştirmek isterim.

kadar (E8),⁹⁹ ailemden kalanları kullandığım için almıyorum (E9),¹⁰⁰ üç yıl oldu, kullanılamaz hale geldiğinde (E10),¹⁰¹ yeni bir tane aldım, şimdiye kadar ablaminkileri kullandım, beş, altı yıl almayı düşünmem (E11),¹⁰² dört yıl önce aldım (E12),¹⁰³ iki yıl oldu, en az iki yıl daha kullanırım (E13),¹⁰⁴ önceki bozuldu, yeni değiştirdim (E14),¹⁰⁵ bir defa telefon aldım, değiştirmeyi düşünmüyorum (E15),¹⁰⁶ patladığı yere kadar (E16),¹⁰⁷ ilk aldığım telefon bu (E17),¹⁰⁸ bir sene önce aldım, bozulursa değiştiririm (E18),¹⁰⁹ üç sene önce aldım, bozulunca değiştiririm (E19),¹¹⁰ bir sene önce aldım, eski telefon işlev görmüyordu (E20)¹¹¹ şeklindedir. Bununla birlikte sadece iki katılımcı, biri ölmesine bağlı olduğunu ama sıkılmamak için çaba sarf ettiğini (E6)¹¹² diğeri ise bir buçuk yıl önce değiştirmiş olduğu telefonunu, şimdiye kadar kafasında on kez değiştirdiğini ama gerçek anlamda değiştiremediğini,

⁹⁹ E8: Valla dört senedir kullanıyorum. Gittiği yere kadar (gülüyor).

¹⁰⁰ E9: Genellikle ailemden kalan telefonları kullandığım için yeni bir telefon almıyorum. Bu da bir yıl falan oldu.

¹⁰¹ E10: İki yıl hatta üç yıl önce buraya gelmeden önce. Şimdilik işimi görüyor telefon. Hani bozulur, kırılır, kullanılmaz hale gelir o zaman değiştiririm onun dışında değiştirmem.

¹⁰² E11: Şu ana kadar hep ablamın telefonlarını kullandım. Geçen yeni bir telefon aldım kendime Eylül'de. Daha 2017 sıfır yani. Beş altı sene almayı düşünmem herhalde. Gidip Iphone çılgınları gibi senede iki kere değiştirmem (gülüyor).

¹⁰³ E12: En son satın aldığım dört beş yıl olmuştur ama bir buçuk yıl öncede benim telefon bozuldu, arkadaşımın da yedek bir telefonu vardı, idare edebileceğini düşündüğüm için onu aldım, en son dört yıl önce satın aldım telefon olarak.

¹⁰⁴ E13: Bu telefonu ben kendi paramla, Bim'de çalışırken almıştım. İki yıl olmuş. En az iki yıl daha kullanmayı düşünüyorum.

¹⁰⁵ E14: Daha yeni değiştirdim. Önceki bozuldu. İki senelik telefonda.

¹⁰⁶ E15: Telefonu bir defa aldım. Ekranı kırıldı gördüğünüz gibi. Üniversite birde iken aldım. (Değiştirmeyi düşünüyor musun?) Hayır yeter bu.

¹⁰⁷ E16: Bir sen önce. Diğer telefonum bozulduğu için, artık ihtiyaçlarımı karşılamıyordu. Ondan almak zorunda kaldım. Bu telefon nereye kadar götürürse oraya kadar kullanırım. Patladığı yere kadar (gülüyor).

¹⁰⁸ E17: İlk aldığım telefon bu. Üniversite birinci sınıfta aldım.

¹⁰⁹ E18: Yaklaşık bir sene. Değiştireceğim zaman fonksiyona göre karar veririm. Bozulursa değiştirmeyi düşünürüm.

¹¹⁰ E19: Üç sene öncesi, dört sene öncesinden. (Ne zaman değiştireceksin?) Bozulunca (gülüyor).

¹¹¹ E20: En son bir yılı doldurdu. Eski telefonum artık işlev görmüyordu, donmaya başladı iyice. Bu bir sene bir buçuk sene daha gider.

¹¹² E6: Bu çok özel oldu ya (gülüyor). Yaptığımız israfın foyasını ortaya çıkartacak gibi (gülüyor). Biraz ölmesine bağlı tabi. Sıkılmamak için çaba sarf ediyorum artık (gülüyor), o da bir gerçek. Dört beş senede değişebilecek bir şeydir belki. Dediğim gibi cihazın sağlığı ile alakalı birazda.

fırsatını bulduğunda değiştireceğini ifade etmiştir (E4).¹¹³ Gelen cevapların çoğunluğuna bakıldığında kıyafet tüketiminde ortaya çıkan sonuca benzer bir sonucun çıktığı söylenebilir. Katılımcıların çoğunluğunun ifade ettiklerinden farklı bir dille ifade eden E11'in cümleleri şu şekildedir:

Şu ana kadar hep ablamın telefonlarını kullandım. Geçen yeni bir telefon aldım kendime Eylül'de. Daha 2017 sıfır yani. Beş altı sene almayı düşünmem herhalde. Gidip Iphone çılgınları gibi senede iki kere değiştirmem (gülüyor).

Marka...

Kıyafetle bağlantılı olarak sorulan bir diğer soru ise marka üzerinedir. Katılımcılara "marka hassasiyetlerinin olup olmadığı" sorulmuştur. Sekiz katılımcı (E5, E6, E8, E9, E10, E12, E13, E14)¹¹⁴ marka takıntısı olmadığını, altısı ise (E2, E4, E15, E17, E19, E20)¹¹⁵ olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte üç kişi (E3, E14,

¹¹³ E4: Telefonumu çok uzun zamandan beri kafamın içinde on defa değiştirdim (gülüyor). Çünkü çok istedim ama hiç değiştiremedim gerçek anlamda. Hiç değiştiremedim derken bir buçuk yıl falan oldu. Hala değiştiremedim ama fırsatını bulursam (gülüyor). (İhtiyacını karşılamadığı için mi?) Ya ihtiyacımı karşılamıyor değil. 5S var bende. 5S neyi karşılamayacak. İnternet var vs. ya gerisi fuzuli ihtiyaçlar yani. Ne bilim lükse kaçıyor. Nefis, o da nefisten kaynaklanan bir şey işte. Biraz şey de var, aslında bu Avrupa'nın, batının kapitalizm, emperyalizm adı altında -Müslüman coğrafyasına değil sadece- tüm insanlık coğrafyasına uyguladığı bir şey. Yani önce şeyi veriyor sana, mesela bir telefon çıkartıyor, sonra daha iyisini çıkartıyor, sonra özellikler vs. yani bu şekilde insanlar hep daha iyisine, daha iyisine, daha iyisine. Buna alıştırmayı amaçlıyorlar insanları bir şekilde. Yani bunun getirdiği bir şey. Yoksa telefonum neye yetmeyecek. Ama işte bir süre sonra, on yıl sonra 5S muhtemelen yetmeyecek, yetmez yani. Hatta 5 yıl sonra bile yetmez yani.

¹¹⁴ E6: Marka takıntım yoktur. Zaten kapitalizmin belirttiği bir şey marka takıntısı (gülüyor). Sosyal mesajda verelim arada (gülüyor). E8: Yok. Şöyle genelde aile yapısından muhtemelen. En iyi fiyat en iyi ürün. Fiyat performans derler ya, genelde öyle işte. Mori falan veya başka sitelerden bir hediye çeki veya indirim getirip öyle alışveriş yaparım. Mağazadan alışveriş yapmam. Genelde internetten yaparım. Eğer şey yapacaksam da mağazaya gider denerim internetten sipariş veririm. E9: Yok. Bana en rahat hangisi geliyorsa onu alıyorum. E10: Yok. E12: Marka takıntım yok ama hani kalite olarak şeyim var, takıntı olarak diyebilir miyiz bilmiyorum ama sağlam olsun uzun süre kullanayım. Kalite olarak dediğim için çok düşük marka da olabiliyor, yüksek marka da çok dert etmiyorum. E13: Var. Şöyle marka takıntım yok ama her şey marka. Onun sebebi de herhalde babamın marka takıntısı var (gülüyor, bir önce ki soruda babasını kıyafetlerine konduğunu söylemişti). Bende yok yani. Ben hiç öyle şey yapmadım. Ben ama şeyi severim, fiyat performans olayını çok severim (gülüyor). Mesela Dekatlon'dan ben alışveriş yapmaya bayılırım. Çünkü niye kaliteli, ucuz. Tam öğrenci zihniyeti (gülüyor). E16: Markaya değil de kaliteli olmasına dikkat ederim.

¹¹⁵ E4: Marka takıntım biraz var ya. Yani şimdi markadan vazgeçmem için üzerime çok iyi oturması lazım ve çok yakışması lazım. Bu durumda markadan vazgeçebilirim. Ama haricinde marka takıntım biraz var (gülüyor). Marka olması biraz daha, üstelik kalitelide oluyor, markaysa kalitelidir de diyebiliriz, ama marka değilse kalitesizdir diyemeyiz. Ama markaysa yüzde doksan kalitelidir yani. E15: Evet. Dikkat ediyorum. Collezione'yi seviyorum. E19: (Marka olarak neleri tercih edersin?) Marka olarak söylersem ayıp olur ya (gülüyor). Ayıp olur ya söylemeyeyim. Ya şöyle

E18)¹¹⁶ “evet orta kalite alırım” şeklinde karşılık vermişken, diğer üç kişi ise (E1, E7, E11)¹¹⁷ kısmen alırım cevabını vermiştir.

Marka takıntısı olan (E5) ve marka takıntısı olmayan (E17) iki katılımcının söyledikleri şu şekildedir:

Marka takıntım var. Markasız bir şey aldığımda, aldığım için üzülüyorum. Durum o derece yani. Keşke almasaydım diyorum (E17).

Yok herhangi bir marka takıntım yok. Ama biraz daha bilindik şeyler almak istemem açıkçası. Markalara biraz sevmiyorum hani, çok reklam yapıldığı için kalitesiz ürünleri iyi fiyatlara verebiliyorlar. O yüzden birazda ucuzluk pazarları dikkatimi çekiyor. Öğrenci olduğumuz için (gülüyor) (E5).

Kıyafet alışverişinde ortaya çıkmayan tüketim kültürünün, marka üzerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Burada markanın kalitesinin yanında, gösterge değer etkisinin de önemli olabileceği akıllara gelmektedir. Ancak bu konuda da daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kadıköy...

Katılımcıların mekâna aidiyet duyguları yaşayıp yaşamadıklarını ölçmek amacıyla kendilerine “İstanbul’da huzurlu ve huzursuz olduğunuz mekanlar var mıdır” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Gelen cevaplardan hareketler katılımcıları; bazı mekanlara ait olanlar, bazı mekâna ait olmayanlar ve her mekâna ait olanlar şeklinde üç kategoriye ayırmak mümkündür. İlk göze çarpan, katılımcıların kendisini

kaban artı, ayakkabı artı, bir insanın botu bir tanedir. İki tane olmaz. Kaliteli almaya çalışırsın. Daha iyisini. O tür şeylerde. Hani gidip de bir maviden hani 200, 300 liraya pantolon almam yani. E20: Yani. Şey için kalite için kesinlikle. Çünkü aynı kazağı başka bir mağazada üretiyor. Marka dediğimiz. Onu aldığın zaman fazla bir ömrü yok iki, üç ay. Onu aldığın zaman bir yıl bile giyebilirsin

¹¹⁶ E3: Marka takıntım şöyle, mantıklı insanım ben. Yani çok lüks markalar almam. Çokta aşağı almam çünkü çok dandik alınca hakikaten yıpranıyor. Biraz orta kalite alacaksın ki uzun süre kullanacaksın onu. Ama çok pahalı şeyler marka takıntım olmadı yani. Defacto, LC Waikiki. E14: Yok, param olmadığı için çokta fazla marka alamıyorum da (gülüyor). Yani öyle orta halli işte, ortasından alıyoruz yani. E18: Markayı ben fazla takip etmiyorum ama fazla ucuz markada sevmiyorum (gülüyor). Çünkü bunlar çok fazla sayıyla dünyaya dağıtıyor ki (ucuz kıyafetleri kastediyor) başka insan ile aynı kıyafet giymiş oluyorsun. Ben çekiniyorum. Normal seviye. Orta seviye.

¹¹⁷ E1: Hayır öyle belli bir takıntım yok ama hani belli belli markaları alır mıyım? Alırım. Hele gömlek, takım elbise, pantolonda Sabri Özel markası daha çok hoşuma gidiyor hele şu anda. Onun dışında böyle belli bir marka takıntım yok. E7: Marka takıntım vardı geçenlere kadar. Sadece ayakkabı da nedense. Ya Nike ya da Adidas. Ama son aldığım spor ayakkabı değil. Normal başka bir ayakkabı aldım. E11: Yok karışık. Marka olmasa da olur.

Kadıköy’de huzursuz, Üsküdar’da huzurlu hissettikleridir. Kadıköy’de huzursuz olanlar kendilerini; Kadıköy’ün ortamı beni fazlasıyla rahatsız ediyor (E1, E16, E20), Kadıköy kötü kokuyor (E2), Kadıköy’ün içinde huzursuz oluyorum (E3, E11), Kadıköy’ü hiç sevmem, oldum olası da ısınmadım zaten (E4, E19), Kadıköy sınırına geçtiğimiz zaman zulüm, manevi bir basınç hissediyorum (E6), Kadıköy sıkıcı, boğucu bir ortam (E10, E15) şeklinde ifade etmişlerdir. Kadıköy’ün yanında huzursuz hissedilen bir diğer yer ise Beşiktaş’tır (E2, E10, E17). Beşiktaş’ın Kadıköy’e göre daha güzel olduğunu söyleyen E2, yine de ikisini aynı kategoriye koyduğunu söylemiştir. E14¹¹⁸ ve E17¹¹⁹ için ise Kadıköy ya da Beşiktaş değil, üniversite huzursuz hissedilen yerdir. Üniversitede rahatsız olduklarını söyleyen katılımcıların ikisinin de özel üniversitede (Bahçeşehir ve Üsküdar üniversiteleri) okuması dikkat çekicidir. Mekândan bağımsız olarak huzursuz hissedilen yerlerde vardır. Mesela E12’ye¹²⁰ göre kız erkek ilişkisinin seviyesine dikkat edilmeyen ve açık alanda içki içilen yerler huzursuz hissedilen yerlerdir. Kadıköy ile ilgili olarak E3’ün ve E6’nın söyledikleri şu şekildedir:

Kadıköy’ün içinde huzursuzluklar var hakikaten, Üsküdar’a gidince huzur oluyor (gülüyor). Ya bilmiyorum size de olmuştur. Gidince sanki havadan bir basınç geliyor, içini basıyor böyle. İnsanlar basıyor daha çok (gülüyor). Açıkçası insanın içindeki ruh havaya etki ediyor, oda havasını bile bozuyor yani, öyle söyleyeyim, insanların içindeki gamsızlık, umursamazlık işte, sadece dünya merkezli zihniyet bu (E3).

Üsküdar mükemmel geliyor bana (gülüyor). Kadıköy sınırını geçtiğiniz zaman o Selimiye Kışlası’ndan bu tarafa¹²¹ biraz zulüm hissediyorum, manevi bir basınç hissediyorum açıkçası. Değişen nedir bilmiyorum. Cami sayısı mıdır ya da orada

¹¹⁸ E14: Üniversite’de biraz huzursuz hissediyorum. Onun haricinde deniz kenarlarında huzurlu hissediyorum. İstanbul mekânında öyle huzursuz hissettiğim bir yer yok yani. Dışarıda niye huzursuz hissedeyim ki kendimi?

¹¹⁹ E17: Okulda kendimi rahatsız hissediyorum. Çünkü çok değişik insanlar. Nedendir bilmiyorum. Kendimi okul ortamında rahatsız hissediyorum. (Okul dışında?) Benim rahat hissettiğim yer sakin yer. Çok kalabalık olmayan yerler.

¹²⁰ E12: Düzgün şekilde dolaşabilirsin arkadaşınla, tamam elinden de tut hani dolaş, ama dozunu çıkacağına affedersiniz hayvan gibi, biz hayvan değiliz, hayvan gibi bu işleri yapacağımıza gidip kapalı bir mekâna yapacağın şeyleri yap. Hani insanı rahatsız etme anlamında. Bu tür şeylerden rahatsız olduğum oluyor. Çünkü çocuklar oluyor, aile oluyor onları da normalleştirmeye gidiyor. Onun dışında içki şeyleri oluyor bazen. Kişi içebilir hani onda bir şey yok, tadını kaçırdığı durumlar oluyor ya da pisliyorlar etrafa o şekilde. Bir de İstanbul şartlarında gereksiz mangal (gülüyor) öyle koku, insanları rahatsız etme şeyleri oluyor.

¹²¹ Öğrenciler ile mülakatı kaldıkları yurttan yaptık, yurt ise Kadıköy Göztepe’de.

yaşayan insanların algıları ya da yaşayışları mıdır, başka bir şey midir bilmiyorum ama ben daha çok manevi bir baskı hissediyorum üzerimde açıkçası. Şimdi Kadıköy-Üsküdar arasında illaki bir fark var ama bunu diri diri yaşıyorum yani. Üsküdar'dan otobüse binip Kadıköy'e geçerken (gülüyor) Selimiye Kışlası'nı geçtikten sonra, bir ağırlık geliyor, kafayı kaldırmama ihtiyacı hissediyorsunuz artık yavaş yavaş (E6).

Huzurlu hissedilen yerlerin başında ise Üsküdar gelmektedir. Katılımcıların Üsküdar'a ilişkin ifadeleri şu şekildedir: Üsküdar'da kendimi rahat hissedirim (E1, E2, E7, E13, E16, E20), Üsküdar'ı çok severim (E10, E15, E19), Üsküdar en güzel bölgedir benim için (E4), Üsküdar mükemmel geliyor bana (E6), Üsküdar aşığı birisiyim (E8), İstanbul'u Üsküdar'da buldum, Kız Kulesi gibi mahremiyetini, Beylerbeyliği gibi beyliğini yitirmeyen Üsküdar'da (E11). Üsküdar'dan sonra en fazla huzurlu hissedilen yer ise Fatih Camii bölgesidir (E2, E3, E10, F19). Hatta Fatih E3'e göre¹²² Üsküdar'dan daha önceliklidir. Yine Beykoz (E2, E4, E8), Beşiktaş (E1, E15)¹²³, Sarıyer (E4), Ataşehir (E8), Eminönü (E9)¹²⁴ tarafları da güzel, huzur verici mekanlar olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte E7,¹²⁵ E8,¹²⁶ E13, E18¹²⁷ kendilerinin herhangi bir mekânda huzursuz olmadıklarını söylemişlerdir. E13'ün ifadelerini aktarıyoruz:

Anadolu yakasında hiçbir yerde huzursuzluk hissetmiyorum. Ama özellikle rahat hissettiğim yer Üsküdar oluyor. Doğal güzelliğinden değil. Üsküdar'ın çocukluktan beri aklımız işlenmiş bir imajı var, dokusu var. Onun faydası var bir. Şu anda çok güzel bir meydanı var. Geniş, ferah. Geceleyin de çok güzel oluyor. Deniz hemen

¹²² E3: Üsküdar bir tık daha, biraz daha iyi, eskiden daha iyiydi tabii. Fatih üst derecede. Fatih biraz daha şey yani açık insan bile bulamıyorsunuz, bir huzur doluyorsunuz sanki, böyle Osmanlı devrine gitmişsiniz de öyle bir kesit var yani.

¹²³ E1 ve E15 Kadıköy'den rahatsız olurken, Beşiktaş'ı beğenmektedir.

¹²⁴ E9: En rahat hissettiğim yer Eminönü. Genellikle tarihi eser falan olduğu için. Rahatsız hissettiğim yer yok. Her yer aynı bana.

¹²⁵ E7: Rahat hissettiğim belki bizim algımızdan dolayıdır da sanki Üsküdar falan, ne bilim daha nezih, daha sakinmiş gibi geliyor. Ama ekstradan rahatsız hissettiğimi bilmiyorum. Mesela Taksim gibi yerlere de gittiğimde çokta rahatsız hissetmedim yani.

¹²⁶ E8: Üsküdar. Üsküdar aşığı birisiyim. Üsküdar dışında İstanbul'un her yerini severim. Her yerini de gezmişimdir hemen hemen. Yani bu Fatih olsun veya öyle mekân ayırt etmem. Genelde Beykoz tarafını çok severim. Beylerbeyi, Çengelköy, Anadolu Hisarı, Kanlıca hattı. Öyle yani. Ama genelde Anadolu yakası. Karşı tarafla pek aram yok açıkçası. Ataşehir'de kendimi çok rahat hissediyorum. Genelde arkadaşlarım orada. Kalmaya gidiyorum. O da muhtemelen bulunduğum muhitte alakalı. Mesela Üsküdar'da üç sene yaşadım. Yeri geldi sabah beşlere kadar oturdum, kalktım çaycılarda. Üsküdar'da kendimi güvende hissediyorum. İstanbul'da rahatsız olduğum yerler yok. Genelde karşı tarafın keşmekeşliğini sevmiyorum.

¹²⁷ E18: Yok.

yakın. Patsocusu var. Dünya kadar çaycısı var. Bir öğrenci açısından, birazda böyle mütedeyyin bir öğrenci açısından İstanbul'da ki en iyi yer. Fatih kadar karışıkta değil, Fatih'te kimin eli kimin cebinde belli değil. Üsküdar öyle değil. Güven var.

Katılımcılar Kadıköy'de huzursuz, Üsküdar'da huzurlu hissetmelerinin sebeplerini farklı şekillerde açıklamaya çalışmışlardır. Kadıköy'de huzursuz olduğunu söyleyenlerin ifadeleri; bilmiyorum, anlam veremiyorum, kentsel dönüşümün karmaşıklığı, çift başlılığı ya da butik mekan olması olabilir (E1), Kadıköy hakikaten kötü bir yer değil ama koku açısından falan böyle sıkıntılı bir yer (E2), havadan bir basınç geliyor, insanın içindeki ruh havayı etkiliyor, insanların içindeki gamsızlık, dünya merkezli zihniyet (E3), çok kozmopolit bir yapısı var bir kere, o sebeple ilk olarak karışık zaten, kalabalık, nezih değil, günahkar bir yer (E4), cami sayısı, insanların algısı ya da yaşayışları (E6), algımız (E7), kalabalık olması olabilir, bende bilmiyorum tam olarak, rahat hissetmiyorum (E10), Hristiyan'a saygıları var, Yahudi'ye saygıları var Müslümana gelince yobaz gözüyle bakıyorlar (E16), çevreden dolayı olabilir, Kadıköy'de kasılıyorum (E19), Kadıköy'de otobüsten veya metrodan indiğim anda bir darlık başlıyor, içim kötü oluyor (E20)¹²⁸ şeklindedir.

Buna karşın Üsküdar'da huzurlu hissetmelerinin sebeplerini de; ortamdan, çevresindeki objelerden ve simgelerden olsa gerek (E1),¹²⁹ Üsküdar ve Beykoz taraflarına baktığımda hem denizin havası hem de camilerin, sonra doğanın verdiği huzur farklı oluyor (E2),¹³⁰ manevi havası, maneviyat (E4),¹³¹ sahilini seviyorum

¹²⁸ E20: Kesinlikle. Kadıköy'den ben rahatsız olurum mesela. Kadıköy'de otobüsten veya metrodan indiğim an bir darlık başlıyor (gülüyor). Böyle bir şey oluyorum, içim kötü oluyor. Bir de kalabalık yerlerden hoşlanmıyorum. Mesela karşıda Eminönü olur, o taraflardan da ben pek fazla hazzetmem. Çünkü çok kalabalık yerler. Üsküdar'da rahat hissediyorum diyebilirim. Bir de kaldık orada biz.

¹²⁹ E1: Ben Üsküdar'da, ortamdan olsa gerek herhalde işte çevresindeki objelerden, o simgelerden ötürü rahat hissedirdim ki yurdumuzun eski mekânı. Rahat hissediyorum. Avcılar var, akrabam oturuyor. Orada da kendimi huzurlu hissedebiliyorum diyebilirim. Veya Beşiktaş, buralar benim rahat hissettiğim yerler. Rahatsız olduğuma gelecek olursak, Kadıköy'ün ortamı aslında beni şu an fazlasıyla rahatsız ediyor. Bilmiyorum bu kentsel dönüşüm olaylarının sebep olduğu karışıklık mı desem, işte o çift yapıllık, şu anda duran, tam da açıkçası anlam veremiyorum. Veyahut da işte butik mekânı olarak şey yapması çevredeki butik mağazaları açıkçası beni çok şey yapmıyor.

¹³⁰ E2: Kesinlikle var. Ben dört senedir Kadıköy'e gidip geliyorum. Hani ara sokaklarına falanda çok girdiğim oluyor. Kadıköy hakikaten kötü bir yer değil ama koku açısından falan böyle sıkıntılı bir yer. Üsküdar'a ya da ne bilim böyle biraz Beykoz taraflarına falan baktığımda hani hem denizin havası hem de o camilerin, doğanın verdiği huzur farklı oluyor. Mesela Kadıköy, Beşiktaş kıyaslaması yaptığım zaman Beşiktaş daha hoş bir yer ama yine ikisi de aynı kategoriye koyduğum

(E10),¹³² merkezde çok katlı binalar yok, gökyüzünü rahat seyredabiliyorsun, boğazı rahat görebiliyorsun, tarihi mekanları var, yediği önünde yemediği arkasında yani Üsküdar'ın (E11),¹³³ Üsküdar'ın çocukluktan beri aklımıza işlenmiş bir imajı var, deniz hemen yakın, patsocusu, dünya kadar çaycısı, bir öğrenci açısından birazda müteyyin bir öğrenci açısından İstanbul'da ki en iyi yer (E13),¹³⁴ farklı bir havası var, huzur var, maneviyat var (E15),¹³⁵ Müslüman kesim fazla, bize karşı yani Müslümanlara karşı tepki yok (E16), Üsküdar'a gittiğimde ruhen dinginleşiyorum

yer. Hani bir kandil gecesi gideceksem Beşiktaş'a geçmem. Üsküdar'da kalırım veya Fatih camisinin oralara giderim Fatih tarafına.

¹³¹ E4: Oluyor tabi. Mesela Kadıköy'ü hiç sevmem. Oldum olasıda ısınamadım zaten Kadıköy'e (gülüyor). Kadıköy'ü hiç sevmiyorum ben. Çok kozmopolit bir yapısı var bir kere. O yüzden dolayı bir kere karışık zaten. Kalabalık. Anadolu'daki en kalabalık yer. Nezih değil. Havası falan bana pek şey gelmiyor. Üsküdar en güzel bölgedir benim için. İstanbul'daki en güzel bölge. Sarıyer, Beykoz tarafları da var ama oralarda pahalı (gülüyor). (Üsküdar'ı güzel kılan ne peki?) Manevi havası. Maneviyat. Ama Kadıköy yani günahkâr bir yer biraz daha.

¹³² E10: Huzurlu hissettiğim yerler oluyor. Daha önce Üsküdar'da kalıyorduk. Üsküdar'ın sahilini çok severdim, çok giderdim yürüyüş için. Tek başıma sıkıldığım zaman çıkar orda bir tur atardım. Onun dışında Fatih camisi ve çevresi çok huzur verici bir ortam geliyor bana. Çok böyle kalabalık olan yerlere gittiğim zaman da sıkıldığım oluyor. Yani böyle beni sıkıp boğan ortamlar oluyor. Beşiktaş gibi, Kadıköy gibi. Yine oralara da sıklıkla giderim, arkadaşlarla şey yapmak için ama fazla kalamam. Oranın ortamı boğar beni. Çok insan çeşitliliği, kalabalığı da sevmeyen bir yapım var. Böyle şey gelmiyor bana, bende bilmiyorum tam olarak da rahat edemiyorum.

¹³³ E11: İstanbul ile ilgili bir şiir yazmıştım. Onu söyleyeyim istersen:

İstanbul'u Üsküdar'da buldum.

Kız kulesi gibi mahremiyetini,

Beylerbeyi gibi beyliğini,

Yitirmeyen Üsküdar'da diye özetleyebilirim. En fazla beş satırda diyebilirim yani (gülüyor). (Huzursuz hissettiğiniz var mı peki?) Kadıköy'den çok şey yaptım. Şu ana kadar bahsettiğim şey açıkçası. Üsküdar tabi çok katlı binalar yok merkezde. Etrafı daha rahat seyredabiliyorsun. Göz yüzünü daha rahat seyredabiliyorsun. Boğazı çok daha rahat görebiliyorsun. Kızkulesi orada. Tarihi mekanlar var daha ne olsun yani. Bunlar yeter. Galata orada, köprü sağda, Kızkulesi solda her şey. Yediği önünde yemediği arkasında (gülüyor).

¹³⁴ E13: Anadolu yakasında hiçbir yerde huzursuzluk hissetmiyorum. Ama özellikle rahat hissettiğim yer dediğim, yaz akşamları Üsküdar. Üsküdar oluyor. Doğal güzelliğinden değil. Üsküdar'ın çocukluktan beri aklımız işlenmiş bir imajı, dokusu var. Onun faydası var. Şu anda çok güzel bir meydanı var. Geniş, ferah. Geceleyin de çok güzel oluyor. Deniz hemen yakın. Patsocusu var. Dünya kadar çaycısı var. Bir öğrenci açısından, birazda böyle müteyyin bir öğrenci açısından İstanbul'da ki en iyi yer. Fatih kadar karışıkta değil, Fatih'te kimin eli kimin cebinde belli değil. Üsküdar öyle değil. Güven var

¹³⁵ E15: Üsküdar'ı çok severim gerçekten. Üsküdar'da farklı bir hava var. Huzur var. Bazen okulda sıkıldığım zaman gideyim Üsküdar'a bir rahatlayayım diyordum geçen yıl. Üsküdar güzel, Eminönü güzel, Beşiktaş'ta aslında güzel ama Kadıköy sıkıcı bir ortam, boğucu bir ortam. (Fark ne?) Bilmiyorum havası (gülüyor). Artık oradaki manevi hava galiba, başka bir şey değildir.

(E19) şeklinde açıklamaya çalışmışlardır. Gelen cevapları özetlemesi ve dikkat çekici olması sebebiyle aşağıda E16 ve E19'dan uzun sayılabilecek bir alıntılama yapılmıştır

Üsküdar eski yerlerden birisi. Müslüman kesim daha fazla. Muhafazakâr kesim fazla. Bize karşı yani Müslümanlara karşı çok fazla tepki yok. Ama Kadıköy'de olduğum zaman, bu Moda taraflarına falan gidildiğinde, Hristiyan'a saygıları var, Yahudi'ye saygıları var, Ateiste saygıları var ama Müslümana bir yobaz gözüyle bakış açısı var. Bu saçma geliyor bana. Tamam Müslümandır, senin inanışına uymuyor olabilir ama ona bir yobaz gözü ile bakılması saçma geliyor bana, oralarda rahat hissetmiyorum. Birkaç defa da böyle bakış açılarıyla karşılaştım. Teyzelerin otobüste kapalı bir bayana bakış açısıyla karşılaştım. Ondan çok rahat hissetmiyorum onların yanında. Konuşmaları sıkıyor insanı (E16).

Kadıköy'ü hiç sevmiyorum. Çok rahatsız hissediyorum. Bilmiyorum Kadıköy'ün bende baya farklı bir etkisi var. Birde çevreden dolayı olabilir. Biraz daha rahatlık söz konusu olduğundan. Beşiktaş'ı da fazla sevmiyorum. En çok Üsküdar'ı seviyorum. Fatih'in de belirli bölgeleri. Bu kadar yani. Üsküdar'a gittiğinde insan biraz daha ruhani olarak dinginleşebiliyor, yani rahatlatıyor. Ama Kadıköy'de rahatlamadan öte kasılıyorsun ve ben bir olaya şahit oldum. Bu Kadıköy'de Rıhtım 'da ki camiye girenler hakkında, insanların baya bir dedikodu yaptığını duydum. Yani şöyle yanında kafe var, kafedekilerin namaz kılmak için camiye giden insanlar hakkında dedikodu yaptığını duydum. O yüzden biraz daha böyle Kadıköy'e olumsuz bir görüş sergilediğim doğru (E19).

Bununla birlikte Kadıköy-Üsküdar ayrımı yapılmasını doğru bulmayan katılımcılarda (E5) vardır. E5 mekân ayrımı yapılmaması, Kadıköy'e de gidilmesi ve oralara da el atılması gerektiğini, bunu kendisinin başardığını şu ifadeleriyle dile getirmiştir:

Bende ilk zamanlarda oluyordu. Mesela isimde verelim; Kadıköy'de çok huzursuz oluyordum. Sebebi işte insanların İslam'a aykırı davranması, mekanları vs. Ara sokaklara girdiğimiz zaman çok çok sayıda içkili mekan var. Bu tarz şeyler. Ve gerçekten tam Avrupai bir yaşam var burada. Ben bunu sevmiyorum. İlk başta çok rahatsız oluyordum ve oralara gitmemek için kendimi sürekli planlıyordum ama bu da olmaması gerekiyor. Çünkü oralarında bizim gibi diyelim, en azından Müslüman kimselerin oralara biraz daha el atması gerekiyor, hani düşüncemizi değiştirmemiz gerekiyor biraz. Orası Avrupai'dir, Üsküdar daha İslamidir deyip, ayırt etmek ve Üsküdar'a biraz daha önem vermek bence iyi değil, bunu değiştirmek lazım. Ben değiştirdiğimi düşünüyorum. En azından Kadıköy'e olan fikrimi değiştirdim. Daha net bir tabirle söyleyecek olursak; Kadıköy'ü sevmiyorum'dan, Kadıköy'ü seviyorum'a dönüştü net olarak.

Katılımcıların aidiyet durumlarını ölçmek amacıyla sorulan mekân sorusuna gelen cevapların ortaya çıkarttığı dikkat çekici sonuçlardan birisi, katılımcıların mekâna aidiyet ve mekâna yabancılaşma yaşadıkları sonucudur. Katılımcıların ifadeleri bu duruma bizzat mekânın kendisi değil, mekân üzerinde yaşayan insanların

düşünce ve yaşayış tarzları ile mekânda bulunan mimari eserlerin sebep olduğunu göstermektedir.¹³⁶ Kadıköy meselesi öteki üzerinden kimliğin daha fazla ön plana çıkmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Kimliğe yönelik sözlü ya da fiili müdahale, ötelenme, ikinci plana atılma gibi nedenler katılımcıların üst kimliklerini daha fazla sahiplenmelerine neden olmuştur. Yaşanan bu durumu ‘muhafeftte olma hali’ şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu yaklaşım yukarıda ortaya çıkan, nasıllığı ve niteliğinden bağımsız olarak, dini kimliğin, üst bir anlatı şeklinde etkili bir faktör olduğu sonucunu desteklemektedir. Dikkat çekici bir diğer sonuç ise özel üniversite faktörüdür. Yukarıda da ifade edildiği üzere, üniversitede yabancılaşma yaşadığını söyleyen katılımcıların ikisinin de özel üniversitede okuyor olması, devlet üniversitelerine kıyasla özel üniversitelerdeki daha keskin sınıf farklılıklarını çağrıştırmaktadır. Bir diğer dikkat çekici sonuç ise rahatsız hissedilen yerlerin daha çok CHP, rahat hissedilen yerlerin ise AK Parti belediyelerinin olduğu yerler olmasıdır. Bu haliyle sürece siyasetin de dahil olduğunu söylemek mümkündür.

En temel karakteristik özellik...

Katılımcıların hangi davranışları önceliklendiklerini öğrenebilmek amacıyla kendilerine “Müslüman bir kimsenin sahip olması gereken en temel özelliklerin ne olması gerektiğini sorulmuştur.¹³⁷ Gelen cevaplara göre; namaz (E3, E7, E10),¹³⁸

¹³⁶ Cami, gökdelen, içkili mekanlar...

¹³⁷ Metin çözümlemesi esnasında “Müslüman bir kimsenin sahip olması gereken en temel özellikler” sorusunu E14’e sormadığımızı fark ettik.

¹³⁸ E3: Namaz kılacak. Namaz kılacak da namaz kılmak sadece namaz kılmak değil. Siz daha iyi bilirsiniz, ilahiyatçısınız hatta yüksek lisans yapıyorsunuz. Namaz kılmak, kılmak yani. Onu yaşamak, muhafaza etmek. Secdenle, rükûunla Allah’ın karşısında nasıl yani eğiliyorsan, günlük işlerinde de eğilmek, haram işlememek yani budur namaz kılmak. E7: Namaz kılması. Yani ne bilim bazen adamlar Müslümanım diye kendini tanımlıyor, tabi bu da namaz kılmayanlara da çok şey yapmamak lazım da bende lise döneminde falan çok kılmıyordum yani, üniversiteye geçince belki bu ortamların vesilesi, belki de zamanı o zaman geldi bilmiyorum, o zaman net şekilde başladım ama bir adam Müslümanım diyorsa bence namaz kıyor olması lazım, namaz kılmıyorsa ne bilim birçok şeyi eksiktir diye düşünüyorum. Onun haricinde tabi ahlaklı olabilir, düzenli olabilir arttırabiliriz. E10: Şimdi bir kere İslamiyet’in beş şartı var. En önemlisi beş vakit namaz. En çok aksattığımız. Bu bir Müslümanın olmazsa olmazıdır. Çünkü biliyorsunuz zaten üzerine hadisler var. O düzelirse geri kalan düzelir diye. O yüzden namaz. Beş vakit namaz. En önemli şeydir. Onun dışında sosyal hayatında sosyal olmakta önemlidir. Mesela bizim Müslümanlarda eksik olarak gördüğüm, özellikle dindar kesimde, Müslümanım diyerek birçok şeyden kendisini sakındırır. Ne bilim bir erkekli kızlı ortama girip diyalogda bulunma, belki selam verme, ya da bazen sorulan soruya cevap bile vermeden, sırf kadındır diye. Belki doğru olan odur ama bence bir eksiklik, eksiklik olarak oluyor bazı durumlarda. Asosyal oluyorlar genel olarak. Asosyallık bir eksiklik genel

doğruluk/dürüstlük (E1, E11, E20), toplumdan kopmamak (E5¹³⁹, E10), nasıl düşünmesi gerektiğini bilmek (E6, E11),¹⁴⁰ ahlak (E7, E18),¹⁴¹ adalet, işi ehline vermek (E11, E20),¹⁴² konuşmasına ve görünüşüne dikkat etmek (E2),¹⁴³ dininin

olarak. Bulunması gereken özelliklerden biri de sosyal olması. Tabii eğitim, entelektüel, kültürlü olması hepsi öncelikli.

¹³⁹ E5: Toplumdan kopmamak. En önemlisi budur. Çünkü girdiğin, gördüğün birçok topluluk dar pencerelerden kapanıp, Müslümanlığı yaşadıklarını zannediyorlar. Güzelde yaşıyorlar. Bir şey demiyoruz ama bu olmaması gerekiyor. Müslümanlık yaşanacaksa, İslam'ın tabiri zaten hayat programıdır, yani hayatı programlama, kendi hayatını. Ama bunu yaparken dış hayattan, toplumdan kopmak doğru değil. İnsanların biraz daha, Müslümanların daha doğrusu biraz daha çevre ile irtibatını sosyal olarak arttırması gerekiyor.

¹⁴⁰ E6: Bir kere İslam'ı bilerek yaşamalı. Görerek değil de bilerek. Taklidi iman tahkiki iman meselesi var ya, orada o devreye giriyor. Taklidi imanla ne kadar yapabilirsiniz mesela? Hani sünnetleri falan diyoruz, namaz nasıl yapıldığı Kur'an'da yazmıyor, elbette peygamber efendimize göre yaşıyoruz ama mesela peygamber efendimiz orada bir örnek. Ama sadece babasının namaz kıldığını görüp camiye gidip gelip, ondan sonra hayatını o şekilde devam ettirmek hiç hoş değil. İnsan oturup hadis okumalı, Kur'an'ı Kerim'in mealini okumalı, nasıl yaşaması gerektiğini, nasıl düşünmesi gerektiğini bilmeli. Hani Müslümanın temel özelliği belki de nasıl düşünmesi gerektiğini bilmesidir diye düşünüyorum. Çünkü nasıl düşünmesi gerektiğini bilmediği zaman, yaptığı ibadetlerde belki düşündüğü zaman ibadetlerinin hayrını da geri götürüyor olabilir. Bu açıdan hassas geliyor bana biraz. İslam çok hassas bir din diyoruz ya, devreye o giriyor bence, düşünce dini, hassas bir din. Gerçekten hassas bir din. Hani hiçbir toplumda göremeyeceğiniz bir hassasiyet var İslam'da. Belki bugün Müslümanların acı içinde olmasının sebebi de bu, İslam'ı bilmiyoruz. İslam'ı gerçek manada bilsek hani biraz takip etsek, birkaç hadis okusak, kendi alanımız dışında mesela İslam'ı ya da ne bileyim hadisleri içtima-i hayat dışında birazda bireysel hayatımız için okusak bence çok daha farklı olacak toplumumuz. Çıkıyoruz sadece çalmayın, etmeyin, çırpmayın. Nasıl düşünmemiz gerektiğini de efendimiz bize örnek gösteriyor. Aile hayatımızda da efendimiz bir örnek. Ama Müslümanlık maalesef cumadan cumaya bir hale gelmiş durumda şu an toplumda. E11: Müslüman hani şu an günümüze bakacak olursak Müslümanca nasıl yaşar onu bilemiyorum. Hani Müslümanca düşünmek, Müslümanca yaşamak, Müslümanca hareket etmek nedir bir Müslüman bunu bilmiyor. Bunu bir batılı çok iyi biliyor ama Müslüman bilmiyor maalesef. Çünkü hareketleri öyle, yaşayış tarzları öyle. Belki itikatları farklıdır, Hristiyan olabilirler ama bir Müslümandan daha iyi bir Müslüman nasıl olunur bir Japon dahi biliyor. Ama Müslüman hani bunun hakikatine varamadığı için etrafındaki yaşayan hadiseleri veya İslam coğrafyasında oluşan hallerin hani Müslümanlıkmiş gibi olduğunu araştırmadan, düşünmeden öyle düşündüğü için yanlış düşünceye sevk ediyor. İlk önce Müslümanca düşünmek. Tabii bu gerekli. Tabii doğruluk, adalet çok önemli. Adalet, ya da adil olmak. Maalesef çoğu insanın kaçırıldığı bir şey. İş ehline vermek, doğru insan olmak.

¹⁴¹ E18: Ahlak, rahmet böyle şeyler.

¹⁴² E20: Kesinlikle dürüst olması lazım, adaletli olması lazım. En önemlisi adaletli olması lazım. Çok zengin oluyor mesela, Müslüman altında çalışan kişiye önem vermesi gerekiyor kesinlikle. Adalet olması lazım, Güler yüz olması lazım. Böyle.

¹⁴³ E2: Valla öncelikle yani Müslüman denilen kişi konuşmasına dikkat etmesi lazım. Mesela bir kadından örnek verelim ya da erkek çok fark etmez, çok absürt bir şekilde giyinmiş olarak gelip de fetva verircesine konuşmalar yapıyorsa, hakikaten komik duruma düşüyor. Konuşması önemli, onun dışında bir de görünüşü önemli yani. Hani tamam şey olayı var ya, hani diyorlar Allah'la kişi arasında. Tamam buna kimsenin bir şey dediği yok ama bu, hep suiistimal edilen bir durum aslında. O zaman o adan kötü bir hareket yapıyor, dinini yanlış bir şekilde yaşıyor diye ona karışmamamız

emirlerini yerine getirmek (E4),¹⁴⁴ İslam'ı bilerek yaşamak (E6), güven, yardımseverlik (E8),¹⁴⁵ düzgün olmak (E9),¹⁴⁶ farzlar, edep (E12),¹⁴⁷ kendi bireysel özgünlüğünü ortaya çıkartmak (E13),¹⁴⁸ anlayış ve empati sahibi olmak (E15),¹⁴⁹ insani duygular, hoşgörülü, sabırlı olmak (E16),¹⁵⁰ insanlara değer vermek (E17),¹⁵¹ rahmet (E18), samimiyet, mütevazilik, İslami duruş (E19)¹⁵² Müslüman bir kimsenin sahip olması gereken niteliklerdir. Cevapların oldukça farklılık göstermekte, bu durum ise Müslümanı tanımlamada bireyselliğin daha ağır bastığını çağrıştırmaktadır.

bence doğru değil. Karışmak durumundayız. Ama belli ölçütler halinde. Mesele kişi ile Allah arasında ama bununda bir sınırı var yani. Belli kaideleri aşmamak şartıyla.

¹⁴⁴ E4: En basitinden dinin kurallarını yerine getirmesidir. İslam kelimesinin sadece kimlikte kalması değil, onun hayatına da nüfuz etmesi gerekir ve bununda yansımadır yani. Kalbinin güzelliği dışına yansımalıdır. İslam, iç güzellik, huzur verecektir. Kalpler Allah'ı anmakla huzura erer. O huzurun yüze de yansımaları, giyime, tarza. Dışarıdaki topluma da yansıtılması gerektiğini düşünüyorum.

¹⁴⁵ İlk önce güven, sonra yardımseverlik yani bencil olmamak.

¹⁴⁶ E9: İlk önce kendisi düzgün bir insan olmalı. Şöyle diyeyim sana; İslamiyet'te belli şeyler sayesinde düzgün bir insan profili çiziliyor. Bunlara uyan bir insan İslamiyet'i tam anlamıyla yaşayan bir insandır.

¹⁴⁷ E12: Zaten şartlarımızda namaz gibi farz ibadetlerimiz var. Kişisel olarak, yanlış bir şeyde demek istemem açıkçası ama kabul etme, seni dinleyip, saygı duyup, düşünüp acaba böyle mi şöyle mi dedikten sonra, zaten hani o sessizlikte kalıp doğru olduğunu ve devam edeceğini anlıyor ama, herkes artık bir de şey var, ben ona şu şeyimi dayatayım düşüncesi var. Aslında o edep oluyor bir yerde, hani edep olduktan sonra düzeleceğini umuyorum.

¹⁴⁸ E13: Bilmiyorum öyle genellemelerim yok benim. Herkes farklı olmalı bence. En temel özellik diye bir şey yok. O senin bahsettiğin en temeller hani konulmaya gerek olmayan, insanlıktan kaynaklanan bir şey zaten. Her insanda olması gereken şeyler. Bir Müslümana sıkıştırması gereken özellikler değil. İnsan sonuçta. Allah yarattı herkesi. Herkesin içinde o iyilik potansiyeli de varsa şayet, illa Müslümanlara bu noktada bir karakter yüklemeye gerek yok. Herkes insan olarak o temel dediğin şeyleri, onlar düşünsün Müslümanda kendi bireysel anlamda özgünlüğünü ortaya çıkartsın, o kaidelerin içinde kalarak, sınırları aşmayarak, özgün olsun yani. Benim fikrim bu.

¹⁴⁹ E15: Birincisi anlayış diyeyim sana. Kesinlikle anlayış Müslüman bir kimsede olması lazım. Empati yapabilme, karşısındaki insanı gerçekten çok iyi anlayabilme özelliği bence bir Müslümanda kesinlikle olması gereken bir özellik diye düşünüyorum.

¹⁵⁰ E16: Müslüman bir insanın, insani duyguları olması lazım. Karşıdan biri baktığında bu çok iyi bir insan, bunun Müslüman olması gerekiyor, o şeyi yansıtması gerekiyor. Bir çocuğu severken veya birine hitap ederken o kibarlığı yansıtması lazım, hoşgörülü olması lazım, sabrını göstermesi lazım. Birden sinirlenmeyip, onu anlayarak, düşünerek yansıtması lazım diye düşünüyorum.

¹⁵¹ E17: Dedğim gibi insanlara değer vermeli.

¹⁵² E19: Samimiyet. Yani dediğim gibi hal ve hareketlerinde mütevazilik, genel bir İslami duruş sergilemesi gerekiyor.

Azaltmaya çalışırdım...

Katılımcılara, toplumsal hedeflerinin olup olmadığını ortaya çıkartabilmek amacıyla “ileride çok paran olursa ne yapmak istersin” sorusu sorulmuştur. İnfak etmek birinci sırada (E2, E4, E8, E14, E15, E16, E20)¹⁵³ gelmektedir. Katılımcıların kendi ifadeleriyle yapmayı hedefledikleri davranışlar; burs veririm (E7, E12),¹⁵⁴ köyümdeki çocukların yetişmesine harcarım (E5),¹⁵⁵ STK ve bazı kurumları fonlarım (E8),¹⁵⁶ Sosyal Bilimler Üniversitesi açarım (E9),¹⁵⁷ güzel şeylerde kullanırım

¹⁵³ E2: Bunu hep düşünüyorum ya. Biz orta gelirli bir aileyiz. Babam hep şey der, hani ben birkaç yerden falan burs alıyorum, babam bazen ben çocukken, oğlum zengin olunca insanlara yardım et falan. Babam mesela çok dindar bir adam mı? Aşırı dindar biri değil. Dini eğitim seviyesi de baya düşük aslında. Ama hep babamın dediği şey aklıma geliyor. İlerde mesela zengin olursam birçok insana yardım etme hayalim var, ama tabi o zaman para insanı değiştirir muhabbeti çok var. Bakalım ne olacak. O parayla infak etmek ya da o Allah'ın verdiği nimetin bir de şükür tarafını, hani diğer insanların mutlu olması tarafını görmek istiyorum. O para bizim değil, o para onların hakkı aslında. Hani diyor ya; zekât vermeyen insan aslında haram para yiyor. Öyle yani. O mutluluğu görmek isterim. İmtihani kazanmayacaksam hiç olmayalım. E16: Ya kendi ihtiyaçlarımı karşıladıktan sonra -bir araba, bir ev hayali var- bunları yaptıktan sonra çok büyük paranın benim için anlamı yok. İhtiyacımı giderdiği kadar bir param olsun. Gerisini yardım kuruluşlarına vermek veya hayır işlerinde kullanmak, okul yaptırmak, cami yaptırmak bunlar olabilir. Çünkü fazla paranın insana pek bir yararının olduğunu düşünmüyorum.

¹⁵⁴ E7: Benim şöyle bir isteğim var; genelde öğrencilere burs vermeyi falan hayal ederim. Çünkü şu anda bende vakıftan falan burs alıyorum sonuçta. Bende ileride birilerine burs veren birisi olmak isterim. Mesela atıyorum ne kadar çok öğrenciye burs verirsem o kar. Tabi onun haricinde fakirlere yardım olabilir ama nedense öğrenciye burs konusunda isteğim var. E12: Öğrenci yetiştirmek için şeyim var açıkçası. Belli bir hayır olarak. Hani biz kendimizde yaşadığımız için zor oluyor. Faydalı olabileceğim kişilere faydalı olmak. O şekilde. Onun dışında da ev alırım hani alırsam (gülüyor). Onun dışında da başka bir şeyim yok. Çok fazla beklentim yok. Öyle bir durum olduğu zaman karar veririm ama yaşayışımı ona göre düzenli bir şekilde tutarım. İşten ayrılır mıyım bilmiyorum (gülüyor). Yakın akrabalarım faydalı olmak isterim. Yapacağım şeyler varsa onları yaparım.

¹⁵⁵ E5: Biz küçük düşünen insanlar olduğumuz için çok paramız olduğunu hayal edemiyorum gerçekten (gülüyor). Olursa işte ne yapılabilir? Ya ben hep şey düşünüyorum, köyden çıktığım için çok zorluklar çektik, tabi ki maddi olarak çekmedik ama -gerçekten hala da öyle- eğitim olarak çok çok geri, verilen eğitim düzeyi çok düşük, ama oradaki insanlar, gerçekten bunu samimi olarak söylüyorum, acayip zeki insanlar, çok ilginç insanlar var. Onların yetiştirilmesi lazım onlara imkân sunulması lazım. Yani ben bu konuda çalışmak isterim. Öğretmenlik okumadım. Niye öğretmenlik okumadın, bunu yapsaydın diyebilirsiniz ama işte bu yüzden biraz para gerekiyor, seviye gerekiyor.

¹⁵⁶ E8: Yani aslında şöyle mesela. Düşünüyorum yani çok param olsa ne yapardım. Muhtemelen bilmiyorum biraz da bu savunma sanayisini bayadır takip ediyorum, ilgiliyim, alakalıyım. Muhtemelen ihtiyaç sahiplerine veya ASELSAN'a ya da diğer vakıflara bağışlamak isterdim. ARGE çalışmaları veya başka bir şey için. Yani şöyle bazı sivil toplum kuruluşları ve bazı kurumları fonlamak isterdim açıkçası.

¹⁵⁷ E9: Bir Sosyal Bilimler Üniversitesi açmayı düşünürdüm. Türkiye de çok az bir kesimde olan.

(E11),¹⁵⁸ ya israf eder ya da paylaşırım (E6),¹⁵⁹ borçlarımı öderim (E13),¹⁶⁰ şirket kurup medya grubu satın alırım (E1),¹⁶¹ gayrimenkul alırım (E17),¹⁶² azaltmaya çalışırım, çok harcarım (E4),¹⁶³ şeklindedir. Bununla birlikte bazı katılımcılar ise; para ile ilgili hayalim yok (E10, E14),¹⁶⁴ düşünmedim (E14, E19),¹⁶⁵ parayla yaşamayı istemem (E15, E20),¹⁶⁶ o zamanki duruma bağlı (E3),¹⁶⁷ ihtiyacım kadar

¹⁵⁸ E11: Hayal bile etmedim ki (gülüyor). Olursa ne olur herhalde güzel şeylerde kullanırım. O zamanın şartlarına göre.

¹⁵⁹ E6: Cami yaptırma olayı evet her insanın kafasında olabilecek bir şey ama benim hiç yok (gülüyor) onu söyleyeyim. İhtiyacı olanlarla paylaşmak bence önemli. Hani insanın evi olur, arabası olur belki ama ikinci, üçüncü, dördüncüyü düşünüyorsa bence ciddi sıkıntıdır. O kadar param olacağını sanmıyorum bu kafadan ötürü, çünkü öyle bir gerçeklik var (gülüyor). Ama oldu mu paylaşmalı insan diye düşünüyorum. Saklayabilecek bir yapım da yok. Ya israf eder ya da paylaşırım. İstif etmekten paylaşmayı tercih ederim diye düşünüyorum (gülüyor).

¹⁶⁰ E13: Çok düşünüyorum o konuyu. İlk işim bütün borçlarımı ödemek olur (gülüyor). Borçlarımın olması hoşuma gitmiyor çünkü. Borç yapmamak diye de bir şey yok, borç oluyor. Çünkü çok param yok (gülüyor). (İleri de olursa?) Çok param olursa yani genelde aklıma şey geliyor, pratik hayatta yapacağım şeyler. Hani bir şirket kurmak, vakıf kurmak tarzında büyük bir ideal tarzında şey gelmiyor aklıma. Ama çaka satmamaya çalışırım.

¹⁶¹ E1: Olmasını istemezdim değil. Çünkü nihai hedefime çok uygun bir soru gerçekten bu. Şirket kurup bir medya grubu satın almak isterdim. İşte büyük kanallardan birini veya bir haber kanalı ve çocuk kanalı ve gazeteyle sahip bir medya grubu. Böyle zincirden oluşan bir medya grubu kurmak isterdim.

¹⁶² E17: Gayrimenkul almayı düşünürdüm.

¹⁶³ E4: Azaltmaya çalışırdım (gülüyor). (Niye?) Şeyden dolayı öyle dedim, biraz ben para konusunda tutucu birisi değilim, yani günü birlik yaşayan birisiyim, yarını çok fazla, çok sıkışacağım ki anca öyle. Yarın gelip kapıya dayanacak ki, yarın, gerçekten yarın olacak ki, ancak öyle yarın için bir şey düşünebilirim. Ama gelecek için ne bilim bir birikim yapmak vs. bunları çok becerebilen bir kişi değilim (gülüyor). Onun için dedim azaltmak isterdim diye. Çok param olsaydı, bir kere çok harcardım haliyle. Daha çokta yardım etmek isterdim yardım kuruluşlarına vs. böyle yani.

¹⁶⁴ E10: Çok öyle para ile ilgili hayalim yok. Yine normal bir hayatım olurdu. Bir evim olurdu ekstradan. Hani para duruma göre evin lükslüğü belki artar. Bir arabam olur, arabanın lükslüğü de para durumuna göre değişir. Odur başka hayalim yok.

¹⁶⁵ E14: Düşünmedim de. Herhalde bir şeylerde kullanırım yani. Yatırım falan değil de. Belki biraz daha fazla hayır yaparım yani. Bu tarz yerlerde kullanırım. Ama ayrıca şu an düşünmüyorum yani. E19: Ben bilmiyorum, hiç düşünmedim. Gerçekten hiç düşünmedim.

¹⁶⁶ E15: Paraya zerre kadar değer veren bir insan değilim. Parayla yaşamayı da istemem. Çok param olursa da yardım ederim insanlara, dağıtıyorum alın sizin olsun diye (gülüyor). E20: İlk olarak çok fazla param olmasını istemem (gülüyor). Çok para insana huzursuzluk getirir. O parayı kullanamazsın düzgün. Birde Müslümanız biz. O para nasıl geldi? O da mesela adaletli olmak lazım kesinlikle. O para gelse, zengin olsam hayır kurumlarına şey yapabiliriz.

¹⁶⁷ E3: O zamanki duruma bağlı, hangi durumdayım? Mesela işte evlenmemiş olursam, evlilik dinin yarısı gibi bir şey, önce evlenmemiz gerekiyor. Evliysek çocuklarımızı yetiştirmek en iyi şekilde çocuklara destek olmak. (Çok paran olursa?) İlla dünyayı mı gezdireceksiniz bana (gülüyor). (Dünyayı mı gezerdin) Yo çok gezmem de yine görmek isterim bir iki yer, niye olmasın. Yani yardım ederim, zekât veririm, hacca giderim.

para olsun (E16), ilk başta para düşünmüyorum (E18)¹⁶⁸ şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Cevaplardan hareketle katılımcılar toplumsal hedefler konusunda üç gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi, birtakım toplumsal hedefleri olanlar, ikincisi daha çok bireysel hedefleri olanlar, üçüncüsü ise bireysel ya da toplumsal herhangi bir hedefi olmayanlar şeklindedir. Bu sonuca benzer bir sonucu aşağıda yer alan üniversite sonrası ne planlıyorsunuz sorusunda da görmek mümkündür.

Hedefler...

Katılımcılara “çok paran olursa ne yaparsın” sorusunu destekleyici anlamda “üniversite sonrası ne yapmayı planladıkları” da sorulmuştur. Ne var ki bu soru, soru listesine sonradan eklendiği için mülakat gerçekleştirilen ilk katılımcılara (E1, E2, E3, E4) sorulamamıştır.¹⁶⁹ Sorulan katılımcıların cevapları; yüksek lisans yapmak (E10, E11, E17),¹⁷⁰ akademisyenlik (E19),¹⁷¹ üniversitede kalmak ve kurum sınavlarına girmek (E6),¹⁷² yurt dışında yüksek lisans ya da devlette bürokrat olmak

¹⁶⁸ E18: Yani aslında ben ilk başta para düşünmüyorum ki, para olursa bunu yapacağım değil de, bunu yapmak için para lazım diye düşünüyorum hep. Ev yapmak için para lazım, araba almak için para lazım. O şekilde.

¹⁶⁹ Bu konu hakkında ilerleyen sayfalarda aile başlığı altında bilgilendirme yapılacaktır.

¹⁷⁰ E10: Yüksek lisans yapmayı düşünüyorum. Daha sonra iş için henüz öyle bir planım yok belli seçenekler var da öyle kesinleştirdiğim bir plan yok. E11: Hedefler çok da üniversitede gerçekleştirilebilecek hedefler değil bunlar. Yüksek lisans yapmak isterim açıkçası. Bir şekilde eleştirdiğim taraflara, katkı sağlamak isterim. Artı yönde ne yapabilirim, bu yönde çalışmalar yapmak isterim. Hani klasik bizim medeniyetimizde insana bakış açısı nasıldı? İnsanın ruh halini, ruhsallık hayatını idame ettirmesini sağlayacak güzel şeyler nasıl yapıyordu veya kötü durumdaki bir insanı nasıl tedavi ediyordu. Bunu araştırıp günümüzde bu nasıl uygulanabilir, insanın bakış açısı nasıl olmalı, bunlar üzerine çalışmak isterim açıkçası. Çünkü insanın bakış açısı çok önemli. İnsana hastalıklı bakarsan Freud gibi saldırgan ve cinsel arzudan oluşmuş bir şekilde bakarsan, zaten baştan kaybedersin. Bakış açısından başlar her şey. Bakış açısını düzeltirsek çoğu şeyi düzeltebileceğimizi düşünüyorum. E17: İlk başta yüksek lisans. Dediğim gibi başarılı olmak ve insanlara hizmet etmek istiyorum.

¹⁷¹ E19: Akademisyenlik düşünüyorum. Bunun için çalışıyorum ama bilmiyorum şuanda yeterli değil galiba. (Niye akademi?) Ya aslında şöyle diğer mesleklerin, kamuda düşünüyorum ama kamuda biraz daha kendimi geliştirmekten ziyade o ortama uyum sağlayıp, ay sonunda parasını alan bir kişiye dönüşeceğim. Ama akademisyenlikte kendini genel olarak bilgi, birikim tarzında biraz daha geliştiriyorsun ve ders anlatmayı çok seviyorum. Bunun da büyük bir etkisi var.

¹⁷² E6: Üniversitede kalma çabası içine de girebilirim bir nebze, onun dışında kurum sınavlarını falan düşünüyorum.

(E8),¹⁷³ İskitler üzerine araştırma yapmak (E9),¹⁷⁴ evlilik, üniversite (E13),¹⁷⁵ akademi ya da Anadolu kasabasına çekilmek (E14),¹⁷⁶ bir üniversite daha okumak (E15) iş hayatına girmek ya da KPSS'ye hazırlanmak (E12),¹⁷⁷ askerlik, iş, evlilik (E16),¹⁷⁸ sınavları halledip, askerliği yapıp işe başlamak (E20),¹⁷⁹ net bir planım yok, zaman gösterecek (E5),¹⁸⁰ şeklindedir. E15'in ifadeleri aşağıdadır:

Şu an hazırlanıyorum (gülüyor). Bir üniversite daha okuma istiyorum. Ama bu üniversiteyi gerçekten yaşamak için, istediğim hayalleri yaşamak için okuyacağım. (Hayalleri açar mısın?) Hayaller derken birincisi okuduğum üniversitede güzel bir arkadaş grubu kurmak, sonra onlarla birtakım etkinlikler yapmak, dopdolu bir şey geçirmek istiyorum. Sadece okul değil, ders değil, şu an mimarlıkta sadece okul, ders bu yani. Bomboş geçip gidiyor.

Genel olarak değerlendirildiğinde, “çok paran olursa ne yaparsın” sorusunda olduğu gibi burada da üç grubun varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi yüksek lisans ve akademi gibi daha çok topluma yönelik düşünenler, ikincisi evlilik, iş gibi daha bireysel bir hayat yaşamayı arzulayanlar, üçüncüsü ise net bir planı olmayanlardır. Gelen cevapları dipnotlarda yer alan ifadelerle birlikte, bir bütün

¹⁷³ E8: Yani imkân olursa bir devlet bursu ile yurt dışında yüksek lisans yapmak. Olmazsa ailemin de baskısıyla KPSS'ye girip devlette bir bakanlıkta bürokrat olmak. Uzman yardımcısı veya müsteşar yardımcısı gibi.

¹⁷⁴ E9: Üniversiteden sonra merak ettiğim İskitler üzerine araştırma yapmaya devam etmeyi planlıyorum.

¹⁷⁵ E13: Evlilik, üniversite bu ikisi.

¹⁷⁶ E14: Dediğim gibi uzmanlık eğitimini İngiltere'de almak hayalim var. İşte akademi de devam etmeye çalışırım bu bir ihtimal, ikinci ihtimalde bir Anadolu kasabasına çekilebilirim (gülüyor). Deniz kenarına, böyle çiftliği falan olan güzel bir yerde hayatımı devam ettirebilirim yani. Bunu zaman gösterecek. İşte sosyal bilimler eğitimi alıyorum açıktan. Belki onunla yüksek lisansına devam edebilirim. Öyle şeylerim var. Onun haricinde hobilerime fala zaman ayırıyorum. Yapmak isteyip de yapmadığım şeyleri yaparım muhtemelen.

¹⁷⁷ E12: Normalde hedefimde yüksek lisans vardı ama zahmetli bir süreç olacak. Bir de ortalamam yetmeyecek galiba. Çünkü yeterli çalışmadığım içi iyi notlar alamıyorum. Mezun olunca özel sektörde bir teklif durumu ya da nasıl bir durum olur bilmiyorum bir şey olursa, imkân sağlarsa oraya yönelirim maaş olarak da. Olmazsa da şu anki hedefim dediğim gibi KPSS ye hazırlanmak. Okulumu önce bitirip mezun olduktan sonra KPSS'ye hazırlanmak.

¹⁷⁸ E16: İlk önce askerliğim bitireceğim. Askerlikten sonra çalışmaya başlamayı düşünüyorum. Sonra yavaş yavaş evlilik falan.

¹⁷⁹ E20: Kurum sınavlarına falan hazırlanmayı düşünüyorum. Sınavları halledip, askerliğimi de yapip işime başlamak istiyorum.

¹⁸⁰ E5: Üniversiteden sonra net bir şey yok aslında kafamda. Ama eğitim olarak devam etme durumum var, yüksek lisans olması için. Yani tam net bir şey söylemeyeceğim ama yurt dışında devam etme durumumda var çalışmak için. Tabi zaman gösterecek.

olarak değerlendirildiğinde, iş, evlilik gibi bireysel hedeflerin daha ağır bastığını, başka bir ifade ile dindar gençlikte, büyük topluma yönelik hedeflerin, küçük toplumla ilgili hedeflerin gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.¹⁸¹

Boş işlerle uğraşırım...

Boş zamanlarını nasıl doldurduklarını ölçme amacıyla katılımcılara “boş zamanlarda ne yaptıkları” sorulmuştur.¹⁸² Gelen cevapları bakıldığında kitap okumak (E2, E3, E6, E15, E16, E18, E19, E20) ve bir şeyler izlemek (E5, 10, E13, E14, E16, E18, E19, E20)¹⁸³ ilk sırada yer almaktadır. Sonrasında ise gezmek (E1, E2¹⁸⁴, E5, E6, E12, E14) ve arkadaşlarla muhabbet (E7, E13, E15, E18, E19)¹⁸⁵ gelmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra, internette takılmak (E5, E8, E9),¹⁸⁶ müzik dinlemek (E14, E15),¹⁸⁷ futbol oynamak (E5, E11), spor yapmak (E8, E12),¹⁸⁸ bilgisayarda takılmak

¹⁸¹ Büyük toplumsal hedefler ile ifade edilen, toplumun tamamını ilgilendiren, toplumsal bir değişimi arzulayan hedefler, küçük toplumsal hedefler ise, aile ve akrabalar gibi küçük gruplar ile sınırlı hedeflerdir.

¹⁸² Metin analizi esnasında bu soruyu E17 sormadığımızı fark ettik.

¹⁸³ E16: Dizi izlerim, film izlerim veya kitap okurum. Herhangi bir şey yapmaya çalışırım. E19: Genellikle kitap artı dizi veya arkadaşlarımla görüşmek. O kadar.

¹⁸⁴ E2: Genelde arkadaşlarımla Caddebostan taraflarına gezmeye gideriz. Onun dışında önemli bir gün ya da geceyse işte cami programlarına gitmeye dikkat ederiz. Kitap okumaya çalışırım. İşte şu aralar mesela sınav yoğunluğum var, mazeret sınavlarına falan gireceğim onlara çalışıyorum öyle.

¹⁸⁵ E7: Bazen yurttayken sürekli bir muhabbet ediyoruz arkadaşlarla. Boş boş konuşuyoruz aşağıda. Onun haricinde çok film, dizi izlemem. Yaptığım çok nadir. Ama kitapta çok az okuyorum. Bilmiyorum onun haricinde işte öyle geçiyor, boş geçiyor aslında. Mesela geldim şimdi işte, akşama kadar falan idare ediyorum ama sonra akşam burada çok muhabbet ediliyor. Genelde galiba arkadaşlarla muhabbetle geçiyor desek doğru olur. E18: Boş zamanlarımda arkadaşımınla birlikte yemek yemeye gidiyoruz, kafeye gidiyoruz. Film izlerim öyle şey.

¹⁸⁶ E5: Çok boş zamanım oluyor, şöyle ki zamanları mı çok boşaltıyorum. Boş zaman dediğimiz biraz klişe olarak ama hani boş zaman yoktur falan, öyle bir şey var ama zamanımı çok boşaltıyorum ben. Özellikle internette çok fazla takılırım. Boş zamanlarımda kitap okumam, çünkü kitap okuduğum zamanı ben ayarlarım ve kitabı çizerek, çalışarak okurum bir kitabı. Nasıl bir kitap olursa olsun fark etmez. Öyle kafamı dinlendirmek için veya vaktim boş kitap okuyayım onu kesimlikle yapmıyorum. Ya dışarı çıkıp geziyorum ya maç oluyor işte halı saha maçları, sosyal aktiviteler o tarz şeyleri yapıyorum ya da dizi, film tarzı şeyler olabilir. Öyle geçiyor. E8: Sporla arama baya iyi. Basketbol oynamayı çok severim. İnternette takılırım. Genelde Twitter. Sosyal medya günlük önemli bir vaktimi alıyor. Aslında bundan da şikayetçiyim

¹⁸⁷ E14: Boş vakitlerimde bir şeyler izlerim. Bir şeyler izlemeye çalışırım. Onun haricinde müzik falan dinlerim. Gezerim, gezmeyi severim. Hava alırım. Özellikle deniz taraflarına gitmeyi çok severim. Tiyatroya falan giderim. Sonra sinema belki. Çok gitmiyorum ama giderim yani. E15: Müzik dinlerim, kitap okurum, bir arkadaşımınla çıkıp kafede oturmayı da isterim. Bilmiyorum bir sürü şey var yani. Camiye giderim bazen otururum.

(E1),¹⁸⁹ ders çalışmak (E3), boş işlerle uğraşmak (E4),¹⁹⁰ makale okumak (E9),¹⁹¹ telefonda takılmak (E10),¹⁹² satranç ve bilgisayar oynamak (E13),¹⁹³ tiyatroya gitmek (E14), camiye gitmek (E15) gibi faaliyetlerde yapılmaktadır. Ayrıca E6¹⁹⁴ boş vaktinin, E3 ve E11 ise kendileri için boş vakit diye bir kavramın olmadığını söylemişlerdir.¹⁹⁵

Hatırlanacağı üzere yukarıda kitap sorusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun sıklıkla kitap okumadıkları, kitap okuma aralıklarının oldukça fazla olduğu görülmüş, burada ise boş zamanlarda en fazla yapılan işin kitap okuma

¹⁸⁸ E12: Spor yapıyorum. Gezmeyi severim kültürel açıdan. Telefon görüşmeleri yaparım yakınlarımla.

¹⁸⁹ E1: Bilgisayardayım. İşim gereği ben günden takip etmeyi severim. İşte hangi medyacı nerededir falan. Veya işte takılırım kafama göre veyahut gezerim. Gezmek hobilerim arasında. Keşfetme duygusu olabilir bazen. Gezmek, bilgisayarda takılmak. Bunun dışında şu anda fazla gelmiyor aklıma.

¹⁹⁰ E4: Boş işlerle uğraşırım (gülüyor). Yani gerçekten boş zamanlarımda boş işlerle uğraşırım. Samimi bir cevap. Ne yaparım gezerim, tozarım. Ya gezip tozma dediğimde şu değildir, gidersin kültürel bir gezi yaparsın, tarihi bir gezi yaparsın, bunlar çok güzel bir şey, boş iş diye adlandırmıyorum, kastettiği şey gezmek olarak bu değil yani. Ama oturursun işte bir çaycıda tavla, gırgır, şamata bu boş iş. Demek istediği bu. Boş zamanlarım da genelde böyle geçiyor.

¹⁹¹ E9: Genellikle makale falan okuyorum. Ondan sıkılırsam internette falan geziniyorum öyle.

¹⁹² E10: Telefonda takılırım ya da Instagram, Twitter gibi şeylere bakarım. Bazen haber sayfalarına bakarım. Çok boş vaktim olursa film izlerim. Onun dışında arkadaşlarla dışarı çıkarım, çay içeriz.

¹⁹³ E13: Boş zamanlarımda satranç oynarım, bilgisayar oynarım ama boş boş zamanlarımda hani onu soruyorsan arkadaşlarla takılırım, bu şekilde değerlendiririm. Film izlerim.

¹⁹⁴ E6: Çok kalmıyor okuldan vesairenden ama hani kitap okuma olabilir yerine göre, Kur'an okumak olabilir, boş bırakmamak için zaten sürekli bir hatime ortak olup, insanın cüz alması da gerekiyor açıkçası. Gezmek falan tabi bunlar ayrı boyutlar. Mesela yolculuğu çok seven bir insanım. Yolculuk oldu mu gözüm hiçbir şey görmez.

¹⁹⁵ E3: Boş zaman diye bir şey yoktur benim için. Sürekli bir çalışma, gayret ama bende de şu var, yani vakti iyi değerlendiremiyorum açıkçası, zaman yönetimim çok iyi değil, bu da alt yapı eksikliğinden kaynaklanıyor. Ortaokul ve liseyi çok boş geçirdim. Bu da aileden kaynaklanıyor. Yani aile sana bir yol göstermeyince, yine abimin bir etkisi oldu tabi abim biraz da bilinçliydi, o yönde etkisi oldu ama ailenin etkisiyle çok bu alanlara yönelemedim, yavaş yavaş oluşuyor bilinç yapısı. Boş zamanlarımızda da yapabildiğimiz kadar kitap okuma olsun, ders çalışma olsun öyle uğraşyoruz. E11: Bu soru yanlış bence. Boş zaman nedir? Bunu bir şey yapmak lazım. Boş zaman yok, doldurulamayan zaman var. Uykudayken bile zihin işliyor açıkçası. Hiçbir zaman boşluk yok. Hani zihin boşluk kabul etmez derler ya, işte o boşluğu yakaladığı zaman sıkıntı oluyor. Ben ne yaparım boşlukta, boşluk zamanı şöyle kabul edersek, modernist bakış açısıyla derslerden arta kalan zamanı, günde iki saat ders çalışıyorsun, sonra kalan boş saat zamanları, işte bu modern, postmodern bakış açısıyla bakacak olursak zaten ders çalışmıyorum, o zaman 24 saatim boş (gülüyor) diye değerlendirebiliriz. Kitap okumaya boş zaman demem açıkçası. Hani şey yaparım halı sahaya gideriz, futbolu çok severim, kitap okumak kadar çok seviyorum. Böyle boş işlerle geçiriyoruz (gülüyor).

olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Boş zamanlarda kitap okurum cevabının ağız alışkanlığı olması mümkündür. Ayda bir sinemaya gittiğini söyleyen kimseye, en son hangi ay sinemaya gittin diye ikinci bir soru sorulduğunda, aslında ayda bir sinemaya gitmediği sonucunun ortaya çıkması gibi, boş zamanlarda kitap okuduğunu söyleyen katılımcılara, okuma oranları sorulduğunda, sinema örneğinde olduğu gibi, boş zamanlarda gerçekte kitap okumadıkları ortaya çıkmaktadır. Burada bir yalan konuşma ya da kötü niyetten ziyade, katılımcıların farkında olmaksızın verdiklerini düşünülmektedir.

Oyuna başlamadan pes etmek...

Katılımcılara tutumlarını ölçmek amacıyla “intihar etmeyi düşündünüz mü ve intiharı nasıl değerlendiriyorsunuz”¹⁹⁶ soruları sorulmuş, katılımcıların büyük bir çoğunluğu intihar etmeyi düşünmediklerini (E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E12, E15,¹⁹⁷ E16, E17, E18,¹⁹⁸ E19,¹⁹⁹ E20), ifade etmişlerdir.²⁰⁰ Bunun yanı sıra E14²⁰¹ düşündüğünü, E11 ve E13 ise kendi adlarına değil ama intihar edenler adına düşündüklerini ve onları anladıklarını ifade etmişlerdir.

¹⁹⁶ İntihar sorusu hem davranışları hem de tutumu ölçmek amacıyla sorulmuştur. Sorunun birinci kısmı olan “İntihar etmeyi düşündünüz mü” sorusu, davranışı, “intihara veya intihar edene nasıl bakarsınız” sorusu ise tutumu ölçmektedir. Konu bütünlüğünün dağılmaması için soruyu bölme yoluna gitmedik. Bunun yerine değerlendirme kısmında ele alacağız.

¹⁹⁷ E15: İntiharı mı (şaşıyor?) yok hayır estağfurullah. İntihar etmeyi, belki intihar edecek düzeyde zorlukta yaşamamışımdır. (İntihara nasıl bakıyorsun peki?) O anlık bir şey, yani insan çıkıyor, artık sabırdan mı diyeyim gözü kararıyor artık, ya da dine olan bağlantısı da olmayan insanlar olabiliyor tabi. Bu insanlar sıkırlar bir yerden sonra. Kimisi artık yaşadığı şeylere bağlı, kimisi yaşadığı olaylardan dolayı artık şeyden çıkar, kimisi artık sıkıldım bu dünyadan der intihar eder.

¹⁹⁸ E18: İntihar düşünmedim ama bence yani intihara bağlanabilecek çok huzursuz, negatif düşünceler zaten herkes düşünüyor, her zaman. Bu tarz şeyler bende de var mesela bu sınavı kazanamazsam, bu dersi geçemezsem.

¹⁹⁹ E19: Hayır. (Bakışın nedir?) Ya bilmiyorum, belki o olayın buhranından sonra bir duygu değişikliği sonucunda olmuş olabilir ama günah olduğunu biliyoruz yani (gülüyor). Yani büyük etkisi olması gerekiyor.

²⁰⁰ Bazıları lisede düşündüğünü, şimdi ise düşünmediklerini ifade etmişlerdir.

²⁰¹ E14: Düşündüm (gülüyor). Geliyor ya arada, düşünüyorum (gülüyor). Bilmiyorum yani bazen diyorum ne bileyim öyle çokta gereksiz yaşıyormuşum gibi geliyor. Tamam imanım var, Müslümanım ama ne bilim yani yaşamasam da olurmuş gibi geliyor (gülüyor). Öyle yani ne bileyim mal gibi yaşadığım zamanlar (gülüyor) intihar edesim geliyor. Bazen şey oluyor, insanlarla ilişkiler yapmacık geliyor, çokta samimi olmuyor. Çokta böyle hayattan şey bulmuyorum samimiyet. O yüzden gereksiz falan diyorum. Ama işte anca böyle huzurlu olmaya çalışıyorum bir şekilde.

İntihar ile ilgili olarak sorulan ikinci soru “intiharı nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusudur. Gelen cevaplardan hareketle, intihara karşı daha keskin bir tutum içinde olanlar ile olmayanlar şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür. İntihara karşı keskin tepki gösterenler; etik bulmuyorum (E1),²⁰² tam bir saçmalık (E3), oyuna başlamadan pes etmek (E4),²⁰³ bu hayat bitecek, bende biteceğim diye bir şey yok (E5),²⁰⁴ öleceği güne inanmıyor muydu da böyle bir işe girişti (E6),²⁰⁵ ebedi cehennemden kötü bir şey olmaz (E7),²⁰⁶ psikolojik bunalımlardan sonra gelen bir süreç (E9),²⁰⁷ intihar eden insanları anlayamıyorum (E10),²⁰⁸ mücadele edemeyip Şeytani bir ruh durumuyla kaçmak (E12),²⁰⁹ intihar

²⁰² E1: Etik bulmuyorum açıkçası. Zaman zaman işte o psikolojik ruh halinin getirmiş olduğu bir durum olabilir. Ama bende öyle yaşanmadı yani.

²⁰³ E4: İntihar, bir kere dini açıdan olmasa bile, kişilik açısından baktığımızda güçsüz bir kişilik yapısıdır. Ya intihar oyuna başlamadan pes etmektir bence. Dini açısını zaten hiç karıştırmam. Zaten İslamiyet açısından günah. Bunun başka bir açıklaması yok.

²⁰⁴ E5: Tabi ki hiç düşünmedim. Bir kere ölmekten korkan biri olarak öleceğimi bilirim (gülüyor). Bu hayat bitecek, bende biteceğim diye bir şey yok. Öleceğimi bildiğim için zamanı gelince ölüm diye düşünürüm. Yani intihar ettiğim zaman arkamdaki insanların biraz da ne düşünecekleri, nasıl yaşayacakları daha önemli benim için. Ben ölüp giderim sıkıntı yok ama arkamda bıraktığım insanlar çok zarar görür. Ve düşünmedim hiçbir zaman tabi ki.

²⁰⁵ E6: Yok. İnanç meselesi bence bir yerde. Belki hayatımı çok inançlı yaşadığımı düşünüp intihar eden insanlar vardır. Örnek olarak verebilirler hani inançta yetmiyor diye. Ona da denk geldim çünkü. Ama bence sorgulanmalı ne kadar inanmış? Neye inanmış? Öleceği güne kendisi inanmıyor muydu da böyle bir şeye girişti? Onu intihara sürükleyen sebeplerde çok önemli. İntiharlarında sebepleri oluyor. Sebeplere baktığınız zaman, ya inandığının gereğini yapmamış ya da inanmamış diye iki seçenek çıkıyor ortaya bence. Edindiğim izlenim, gördüklerim açısından.

²⁰⁶ E7: Aklımdan geçmedi değil (gülüyor). Özellikle lise döneminde ergen olduğum için biraz da. Ciddi anlamda düşündüğümü sanmıyorum. Arkadaşlarla esprisinede olsa muhabbet yaptım. İntihar etsek şöyle olur böyle olur falan. Ama sonrasında tabi mantıklı düşününce, inanıyorduk tabi her zaman. Hiç ateistliğe düşmedik (gülüyor). O yüzden de sonucunu ve dinen yasak olduğu, gideceğin yerin olduğu için o ihtimali siliyordum. Ve her şeye rağmen yaşamak iyidir falan gibi. Bir de bizim -ayrıntıya giriyorum da- lisede bir arkadaş intihar etmişti mesela, bizim alt dönemde çocuklardan biri. Bizde sonra çocuk salak gibi baktık, nasıl salak gibi, hani ne yaşadın da intihara değdi gözüyle baktık. Aslında tam o dönemlerde belki bizde de muhabbeti geçiyordu arkadaşlarla. Geçiyor dediğim muhabbeti olurdu. Ama intihar etmeyi gerektirecek kadar -büyük konuşmamak lazım ama- inançlı insanız zaten, ebedi cehennemden kötü bir şey olmaz gibi.

²⁰⁷ E9: Hiçbir zaman düşünmedim. İnsanların bir tercihi. Psikolojik bunalımlarından sonra gelen bir süreç. Benim hiç o sürecim olmadı. Ailem yanımda olduğu için her daim, akrabalarım yanımda, çok sıkıldıysam eğer Ereğli'den köye gidiyorum. Köyden sıkıldıysam İstanbul'da akrabalarım var buraya geliyorum. Buradan sıkıldıysam Ordu'da akrabalarım var oraya gidiyorum.

²⁰⁸ E10: Yok. İntihar eden insanları anlayamıyorum. İnsan her zaman böyle sıkıntılı dönemlerden geçer, çok depresyonlu durumlardan geçiyor ama insan istediği zaman üstesinden gelebilir diye düşünüyorum.

etmek eskiden daha anlamlıydı artık anlamsızlaştı (E20)²¹⁰ şeklinde cevap vermişlerdir. Daha yumuşak cevap verenler ise; intihar etmek tamam haklı değil ama bazen de insanın kaldıramayacağı bir yük, trajediler, travmalar olabiliyor (E2),²¹¹ intihar eden hakkında kötü düşünmem, intihar insanı dinden çıkartmıyor sonuçta. Yani intihar edenler adına olumlu bakıyorum hatta intihar etme cesaretini gösterdiği için onu tebrik bile edebilirim (E14),²¹² öyle bir çağda yaşıyoruz ki etmemek imkansız (E11),²¹³ kendim için düşünmedim ama intihar edenler için çok düşündüm, hak veriyorum ben onlara, çünkü onu anladığım durumlar bazen oluyor (E13),²¹⁴ o

²⁰⁹ E12: Hayatın zorluklarına, zorluklarda demeyim açıkçası, hani kişinin o sınırına geldiği zaman kaçmak yani. Mücadele edemiyor ve bunu Şeytani bir ruh durumuyla kaçmak. Güçsüz hissetmekten dolayı olabilir. Bir de şu durum da var; hayat dediğim gibi aslında orada bile -siz sorunca aklıma geldi- orada bile aslında imanın doldurduğu bir alan var, bir amacım yok diyor insan. Çünkü sen inancında sadık değilsin. O yüzden inanmadığın için bir şeye, dünyanın boş olduğunun farkındasın, o yüzden de intihar istiyor. Ama inanç olduğu zaman, o tutuyor insanı diye düşünüyorum.

²¹⁰ E20: Yok hiç düşünmedim (gülüyor). (Nasıl değerlendirirsin peki?) Çok basit şu an için çok basit mevzulardan intihar oluyor, hiç anlamsız sebeplerden. Tabi bu bizim için böyle kendi içinde kesinlikle çok büyük savaşlar vermiştir ve kaybetmiştir, intihar etti sonuçta. Ama intihar etmek eskiden biraz daha anlamlıydı, artık anlamsızlaştı. (Neden?) Çok basit mevzular, dedim ya artık global dünya, artık her şey şunun içinde (telefonu gösteriyor), çocuklar aileleriyle artık iletişime geçemiyorlar, bu intiharı etkiliyor işte. Bu küçük mevzular yüzünden intihar oluyor.

²¹¹ E2: Yok düşünmedim. (İntihara bakışın nasıl?) İntihar, ya geçen şeyde gördüm, affedersiniz kötü bir haber. Show TV’de gördüm. İşte bir tane kadın kocasından ayrılıyor. Balıkesir’e yerleşiyor. Üç tane çocuğu var kadının aynı zamanda. Kırk yaşında. Buna yardım eden bir aile var. Annenin 18 yaşındaki çocuğu da kadına zorla tecavüz ediyor affedersiniz. Ben bu haberi gördüm oradaki kadının çaresizliğini düşünüyorum. Şimdi tabi hiçbir zaman intihar etmek geçerli bir sebep değil ama şimdi oradaki utanç, çaresizlik, eşinden de boşanmak üzereymiş falan, yani o durum hakikaten anlatılamaz yani, çok büyük bir imtihan. Öyle olunca intihar etmek tamam haklı değil ama bazen de insanın kaldıramayacağı bir yük, trajediler, travmalar olabiliyor. Zor bir şey. Allah kimsenin başına vermesin. Ama yine de intihar hiçbir zaman tabi çözüm değil yani.

²¹² E4: İntihara bakışım bu ama intihar edenin hakkında kötü söz söyleyemem yani. Hatta belki intihar ettiği için onu tebrik bile edebilirim (gülüyor). Cesaretliymiş. En azından hayatı sorgulayabilmiş birisi. Çoğu insan hayatını anlamlandırmadan yaşıyor. Hani böyle neyin içinde olduğunu bilmeden. O yüzden bence inançsız birisinin yaşaması çokta mantıklı bir şey değil yani. Eğer bir insan inançsızsa ve intihar edebiliyorsa, ben diyebilirim ki bu adam haklı, sözünde dürüstmüş yani falan diyebilirim. İnançlı olan biriside intihar edebilir. Sonuçta intihar insanı dinden çıkartmıyor. Büyük günah. Bilmiyorum ben kötü söz söylemem. İntihar eden hakkında kötü düşünmem yani.

²¹³ E11: Aslında bazen olumlu bakıyorum (gülüyor). Kendi adıma değil de intihar edenler adına (gülüyor). Çünkü öyle bir çağda yaşıyoruz ki etmemek imkânsız bu çağda. Çünkü aile kurumu iflas olmuş, maneviyattan yoksun insanlar yetişiyor ve tamamen boşluğa düşmüş. Boşlukta ne yaptığını bilmeyen insanlar. Çözümü nerede bulacak? Ya işte bağımlı olacak, o boşluğu doldurmaya çalışacak. Bir müddet sonra intihara gidecek yani. Maalesef Amerika’nın bu kapitalist sistemin, bize vadettiği bu.

²¹⁴ E13: İntihar etmeyi kendim için düşünmedim ama intihar edenler için çok düşündüm. Hak veriyorum ben onlara. Anlıyorum yani. Çünkü onu anladığım durumlar bazen oluyor. Öyle anlara geliyorsun ki. Mesela o insanın neden o esnada intihar etmek istediğini, senin neden istemediğini, o

anki ruh halini bilmediğim için onları pek yargılayacağımı düşünmüyorum (E16), onların psikolojisini bilmemiz lazım, kendisi yaşamış o anı, ben bilemem yani (E17), basitçe intihar olmaz, dinen yasak ama bizde öyle bir şey yok diyemezsin (E18)²¹⁵ şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir.

Aşağıda her iki tutumla ilgili birer örnek verilmiştir. Doğrudan karşı çıkan katılımcı:

Tam bir saçmalık intihar. İntihar etmiş adamlar genellikle şöyle oluyor; Kur'an'dan uzaklaşmış, psikolojisi bozuk olan adamlar oluyor. Günde iki sayfa Kur'an okusan ne intihar edersin ne psikolojin bozulur bu kadar basit (E3).

İntihara karşı daha ılımlı yaklaşan katılımcı:

Yok düşünmedim. Bana sorduğunuzda intihar eder misiniz diye mantıklı olarak hayır derim. Çünkü yaşamımı niye bitireyim veya Allah bunu yasaklamışsa günah olarak, insan intihar ediyorsa, onu bir düşünmek lazım. Nasıl bir ruh halindeydi? İntihar etmeye nasıl karar verdi? Çünkü mantıklı bir düşünceyle hayır diyorsun, demek ki orada bir mantık yok. İnsan tamamen akıl balığının yerinde olmayarak yaptığı bir hareket olarak düşünüyorum. O anki ruh halini bilmediğim için onları pek yargılayacağımı düşünemiyorum (E16).

Katılımcılar en azından kendileri adına intihar etmeyi düşünmemekte ve bunu daha çok dini gerekçeler ile açıklamaktadırlar. Gelen cevaplar, bireyin kendisinin intiharı meselesinde, katılımcılar üzerinde dinin etkili bir faktör olduğunu göstermiştir. Ancak cevaplar birlikte değerlendirildiğinde, ilk soruda ortaya çıkan bütünlüğün, “intiharı nasıl değerlendirirsiniz” sorusunda ortaya çıkmadığı görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu bireysel olarak intihar etmeyi düşünmediklerini söylemekle birlikte, ikinci soruda iki farklı yaklaşım ortaya çıkmış, katılımcıların yarısı intihar eden kişiyi kesin şekilde yargılayıcı bir dil kullanırken, diğer yarısı ise intihar eden kimseler hakkında yargılayıcı bir dil kullanamayacaklarını ve onları anladıklarını ifade etmişlerdir. Dinin yaklaşımının

aradaki farkı hissediyorsun. Benim mesela istemememin çok kesin bir iki sebebi oluyor orada. O adamda o sebeplerin olmaması ise gayet makul. Hiç oluşmamış çünkü öyle bir sebep. Haliyle aradan diğer gündelik şeylerde çıktığı anda adam bir anda boşluk. İntihar etmek mantıklı gözüküyor zaten, bir tercihte gibi de değil, mantıklı olan oymuş gibi görünüyord adama. O da onu yapıyor o yüzden. İntihar etmeyi şey bulmuyorum yani. O adamlar açısından.

²¹⁵ E18: İntihara değil de daha çok onun sebebine bakmak gerekiyor. İntihar kararı verene kadar onların düşündüğü yollarını iyice değerlendirmek gerekiyor. Yani basitçe intihar olmaz. Dinen yasak ama bizde öyle bir şey yok diyemezsin basitçe. Tabi doğru bir şey değil ama. Ölüm verecek kadar adam kafayı yemiş oluyor. Onların sebebi illa ki vardır. Boşuna insan bunu yapmaz. Bizim bilimsel bakmamız gerekiyor

açık olduğu intihar gibi bir meselede dindar genç katılımcıların neredeyse yarısının doğrudan karşı çıkmak yerine, yargılamaktan kaçınması ve onları anlayabildiklerini ifade etmiş olmaları dikkat çekicidir. Yeterli veri olmaması dolayısıyla, intihar konusunda dindar gençliğin değişim yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Buradan hareketle yapılabilecek en makul yorumlardan birisi, dindar gençliğin en az yarısı arasında intiharın anlaşılabilir bir şey olarak algılandığı sonucudur. Bu ise üzerinde düşünülmesi ve çok daha detaylı araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Düzenli olarak kaygısını çekiyorum...

Katılımcılara ibadetlerini (özellikle namaz) yerine getirip getirmediikleri sorulmuş, bütün katılımcıların (E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E15, E16, E17, E18, E19, E20)²¹⁶ namaz ibadetini yerine getirdiklerini görülmüştür. Namazla birlikte oruç gibi diğer ibadetlerde yerine getirilmektedir. Bazı katılımcılar namaz kıldıklarını, ama arada kaçan vakitlerinde olduğunu; sabah namazlarına uyanmakta güçlük çekiyorum (E2, E10, E16),²¹⁷ arada şaştığı oluyor (E1),²¹⁸ düzenli getiremiyorum, beş vakit namazın ikisini kılıyorsak üçü kaçıyor

²¹⁶ E3: Farz ibadetleri Allah'a şükür yapmaya, aksatmamaya çalışıyorum. E5: Evet. Hani son zamanlarda özellikle. Şimdi ibadet derken sadece namaz mı? O zaman maalesef hayır diyeceğim. İbadet sadece namaz değil. Namazlarımızı kılıyoruz çok şükür ama hani sadece namaz kılıyoruz gerçekten. Ve namazı da çok şey bir kelime kullanmak istemiyorum ama namazlarımızın içi maalesef boş oluyor. O yüzden düzenli değil benim için. E6: Çok şükür. Hamdolsun. E7: Yani namazları kaçırmamaya dikkat etmeye çalışıyoruz (gülüyor). E9: Mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışıyorum. Elimin altında imkân oldukça yerine getirmeye çalışıyorum. Olmazsa da bir sonraki zamanda onu mutlaka yapıyorum. E11: Yani. Zaten yapmamız gereken şeyler. E13: Düzenli olarak yerine getirme kaygısını düzenli olarak çekiyorum (gülüyor). E14: Aynen. Namazlarımı kılarım. E17: Evet, aynen. E18: Evet.

²¹⁷ E2: Genelde mesela sabah namazlarına uyanmakta güçlük çekiyorum ama elimden geldiği kadar ediyorum. E10: Namazlarım arada kaçsa da kılmaya çalışıyorum. (Ne sıklıkla?) Günde beş vakit kılıyorum bazen sabah namazına kalkmadığım oluyor. Onları kaza ediyorum ya da unutuyorum mesela namazlarımı. Vaktin çıkmasına on beş yirmi dakika kala aklıma geliyor. Günde bir iki vakit geçiyor çoğunlukla. E16: Gayret ederim. Eksiklerim olsa da gayret etmeye çalışırım. Sabah namazlarında mesela akşam geç yatıyoruz, sabah namazlarına kalkmakta zorluk çekebiliyoruz veya okuldayken Salı günleri dokuz saatlik dersim oluyor, sabah sekizden akşam altıya kadar. O arada zaman olmadığı için işte ikindi namazı kaçmış olabiliyor bazen.

²¹⁸ E1: Yani. Belli bir oranda yaparım. Bazen şaştığı durumlar olabiliyor. İnsanlık hali (gülüyor). Çok şaşmaz. Normal namaz kılacağım zamanda mutlak kılarım. Vaktin çıkması meselesi konusunda falan hassas davranmaya çalışıyorum. Orucuma Ramazan ayı geldiğinde -kaç sene oldu yedi sekiz senedir ben otuz gün tam şeyde- tutuyorum.

(E4),²¹⁹ birkaç tane kaçıyor açıkçası (E8, E12),²²⁰ düzensiz olduğu zamanlar vardır (E15),²²¹ nadirde olsa aksattığımız zamanlar oluyor (E19),²²² bazen öğle namazları kaçıyor (E20)²²³ şeklinde dile getirmişlerdir. Arada belli vakitlerin kaçtığını söyleyenler olmakla birlikte bütün katılımcılar tarafından ibadetler yerine getirilmektedir. Bu durum dindar gençlik arasında dinin ibadet boyutuyla yaşandığını göstermektedir. İbadet meselesinde din, zihniyet oluşturuvcu bir etken olarak görünmektedir.

Sen bir de ona sor...

Katılımcılara davranışlarını ölçme amacıyla “Kur’an ile olan ilişkinizden bahsedebilir misiniz” sorusu da yöneltilmiştir. Gelen cevaplardan yola çıkarak katılımcıları düzenli okuyanlar ve düzenli okumayanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Düzenli olarak okumadıklarını ifade edenler bu durumu; çok sıklıkla okumuyorum, özellikle kandil akşamları okuyorum (E1, E2),²²⁴ arada sırada, vakit

²¹⁹ E4: Yok. Düzenli olarak yerine getiremiyorum. Ama getirmeye çalışıyoruz. Beş vakit namazın ikisini kılıyorsak üçünü kılmıyoruz mesela. Oruçlarımızı tutuyoruz ama o senede bir geldiği için yani. Oda şimdi 12 ay olsa, onunda tamamını tutmayız. Ama o senede bir olunca hani az olan şey kıymetli olur hesabı var ya, gelmişken kaçırmayalım.

²²⁰ E8: Evet ama yani atıyorum hafta da 35 vakitse yani iki, üç, dört kaçıyor. E12 Getirmeye çalışıyorum (gülüyor). Namazımı kılıyorum çok şükür. Geçmişte kazalarım varsa yapıyorum. Birkaç tane kaçıyor açıkçası. Namazı doğru şekilde yapmıyorum onu söyleyebilirim. Yeterli şekilde yapmıyorum. O sadıklık, o şeyi veremiyorum tatmin olarak. Bir de saygıyı vermiyorum diye düşünüyorum. Daha düzenli, daha disiplinli bir şekilde verebilirim.

²²¹ E15: Yani yapmaya çalışıyorum, tabi düzenli olarak ne kadar düzenli bilmiyorum da, illa ki düzensiz olduğu zaman vardır yani. Hep yapmaya çalışıyorum diyeyim mesela. Bazen geceleri uyumuyorum, geceleri uyumayınca da gündüz uyuyorum, gündüz uyuyunca hep vakitler gidiyor, ondan sonra böyle. Yoksa normal zamanlarımda kılmaya çalışıyorum namazlarımı.

²²² E19: Getiriyorum (gülüyor). Bilmiyorum. Bilmiyorum demem biraz farklıdır ama getirmeye çalışıyorum. Zaten şöyle sen namazlarını kılıyorsun zaten, Kur’an’ı da işte böyle her zaman değil ama okuyorum. Sadece ibadet olarak bunu söylemek biraz kısıtlama olur. Namazlarımızı kılıyor ama aksattığımız zamanlar oluyor. (Ne sıklıkla?) Çok nadir. O kadar değil ya. Ben şey yapıyorum misal eskiden biraz daha cemaatle kılıyordum, bu aralar biraz sınavlardan ötürü bireysel kılıyorum. Bazen işte namaz kılmadığımı unuttuğum zamanlar oluyor. Sonradan aklıma geliyor.

²²³ E20: Yapmaya çalışıyorum yani. Elimden geldiğince namazımı kaçırmamaya çalışıyorum. Orucu zaten tutuyorum. Bazen öğle namazı gidiyor. Okula gidiyoruz, okulda dersler böyle birbirine çakışınca öğle namazı gidiyor maalesef. Onun dışında yani yurttan olduğum sürece kaçırmamaya çalışıyorum.

²²⁴ E1: Çok sıklıkla okumuyorum ama yararlandığımız durumlar oluyor tabi ki. İşte bazen belli durumları ayetle açıklamak gerekiyor. Ne bilim abdestle ilgili mevzuyu konuşuyoruz. Kur’an’da geçiyorsa neden bunun bir örnek olarak gösterip onun önemli olduğuna dikkat çekmeyelim. Veya işte burada derslerimiz var zaten. Muhakkak Kur’an okuyoruz, sure okuyoruz tabi ki ama kendim

buldukça okuyorum (E4),²²⁵ Arapçasını düzenli olarak okumuyorum (E5),²²⁶ düzenli olarak okumuyorum (E7, E17), bir hatim indirmişliğim yok (E7),²²⁷ açık konuşayım ilişkim zayıf (E8),²²⁸ öyle sık açıp okumam (E10),²²⁹ fazla okuyamıyorum (E12),²³⁰

böyle özgür irademle okuyor muyum? Elbette okuyorum. Daha çok tabi kandil akşamlarında, kendim böyle özel ibadet yaparken oturuyorum birkaç sayfa muhakkak okuyup, dua edip bitiriyorum. E2: Kur'an hani hep mübarek bir kitap, yani Allah'ın kelamı, gelmiş bize ama işte hep hani evin en güzel köşesinde derler ya, böyle esprî falanda yapıyorlar bazen, valla Kur'an hakikaten manası anlaşılmamış bizim açımızdan. Yani şu çağdaki insanlar açısından manası anlaşılmamış ve ötekileştirilmeye çalışılan bir kitap. Ben işte lise zamanlarında hocam vardı bir tane babamın çalıştığı okulda. Babam memurdu. İşte meslek hocasıydı babam, İmam Hatip'te çalışıyordu. Bende normal Anadolu lisesinde okudum. Hocayla muhabbetim vardı, kendi öğrencilerine uyguladığı teknikler vardı. Sağ olsun onları bana da uygulamaya çalışıyordu. Yani Kur'an konusunda her gün 15 dakikanı Kur'an'a ayır, meale ayır en azından ya da tefsire bak bir ayetin, bir surenin. Kısaysa sure. İşte o şekilde. Hep manası anlaşılması gereken bir kitap olarak aklımda. Ben öyle görüyorum. Kur'an, genelde hakikaten yalan söylemeyeyim okumuyorum ama yani Kur'an (biraz duraksayıp kısık bir sesle) okumuyorum ya. Çok nadiren yani. Böyle kandillerde Yasin, Fetih suresi, Tebarake, Amme. (Meal okur musun?) Meal okumaya gayret ediyorum. Bir de hani bir mesele çıkıyor, mevzu çıkıyor önce meale sonra tefsire bakma ihtiyacı hissediyorum. Genelde bakıyorum yani.

²²⁵ E4: Arada sırada vakit buldukça okuyorum. Aslında bu doğru bir şey değil, vakit buldukça okuyabiliyorum demesi doğru bir kelime de değil. Dediğim gibi işte vakit buldukça okumaya çalışıyorum. Bir de mealıyla, anlamıyla okumaya çalışıyorum. Mealini okumak hani tahkiki, taklidi diyor ya, taklidi olmaktan çıkartmak lazım. Yani anlamıyla o şekilde beraberinde okumaya çalışıyoruz.

²²⁶ E5: Kur'an okumasını burada öğrendim. Arapçasını da okuyabiliyorum ama ben açık söyleyeyim Arapçasını okumuyorum düzenli olarak. Okuyorum tabi, okumuyorum biraz yanlış olur. Düzenli olarak okumuyorum, okuyamıyorum. Biraz daha işte mealini, anlamını öğrenme noktasında ilerletme kaydedilmesi gerektiğini düşünüyorum. O fikrim var. Biraz bu konuda beni eleştiriyorlar ama. Biraz daha şimdi anlamadığımız bir şey diyorum, anlamıyoruz sonuçta, biraz kötü yanım bu diyebilirim. Yani (gülüyor) kötü yanım diyorum gerçekten. Bir de sonradan öğrendiğim için, hani küçüklükten beri gelen bir şey olmadığı için Kur'an'ı yüzünden okumak tabi ki, bu konuda biraz uzak kalıyorum. İşte açıp herhangi bir sayfasını okumak veya baştan sonra okumak gibi.

²²⁷ E7: Okumam çok iyi değil. Kur'an'ı ben orta düzeyde okuyorum galiba. Düzenli okumuyorum. Bazen Yasin okurum işte. Birde bazen canım sıkıldığı zamanlar faydası olur diye okuyorum. Düzenli okumuyorum. Bir hatim indirmişliğim yok yani (gülüyor). Okuyordum da onuncu cüzde kaldım. Düzenli okuyamıyorum açıkçası.

²²⁸ E8: Zayıf açık konuşmak gerekirse. Şöyle yani haftada Cuma günü okurum. Öyle diyeyim yani. Her gün Kur'an okuyan birisi değilim. (Düzenli olarak her hafta Cuma okur musun?) Dışarda olursam zor. Birde okul. Bahane değil ama öyle yani.

²²⁹ E10: Kur'an çok öyle sık açıp okumam. Arada bakarım ama her akşam yatsı namazından sonra Tebarake süresini okumaya çalışırım, okumaya gayret ederim yani. Kabir azabından koruduğu için, büyüklerimizin tavsiyesi üzerine. Onun dışında ara sıra Yasin belki ayda bir. Ama Ramazan ayında bir hatim okumaya çalışırım her zaman.

²³⁰ E12: Zevk alıyorum. Dediğim gibi kitap okuma şeyi var geç tanıştım, geç okumaya başladım, hayat olarak uymaya çalıştım. Beden olarak ben genelde yaparım, alışkınım. Sabah düzenli olarak beş buçukta altı da kalktığım dönemler oldu uzun bir süre. Sadık kalmaya çalıştım. Ama şey olarak nasıl diyeyim okuma türü, ders çalışma türü -bedenen olan şeylerde yapabiliyorum- ders konusunda o kitap, şeyler böyle çok istiyorum ama o gayreti gösteremiyorum o konu üzerinde. İnternet olsun,

bazen okuyorum (E18),²³¹ okumuyorum (E20),²³² en sıklıkla perşembeyi cumaya bağlayan akşamları okumaya çalışırım (E16)²³³ gibi cümlelerle ifade etmişlerdir. Düzenli olarak okuduğunu ifade edenler ise; günlük en az iki sayfa okumaya çalışıyorum (E3),²³⁴ düzenli okumaya çalışırım (E6),²³⁵ her gün okuyorum (E9, E11, E15),²³⁶ her zaman okurum (E13), haftada iki, üç defa okurum (E14),²³⁷ şeklinde cevap vermişlerdir. E13'ün söyledikleri şu şekildedir;

Bana sorarsan gayet iyi ama sen bir de ona sor (gülüyor). Kur'an'ı okuyorum. Kur'an'ı her zaman okurum ama bazen çok fazla okurum bazen çok az okurum ama her zaman okurum. Bazen o kadar fazla okurum ki hani böyle günlük ciddi iki cüz, üç cüz okurum. Üç cüzde okumam, abartmayayım şimdi, o kadar da abartmayayım da iki cüze yakın okuduğum oluyor, mealini de okuyorum. Kaptırıyorum çünkü, gaza geliyorum, ama bazı haftalarda üç beş sayfa okumuş olduğumda oluyor. Hani şöyle Kur'an ile olan ilişkim, sürekli artan eksilen bir ilişki ama genele vurduğun zaman sene içinde her gün diyecek kadar bir ortalamam vardır yani.

kitap olsun dediğim gibi ders durumlarında hani. Şu dönemde şöyle açıklayayım; önce Kur'an'ı az okuyup daha sonra kitabıma yönelmeye çalışıyorum. İlginç ne kadar olduğuna siz karar verin, nasıl olduğuna. Kur'an'ı fazla da okuyamıyorum, okuyunca mutlu oluyorum ve hoşuma gidiyor. Mealini de okumaya çalışıyorum yeri geliyor. Önce onu okuyup daha sonra dersime başlamayı yeğliyorum. (Düzenli mi peki?) Derse de her zaman oturmadığım için hani (gülüyor) yapmaya çalışıyorum. Şuan, bu ara dediğim gibi biraz miskinliğe vurdum, işimde vardiyalı olduğu için düzensizlik oluyor. Yakın zamana göre karar vermezsem yapma gayretindeyim. Ama tabii yeterli değil kesinlikle. Bir şeyler yapıyorum ama daha fazla olabilir kesinlikle. Çünkü Rabbim bize verdiği bu güzel vücudu kesinlikle harap ediyorum.

²³¹ E18: Okurum. Bazen okurum (gülüyor). Özellikle son zamanlarda, modern zamanlarda insan çok meşgul oluyor (gülüyor), çok önemli şeylerden kaçmış oluyor, bende onlardan biriyim (gülüyor). Tabii günde beş vakit namaz kılarken mecburen okuyoruz. Ama özellikle böyle açarak değil de, daha çok kafamın tuttuğu yerleri, merak ettiğim yerleri okuyorum.

²³² E20: Aslında ders çalıştığım zamanlar sanırım vize haftaları okumuyorum. Onun haricinde haftalık olarak okuyorum. Eskiden Cuma günleri Yasin suresini okurdum. Ama işte bu sıralar yok galiba (gülüyor). Okumuyorum.

²³³ E16: Okurum. Fırsat buldukça diyeyim size. Veya en sıklıkla perşembeyi cumaya bağlayan akşamlarda Kur'an okumaya gayret ederim. Yüzünden okurum pek meal alışkanlığım olmadı.

²³⁴ E3: Günlük en az iki sayfa okumaya çalışıyorum

²³⁵ E6: Düzenli okumaya çalışırım. Günlük ya da haftalık birkaç sayfa ya da birkaç cüz olabilir, bu duruma göre değişir. Haftasına göre (gülüyor). Hani sınav haftaları falan vs. düzenli bir bağım vardır Kur'an'la elbette.

²³⁶ E9: Tam olarak, düzenli olarak bu sene başladı. Diğer senelerde fazla zaman bulamıyordum. Bir sürü işte lise de dersler, geçen sene ilk dönemde Osmanlıca yüzünden imkân bulamıyordum. Yazında bir yerde çalıştığım için fazla imkân bulamadım. Ama bu sene düzenli olarak oturttum hayatımda. (Hangi aralıklarla okuyorsun?) Her gün bir sayfa okumaya gayret ediyorum. E15: Kur'an okumaya özen gösteririm. (Hangi aralıkla okursun?) Ya aslında geçen yıllarda her gün okumaya çalışırdım, bu yıllarda biraz daha gevşemiş ama her gün okumaya çalışırım, sabahları.

²³⁷ E14: Kur'an okurum. Düzenli değil de yani haftada iki defa üç defa okurum. Böyle bir oturduğum zaman bir cüz falan bitiririm. Ama bazen hiç okumam falan. Değişir. Bazen her gün okurum.

Düzenli olarak Kur'an okuduğunu söyleyenlerin sayısı, okumadıklarını söyleyenlerin sayısından daha azdır. Dindar gençlerin neredeyse yarısının okuma anlamında Kur'an ile olan ilişkisinin zayıf olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra meal açısından bakıldığında, E11²³⁸ hem mealini hem de Arapçasını düzenli olarak okuduğunu, E17²³⁹ ise Arapçasını düzenli olarak okumadığını ama mealini çok okuduğunu ifade etmiştir. Ayrıca anlamını öğrenme noktasında ilerleme kaydedilmesi gerektiğini söyleyen E5, bu konuda çevresi tarafından eleştirildiğini ifade etmektedir. E5'in kendi ifadeleri şu şekildedir:

Biraz daha işte mealini, anlamını öğrenme noktasında ilerletme kaydedilmesi gerektiğini düşünüyorum. O fikrim var. Biraz bu konuda beni eleştiriyorlar. Şimdi anlamadığımız bir şey diyorum, anlamıyoruz sonuçta, biraz kötü yanım bu diyebilirim. Yani (gülüyor) kötü yanım diyorum, gerçekten şimdi bir de sonradan öğrendiğim için, hani küçüklükten beri gelen bir şey olmadığı için bu konuda biraz uzak kalıyorum. İşte açıp herhangi bir sayfasını okumak veya baştan sonra okumak gibi.

Faydamız olacaksa buraya olsun...

Katılımcılara “yurt dışında yaşamak isteyip istemedikleri” sorulmuştur. Gelen cevaplar, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yaşamak için değil, eğitim için (E5, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E16, E17, E19, E20)²⁴⁰ yurtdışı istemektedirler.

²³⁸ E11: Meal okumaya çalışırım elimden geldiği kadar. Zaten hatim de indirmeye çalışıyoruz. Ne anlatıldığını anlamaya çalışıyorum. Hani her gün en azından bir sayfa meal okumaya çalışırım. Bir iki sayfa Arapça bir iki sayfa meal.

²³⁹ E17: Hayır. Mealini çok okudum.

²⁴⁰ E8: Evet düşündüm. (Nereleri?) İrlanda ve Avusturalya. (Niçin) Şöyle, eğitim için. Yaşamaktan kastım eğitim. Üç sene, dört sene, beş sene eğitim alıp tekrar ülkeme dönmek. Yoksa şöyle bir fikrim yok; işte altmış yetmişine kadar Avrupa'da kasam diye bir düşüncem yok. Güzel bir eğitim alıp, tekrar ülkeme gelip hizmet etmek istiyorum. E9: Düşündüm. Rusya. Dediğim gibi tarihle alakalı, benim ilgileneceğim bölümle alakalı daha çok kaynak, daha çok imkân olduğu için, geniş bir toprakları var, Kafkasya üzerine de geniş imkanlar sağladıkları için. Kazı özellikle. Arkeoloji kazıları daha çok bulma imkânı oluyor. Bu sebeple Rusya. Bir arkeolojik kazı öyle kolay bitmediği için neredeyse bir insan ömrü 50-60 yıl kadar sürüyor bir kazı. E11: Yani gençken Amerika'da yaşamayı çok istiyordum (Gülüyor). Şu anda istemiyorum ama. Şu anda yaptıkları sebebiyle. Maalesef bizim bilim insanlarımızın aklını aldılar, Amerika, beyin göçü. Sırf bilim üretelim diye, bilim ürettiğimizi zannederekten. Açıkçası dil öğrenmek için isterim ama. İngilizce öğrenebileceğim bir yer olursa çıkmak isterim. Neresi olabilir İngiltere olabilir mesela. Sürekli değil, İngilizceyi öğrendikten sonra dönmek isterim. E12: Düşündüm. Çıkmaya çalıştım hatta. Vize çıkmadı ama. (Neresi?) Kanada. Orada arkadaşım da vardı. Dil amacıyla düşündüm ama onda da kaygıda kaldım. Niye dersenez çünkü -orada ki şeyleri de aradım yine- acaba gidince orada biz grup olarak şeyde bulunabilecek miyiz, topluluk var mı haftalık gidebileceğim, muhabbet edeceğim. Açıkçası tamamen kaybolacağımız bir yere gidiyoruz, onu düşünerekten kısa süreli gidecektim. Beş altı aylık. Ama o süreç zarfında bile işleyeceğim bir günah, onun kaygısı vardı. Ama onun dışında dil amacıyla

Sadece E2²⁴¹ yurt dışında yaşamak istediğini, E3²⁴² Kudüs ele geçirilip Şeriat gelirse gitmek istediğini, E7²⁴³ ise yaşam standardı yüksek olduğu için geçici süreliğine

gitmek için uğraştım Kanada'ya. Kısmet, vizem kabul olmadı. Gerekli işlemleri de yeteri kadar yapmadım aslında. Belliydi her şeyim ama onları göstermediğim için kabul olmadı. Bir de açıkçası biraz da şeye de bakıyorlar, birinci akraba olarak ailenin durum olarak ne kadar şey verdiğine bakıyorlar. Benim gidip gitmeme düşüncem dediğim gibi gitmeyi istiyorum ama gittiğim zaman orada benim acaba bozulma şeyim olabilir mi diye kaygım vardı. Çünkü bir arkadaşım da vardı. Yabancı bir kız arkadaşımda olmuştu zamanında. Biliyorum hani onlara göre rahat bir durum. Hiçbir sıkıntısı yok. Ama onun dışında gerekli önlemleri almışlar. Kısmet olmadı burada kaldım. Şükür. Çok şükür. (Şu an var mı?) Umreye gideceğim inşallah Nisan ayında. Hem devletimizin öğrencilere indirim sağladığı için onlardan faydalanmak istiyorum hem de bu pislik durumumuza inşallah bir şeyimiz olur, hani bir düzelmeye olabilir umuduyla, görünce o mübarek toprakları, olacağını da düşünüyorum aslında. İnşallah yaşayışımızı bir düzene sokar. Onun dışında gezi amacıyla düşünce durumum var, yakınımız olduğu için. Okul bittikten sonra, hayat şartlarına göre karar vereceğim. Yabancı dilimi halledebilirim düşünmem ya da o zamana kadar gerek duyar mıyım duymaz mıyım bilmiyorum ama hani gidip bir yıl yaşama isteği var ama şartlar ne gerektirirse. (İlerleyen sorulardan sonra geri döndü?) Hindistan'dır, kutsal yerlerdir o tür yerlerde dil eğitimi olsun, kültür eğitimi olsun, kültür gezileri olsa yine pahalılık durumu var ama hani o taraflara yönelse, o taraflara gitmeyi tercih ederim Kanada'dan, İngiltere'den ziyade. E13: Yaşamak için mi gezmek için mi? (Her ikisi de) Oldu gittim de. Şu anda da yurt dışında yüksek lisans yapmayı planlıyorum. Başarabilirsem iki yıllık bir süreç. Gitmeyi düşünüyorum. İki yıl sonra. (Niye iki yıl?) Okulu bitirdikten sonra avukatlık stajını yapıp, en azından avukat olmak ondan sonra yüksek lisans. İngiltere de yapmak istiyorum. İngiltere'de babamın bir ticaret ortaklığına katılma ihtimali var, eğer bende orada yüksek lisans kazanırsam o işleri ben yürütebileceğim. O açıdan bir, iki İngiltere zaten üniversiteleri açısından ülke olarak gerçekten göz alıcı bir ülke. Çok pahalı bir yandan ama ben zaten yly bursuyla gitmek istiyorum. Onu kazanmak istediğim için o anlamda bir külfet olmayacak bana. Ama şey değil bu hani. Babamın işi olmadığı takdirde başka bir ülke de olabilir yani. Amerika olabilir, Fransa olamaz. Fransa olsun istemiyorum. Amerika, İngiltere olabilir. E14: Var. Nasip olursa bilmiyorum sadece kafamda hayal şu an. Uzmanlığımı İngiltere'de yapmayı düşünüyorum. Bunun haricinde dünyanın farklı yerlerini gezmek istiyorum. Sadece Türkiye'de kalmaktansa. Ne bileyim Mısır tarafları olsun, Ortadoğu tarafları olsun biraz gezmek istiyorum. Görmek istiyorum ne olmuş buralarda diye. Sonra işte bu İran'ı, Afrika taraflarını falan gezmek istiyorum. Merak ediyorum. Gezmek açısından öyle, yaşamak açısından dediğim gibi mesleğimi yapmak için işte İngiltere'yi şu an düşünüyorum. (Niye İngiltere?) Çünkü İngiltere tıpta baya söz sahibi hastanelere sahip, tıp eğitimi de baya iyi. Seçerek alıyor tıp öğrencilerini doktor olması için. Yani prestijli bir sınavı falan var. Bende işte yurt dışına çıkmıştım önceden ve biliyorum yani yurt dışındaki hastaneleri, ne bileyim o ortamı, koşulları falan. En azından bir tecrübe olsun diye. E16: Düşündüm. Eğitim için düşünmüştüm sadece. Dışarıdaki çalışmaları, bilimsel şeyleri. Mühendis olduğum için Almanya düşündüm işte, Japonya veya İsveç. Gidip oralarda ortamı görmek isterim sadece bu konuda. Uzun süreli değil. E17: Düşünüyorum evet. İngiltere. Çünkü İngilizce seviyesi baya iyi. Bir de mesleğimle ilgili daha iyi faydalanacağım yer olduğu için. İyi bir eğitim alıp sonra tekrar geri dönmek amacım. E19: Düşünüyorum. Gezmek için gittiğim ülkeler var. Balkan ülkelerine gittim. İlerisinde de Türki cumhuriyetleri merak ediyorum. Uzak doğu ülkelerini özellikle. Okumak için İtalya düşünüyorum ama bilmiyorum biraz hayali olabilir. (Yaşamak için peki?) Şu an da yok. E20: Yaşamak değil de çünkü kimse memleketini bırakmak istemez kesinlikle. Faydamız olacaksa buraya olsun. Ama okuma olur ya da görme, gezme olur, düşünüyorum. İngiltere olur Almanya olur. (Niye?) İngiltere dil için olur bir de oradaki bürokrasi.

²⁴¹ E2: İstiyorum evet. Valla ben inşallah üniversiteyi bitirdikten sonra ilk hedefim Almanya veya İngiltere'ye gitmek. Yüksek lisans yapmak istiyorum orada. İlk hedefim o. Sonrasına uzun süreli yaşama hedefim var. Tabi nasip kısmet. Olur olmaz ama niyetim o şekilde. Eğer onlar olmazsa Japonya düşünüyorum. İlgimi çeken yerler oralar. Özellikle hani bu medeniyet -sözde medeniyette-

gitmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Bununla birlikte E1, E4, E6 ve E15²⁴⁴ ise herhangi bir amaçla yurt dışını istememektedir. E5'in söyledikleri şu şekildedir:

Çok düşünüyorum. Almanya biraz ön planda. Genel olarak sevdiğimiz orada olduğu için. Ama bu, insanlarımızın ben yurt dışına çıkacağım, orada yaşayacağım işte gelişmişlik seviyesi daha yüksek, orası modern gibi nedenlerden değil tabi ki. Öncelik olarak birazda onlara ayak uydurmak, teknolojik olarak, hani mühendislik bölümü olduğu için. Biraz bu amaçla istiyorum. Orada biraz çalışıp kendimi ona göre yetiştirmek, en sonra memleketime gelip burada devam etmek. Orada yaşamak, onların kurallarına göre daha modern bir insan olmak gibi bir derdim yok tabi ki.

Hem yaşamak hem de eğitim amacıyla gidilmek istenilen ülkelerde arasında; İngiltere (E2, E11, E13, E14, E17, E20) başı çekmekte, İngiltere'yi ise Almanya, (E2, E5, E16, E20) takip etmektedir. Bunların yanı sıra Filistin (Kudüs) (E3), "illa bir yerde yaşayacaksam" Mekke-Medine (E6),²⁴⁵ Avrupa Ülkeleri veya Balkanlar (E7), İrlanda, Avusturalya (E8), Türkiye (E10, E18),²⁴⁶ Kanada, Hindistan (E12), ABD (E13), Mısır, İran, Afrika ülkeleri (E14), Japonya, İsveç (E16), İtalya (E19)'da gidilmek istenilen ülkeler arasındadır.

tabi adamlar gelişmiş durumda. Gelişmişlik yüzünden bir, ikincisi de hakikaten adamların düşünce biçimleri, disiplinleri farklı yani bizim ülkemizdekine göre. Ona imreniyorum, onu gözlemlemek amacıyla gitmek istiyorum.

²⁴² E3: Yani Kudüs ele geçirilip şeriat orada olursa hicret etmek boynumuzun borcu tabi. Ben bildim bileli protestolardayım Ankara'da (gülüyor) doğdum doğalı, nerde bir Gazze protestosu biz ordaydık (gülüyor).

²⁴³ E7: Geçici süreliğine, sürekli olmaz ama belki Avrupa ülkeleri falan olabilir. Veya Balkanlar. (Niçin?) Orada yaşam standartları falan daha iyi olduğu için açıkçası. Çokta şey değil yani başka bir nedeni yok. Mesela dediğim gibi Afrika'ya falanda gittim ama orada uzun süreli yaşamak kolay değil. Yani oraya gitmek istemem. Avrupa ülkelerinde öyle biraz zaman geçirebilirim.

²⁴⁴ E1: Hayır yaşamak istemem. Ben ülkemi seviyorum. Başka coğrafyalar denilince oralar çok toz pembe geliyor. İşte davulun sesi uzaktan hoş gelir hesabı. Ama sonra bir bakıyorsun bence çok da şey değil. İşte Amerika mesela dışarıdan güzel görünüyor. Ama içerde kim bilir neler yaşanıyor. E4: Türkiye dışında bir ülke görmediğim için (gülüyor). Şöyle söyleyeyim, ön yargı veya da ne bilim psikolojik falan olacak belki ama ülkemden daha güzel bir ülke zannetmiyorum. E15: Şu an düşünmüyorum yurt dışı.

²⁴⁵ E6: Çok düşünmedim. Hani gitmedim de açıkçası yurt dışına ama illa yurt dışında yaşayacak olursam Mekke, Medine dışında çok bir yerde yaşama isteği yok açıkçası. Ya da en azından oralara yakın, hani ister istemez çekiyor tabi. Şimdi batılı toplumda düşünüyorum, yarın evleniriz çocuğumuz çocuğumuz olur, ailemiz olur, orada ne kadar muhafaza edebiliriz, burada ne kadar muhafaza edebiliriz, ne kadar istediğimiz gibi yetiştirebiliriz? O açıdan biraz da.

²⁴⁶ E10, Suudi Arabistan'da yaşayan, üniversite için Türkiye'ye gelen ve aslen Türkiyeli olan bir katılımcımızdır. E18 ise Japonyalıdır. Sonradan Müslüman olmuş ve Türkiye'ye gelmiş birisidir.

Gelen cevaplar İslamcı çevrelerin geçmişte Arap ülkelerine karşı duydukları yakınlığın ve yaşama isteğinin bugünün dindar gençliği arasında fazla öne çıkmadığını ortaya görmüştür.²⁴⁷ Bu durumun nedenleri arasında geçmişe kıyasla Müslümanlar açısından rahat bir ortamın oluşması, iktidarda kendi düşünce yapısına yakın bir hükümetin olması ve ideoloji olarak İslamcılığın zayıflaması olabilir. Ayrıca dindar gençler arasında batıda yaşamak gibi bir hedefte görülmemiştir. Katılımcılar ülkesinde yaşamak ve yaşlanmak isteyen, ülkesini seven bir genç profili sergilemişlerdir.

Bağlamına göre...

Katılımcılara “kamusal alanda dindar kimlikleri nedeniyle sorun yaşayıp yaşamadıkları” şeklinde diğer bir soru da sorulmuştur. Katılımcılar (E1, E2, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E14, E16, E19, E20)²⁴⁸ kamusal alanda dindar kimlikleri nedeniyle sorun yaşamamaktadırlar. Bu konuda kendi ifadeleri; zorluk ya da kolaylık sağlamıyor çünkü çok fazla ön plana atmıyorum (E1),²⁴⁹ kamusal alanda dindar kimliğimi göstermediğim için yok (E9),²⁵⁰ dini kendi içimde yaşadığım için

²⁴⁷ Sadece E3 ve zorunlu kaldığı takdirde E6 Arap ülkelerinde yaşamayı düşündüklerini ifade etmiş olmaları bu durumun delili olarak gösterilebilir.

²⁴⁸ E7: Yani bilmiyorum öyle aklıma gelen bir sıkıntı yok. E8: Yok hayır. E10: Yok ilk geldiğim dönemlerde dindar olmayan ortamlarda çekinirdim, gizlerdim. Öyle hani namaza gideceğimiz zaman arkadaşlara mescide gidiyorum demez, ben gidiyorum işim var der çıkardım. Ama yavaş yavaş artık aşyorum öyle şeyleri, aşmaya çalışıyorum, daha rahat davranıyorum, hareket ediyorum çevremdekilerden de çoğu zaman taktirle karşılanıyorum bu konuda. (Başlarda sıkılıp sonra rahatlamanızda ki değişim nedir?) Yani hem buradaki arkadaşlarla tanışmam, onların tavırlarını görmem hem de yaptığım şeyin yanlış olmadığını yavaş yavaş idrak edip gizlememe bir mani olmadığını düşünmem. E20: Şu ana kadar yaşamadım.

²⁴⁹ E1: Zorluk ya da kolaylık sağlamıyor çünkü çok fazla böyle öne atmıyorum. Ön plana çıkarmıyorum. İçeride neysem dışarıda o olmaya çalışıyorum ki hem çok ön planda değil. Ama zamanı geldiğinde elbette ön plana çıkarıyorum. Her şey yerine göre anlayışıyla hareket eden birisi olarak o şekilde davranmak uygundur benim için.

²⁵⁰ E9: Kamusal alanda dindar kimliğimi göstermediğim için pek bir olumsuzluk yok. (Niye göstermiyorsun?) genellikle gerek kalmıyor. İnsanlarla samimi bir ilişki kurabildiğim için gerek kalmıyor. E12: Çok şükür bir şeyim olmadı. Derslerde zaten çıkıp gidebiliyoruz, hocaların öyle şeyleri olmuyor, sıkıntıları. İş yerinde de bazen yaşamadığı için kişiler, adam zaten o şeyde değil, bizim toplumumuzda inanmayan kişilerde var hani, bir iki dil üzerine yoksa hani amirlerimle, çalıştığım yerde sorun olmadı. Gidip vaktinde kılıyorum.

yaşamadım (E16),²⁵¹ oluşturacağımı düşünmüyorum (E2), çalışmadığım için oluşturmuyor (E5, E11),²⁵² yok çok şükür, biz son nesiliz, son dönemde İslam'ın daha serbest yaşandığı bir ülkede yaşıyoruz (E6), geçmişte yaşadım şimdi yaşamıyorum (E19)²⁵³ şeklindedir.

Bunun yanı sıra üç katılımcı (E3, E4, E15)²⁵⁴ sorun yaşadıklarını, E13²⁵⁵ bazı mekanlarda tereddüt ettiğini, E14²⁵⁶ sorun değil yabancılaşma yaşadığını, E15²⁵⁷

²⁵¹ E16: Yok yaşamadım. Yaşayacağım yerlerde de fazlada tartışmaya girmem. Çünkü dini ben kendi içimde yaşadığım için. Çünkü din, kendime özgü bir şeydir, insanlarla tartışmaya girmenin uygun olduğunu düşünmüyorum.

²⁵² E5: Tabi ki oluşturmuyor, çalışmadığımız için. Eğer özel iş hayatına ve devlet işine atılacak olursak o zaman olur mu bilmiyorum. Ama okulda pek sıkıntı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü okulda genel olarak arkadaş çevrem namazı kılan insanlar. Yani onlarla cemaat oluyor işte o zaman. Çünkü o ortamda, üniversite ortamında yok böyle bir şey. Arkadaşlık ortamı olarak namaz İslami bir alışkanlık yok insanlarda. Herkes Müslüman, gerçekten herkes Müslüman hemen hemen ama böyle kalk gidelim, namaz kılalım, cemaat yapalım, çok az insan var yani bu biraz kötü bir durum. Bu biraz zorluyor diyebilirim. E11: Yok daha öğrenciyiz ya (gülüyor). Bir atanalım hele. Belki inşallah yaşarız.

²⁵³ E19: Yaşadım. Hani şöyle yaşadım, ben üniversiteye ilk geldiğimde, bilmiyorum dış görünüş olarak da olabilir, ben namaz kılmaya gittiğimde birkaç kişi yadırgamıştı. Dış görünüş olarak biraz farklı algılanıyormuşum. Dışarıdan insanlar, arkadaş çevrem, şu an yakın olduğum, daha öncesinde tanımayan sonrasında arkadaş olduğum insanlar. Bilmiyorum yani bende herhangi böyle bir davranış sergilediğimi düşünmüyorum, sergilemedim, sergilemiyorum. (Şu an yaşıyor musun?) Yok hayır.

²⁵⁴ E4: Ya şimdi dindar kimliği şöyle bir şey; topluma önder olan bir kişinin, ona uyması gerekir, toplum sonuçta onu örnek alıyor. En azından o adamı örnek alıyor. Yani dindarken bazı şeyleri yaptığında tabi dışlandığın oluyor veya da daha çok dışlandığın oluyor. Bu şey gibi mesela şu duvar beyaz, fakat bak üzerinde siyah noktalar var. Hemen belli oluyor, yani sende dindar biriyisen eğer otomatikman o beyaz duvar gibi olursun, üzerindeki en küçük bir leke bile dikkat çeker. Ama öyle olmasan o leke dikkat çekmez yani.

²⁵⁵ E13: Sorun yaşamadım da, sorun denmez de hani böyle bir çeşit acaba baskı var mı yok mu diye tereddüt ettiğim yerler oluyor tabi ara sıra. Mesela staj yaptığım yerde, Levent'te staj yaptığım yerde ortam plazaydı, 40 katlı bir plazayı düşün, oradaki ortamı düşün, yaz vaktini düşün, ramazanı düşün hani senin orada bir yaşam biçimin varken, etraftaki insanlar bambaşka yaşıyor falan ama onu böyle bir baskılama, sorun gibi görmüyorum yani. Sadece o farklılığı hissediyorsun yani.

²⁵⁶ E14: Sorun değil de yani sanki böyle bir, ne derler çok farklı olmanın getirdiği kendini yabancı hissetme tarzı bir şey var. Yoksa sorun yaşamıyorum. Sorun belki işte ne bileyim okulun yapacağı, ya da herhangi bir organizasyonun yapacağı etkinliklerde namaz vakitlerine dikkat edilmemesinden dolayı benim biraz geri kalmam. İşte o tarz yani. Yoksa bir sıkıntı yaşamadım. Niye yaşamam ki?

²⁵⁷ E15: Ya arkadaş ortamında biraz sıkıntı olabilir tabi. Bazıları farklı bir kafa, farklı geleneğe, değerlerde yetişmiş insanlar. Onlara çok fazla beraber ortamlara gelemezsin. Çok fazla toplu etkinliklere katılmıyoruz. Eğer farklı değerler ve onlarda çoğunluktaysa sen dışarıda kalıyorsun. Üniversitenin dışında yok, dinimden dolayı ayrımcılık gördüğümü görmedim hiç.

üniversite yaşadığını, üniversite dışında ise yaşamadığını, E17²⁵⁸ ise sorun yaratmadığını ama farklı gözle bakıldığını söylemiştir. E3'ün ifadeleri şu şekildedir:

Ya ortam öyle bir durumda ki ister istemez çatışyorsun yani. İnsanlar kabul etmek istemiyor, mesela çok basit bir şey, bir muhabbet geçiyor işte merkez bankasına işe gireceğim, böyle faizli olan yerde biz çalışamayız diyorum, hemen çarpıtmaya çalışıyorlar. Ne mesela? Maaşınızı da bankadan alıyorsunuz diyorlar. Onunla o bir değil bir kere, çarpıtma konuyu diyorum. Neden öyle değil? Bu tarz işlemlerde herhangi bir kuruma müracaat edip ben maaşımı şuradan almak istiyorum desen öyle bir şey yok, bu yerleşmiş bir şey, ne olur bu, faizin tozu, faizin tozu kavramı var bilirsiniz. Faizin tozu zorunludur, ama biz direk bankada çalışamayız deyince insanlarda bir tepki oluyor, yani hemen konuyu çarpıtmaya çalışıyorlar.

Genel olarak katılımcıların kamusal hayatta dindar kimliklerinden kaynaklı bir sorun yaşamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte cevaplar başka bazı sonuçları da ortaya çıkartmıştır. Dindar gençliğin kamusal hayatta kimliğini çok göstermek istemediği sonucu bunlardan birisidir. Örneklem alınan dindar gençler toplumsal hayatta tam olarak kendilerini göstermekten sakınmaktadırlar. Erkek olmaları yani başörtüsü gibi doğrudan dini sembollerini taşıyamamaları sebebiyle kimliklerini daha kolay gizleyebilmektedirler. E1, E9 ve E16'nın söyledikleri bu durumu desteklemektedir. E16'nın ifadeleri şu şekildedir:

Yok yaşamadım. Yaşayacağım yerlerde de fazlada tartışmaya girmem çünkü. Dini ben kendi içimde yaşadığım için, din çünkü kendime özgü bir şeydir, insanlarla tartışmaya girmenin uygun olduğunu düşünmüyorum.

Dindarlar açısından rahat bir ortam olmasına rağmen katılımcıların kendilerini ön plana çıkartmayışının, bazı katılımcılar tarafından da işaret edilen sebepleri arasında muhafazakâr camianın yıllarca bastırılması ve 28 Şubat gibi yaşanan hadiselerin olması mümkündür. Bu konunun araştırılmaya değer bir konu olduğu düşünülmektedir. Ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, katılımcıların kendilerini ortama uydurdukları ve karşı tarafın durumuna göre davrandıkları sonucudur. Bu, yukarıda ifade edilen durumla bağlantılıdır. E2'nin ifadeleri bu durumu desteklemektedir:

Ya öyle bir takıntım yok. Oluşturacağımı düşünmüyorum ama bazen şöyle bir durum oluyor, nasıl oluyor? Şimdi laik veya işte genelde Kadıköy belediyesi olsun,

²⁵⁸ E17: Sorun yaratmıyor ama farklı gözle bakılıyor. Sokakta da oluyor, üniversitede de. Her ortamda oluyor. Mesela okulda mescitten çıktığım an, insanlar görüyor ya da sınıf arkadaşlarım görüyor. Öyle yani.

Kadıköy belediyesinin içine girdiğim zaman ‘selamun aleyküm’le girmek biraz tuhaf olabiliyor. Mesela bugün uber kullandım. Adamın haline baktım, o adama selamun aleyküm demedim, merhaba diyorum ya da işte iyi günler falan. Oluşturmaz ama takıntım yok, işte bağlamına göre kullandığım hitap değişiyor (E2).

Aile...

Öz değerlendirme yoluyla katılımcıların zihniyet yapılarını ortaya çıkartmak amacıyla “kaybetmekten korktukları şeyin ne olduğu” sorusu sorulmuştur. Ne var ki bu soru, “insanın yaşamını anlamlı kılan şey nedir”, “çok paran olursa ne yaparsın sorusu” ve “isteklerin/değerlerin doğrultusunda yaşadığını düşünüyor musun” gibi sorular mülakatlara başladıktan sonraki süreçte geliştirildiği için, mülakat yapılan ilk katılımcılara (E1, E2, E3, E4) sorulamamıştır. Kaybetmekten korkulan şeylerin başında aile (E5, E8, E17, E20)²⁵⁹ gelmektedir. Ailenin yanı sıra güven (E12, E16),²⁶⁰ Müslüman kimlik (E6),²⁶¹ sağlık (E7),²⁶² öz (E10),²⁶³ arayış (E11),²⁶⁴ kardeşler (E13),²⁶⁵ dost (E15),²⁶⁶ sevdikler (E16) ve saygı (E19)²⁶⁷ da kaybetmekten

²⁵⁹ E5: Felsefi bir cevap vermek istemiyorum açıkçası. Ailemden birini kaybetmekten çok korkarım. E8: Ailem. E17: Ailem. E20: Ailem diyebilirim.

²⁶⁰ E12: Güven. Güven, yani güvendiğim kişiyi kaybetmekten. Güven konusunda tedbirli yaklaşma konusu var. Hep bir şey olduğu için (gülüyor) güven konusunda, yıkım. O şekilde hani başkada şu an aklıma bir şey gelmiyor. E16: Ya arkadaşlar arasında güvenilir biriyim. Onlar bana güvenir. Bu güveni kaybetmek benim için kötüdür. İkinci olarak sevdiklerimi kaybetmek bu çok kötü bir şeydir. Bu ikisi dışında kaybetmekten korkacağım çok bir şey yok (gülüyor).

²⁶¹ E6: Kimlik, Müslüman kimliğim.

²⁶² E7: Şey olabilir belki, şu an ki durumumuz. Sağlığımız sıhhatimiz falan olabilir belki. Ettiğim dualardan yola çıkarak düşünüyorum da. Öyle yani onun haricinde mesela annem babamı diyeceğim de ama korkmuyorum (gülüyor), bu yaşanacak bir süreç gibi geliyor bana. Normal bir süreçte genelde babalar veya anneler çocuklardan önce ölüyor sonra çocuklar vefat ediyor. Hani onlarda falan öyle ekstra bir şeyim yokta. Sağlıklı yaşamı sürmek isterim. Bir de kötü yola düşme ihtimalimiz var tabi ama ondan da Allah’ın izniyle olmaz diye korkmuyorum ondan.

²⁶³ E10: Kendimi kaybetmekten korkarım bazen. Hani şey anlamında özünü unutup değişmekte korkarım. Çünkü farkına varmadan, bazen yavaştan böyle bazı farklı alışkanlıklar edinip bazı alışkanlıkları terk edebiliyorum. Kendi adıma söylüyorum. Bazen böyle iki sene önce ben böyle değildim dediğim durumlar olduğu için. Bozulma mı oluyor, kötüye mi, doğruya mı bilmiyorum ama üstünde durduğum korktuğum bir durum.

²⁶⁴ E11: Bu arayıştan kopmak. Arayış dediğim şey de okumak, geliştirmek, insanın tekâmül sürecinde kazandıracak şeylerden mahrum olmak, hani kendime kalbi anlamda da zihni anlamda da gelişimimi engelleyecek veya gelişimimi sağlayacak şeylerden mahrum kalmak.

²⁶⁵ E13: Buna ilk aklıma gelen kardeşlerim.

²⁶⁶ E15: Dostumu.

²⁶⁷ E19: Dediğim saygı. Artı insanların ben şeyi çok hani böyle yalan özellikle, insanların yalan söylemesi biraz saygıdan ötürü biraz daha yalan ön planda sanki. Yalan artı saygı diyelim.

korkulanlar arasında yer almaktadır. Ayrıca arkeolojik kazılar yapmayı hedefleyen E9²⁶⁸, korktuğu şeyin kendisinden önce birilerinin kazıları kazıp, bulguları çıkartması olduğunu ifade etmişken, E14 ve E18 ise kaybedeceği bir şey olmadığını söylemişlerdir.²⁶⁹

Gelen cevapların ortaya çıkarttığı ailenin ya da aile bireylerinden birilerinin kaybının, katılımcıların en fazla korktukları şey olması, ölümün gerçek olduğu ve sırayla olmadığı bir dünyada, Müslüman kimlikleri ile ön plana çıkan gençlerin bu denli korkuyor olmaları, kadere karşı olan teslimiyet konusunu gündeme getirmektedir. Bu duruma ek olarak 16 katılımcı arasında, Müslüman kimliğini kaybetmekten korktuğunu söyleyen sadece bir katılımcının²⁷⁰ olması da, başka önemli bir ayrıntıdır. Bu durumun; ‘örneklem alınan gençler kendi kimliklerinden son derece emin’ ya da ‘Müslüman gençler kimliklerini kaybetme endişesi taşıyor’ şeklinde iki türlü yorumlanması mümkündür. Ancak çalışmanın başında ortaya çıkan sonuçlar, ikinci yorum ile çatışmakta, birincisini ise daha da kuvvetlenmektedir. Buna rağmen elde çok fazla yeteri veri olmadığından dolayı, yorumu daha öte bir noktaya taşımak doğru olmayacaktır. Daha detaylı araştırmaları gerekli kılmaktadır. Çalışma açısından önemli bir diğer sonuç ise Müslüman gençler arasından kaybetmekten korktukları şeyleri olmayanların da var olduğu sonucudur. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde tüm bu ayrıntı noktaları, dindar gencin zihniyetini ortaya çıkaran işaretler olarak değer kazanmaktadır.

İstek ve değerler...

²⁶⁸ E9: Aslında tam olarak bir korku değil de kaygı diyebilirsiniz. Benden önce birinin o kazıları kazıp, bulguları çıkartması. (Tarih okuyan ve arkeolojik kazılar yapmak isteyen bir katılımcı).

²⁶⁹ E14: Çokta fazla bir şey yok ya. Bilmiyorum ki yok. Düşündüm yok. E18: Benim aslında bir şey kaybetmekten çok büyük korkum yok. Özellikle bir şey kaybederken diyorsunuz ya açıkçası şey deyince maddi, materyal anlıyorum ben. (Manevi olarak da düşünebilirsiniz?) Öyleyse tabi ben eskiden gençken, hala gencim ama (gülüyor) mesela çok mala hassas bakıyordum ama son zamanlarda fiziksel şeylerin çok anlamsız olduğunu düşünmeye başladım (gülüyor). Son zamanda fazla korkum yok.

²⁷⁰ Bununla alakalı olarak E10’un özünü, E11’in ise arayışını kaybetmekten korktuğunun hatırlatılmasında yarar görüyoruz.

Katılımcılara “istekleri ve değerleri doğrultusunda bir hayat yaşayıp yaşamadıkları” sorulmuş, çoğunluğu (E6, E11, E13, E15, E16, E18, E19, E20)²⁷¹ istekleri ve değerleri doğrultusunda yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, yukarıda ifade edilen “yerinde olmak istediğiniz birileri var mı” sorusunda ortaya çıkan sonuçla uygunluk göstermektedir. E13’ün söyledikleri şu şekildedir:

Ya benim değerlerimin en önemlilerinden bir tanesi, şunu fark ettim ki mücadeleye devam etmek. Gerçekten o şeyi bırakmamak. Arayıta olsa, bir arayışsa bir arayış, doğrudan bir hedefse o hedefin kendisi veya standart gündelik hayatta, nizam intizamsa, onun içinde bir uğraşsa, ben o uğraşı her zaman verdiğimi düşünüyorum pes etmeden. Başarısız oluyorum ama dediğim gibi o değerlerimin en önemlisi mücadeleye devam etmek olduğu için, bende devam ettiğim için değerlerim doğrultusunda yaşadığımı söyleyebilirim.

Bunun yanı sıra; kısmen yaşıyorum, (E7, E8, E12),²⁷² mücadele halindeyim (E14)²⁷³ diyen katılımcılarda olmuştur. E9, E10, E15, E17²⁷⁴ ise değer ve istekler doğrultusunda yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda E10’un ifadeleri şu şekildedir:

²⁷¹ E6: Evet. Şimdiye kadar inandığım dışında çok bir hayat yaşadığımı düşünmüyorum. E11: Yaşamaya çalışıyorum. Bu şekilde düşünmeye çalışıyorum. Öyle diyeyim. E16: Evet. Yaşıyorum. Şu ana kadar istemediğim bir şey olmadı. E18: Tabi her zaman hedefe doğru, adım adım yapmaya çalışıyorum. E19: Aslında ben istemediğim hiçbir şeyi yapmam, yapmamaya da çalışırım. Hayatımın çerçevesinin kendi belirlediğim şeyler hakkında oluştururum. Kişilerin söyledikleri önemlidir ama hani benim düşüncelerim bir tık daha üst plandadır. Sadece o düşünceyi diğer kişilerin düşünceleri ile şekillendiririm. E20: Kesinlikle. Ben mesela İstanbul’u istiyorum. Böyle bir kurumu istiyorum. Bölümümden de memnunum. Şu anlık bir sıkıntı yok ya o konuda.

²⁷² E7: Evet kısmen. İsteklerim doğrultusunda yaşıyorum tabi. Her insanın her istediği olmaz (gülüyor). E8: Kısmen. Kendime gerçek anlamda Mümin ya da Müslüman diyemiyorum açıkçası. Sebep mesela ne olabilir. Öncelikle kendim olabilir yani. Ayriyeten toplum yapısı. Şöyle mesela şimdi nasıl desem, atıyorum mesela yani hiç gıybet yapmıyorum diyemem veya hiç günah işlemiyorum diyemem. Böyle yani siz beni anladınız az çok. E12: Kısmen (gülüyor). Düzene girdiğim zaman yapmaya çalışıyorum ama yeterli olmuyor. Daha da iyi bir şekilde faydalı olabilirim ama miskinliğe de vuruyorum diyebilirim. (Değerlerin doğrultusunda cevaplarsan peki?) Kendime göre tam değil. Çünkü yalnız yapıyorum onu söyleyebilirim.

²⁷³ E14: Düşünüyorum ama çok böyle o çizgiden de saptığım olabiliyor yani. Öyle bir anlayış var. Her ne kadar o sapmalar falan olsa da yine o tarafa gitmeye çalışıyorsun. O yolun yolcusu olmaya, girmeye çalışıyorsun.

²⁷⁴ E9: Şu an fazla uygun değil ama ilerde uygun olmasına çalışıyorum. (Uygun olmayan ne) Şu anda pek fazla şeyim yok. Hastalıklardan dolayı pek bir hevesim yok. E15: Yok ya kesinlikle. Mimarlık hiç isteklerim doğrultusunda değil. (Genle olarak değerlendirirsek peki?) Yani yok ya daha çok ibadet etmeyi, daha çok kitap okuyup öğrenebilmeyi isterdim ama yok. Yaşayamıyorum genel olarak. E17: Hayır yok. Çünkü istediğim ortam, yurtda değil de dünyada ya da çevremde istediğim ortam yok. Ben öyle görüyorum. Bana hitap etmiyor.

Yok yani eksik ve tembel görüyorum kendimi birçok konuda. Mesela en basitinden kitap okuma. Çok isterim, çok merak ettiğim, okumak istediğim kitaplar vardır ama çok vakit ayırmam. Aynı şekilde dersim için vakit ayıramam, daha doğrusu sıkılırım. Çok öyle üzerinde duramam, yoğunlaşmam o anlamda. Tabi ibadetler konusunda da kendimi eksik hissediyorum.

Hayatın anlamı...

“İnsanın hayatını anlamlı kılan şeyin ne olduğu” sorusu da sorulmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi bu soruda sonradan eklenmiştir. İnsanın yaşamını anlamlı kılan şeylerin başında: İnancı (E6, E12, E16, E19)²⁷⁵ ve amaçları (E8, E9, E17, E18)²⁷⁶ gelmektedir. E6'nın bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

Eğer inanıyorsa inancıdır. İnanmıyorsa da yaşamının anlamlı olduğunu düşünmüyorum (gülüyor). Bir şeye inanmadıktan sonra insan niye yaşar? Sorunun içinde bile cevap var aslında. Bir şeye inanmıyorsan niye yaşarsın gibi düşünüyorum en azından.

²⁷⁵ E12: İnanç. Bir şekilde yaşıyorsun. Yiyoruz, içiyoruz, harcamalar oluyor, giderler oluyor, zevkler oluyor ama birçok insanda bunu hayat mücadelesi olanlar bazen erteliyor ama zengin olan kişilerde ya da hayatı anlamlandırmaya çalışan kişilerde gördüğümüz gibi. Yani hepsi böyle bir şeye tutunmak arayışına varıyorlar en sonunda. En büyük zevkleri yapanda. Zaten birçoğu da o zevkten sonra şaşırıyorlar. Çevremizde de, en uç ünlülerde de görebiliyoruz sapkınlıklar oluyor. Şeyini kaçırmıyorlar, dozunu. O da inanç olmamasından dolayı oluyor. Bizi de mücadeleciler tutan inanç olduğunu düşünüyorum. E16: Şimdi bunu bir beşeri olarak bir de inanç açısından iki türlü değerlendirebiliriz. İnsan beşeri olarak değerlendirirsek doğar, büyür, kendi geçimini sağlamaya çalışır, bunun için çalışır çabalar, barınak, giyim, yiyecek ihtiyacını karşılar. Bu beşerî yönden. Ama şimdi inanç yönünden baktığımızda bir yaratılış vardır. Allah bizi göndermiştir. Bunun sebebi ibadet etmemiz, ona kulluk etmemizdir. Onun sonucunda da işte bir ebediyete intikal edeceğiz. İki şekilde de bunu gözlemleyebiliriz. Biz tabi ilahi açıdan gözlemliyoruz daha çok. Beşeriyette de tabi çabamız var. Ama sonuç olarak ilahi açıdan daha fazla. E19: İnsan bence şunun için yaşar, diğer tarafımı yani ahiretini Cennet ile karşılamak için, yani şunu diyorum dünya ahiretin tarlası diye bir şey vardı, o yüzden.

²⁷⁶ E8: O kişinin hayattaki amacı, gayeleri yani ne için yaşıyorsa ne için ölecekse bu tarz. E9: İnsanın bir amacı olması lazım. Mesela benim dediğim gibi bir amacım var. Benim amacım şu; İskitlerin Türk mü, Rus mu, Pers mi olduğu tartışılıyor yıllardır. Benim onların Türk olduğunu kanıtlamak için bir amacım var bunun için yaşıyorum (Gülüyor). (Niye Türk olduğunu kanıtlamaya çalışıyorsun?) Şöyle diyeyim. Ya bu biraz da şeyle alakalı. Okuduğum yazılarla alakalı. Okuduğum yazılarda çok düşüncesiz bir şekilde konuşulduğu için Perslerle ya da Ruslarla alakalı. Temeli olmadığı için savunmalarının. Ben bunu kanıtlamaya çalışıyorum. Onların savunmalarını yıkarak mesela Türk olduklarını kanıtlamaya çalışıyorum. E17: Hedefleri için yaşar. Yapmak istedikleri için. Dediğim gibi hedeflerim için yaşıyorum, yapmak istediklerim için. İnsanın yapmak istedikleri ya da hedefi olmasa yaşamının bir anlamı yok. (Hedeflerin ne peki?) İlk başta okulumu bitirmek. Sonra kendi mesleğimde başarılı olmak istiyorum, sıradan bir insan olmak istemiyorum. İnsanlarla bir ortamda bulunduğum zaman beni takdir etmelerini istiyorum. Hedefim budur. E18: Yani sebep mi demek gerekiyor (gülüyor). İnsan neden yaşıyor, insan neden doğuyor, insan neden vefat ediyor bu sorulara kimse cevap veremez. Ya mesela bazı insan aile der, onların ailesi onun yaşama hayatına motivasyon vermiş oluyor, benimde annem babam var ama benim için ondan çok ileride ki hedeflerim daha çok motivasyon veriyor.

Bununla birlikte, aile (E5),²⁷⁷ değerler (E10),²⁷⁸ arayış (E11),²⁷⁹ devamlılık (E14),²⁸⁰ Allah rızası için yaptıkları (E15),²⁸¹ kendi benliği (E20)²⁸² gibi cevaplarda gelmiştir. E7, E13 ise insandan insana, dönemden döneme değiştiğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine şu an kendileri için hayatı anlamlı kılan şeyin ne olduğu sorulmuş E7 bilmediğini, E13²⁸³ ise kardeşleri olduğunu ifade etmiştir. E7'nin ifadeleri şu şekildedir:

Bilmiyorum insanın hayatında belki sevdiği insanlar olabilir veya değer verdiği şeyler. İnsandan insana değişir sanki, net bir şey çıkmaz. Yani nasıl söyleyeyim kimisi birini çok seviyordur onun için hayatının anlamı olur, bazen onu kaybettiği için bunalıma girenler olabilir, kimisi için başarıdır, kariyer yapmaktık, kimi için dindir, şudur budur. (Peki sizin için nedir?) Benim için bilmiyorum yani. Mesela şey desem biraz boş olacak, içini doldurmamış olacağım, hayatının anlamı din desem çünkü tamamen bunu yaşamadığım için. Ama başkada öyle çok bir değere bağlı değilim açıkçası (E7).

²⁷⁷ E5: Bir kere bu soru Müslümanlık bazından sorulmuş bir soru. Bu soruya cevap olarak işte İslam falan, bu şekilde sorulmuş ama yine günümüz bu açıdan zor olduğu için aile diyebiliriz, ailemiz, herkesin ailesi gerçekten çok önemli, eğitim hayatını sürdürebilmek için, maddi olarak ve tabii ki manevi olarak. Bu yüzden biraz daha aileye bağlı kalıp fikri olarak değil tam olarak ama kopmamak, aileden kopmamak biraz daha önemli, cevap olarak aile diyebiliriz. Kısa bir cevap oldu.

²⁷⁸ E10: Değerleridir. Dini değerler, aile, kültür diyebilirim, aile derken çekirdek aile dışında yakın akrabalar, sıla-i rahim, insanlardan gelen ilgi, sevgi ve onlara verilen sevgi, saygı insanın hayatını değerli kılar.

²⁷⁹ E11: Bence o anlam arayışı içerisinde bulunması. Hani zaten o arayış içerisinde bulunmayan insanın anlamı bulması çok zor. Onu zaten o arayış içerisinde bir yerde yakalayabiliriz. Bir müddet sonra gider. Tekrar o arayış içerisinde olursan yakalayabilirsin. Bence arayış noktasında bulunmak önemli. Ne aradığından ziyade, aramak istediğin şeyin hakikatinin kavrayabilmesi veya o hakikat olması.

²⁸⁰ E14: Düşüneyim. İnsan yani bu dünya ile sınırlı kalmayacağımı eğer düşünebilirse yaşar. Yoksa ne bilim yani doğmuşsun sonra öleceksin, ikisinde de bir yokluk var. Doğmadan önce yoksun, öldükten sonra yoksun. Madem yok olacaksın çokta yaşamamanın bir anlamı kalmaz o zaman. Eğer sırf bu dünyayı görüyorsan, bu dünyadan sonra yaşam olacağını düşünmüyorsan o zamanda çokta fazla yaşamamanın anlamı kalmaz. Bence insanın yaşatabilecek en önemli şey devamlılık yani. Bir bitiş değil de devamlılık.

²⁸¹ E15: İnsan suyla yaşar (gülüyor). Ne bileyim Allah rızası için yaptığı, dostluğu, ailesi bir de Allah rızası gözeterek yaptığı yardım, hani birilerini Allah rızası için sevmek bence bu.

²⁸² E20: Kendi benliği, kişinin kendini bulması diyebilirim.

²⁸³ E13: Her dönemde değişen şeyler bence bunlar. Çocukken çocuğun hayatını anlamlı kılan ailesidir. Biraz büyüdüğü zaman arkadaşları, biraz büyüdüğü zaman hanımı, biraz daha büyürse çocukları. Hani böyle belli bir zamanda belli bir kişinin veya işte bir Allah dostu da bir kişinin hayatını anlamlı kılabilir veya illa bir kişi olmasına gerek yok. Yani bir mesleği de olabilir, yeteneği de olabilir, her şey olabilir. Bir zaafı da olabilir, düşkünlüğü de olabilir. (Peki senin ne?) Ben hani o sürecin içindeyken şu anda henüz tam onu bulma aşamasındayım, şu an ona karar verme aşamasındayım.

Gelen cevaplar bir bütün olarak değerlendirildiğinde dindar gençliğin hayatını anlamlı kılan en temel iki şeyden birincisinin inanç, ikincisinin ise amaçtır. Bunlardan birincisi doğrudan din ile irtibatlıyken ikincisi ise gelen cevaplardan da anlaşılacağı üzere daha seküler bir çağrışım yapmaktadır. En temel sonuç ise dindar gençliği dindar ya da seküler şeklinde bir bütün olarak değerlendirmenin doğru olmadığı sonucudur. Çünkü cevaplar farklılaşmakta, bütüncül yaklaşımı engellemektedir.

Ortadoğu gibiyim...

Katılımcılara “kendi içinde çatışma yaşayıp yaşamadıkları” sorulmuş, çoğunluğunun (E1, E4, E6, E7, E8, E11 E12, E13, E14, E15, E16, E18, E20)²⁸⁴

²⁸⁴ E12: Evet yaşıyorum çok. Kesinlikle çok. Dediğim gibi yazları küçüklüğümde beri rahat olan bir yerdedim. Rahat çevrelerin geldiği. Bir zihniyetin yetiştirdiği bir nesil olarak, toplum olarak İslam'ı hor gören, doğru bulmayan, hakir gören şeklinde olan kişilerle takıldım. Diğer tarafta çok şükür bizim toplumumuzun, öz toplumumuzun olduğu doğru yaşayan, İslam'ı bilen, vatanını milletini gerçekten sahip çıkmak için uğraşan insanların olduğu birlikteliklerimde oldu. Bu ayrışmaları net olarak dediğim gibi bir ortama oturduğum zaman geçen muhabbetler, diğer ortama oturduğum zaman geçen muhabbetler saygı, edep, hürmet çok ayrı konulara giriyor. Açıkçası şöyle diyeyim biz bir ibadet yapıyoruz, çekemiyor adam ona bile şey diyor -duydum, biliyorum da hani-siz atıyorum şey için kılıyorsunuz -ben o zaman çocuktum- hani bu dizlerim rahatsızlanmasın diye egzersiz olarak yapıyorsunuz diyen bir kafa var. Çok şükür o diyen kişi de şu anda, hani çok şükür Allah kalbine o hissiyatı vermiş şu anda da tam zıddı bir durumda. Ama hani genelde o çevre var, o tarafta bu çevre var. Onu doğru bir şey bulmuyor. Ayrı görüyorlar. Hocalarımızda da, üniversitede de aynı hissiyatı aldım. Bir iki tarihçi Türkiye'nin çok sevdiği tarihçiler var. Tanıdığım var. O kişilerinde anlatışlarında, muhabbetlerinde de bunlar basit şeyler gibi gözüküyor ama aslında ciddi büyük problemler. Geçmişte çekiniyorduk hala da bir çekinme var. Yeri geliyor bir yere giriyorsun farklı bir gruba girdiğin zaman arkadaşın oluyor, kardeşin gibi selam veriyorsun, yandaki çevreye göre o selamı alıyor ya da almıyor. Hissediyorum bunu, biliyorum da hani. Kimseyle de paylaşmadım açıkçası. Burada konuşuyoruz diye. Soruya gelecek olursak çok güzel bir yaşantı tutturuyorum, kapalı olmaya çalışıyorum, arkadaşlıklarımıza dikkat ederim, cins olarak, kız olarak da değil. Erkek arkadaşınla bile yeri geliyor oturuyorsun, zaten çalıştığım yer de müsait olduğu için o konuya, öyle bir hakaretler, küfürler şeyler muhabbet hani insan şey yapmaya çekiniyor ama sen onla kaldığın sürece bir süre sonra senin de ağzın bozuluyor. Onları mesela sınırlayıp, o güzel kişileri insan arıyor işte, ben o yüzden arıyorum. Hani takılıyorsun tamam, şu ne yapmış, bu ne yapmış, şu şöyle, bu böyle, gündem işte, aç sporu hani spordan örnek, onu anlatıyor ediyor. Ama tatmin yok, bir yere kadar gidip geliyor. Ama insan bu yaşayışının amacını anlamaya çalışıyor, bu tür hoş sohbetlere yönelmek amacı var ki bende sevdiğimden, o dokuyu almak. Onlarda çarpıtmalar oluyor işte. Bazen o ortama girince oranında şeyine kapılıyor, sonra pişmanlık duyuyor, orada bunu yaptım, şunu yaptım, şu kızla şu kadar fazla konuştum, atıyorum zina şeyinde hani tadı kaçıyor ister istemez. Gönül ister ki hiç o şeyde bulunmayalım, herkes sınırını bilsin. E14: Çok. Yaşıyorum yani (gülüyor). Yalan yok. Ne bileyim bazen istediğimle yaptığım uyuşmuyor. Bunu istiyorum, çok istiyorum, ne bileyim bazen de o istediğim şekilde davranmıyorum. Çok kapalı bir şekilde cevap verdim ama (gülüyor). Öyle yani. Bu tarz çatışma yoksa ne bilim çatışma başkalarıyla değil. Kendimle alakalı çatışma. Hani böyle olursam başkaları ne der, o tarz çatışma değil yani. E15: Çok yaşıyorum. Yani aslında biz dedim ya bu arkadaşlık konusunda seçerken veya da onu ederken acaba

çatışma yaşadığını görülmüştür. Ne var ki E1, E6, E7, E8, E11, E16,²⁸⁵ bu durumun sürekli olmadığını, zaman zaman yaşadıklarını vurgulamış, E9, E10, E17, E19²⁸⁶ ise herhangi bir çatışma yaşamadıklarını söylemişlerdir. Çatışma yaşadığını ifade eden E4'ün ve E13'ün söyledikleri şu şekildedir:

Çok yaşıyorum. Ortadoğu gibiyim (Gülüyor). Ya bu çatışmak falan dediğinde öyleyim gerçekten. Çünkü dedim ya az önce bahsettim. Hani şeydir; kendimle ilgili, olmak istediğim yerde olamadığım sürece, zamanla ilgili pişmanlık vs. Dolayısıyla bunlar bir çatışma getiriyor (E4).

doğrumu yapıyorum diyorum, çok mu şey yapıyorum diyorum, bu benim yalnızlığıma sebep olur mu gibisinden düşünüyorum, sonra diyorum ki ya hayır sağlam kişiler olması lazım, ne demiş Muhsin Yazıcıoğlu başkan, milyonlarla yürüyeceğime tek başıma yürürüm (gülüyor). Bir de çelişkiye düştüğüm şeyler hani şu dünya yaşantısında bazı insanlar hiç ölümü düşünmüyor, böyle mi olmak lazım diyorum, belki bu daha iyi. Bazen çok mu düşünüyorum acaba diyorum bu tür konuları, yanlış mı yapıyorum bilmiyorum. Böyle değişik. Rüyalar görüyorum bazen, onlarla çelişkiye düşüyorum (gülüyor). E18: İnsan bu, olmalı (gülüyor). Bu normal, yoksa anormalliktik. Çatışmaya kalben sahip olmayan biri bence yoktur. Neredeyse herkesin bir şeyleri vardır bence, tabi bende de var. E20: Çok fazla karar vermekte sıkıntı yaşıyorum bazı konularda. Özellikle mesela derslerimle ilgili konularda sıkıntı yaşıyorum arada bir. Bazen bölümümle ilgili konuşuyorum. Gelecekte ne yapabilirim o konuda biraz kararsızım.

²⁸⁵ E1: Zaman zaman bu oluyor. İşte dinsel sebeplerden ötürü değil ama bazen işte arada kaldığım durumlarda. O arada kalma durumu insanı tabi ki doğal olarak kendiyile çatışır bir vaziyete sokuyor. Bir ara ben bunu çok sık yaşadım ama şu an için böyle bir durumum yok. Yaşadığın hayat ile inandığın hayat bir çatışma yaratmadı. E6: Kendi içimde yer yer çatışma yaşıyorum ama bu son dönemde, mesela bu adamlara karşı herhangi bir yargılayıcı cümleler kurmanın ne kadar faydası olur ne kadar yararı olur diye düşündüm. Hani hangi fikir olursa olsun, hangi akım olursa olsun o akıma karşı sert bir nefret dili kullandığınız zaman bir kere kendi çizginizi onlara karşı kötü gösteriyorsunuz. Hani belki onların sizin çizginize gelme ihtimali var ama sizi artık bir çeşit terör yapılanması gibi görüyor ya da ne bileyim zorba bir fikir yapısı olarak görüyor, sizden iyice uzaklaşıyor. Bundan ötürü mesela öz eleştiri yapıyorum sadece. Karşı tarafı eleştirirken bir kere daha düşünüyorum. Eskiden bodoslama tabiri caizse dalıyorduk (gülüyor), gelişi güzel. E7: İşte bazen çatışma sayılırsa tabi, diyorum sabah namazına gece kalkmana gerek yok yani. Gece saatlerinde uyuyup da namaz geçecekse falan o zaman bana çok zor geliyor. Bazı şeyleri o zaman sorgularım yani bu kadar şeyler yapıp da bir karşılığı olacak mı gerçekten falan gibi şeyler insanın aklına geliyor yani. E8: Bazen evet. Mesela işte bazen o rehavet dönemleri olur ya. İnsanlarda bu rehavet dönemi bazen, işte rehavet ve sıkıntı dönemi diyeyim olduğu zaman bazı şeyler aksar, manevi hayat düşer. Öyle yani. İster istemez olur. Sonuçta toplumda genel de öyle. E11: Bu arayış yolundan saptığım zamanlarda çatıştığım olur. Geri gelmeye çalışırım. Sık değildir ama zamanını da bilemem tabi Allah Kerim. Şu anda olabilir Allah muhafaza. Tabi insanın zaten yoldan saptığı zaman veya bir şekilde o yoldan farklı duraklara kaydığı zamanda çatışmaların yaşanmaması imkânsız. Şu andaki ruhsal çatışmaların sebebi de bu, insanoğlunun anti depresanlara yönelmesinin sebebi, farklı duraklara yönelmeleri, yanlış duraklara yönelmeleri. E16: Zaman zaman oluyor. Kararlar alacağım zaman. Örneğin herhangi bir karar alacağım zaman bir belirsizlik yaşarsam onda çatışma yaşıyorum. Bu konuda başkalarına danışırım. Böyle çatışmalar oluyor. Çok sık olmaz. Dini konuda bir çatışma yaşamadım.

²⁸⁶ E19: Ya aslında şöyle çatışmadan ziyade yaptığım şeylerin eksik olduğunu düşünüyorum yani yaptığım şeylerin daha iyisini yapabilirim ama onun için farklı etkenler olabiliyor, engelleyici etkenler. Kişisel ve günlük hayattaki etkenler diyebiliriz bunun için.

İkizler burcuyum. Her zaman yaşıyorum. Burçlara inanıyorum. Yani ikizler burcu için çift karakterli derler, çift değil o. Daha fazla sayıda, çok karakterli. Onun çatışması her zaman devam ediyor içimde. Gecesi de gündüzü de. Hatta bazen uyandığım zaman, gece yatmadan önce son attığım mesajları kontrol ederim, emin olamam çünkü, neler yapabileceğimi bildiğim için o esnada kontrol etmem gerekiyor (gülüyor) (E13).

Gelen cevaplar katılımcıların çoğunluğunun kendi içinde çatışma yaşadıkları sonucunu çıkartmıştır. Yaşanan çatışmalar üzerinde birçok neden etkili olmakla birlikte dini gerekçelerle ortaya çıkan çatışmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Her ne sebeple olursa olsun çatışma, arzulanan durum ile yaşanan durum arasında ortaya çıkan farkın varlığını göstermektedir. Sonuç olarak, katılımcıların yaşadıkları realite ile arzuladıkları ideal arasından fark vardır cümlesini kurmak mümkündür.

Toplum bize yabancılaşmış...

Katılımcılara “yabancılık yaşıyıp yaşamadıkları”²⁸⁷ sorusu sorulmuştur. Katılımcıların çoğu (E5, E7, E10, E12, E13, E14, E15, E16, E17)²⁸⁸ yabancılaşma yaşadıklarını ifade etmekle birlikte bazı katılımcılar; bölge bölge yaşıyorum (E16),²⁸⁹ üniversitede yaşıyorum (E7, E14, E15),²⁹⁰ bazen yaşıyorum (E13, E10),²⁹¹

²⁸⁷ Burada ifade edilen yabancılık sosyolojik bir kavramdan ziyade, toplumdaki uzak düşme, toplum içinde rahat olamama anlamında kullanılmıştır.

²⁸⁸ E17: Evet. Böyle çok sosyal ortamlara girince kendimi çok yabancı hissediyorum. Çünkü öyle ortamlar bana göre olmadığı zaman girdiğimde kendimi ait hissetmiyorum.

²⁸⁹ E16: Bölge bölge fark ediyor ya. Yani çünkü Kadıköy bölgesi var, Beşiktaş var veya Üsküdar daha şey bir bölge, nasıl diyeyim muhafazakâr bir bölge. Bu şekilde toplumlar ayrılabilir. Üsküdar’da mesela daha rahat hissediyorum. Kadıköy’de o kadar rahat olduğumuzu düşünmüyorum.

²⁹⁰ E7: Yani biraz okulda hissettiğim oluyor. Okula ait olmadığını hissettiğim oluyor. (Toplumsal hayatta oluyor mu peki böyle şeyler?) Oluyor tabii. Mesela yurttan kalırken falan yurda, ortama ait hissediyorsun kendini ama bazı kafelere falan gidince çokta kendini oraya ait hissetmiyorsun.

E12: Açıkçası şu konu da biraz farz ibadetleri, konuları kavradıkça feraset olarak mı, nasıl aksettireyim, bir şey yaptığımda yok, bildiğimde yok açıkçası da ama hani hissettiğim duygu diyeyim insanların aslında böyle çok önemsiz gördükleri şeylerin aslında önemli olduğunu, bizim hani yaşayışımızı, insanın normal yaşaması gereken bir düzen var, doğanın da onu gerektirdiği, onların uzaklaştırıldığı gözüküyor. Bunların çarpıtıldığı, haberlerde, günlük yaşantımızda. Hani atıyorum bir erkekle kızın ilişkilerinde -bazı şeylerin normal olduğu gözükte ama- anormal olan şeyin artık sıkıntıya girdiğini fark edememeleri. Bizim de bunu fark edişimiz müthiş bir duygu ama insanların bunu fark edememesi bir yozlaşma. Zaten uzun süredir toplumumuzda da olan bir yozlaşma var çarpıtılma anlamında. Etkilediği için. Bunu birçok kişilerde de görüyoruz. Uç kişileri de gördüğüm, içlerinde de yaşadığım için hani insanların daha çok fark edebildiğimi düşünüyorum.

²⁹¹ E10: Zaman zaman oluyor. Bazen bazı arkadaşların ya da bazı ortamlara girdiğim zaman gördüğüm davranışlar. Öyle hani anlamsız geliyor. Onlar gibi düşünmüyorum, hissedebiliyorum bazen. Kendim onlardan olmuyormuşum gibi, onlardan değilmişim gibi hissedebiliyorum. (Ne sıklıkla?)

değerlerimizi kaybettiğimizi düşünüyorum (E19)²⁹² şeklinde yaşadıkları durumu ifade etmişlerdir. E4, E6, E8, E9, E20²⁹³ ise herhangi bir yabancılık yaşamadıklarını söylemişlerdir. E18²⁹⁴ ise bu soruya cevap veremeyeceğini ifade etmiştir.

Tabi ki hissediyorum. Şimdi günümüz hayatında Müslümanlık ve günümüz diye ayıracak olursak çok zıt demeyelim de birbirine gerçekten çok uzak iki kelime, iki yaşantı gibi duruyor. Hem Müslüman olup hem günümüze ayak uydurmak gerçekten çok zor. Ben zorlanıyorum bu konuda. Günümüzün gerektirdiği şekilde işte her türlü giyim olur, arkadaşlık çevresi olur, meslek seçimi, konuşmalarımız vs. olur, bunu Müslümanlık bazında yapmak biraz zor. Yani oturtulursa eğer gerçekten o şahsiyet zorluk kalmayacak ama çok ikilik oluyor gerçekten. Özel bir örnek vermeyeyim ama ikilikler olduğu oluyor. (Ne sıklıkla oluyor?) Çok sıklıkla oluyor. Yani gerçekten çok sıklıkla oluyor ve hemen her konuda bu tarz şeyler oluyor (E10).

Katılımcıların çoğunluğunun, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya karşı bir yabancılık yaşadıkları ve bu durumun esas sebebinin dini nedenler olduğunu

Çok sık değil. Nadiren diyebilirim. E13: Ya bu tarz sorular şimdi bazen hissediyorum, bazen hissetmiyorum. Şimdi insanları yargılamaya başladığım zaman hissediyorum. Ama sonra insan olduklarını hatırladığım zaman bu sefer hissetmiyorum. Çünkü bu sefer beni ilgilendirenleri ve ilgilendirmeyenleri iki farklı yere koyuyorum. Kendimle sorunları bir araya getirmemeye çalışıyorum. Yapaycılıktan, şekilcilikten rahatsız olmamaya çalışıyorum, çünkü benim ilgilendirmiyor, ben kendime bakmaya çalışıyorum o konularda. Ama bazen veryansın ediyorum böyle hani mesela insanlarda beklediğini bulamazsan veya senin sandığın gibi değilse, bu tarz gerçeklikleri öğrendiğin zamanda bir şey oluyor. Onu soruyorsan öyle açıkladım.

²⁹² E19: Aslında dini değerlerimizi kaybettiğimiz düşünüyorum. Üniversite de özellikle çok bariz ortaya çıkıyor. Birde insanlar artık sadece dış görünüşten yorum yapmaya baya bir alıştılar son süreçte. Kişileri saçma sapan yorumlarla değerlendirmeleri üzücü. (Biraz daha açabilir misin?) Yabancılıktan ziyade şöyle, dini açıdan baktığımızda biraz daha insanların, kendimi kıyasladığımda, namazımı kılmaya çalışıyorum, Kur'an okumaya çalışıyorum ama yani yabancılaştım olabilir. Sosyal medya özellikle bizi yabancılaştırmış olabilir.

²⁹³ E4: yabancılık hissetmiyorum. Yani ortama olabildiğince uyum sağlayabiliyorum. Sonuçta tek tip bir dünya değil. Veya da dünya tek tip bir kriter üzerine kurulmuş değil. Kendime bir yer bulabiliyorum yani (Gülüyor). E6: Topluma karşı çok yabancılaşıma yaşamıyorum. Tabi Erzurum'dan İstanbul'a gelince bir farkı oluyor kesinlikle. Nereye geldim falan. Burası Türkiye'mi diye bir soru oluyor insanın kafasında (gülüyor). Uçaktan iniyorsunuz çok farklı bir aleme giriyorsunuz maalesef. (Niye maalesef?) Kültür yozlaşması olmuş toplumda. Bunu gerçekten görerek yaşamak farklı bir boyut. Daha önce babam Malatya'daydı, Denizli'deydi. Oradan İstanbul'a geldiğimde aşırı bir yabancılık çekmiyordum ama şimdi Erzurum'a gidiyorsunuz bam başka bir toplum, Ramazan ayında bir kere ocağı tutan hiçbir yer yok, tüten insanlar yok ama İstanbul'a bir iniyorsunuz bambaşka bir boyut. Ya burada Müslümanlar mı hüküm sürüyor gibi bir soru oluşuyor insanın kafasında. Hani toplumda hoşgörüsüzlük var. Osmanlı döneminde de olmuş bu. Ramazan ayında Müslümanlar oruç tutmuş, diğerleri tutmamış ama kimse kimseye sataşmamış, saygısızlık yapmamış. Ama şimdi bakıyoruz maalesef saygısızlık var toplumda. Gerçekten kötü bir durum. Bundan ötürü biraz sinir bozukluğu yaşıyorum. Yabancılık değil alıştık artık ister istemez (gülüyor). Dördüncü senemiz İstanbul'da. E8: Yok yaşamıyorum. E9: Yok hissetmiyorum. Tam tersine daha da mutlu oluyorum. Böyle çevrelerde yaşadığım için. E20: Değerlerim doğrultusunda yaşamadım öyle bir şey

²⁹⁴ E18: Dünyaya objektif olarak hiç bakmadım şimdiye kadar o sebeple cevap veremiyorum.

görülmüştür. Buradan hareketle, yabancılık konusunda dinin aidiyet boyutunun ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Diğer aidiyet sorularında olduğu gibi bu soruda da aidiyet boyutuyla dindarlık yüksek çıkmıştır. Hatırlanacağı gibi bu duruma benzer bir durum Üsküdar, Kadıköy örneğinde de ortaya çıkmıştı.

Dikkat çekici bir diğer sonuç ise, ikisi özel birisi ise devlet üniversitesinde okuyan üç katılımcının (E7, E14, E15) üniversitede yabancılık yaşadığını ifade etmiş olmalarıdır. Yukarıda kendisini üniversitede rahatsız hissettiğini söyleyen iki katılımcı, yabancılık sorusuna da benzer bir cevap vermiş ve kendilerini üniversitede yabancı hissettiklerini söylemişlerdir. Bu ifadeler yukarıda değinilen devlet ve özel üniversite ayrımını güçlendirmektedir. Hem E14'ün hem de E15'in ifadeleri şu şekildedir:

Tabi çok. (Açar mısın?) Yani üniversite de mesela baya yabancılık hissediyorum. Özellikle bulunduğum sınıfta. Yani fark ediyorum ki ben farklıyım diğer insanlardan. O yüzden bir ayırma oluyor kendimi. Çokta olumsuz bir etkisi olmuyor ama hissediyorsun, farklısın, insanlar çok farklı düşünüyor, çok farklı yaşıyor falan. Yani öyle (E14).

Üniversite ortamında çok fazla yabancı olduğumu hissediyorum. Ne işin var diyorum burada, bunlar kim (gülüyor), bana göre değil. Yani yabancılaşma derken mesela diğer insanların o kadar çok boş yaşadığını görmek bana tabi yabancılık geliyor. (Neye göre boş yaşadıklarının kararını veriyorsun?) Ölüm akıllarına gelmiyor mesela (gülüyor) (E15).

E11 ise meseleye diğer katılımcılardan daha farklı bir noktadan bakmış ve kendisini topluma değil, toplumun kendisine yabancılaştığını ifade etmiştir.

Bence toplum bize karşı yabancılaşma yaşıyor, biz değil de (gülüyor) öyle diyeyim. Yani hakikaten de öyle. İnsan bir şeyleri kavradıktan sonra kendisini yabancı değil, dünyanın kendisine yabancı olduğunu veya dünyadaki insanların falan. Şu an yabancı değilim yabancı olanlar şey yapsın.

Dört, beş belki de altı saat...

Katılımcılara davranışlarını ölçmek amacıyla sorulan bir diğer soru “teknolojik aletler (telefon, bilgisayar, tablet, TV) başında günlük ne kadar vakit geçirdikleri” sorusudur.²⁹⁵ Katılımcıların teknolojik aletlerin başında uzun saatler harcadıkları görülmüştür. E2, E4, E6, E9, E11, E12, E18 üç saatin üzerinde zaman

²⁹⁵ Burada katılımcılara ders dışında harcadıkları vakti sorduğumuzu özellikle belirttik. Çünkü bazı katılımcılar bölümleri gereği bilgisayar başından oldukça fazla vakit harcamaktadırlar.

geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri; yedi sekiz saat kullanıyorum ama boş olarak görmüyorum (E18),²⁹⁶ belki günümün altı saati (E2),²⁹⁷ dört, beş hatta belki de altı saatimi bile alıyordur (E6, E11),²⁹⁸ üç dört saati geçiyordur (E4, E9, E12)²⁹⁹ şeklindedir. Ne kadar vaktini harcadığını ve bu esnada nelerin yapıldığını ortaya koymasına E6'nin ifadeleri alıntılanmıştır:

Çok vaktimi alıyor maalesef. Kitap okumanın önündeki engellerden birisi de belki odur. Dört beş saatimi hatta belki de altı saatimi bile alıyordur. Şu an düşündüm gerçekten fazla vaktimi alıyormuş (gülüyor). Bilinçsiz olan kısmını söylüyorum özellikle, gerçekten ciddi manada vaktimi alıyor. (Ne yapıyorsun?) Filmler, videolara vs. Bazen tanıtım videoları oluyor, belgesel tarzı şeyler vs. Ya da iletişim aracı olarak kullanıyorum en çok mesela. Telefon açısından söyleyeyim belki günde dört beş saatimi alıyordur. Biraz sözlüyoruz dedik (gülüyor), onunda etkisi oluyor.

Üç saatten daha az zaman geçirdikleri söyleyen katılımcılar ise kendilerini; iki, üç saat (E20),³⁰⁰ birçok saatimi onların başında harcamayı zevkli buluyorum (E1),³⁰¹ belki iki saatimi alıyordur bilmiyorum (E7),³⁰² iki, iki buçuk saat (E8),³⁰³ bir

²⁹⁶ E18: Dersin haricinde yine kullanıyorum. Günlük haber takip etmek için bile, video izlerken de, film izlerken de baya kullanıyorum. Saat olarak günlük yani bence yedi sekiz saat kullanıyorum ama ben boş olarak görmüyorum. Ders dışında bile yine kitap okumuş oluyorum. Mesela ben çoğu kitabı pdf'den okuyorum.

²⁹⁷ E2: Yurtta olduğum için televizyon belki sabah kahvaltısı on on beş dakika, telefonum belki günümüz altı saatini alıyor, baya bir alıyor. Telefonda annemle konuşuyorum günde yarım saate yakın. İşte bir iki saat film, dizi izliyorum, internette dolaşıyorum, WhatsApp'tan işler oluyor, işler dediğim yurt işleri oluyor başka işler oluyor onları hallediyorum falan. Ondan sonra, başka ne yapıyorum genel olarak? Sosyal medya kullanmıyorum. Bu yani. Ha şey birkaç program var böyle dil öğrenme programı. Onlara bakıyorum arada. O şekilde.

²⁹⁸ E11: Televizyonla, bilgisayar yok hayatımda. Telefona da -bu ara tablete de çok bakmaya başladım-yaklaşık dört saat falan gidiyor herhalde. Hesaplamadığım için bilmiyorum ama gün içinde gidiyor kesinlikle. Sizden bile az önce ayrıldık, buradan oraya geçtim orada yirmi, otuz dakikam geçti daha da fazla gidiyor sanırım (gülüyor). Altı yedi saati buluyor. (Neler yapıyorsun peki telefonda?) Müzik durumu oluyor, mesajlaşma şeyim yok ama telefonda konuşma olabiliyor arkadaşlarla, Instagram türü, bir iki haberdur hani gelen bildirimler, onun dışında başkada bir şey yok açıkçası.

²⁹⁹ E4: İnternete çok gidiyor. Günlük üç, dört saatim gidiyordur benim. Arabada, yolda giderken vs. oturduğum yerde, beş on dakika arkadaşı beklerken gidiyordur yani. E9: Telefon, bilgisayar ve tablet kullanıyorum. Çoğu zaman eğlence için ama arada ders içinde kullandığımız oluyor. Günde neredeyse boş vaktimizin tamamı üç dört saati geçiyor.

³⁰⁰ E20: Dizi izlemeyi falan sayıyor muyuz? (gülüyor). Ders dışı günlük iki, üç saat gidiyor.

³⁰¹ E1: Neredeyse hemen her saat demeyeyim de birçok zamanım onların başında harcamayı zevkli buluyorum. Genelde televizyon ve bilgisayarda. Ama böyle çokta bağımlı olacak kadar da vakit ayırmıyorum. Bazen insan sakin olmak, kendiyile baş başa olmak istiyor o açıdan biraz da mesafe koymaya gayret ediyorum.

iki saat (E14, E16, E19),³⁰⁴ günlük bir saati geçmez (E3, E13, E15),³⁰⁵ çok fazla vakit harcamam (E5, E10),³⁰⁶ on beş dakikamı ya alır ya almaz (E17)³⁰⁷ şeklinde ifade etmişlerdir. Sonuç olarak katılımcılar teknolojik yenilikler karşısından uzun sayılabilecek bir süre geçirmekte oldukları görülmüştür.

Müzik dinlemem koşarım....

Katılımcılara “teknolojik yenilikleri hayatınızdan çıkarsa sizin için ne değişir” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bir şey değişmez (E3, E9, E15, E16, E17, E19),³⁰⁸ bir iki gün belki bocalarım ama sonrasında kendimi farklı dallara yönelteceğimi

³⁰² E7: Eskiden çok daha fazla bilgisayar oyunu oynuyorduk biz. O zaman çok alıyordu. Bu aralar öyle oyun olmuyor ama telefonda bu klasik boş vakit dediğimiz zamanlarda Instagram, Facebook üzerinde gezmeler oluyor. Bilmiyorum saat olarak bir şey söyleyemem ama bir iki saatimi alıyordur toplama vurduğumuzda. Belki daha fazla.

³⁰³ E8: Yedi saat gidiyor. Bir şeyler öğrendikten sonra eğlenmeyi soruyorsanız iki, iki buçuk saat gidiyor. Ondan sonra zaten insan sıkılıyor.

³⁰⁴ E14: Günlük her halde bir iki saatim gider. Ortalama bir iki saat ders harici. (Ne yapıyorsun peki o saatlerde?) Köşe yazıları okuyorum, haber okuyorum, bazen video izliyorum. Twitter’da takılıyorum. Günlük en az yarım saatim, bir saatim gider. Rahat rahat. Ortalama bir buçuk diyeyim ben size. Bilgisayar falan da girdiğinde. E19: Teknolojiyle çok içli dışlı değilim ama geri kalmıyorum teknolojiden de. Orta düzey diyelim. Aşırı bir teknoloji bağımlısı değilim. Telefonu alıp iki saat elimde tutmuyorum. Televizyon izlemiyorum. Dizi falan izlemiyorum. Günlük iki saat diyelim.

³⁰⁵ E3: Bilgisayarım yok. Televizyon hiç izlemiyorum, sadece yemek yerken haberler, yani daha doğrusu ne açıksa o. Telefonda sadece aramaya yönelik, işte telefonda haberlere bakarım, günlük bir saati geçmez benim telefonu kullanmam. E13: Televizyona hiç gitmiyor. Bilgisayara da akşamları en fazla bir dizi izlerim. Ortalama bu. Her akşam 40 dakikalık bir dizi izlediğimi varsayabiliriz ortalamada. Bu kadardır. Ama mesela yeri geliyor bir hafta iki hafta bilgisayara dokunmadığım oluyor, telefonda satranç oynuyorum o süreçlerde, yeri geliyor akşama kadar bilgisayarda oturduğum oluyor yani. Öyle. E15: Çok fazla kullanmam. Sosyal medyayı da kullanmam. Bir saati geçmez galiba.

³⁰⁶ E5: Aslında çok vakit harcamam. İngtagram, Twitter vs. kullanmam. Facebook hesabım vardır onu da pek kullanmam, çok nadir girerim. Onları fazla kullanmam. Bir ara dizi izliyordum tabi o da sadece İngilizce için. Dizi veya film izlerim başka da çok fazla takıldığım bir ortam yok. E10: Arada bir kullanıyoruz falan bazen sınırı aştığımız oluyor (gülüyor). İki saati geçince benim için sınırdır. Günde çok fazladır hani iki saat bir kişinin sosyal medya da vakit harcaması. Çok büyük kayıp. Zaman olarak hesaplamadım da çok vaktimi almıyor açıkçası. Telefonla konuşuyorum, WhatsApp biraz sıkıntılı. Mesajlar falan onlarla uğraşmakla vakit kaybediyoruz.

³⁰⁷ E17: Bilgisayarım olmasına rağmen ders dışı kullanmam, televizyon çok nadir. Telefonda gün içinde on beş dakikamı ya alır ya almaz.

³⁰⁸ E3: Bir şey değişmez. E9: Genellikle vaktimi kitap okumakla geçirdiğim için ya da nasıl diyeyim yeni bir şeyler öğrenmeye çalışırım. Arkadaşlarımla gezmeye ayırdığım için vaktimi bir boşluk olmaz. E15: Hiçbir şey olmaz. E17: Hiçbir şey değişmez. Sınıftan, okuldan haber alayım yeter. E19: Pek bir değişiklik olacağını düşünmüyorum. Hani teknoloji bağımlısı olmadığım için, Instagram’a girmeden veya sosyal medyayı kullanmadan rahat yaşadığım zamanlar var yani.

düşünüyorum (E2),³⁰⁹ mobil bankacılık dışında bir şey beni zora sokmaz (E6),³¹⁰ iş yerinde telefon yok (E12),³¹¹ ne kadar bağımlı görünsem de boşlukta kalacağımı düşünmüyorum (E16), değişiklik olmaz, çünkü iki sene önce yoktu, normal şekilde hayatıma devam ediyordum (E20)³¹² şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, katılımcıların çoğunluğu hayatlarında bir değişiklik olmayacağını, bazı katılımcılar (E10, E11, E14)³¹³ ise olumlu yönde bir değişiklik oluşacağını düşünmektedirler. E16'nın söyledikleri şu şekildedir:

Ona göre yine kendimi motive ederim. Teknolojiye ne kadar bağımlı gözükssem de teknolojiyi elimden aldığımız zaman, boşlukta kalacağımı hiç düşünmüyorum. Devam ederim hayatıma, çok normal hatta daha normal bir şekilde.

Bunun yanı sıra E4 hayatım biter, E1 ve E7 ise boşluk oluşur şeklinde cevap vermişlerdir.³¹⁴ E7 artık teknolojisiz bir hayatın mümkün olmadığını, onların hayatın bir parçası olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

³⁰⁹ E2: Valla yani şimdi ben mühendislik öğrencisiyim ama, mühendislikle alakalı bir iş yapmadığım için, hani telefonu, teknolojik aletleri çıkardığımız zaman boşluğa düşmem ama can sıkıntısı dedikleri şey olur. Çünkü telefonla vakit geçiren bir insan diğer aktivitelere zaman ayırmıyor. Telefonla bir iki gün belki bocalarım ama sonrasında kendimi farklı dallara yönelteceğimi düşünüyorum. En basitinden sabah kalktığımda şarkı dinlemem koşmaya çıkarım belki.

³¹⁰ E6: Mobil bankacılık dışında bir şey beni zora sokmaz diye düşünüyorum (gülüyor).

³¹¹ E12: İçeri girdiğimiz zaman (iş yerini kastediyor) telefonumuz yok (gülüyor). Çok şey değilim. Aslında dedim altı saati geçiyor diye ama şimdi aklıma geldi dün gece oradaydık hani telefonumuz yoktu. Rahatlarım açıkçası. Ama şu olması lazım; televizyon falanda izlemediğim için güncel olarak ne oldu, ne bitti gibisinden yoksun olur, onun dışında da uygulamalar var telefonda ama kullanmıyorum bir kullandığım Instagram var. Onu kullanma sebebimiz de açıkçası hem güzel paylaşımlar oluyor, dini, tasavvufi. Kısa süreli. Bir de bariz çevremizdeki kişilerin neler yaptığını, nerede, onları görüp arkadaşlarımızla ona göre iletişim kuruyoruz. Ya da ne var ne yok gibi alışkanlık olarak, neler dönüyor (gülüyor) öyle diyeyim tabiri caizse, onları takip ediyorum.

³¹² E20: Değişiklik olmaz. Çünkü daha iki sene öncesine kadar bunların hiçbiri yoktu. Normal devam ediyordum yaşantıma (gülüyor).

³¹³ E10: Çok şey değişir. Yani boş geçen zamanı mı daha çok kitap okuyarak değerlendiririm kitap okumaktan ders çalışmaktan alı koyan tembelleştiren asıl telefondur. Daha cazip geliyor insana. E11: Çok şey değişir. Çok güzel şeyler olur. Öyle böyle değil yani (gülüyor) Sadece benim değil her insanın. Şu anda ki net söylüyorum, dünyadaki tüm sıkıntıların en az yüzde ellisi biter yani. En az. Varın siz şey yapın. Çünkü telefon girdi çoğu şey aile içi boşanmalardan tut, çok şeyi götürdü yani. Öyle gözüktüyor.

E14: Yani teknolojik yenilikleri aldığımız zaman, teknolojiyle beraber gelen ihtiyaçları da alıyoruz herhalde demi? O zaman bilmiyorum ya hayat bence güzel bile olabilir. Çokta böyle kargaşa olmamalı.

³¹⁴E1: Yani bir nokta da belki hayat sürdürülebilir. Ama bir yerde muhakkak lazım oluyor. O yüzden bir boşluk oluşur. E4: Hayatım biter (gülüyor). Telefon, internet vs. şu anda bunlardan kendim soyutlarsam hiçbir şeye yetişemem ki. Mesela en basitinden okuldaki bilgilerim bile WhatsApp

Boşluk oluşur. Çünkü ne bilim şu an bence artık onlar hayatımızın bir parçası yani. Onlarsız düşünmemek lazım. Ama onları verimli kullanmayı düşünebiliriz belki. Bence olmaz artık. Çünkü en basitinden öyle yani. Her şeye oradan bakıyoruz. Artık WhastApp diye bir şey var. Artık herkes oradan haberleşiyor. Mesela yurt için dokuz tane ayrı grubumuz var (gülüyor).

Katılımcılar, teknolojik yenilikler karşısında oldukça fazla zaman harcamalarına rağmen, teknolojik yeniliklerin olmadığı bir ortamda rahatlıkla yaşayabileceklerini ve kolaylıkla uyum sağlayacaklarını düşünmektedirler. Buradan hareketle katılımcılar arasında varmış gibi görünmesine rağmen, teknolojik bağımlılığın olmadığı şeklinde bir sonuç çıkartmak mümkündür.

Uygulamalar...

Yukarıdaki soruyla bağlantılı olarak katılımcılara “telefonlarında yüklü olan uygulamaların neler olduğu” sorulmuş, sosyal medya -Facebook, Twitter, İnstagram, Snapchat...- (E5, E4, E6, E7, E8, E10, E12, E13, E14, E15, E16, E17, E19, E20)³¹⁵ uygulamaları başı çekmiştir. Sosyal medya uygulamalarını ezan vakti (E5, E7, E9, E10, E11, E12, E15, E19),³¹⁶ ezan vaktini ise TV kanalları, gazete, haber uygulamaları (E1, E9, E10, E12, E13, E17),³¹⁷ oyun (E1, E2, E7, E9, E10, E14,

grubunda. Oradan duyurular vs. Mesela hocam slaytı bilgisayardan anlatıyor, onu internette yükliyorsun, ben orada ulaşmak zorundayım. Bilgisayardan vs. birçok alanı örümcek ağı gibi sarmış. Şu anda wiber ağları görünmüş olsaydı (gülüyor), onlar somut olsaydı herhalde sürünerek giderdik.

³¹⁵ E4: Facebook var, İnstagram var. İnstagram, Facebook falan bunları genelde şey için kullanıyorum, bilgi sayfaları için. Tanıdıklarım varsa takip ederim. Geriye kalanları bilgi sayfalarıdır, bir şeyler kapabilir miyim diye. Yoksa bana boş geliyor yani. Ne bileyim. Fotoğraflarım falan da var ama ondan da usandım, sıkıldım, çok bir paylaşım falan da yapmıyorum. Sildim hatta fotoğrafımın birçoğunu. Çok az kaldı şimdi. Artık sarmıyor. (Başka neler yüklü?) Diyanetin namaz uygulamasını bir zamanlar yüklemiştim. Fakat sonra sildim. E6: Mobil bankacılık, ister istemez az çok kullanıyoruz. Onun dışında ulaşım, bir de tek sosyal medyam var -uzun süredir kullanmıyordum yeni açtım- oda Twitter'ı kullanıyorum, WhatsApp'ı kullanıyorum o kadar. Aşırı bir uygulama yok. E8: Twitter dışında bir uygulama yok. İntagram falan kullanmıyorum. E15: Telefonda yüklü o kadar uygulama var ki, ama Snapchat var hiç kullanmıyorum, İnstagram var ama sadece ismim var diyeyim sana. WhastApp'ı kullanıyorum. Kullandığım uygulamalar WhatsApp, Facebook akşamları bakarım, Twitter, işte onlar. E16:İnstagram, Twitter, Snapchat, WhatsApp bunlar devamlı kullandığım uygulamalar. Onun haricinde işte kelime oyunları var, köprü oyunu var, diyanetin namaz saati uygulaması var. Şu anda aklıma bunlar geliyor.

³¹⁶ E7: İnstagram var. En çok onu kullanıyorum genelde. Facebook falan varda onu yükleyen çok. Twitter'ı sildim. Diyanetin namaz uygulaması var. Bence herkeste olması lazım (gülüyor). Çünkü namaz vakti. Oyun da klaş falan var ona da çok girmem. Bıraktım yani (gülüyor).

³¹⁷ E1: Play store üzerinden işte televizyon kanallarının android uygulamalarını indirdim. Veya gazetelerin uygulamaları var. Birkaç işte hani çocuksu mu desem, öyle bir oyunum da var, artık

E16), müzik (E1, E11, E13, E14),³¹⁸ banka (E5, E6, E13, E19, E20), ulaşım -uber, bitaksi, İETT...- (E2, E6, E12, E19), WhatsApp (E5, E6, E15, E17) uygulamaları takip etmiştir. Ayrıca üniversitenin uygulaması (E5, E12),³¹⁹ İngilizce uygulamaları (E3, E12),³²⁰ dini program, puhu TV, dizi seyretme programları (E2),³²¹ temizlik, mail (E5), Kur'an'ı Kerim (E10),³²² hgs, Türk Telekom, hava durumu, (E13),³²³

hangi yaştan kaldıysa. Bilemiyorum. Müzikler var daha çok. Müzik dinlemeyi severim telefonda. Veyahut işte haber programlarını izlemek. Çok böyle dizi meraklısı biri değilim. Hele şu dönemde neredeyse hiç ilgimi çekmiyor. E9: Genellikle hem teknolojik haberler hem de dünya gündeminden haber veren uygulamalar var. Bir tane de oyun var. Diyanetin uygulamaları var.

³¹⁸ E11: Ezan vakti var, spotify var bir tane müzik uygulaması. Oyun yüklemiştim geçen sene, sildim. Motor şeyi vardı telefonda yer kalmamıştı sildim.

³¹⁹ E5: Bakalım. Oyun oynamam ben o yüzden oyun yok. Tabi ki WhatsApp var en başında. Temizlik uygulaması var, mail uygulamaları var, Üniversitenin uygulaması var, banka uygulamaları var, namaz vakti uygulaması var, bir de Facebook var. Bu kadar. Çok fazla uygulama indirmeyi sevmiyorum.

³²⁰ E3: Oyun yoktur, uygulama olarak ne var? İngilizce öğrenme aşamasında İngilizce vardı şu anda askıya aldım İngilizce öğrenmeyi. Uygulama olarak ne vardı ya? Namaz vaktini sildim. Cemaatle kılınca vaktinde kılınca gerek kalmıyor ona. İngilizce uygulamaları var genellikle. Pek kullandığım uygulama yok benim.

³²¹ E2: Valla bir sürü uygulama var ama üç tane dini uygulamam var. Birincisi diyanetin bu namaz vaktini kullanıyorum, kible plas var bazen kible bulmam gerekiyorsa, birde bir tane daha program varda onu şimdi hatırlayamadım. Diğerleri işte şehir içince seyahat ederken uber, bitaksi, İETT gibi uygulamalar. İki tane oyun var ama onları da oynamıyorum. Telefonda oyun oynamam. Puhu TV falan var. Dizi seyretme platformları, youtube yüklü klasik. O şekilde.

³²² E10: Bildiğin klasik sosyal medya uygulamalar Instagram, Facebook, Twitter gibi kendi telefonumun kendi uygulamaları vardır. Ekstradan bir oyun var onu oynarım boş vakitlerimde. Şey var kelime bulmaca, kare bulmacalar onları çözüyorum. Onun dışında ekstradan haber sayfaları var hepsinden de var yani Ensonhaber'den, Yeni şafaktan, Akit'ten, TRT'den. Vardiyo diye bir program var orda haber tarzı bazı magazin haberleri daha çok değiniyor, yine siyasi konulara değiniyor ona da bakıyorum. Mynet var haber sayfası olarak ama daha çok Twitter üzerinden takip ediyorum haberleri, onun dışında başka aklıma gelen yok. Kur'an'ı Kerim uygulaması var. Namaz vakitlerini belirleyen bir uygulama var. Bunlar

³²³ E13: Telefonda gereksiz hiçbir şey yüklü değil. Olabildiğince az program yüklü. Sosyal medyaya dair bir şey yüklü değil. Banka programları yüklü, hgs, Türk Telekom, alarm, hava durumu, kanun, spotify onun dışında haber programları yüklü. Oyun yüklü değil. Durduk yerde zamanımı alacak bir şey yok yani.

sahibinden.com, İBB'nin kültür programı (E14),³²⁴ İşcep (E17),³²⁵ e kitap, kariyer.net, Pegasus (E19)³²⁶ gibi uygulamalar, kullanılan diğer uygulamalardır.

Diyanetin ezan uygulaması hakkında iki katılımcının (E3, E4) yaşadığı tecrübe şu şekildedir:

Namaz vaktini sildim. Cemaatle kılınca, vaktinde kılınca gerek kalmıyor ona (E3).

Diyanetin namaz uygulamasını bir zamanlar yüklemiştim. Fakat sonra sildim. Çünkü, ya (gülüyor) şimdi kılmak, o an nefesine uyup kılmak istemedim mi o seni rahatsız ediyor. Sana şimdi yanlış yaptığımı hatırlatıyor. Şimdi gidip bir adama yanlış yaptığını yüzüne vurunca o adam rahatsızlık duyar. O da öyle yapıyor. Günah oluyorsun, adam günah olduğunu unutmaya çalışıyor, o da yanacaksın yanacaksın (gülüyor) diyormuş gibi oluyor öttükçe. O açıdan sildim. Dedim ya. Tam vaktinde kılamiyorum, bir bakıyorsun mesela üç saat önce ikindi vakti girmiştir diyor, üç saat önce ben neredeydim Allah bilir. Şimdi onu hatırlayınca (gülüyor) bu sefer vicdan azabı oluyor. O açıdan dolayı silmişim onu (gülüyor). Ya birde şimdi şeydir, gerçekten namazına dikkat eden bir adamın öyle şeylere ihtiyacı yoktur. Önemli olan telefonda değil akılda kurmaktır o saati (E4).

Sosyal medya....

Katılımcılara “sosyal medya hesaplarının olup olmadığı” sorulmuş, bütün katılımcıların sosyal medyanın birinde veya birçoğunda hesaplarının olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bazı katılımcılar; aktif kullanmıyorum (E9, E13, E15, E17, E19),³²⁷ bir buçuk yıl öncesine kadar vardı (E1),³²⁸ sosyal medyayı artık takip

³²⁴ E14: Sosyal medya hesapları var. Twitter, Facebook, Snschat, Instagram falan. Gerçi Instagram yok kullanmıyorum. Öyle. Yanlışlıkla söyledim. Sahibinden var mesela. Belediyenin kültür program uygulaması var. Bir tane oyun indirdim güzel araba yarışı (gülüyor). Birde müzik programları var. Öyle yani.

³²⁵ E17: WhatsApp, Mynet bir de Instagram. İşcep falan var. Oyun yok. Oyunu sevmem.

³²⁶ E19: Instagram var, Facebook var. Namaz vakitleri var. E kitap diye bir uygulama var. Okulun kendi grubu var. Toplu taşıma uygulaması, bankaların uygulaması, kariyer.net. Pegasus.

³²⁷ E15: Twitter'da var. Facebook'ta var ama çok fazla aktif kullanmam. E17: Var. Kullanıyorum ama yoğun değil. E19: Evet hesabım var. Facebook var, Instagram var, Twitter yok. Facebook'u aktif kullanmıyorum. Instagram da işte yani böyle vakit buldukça diyebilirim. O kadar aktif değilim yani.

³²⁸ E1: Bir buçuk yıl öncesine kadar vardı. Sonrasında yararını görmediğim için kapattım. Birtakım kırgınlıklarım oldu arkadaşlarla falan. Bunlarda benim de şeyim olmuş olabilir ama tamamen aslan payı hakkında karşı tarafta olduğunu düşündüm. Dedğim gibi bunlar başa beladır. Demek ki burada yazmak bize göre değil. Hepsini kapattım. Sosyal medya konusunda kendime ait bir blog sayfam var sadece. Orada da ben meslek tecrübesi için yazılar kaleme alıyorum. Daha çok siyaset ağırlıklı ama yaşam konularını da değerlendiren işte bu spor olur veya güncel bir konu olur onlarla ilgili düşüncelerimi aktarmak istediğim yazılar kaleme alıyorum. O açıdan işimi görüyor diyebilirim şu an için.

etmiyorum (E2),³²⁹ açtım ama takip etmiyorum (E3),³³⁰ çok nadir takip ederim (E5),³³¹ gün geliyor bir hafta girmiyorum (E6)³³² şeklinde cevaplar vermiş, sadece E11 aktif kullandığını ifade etmiştir.³³³

Sosyal medya hesabınız var mı sorusu yarı yapılandırılmış mülakatın sağladığı imkanla; “sosyal medyayı kullanma amacı, yapılan paylaşımların içeri ve genel olarak nasıl değerlendirdikleri” gibi bazı bilgileri de beraberinde getirmiştir. Katılımcılar kullanma amaçlarını; kendi görüşlerini ifade etmek (E1),³³⁴ tanıdıklarını takip etmek (E4, E12), bilgi sayfaları takip etmek (E4),³³⁵ daha çok haber amaçlı takip etmek (E6),³³⁶ genellikle bir şeyleri öğrenmek (E9),³³⁷ dini,

³²⁹ E2: Sosyal medya kullanmıyorum. Sosyal medya artık takip etmiyorum. Yaklaşık bir buçuk iki aydır baya bıraktım.

³³⁰ E3: Sosyal medyayı takip etmiyorum ya. Twitter açtım da daha iki kişiyi takip ediyorum (gülüyor). O ablam falan öyle. Sırf biri olsun diye (gülüyor). Instagram var ama orayı da aktif kullanmıyorum. En son bir yıl önce fotoğraf atmıştım. (Hangi amaçla açtın) Hangi amaçla açtım. Baktım herkes açıyor. İşte resim atıyormuş bizde açtık (gülüyor). Öyle açıldı sonrada kullanmadım yani. (Hiç paylaşım yaptın mı?) Tabi yaptım yani yirmi tane falan resim var. Genellikle kişisel resimlerim. Ama çok tavsiye etmem Instagramı. Bildiğin insan pazarlaması, kendini pazarlıyorsun (gülüyor). Ama güzel amaçlar kullanmak için çok faydalı yani. Ama yemek yiyorsun atıyorsun. Bunlar gereksiz bence.

³³¹ E5: Çok nadir bakarım arkadaşlarım ne paylaşmış falan.

³³² E6: Twitter kullanıyorum sadece. Ama onda da mesela gün oluyor bir haftadır girmemiş oluyorum. 2012 de Facebook hesabımı kapattım lisede açmıştım. Daha hiç yanına yanaşmadım. (Niye kapattın?) Hani az çok ilişkimin başladığı tarihi diyeyim. Öyle de bir karar almayı düşünüyordum zaten, gereksiz bir vakit kaybıydı. İnanılmaz bir vakit kaybı diye düşünüyorum sosyal medyayı. Bir de aşırı sosyalliğe gerek yok. Sosyalliği yüz yüze olması kaydıyla seviyorum. Çok sosyalimdir o konuda ama yüz yüzeyse. Sosyal medya üzerinden çok sosyalliğin faydası olacağını düşünmüyorum.

³³³ E11: Evet. Facebook ve Twitter kullanıyorum. Bu aralar yoğun oluyor. Keşke yurda internet gelmeseydi de şimdi ister istemez 24 saat açık internet. Yani bedava. Son iki ya da üç haftadır diyalog arttı. Bastırıyorduk internet yokken, bastırmak zorundaydık.

³³⁴ E1: Daha çok kendi görüşlerimi ifade edeyim falan diye sosyal medyayı kullanırdı ama yaşadığım bir takım olumsuz tecrübeler beni o mecraya karşı soğutunca bırakma kararı aldım.

³³⁵ E4: Facebook var, Instagram var, bunları genelde şey için kullanıyorum, bilgi sayfaları için. Tanıdıklarım varsa takip ederim. Geriye kalanları bilgi sayfalarıdır, bir şeyler kapabilir miyim diye. Yoksa bana boş geliyor yani. Ne bileyim.

³³⁶ E6: Daha çok haber amaçlı takip ediyorum zaten. Onun dışında hani goygoy denebilecek şeyler vardır ya laf olsun diye gülmelik falan, o tarz şeylerde biraz ilgimi çekebiliyor, duruma göre.

³³⁷ E9: Genellikle bir şeyleri öğrenmek için kullandığım için aktif değil. Üçünde de var ama bir şeyler öğrenmek istediğim için kullanıyorum.

tasavvufi güzel paylaşımlar olduğu için takip etmek (E12),³³⁸ etkinliklerden haberdar olmak ve gündemi takip etmek (E14)³³⁹ şeklinde ifade etmişlerdir.

Gündemde Kudüs vardı...

En fazla yapılan paylaşım içeriğini fotoğraf (E3, E4, E10, E11, E13 E17, E19)³⁴⁰ oluşturmaktadır. Paylaşımlara yönelik katılımcıların ifadeleri; genelde yaptığım aktiviteleri ya da toplu fotoğraflar (E2),³⁴¹ bazen hoşuma giden şeyleri, bazen de yaptığım etkinlikleri (E7),³⁴² genelde günlük meselelerle alakalı retweet

³³⁸ E12: Bir kullandığım Instagram var. Onu kullanma sebepimiz de açıkçası hem güzel paylaşımlar oluyor, dini, tasavvufi. Kısa süreli. Bir de bariz çevremizdeki kişilerin neler yaptığını, nerede, onları görüp arkadaşlarımızla ona göre iletişim kuruyoruz. Ya da ne var ne yok gibi alışkanlık olarak, neler dönüyor (gülüyor) öyle diyeyim tabiri caizse, onları takip ediyorum.

³³⁹ E14: Var. Twitter var. Facebook varda sadece kurumları falan takip ediyorum. Etkinliklerden falan haberdar olmak için. Yoksa arkadaş olarak kullanmıyorum. Twitter var öyle. Snapçhat işte

³⁴⁰ E3: Tabi yaptım yani yirmi tane falan resim var. Genellikle kişisel resimlerim. Ama çok tavsiye etmem Instagram'ı. E4: Fotoğraflarım falan da var ama ondan da usandım, sıkıldım, çok bir paylaşım falan da yapmıyorum. Sildim hatta fotoğrafımın birçoğunu. Çok az kaldı şimdi. Artık sarmıyor. (Başka bir yerde ise katılımcımız şu ifadeleri kullanmıştır) Genelde kendimi, kendi hayatımı, kendi hayatımdaki pişmanlıklarımın yola çıkarak, pişmanlıklarımın olmadığı hayatımı veya da oraya nasıl yönlendirebilirim kendimi onun çözümlemeleri ve onun çözümlemeleri üzerine olan sözler, makaleler vs. bunlar genelde. Artı bir de gündemde ne varsa o yani. Mesela bu aralar gündem de Kudüs var. Bizde ne yaptık Erbakan hocanın Kudüs ile ilgili bir sözü vardı, daha önceden söylenmiş, ileri görüşlülüğü hoşuma gitti onu paylaştım. Yemek paylaşmam. Ya etik değil çünkü, bana göre değil yani. Açma amacımız toplumun içinde, topluma uyum sağlayabilmek aslında. Toplum bizi öyle yöneltti bizde onu açtık yani. Açma amacımız ben şunun için açıyorum, şimdi karar verdim (gülüyor) gibi bir şey olmadı yani.

E10: Var facebook var ama kullanmıyorum. Instagram açtıktan sonra bıraktım kullanmayı. Sadece birkaç böyle okulun sayfası için şey yapıyorum. Duruyor hala. Twitter var, hiç paylaşım yapmıyorum, sadece haberleri takip ediyorum. Kişilerin yazdıklarına bakıyorum ama Instagram'da paylaşım yapıyorum daha aktifim. Genelde kendi fotoğraflarımı paylaşıyorum arkadaşlarla öyle çektiğimiz resimleri falan paylaşıyorum. E13: Kendi çektiğim fotoğraftan başkasını paylaşmam. Kendi fotoğrafımı, kardeşleriminkini paylaşıyorum. Bazen böyle hoşuma giden -açı görebilme var ya- o açıyı görebildiğim şeyleri paylaşıyorum. Ama gittiğim, gördüğüm, gezdiğim yerlere nazaran çok az fotoğraf paylaşıyorum. E19: Evet. Ya aslında şey okuduğum kitaplarla alakalı yapıyorum bazen, bazen normal fotoğraf veya ailevi fotoğraflar paylaşıyorum. Pek bir şey paylaşmıyorum.

³⁴¹ E2: Ayda bir paylaşım yapıyordum. Paylaşımdan çok sörf, izlemek onu yapıyordum. Paylaşımlarım genelde yaptığım bir aktivite veya da toplu fotoğraflar.

³⁴² E7: Ben öyle kendi fotoğrafımı çok paylaşmam. Ne bilim mesela gittiğimiz gezi falan -gerçi ben onları da paylaşmıyorum- ne paylaşıyorum düşünüyem (gülüyor). En son paylaştığımı söyleyeyim. Çiçek almıştım odama, onu falan paylaştım yani. Odam çiçek açtı falan (gülüyor). Daha çok boş şeyler paylaşıyorum galiba (gülüyor). (Niye paylaşım gereği hissediyorsun?) Ben neden paylaşıyorum. Bilmiyorum bazen hoşuma giden şeyleri paylaşıyorum. Bazen yaptığım etkinlikler falan paylaştığım oluyor. Bir de bu duyurular falan. İyi olabiliyor yani. Oradan insanlara ulaşması kolay oluyor. Hayır projelerine falan denedik yani Afrika'ya giderken. Geri dönüşler oluyor sosyal

yaparım, iki ayda bir fotoğraf paylaşırım (E8),³⁴³ gündeme göre oluyor (E11),³⁴⁴ hoşuma giden bir anı, gezdiğim yerleri (E12),³⁴⁵ şiir ve gündemi değerlendiren yazılar (E16),³⁴⁶ hikaye paylaşırım, ilginç şeyler (E17),³⁴⁷ gezdiğimizde, değişik şeyler yaptığımda (E17),³⁴⁸ üç dört ayda bir fotoğraf atarım (E20)³⁴⁹ şeklindedir. Bunun yanı sıra, çok yapmam (E14),³⁵⁰ paylaşım yapmıyorum sadece Twitter'da bir iki defa söz paylaştım (E15),³⁵¹ en son paylaşımı geçen senenin ortalarında yaptım (E9),³⁵² hiç paylaşım yapmıyorum (E5), çok ciddi paylaşım yapmıyorum, genelde izliyorum (E6)³⁵³ ifadelerinden de anlaşıldığı üzere birçok katılıcı ise paylaşım yapmamaktadır.

medyada. Yemek falan paylaşmayı sevmem hatta paylaşanlara da sinir olurum. Özellikle belirteyim (gülüyor).

³⁴³ E8: Yaparım ama üç günde bir falan. Genelde retweet yaparım güncel meselelerle alakalı. Kuru siyaset olan nasıl desem analiz tarzı diyelim. Diğer platformlarda da hesabım var ama aktif kullanmam. İki ayda bir fotoğraf paylaşırım. (Niye kullanmıyorsunuz?) Bir nedeni yok açıkçası. Bilmiyorum Twitter'ın yettiğini düşünüyorum. Fazlasıyla yettiğini düşünüyorum hatta. Ondan dolayı.

³⁴⁴ E11: Karışık ya. Genelde gündeme göre oluyor. Güzel yazılar, güzel sözler, fotoğraf olur. Sık değil de arada paylaşırım. Arkadaşlarla olur genelde. Yediğim yemeği paylaşmayı sevmem. Paylaşanlardan tiksiniyorum açıkçası. Instagram yok.

³⁴⁵ E12: Gezdiğimde, hoşuma giden bir anı olduğunda, o tür şeyleri paylaşıyorum. Yeri geldiğinde yaptığım, ettiğim şeyleri paylaşma taraftarı değilim. Ama bazen tabii hoşuma giden bir anı paylaşıyorum. Gezdiğim yerleri de hani atarım. O şekilde kişilerle olan şeylerimi paylaşmam, çok yakın arkadaşlarımı, kendimi böyle hani şeyim yok.

³⁴⁶ E16: Şiir veya gündemi değerlendiren yazılar olur. Kendi fotogramlarımı Instagramda ayda bir paylaşırım, bir yere gittiğimde falan.

³⁴⁷ E17: Instagram var. Twitter, facebook kullanmıyorum. Sosyal alemde çok fazla takılmadığım için, Instagramı kendime yeterli buluyorum. (Paylaşım yapar mısın?) Yaparım evet. İki günde bir, üç günde bir hikâye paylaşırım. Beğendiğim güzel bir şey olmuştur, ilginç bir şey olmuştur paylaşırım. Fotoğraf paylaşırım. (Yemek paylaşır mısın?) Tatlı paylaşımında bulunurum.

³⁴⁸ E17: Değişik şeyler yaptığımda paylaşım yapıyorum. Gezdiğimde falan paylaşırım.

³⁴⁹ E20: Instagramı kullanırım ama fotoğraf atmam iki, üç bazen dört ayda bir atarım. Onun dışında takip ettiğim bazı siteler var onlara bakıyorum. (Yemek falan paylaşır mısın?) Yok kesinlikle. Kesinlikle demeyeyim de paylaşmamaya çalışırım. Hoş değil diye düşünüyorum.

³⁵⁰ E14: Çok yapmam ama gerektiğinde yapıyorum Twitter'dan.

³⁵¹ E15: Twitter'da bir iki defa yapmıştım yani. Söz paylaşmıştım. Bir iki ölen vardı o sıralar ölüm üzerinde paylaşmıştım. İlk başta yapmıyordum, sonra paylaşım yaptım, sonra heklendi daha da yapmadım bende. Facebook'ta da hiç yapmıyorum.

³⁵² E9: En son paylaştığımda geçen senenin ortalarıydı.

³⁵³ E6: İzliyorum sadece, zaten çok ciddi bir paylaşım yaptığım yoktur.

Hiç paylaşım yapmam. Yani yapmış mıydım bilmiyorum, hatırlamıyorum, belki yapmışımdır. (Niye yapmıyorsun?) Bilmiyorum. Facebook kullanan insanların böyle bir şeye ihtiyacı yok. Ben ne paylaşacağımı bilemem. Fotoğraf mı paylaşayım, güzel bir söz mü paylaşayım, bir haber mi paylaşayım bunun için biraz vakit harcamam gerekiyor, neyi paylaşmam konusunda. Paylaşmam yani bir şey. Takip eder miyim çok nadir. Bakarım arkadaşlarım ne paylaşmış falan (E5).

Sigaradan daha tehlikeli bir bağımlılık...

“Paylaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusuna katılımcılar: kişisel paylaşımsa gereksiz (E2),³⁵⁴ bildiğin insan pazarlaması, kendini pazarlıyorsun, yemek yiyorsun atıyorsun bunlar gereksiz (E3), vakit kaybı, kötü bir bağımlılık (E6), insanların hayatında olmaması gereken bir şey (E9),³⁵⁵ önemli ama gereksiz kullanımlar var (E10),³⁵⁶ diziler açısından iyi değerlendirmiyorum (E12),³⁵⁷ gerekli şeylerde var gereksiz şeylerde (E14),³⁵⁸ bilinçli kullanıldığında güzel (E16),³⁵⁹ iyi ya da kötü değerlendiremiyorum (E18),³⁶⁰ insanın beynini uyuşturuyor (E20),³⁶¹

³⁵⁴ E2: Çoğunluğu gereksiz. Hani kişisel bir şeyse gereksiz oluyor. Eğer bir program veya bir aktivite varsa, bir arkadaşım yurt dışına çıktıysa bir fotoğraf paylaşımı, tecrübesi hoşuma gidiyor. Ama hani böyle yurtda otururken bir selfi atayım durumu saçma geliyor, gereksiz yani.

³⁵⁵ E9: Çok yakında bakmıyorum uzakta. İnsanların hayatında olmaması gereken bir şey. İnsanların bir şeyleri daha kolay öğrenebilmesini sağladığı için uzakta değil yakında.

³⁵⁶ E10: Yani çok konu bakımından önemli, gündemi takip etme açısından önemli ama gereksiz, yersiz kullanımları da var tabii. Yani her anımı çekip tüm hayatını internet üzerinden paylaşanlar ya da her yediğini, içtiğini paylaşanlar var. Onları tabii kınıyorum ama genel olarak faydalı görüyorum.

³⁵⁷ E12: Diziler açısından pek iyi değerlendirmiyorum. İnsanlara empoze ediyor. Ailemiz bile bu şeylere giriyor açıkçası. Kendini kaptırıyor. Onun dışında haberler olarak da gerekli, olanları aldıktan sonra gereksiz buluyorum.

³⁵⁸ E14: Bir sürü şey var (gülüyor). Bir sürü şey olduğundan dolayı gerekli şeylerde var gereksiz şeylerde var sanki. Çok önemli insanların çok önemli hesapları var ve onları falan takip edersen, hatta onlara ulaşma imkânın bile oluyor. O açıdan gerekli şeyler var. O mesafeyi indiriyor. Güzel tartışmalarda var ama bazen seviye çok iniyor aşağı. Her kafasına geleni söyleyebiliyor insanlar bazen. Gereksiz diyaloglarda oluyor. Ne bileyim değişiyor işte.

³⁵⁹ E16: Ya bilinçli kullanıldığında güzel ama bilinçsizce, çok aşırıya kaçan kullanımlarda oluyor, onu bir filtrelemek gerekiyor.

³⁶⁰ E18: Değerlendiremiyorum. Daha çok kullanışa göre değerlendiririm. Kendisi kötü ya da iyi değil.

³⁶¹ E20: Sosyal medya gerçekten insanın beynini uyuşturuyor, kesinlikle uyuşturuyor. Bunun farkına varıyor insan. Okuduğunu anlamamaya başlıyorsun belli bir süreden sonra. Çok fazla kullanınca. Öyle yani öyle yan etkileri oluyor, kötü sonuçları.

bilmiyorum ben, aslında bu Twitter benim zihnimi çok dağıtıyor (E8)³⁶² şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu konuda E6'nın söyledikleri şu şekildedir:

Sosyal medya hem vakit kaybı, kendim de kullanarak, izliyorum sadece, zaten çok ciddi bir paylaşım yaptığım yoktur -Twitter üzerinden konuşacak olursak özellikle izliyorum gerçekten insanlar hani biraz daha boş konuşalım, ya biraz daha boş konuşalım diye uğraşıyorlar. Kötü bir bağımlılık bence. Belki sigaradan bile, hatta alkolden bile tehlikeli bir bağımlılık haline gelmiş olabilir toplum için. Yan etkilerini de fazlasıyla görebiliyoruz hani icabında. Olumlu bir şey olduğu zaman twitter sosyal medya vs. herhangi bir şey üzerinden örgütlenemiyoruz ama olumsuz olacağı zaman, bir yerler yakılıp yıkılacağı zamanda çok çabuk örgütleniyoruz. Bu belki birazda insan doğası ile alakalı, insanın fitratıyla da alakalı bir şey. Her tarafta vahşiliği var insanın. Ama eğer onu kontrol etmemin yolu bunları kullanmamaktan geçiyorsa, kullanmamayı tercih etmek takdire şayandır diye düşünüyorum.

E13 ise artık sosyal medyanın tartışma dışı olması gerektiğini, hayatta yeri olduğunu ve artık tartışmanın sosyologların işi olduğunu şu ifadeler ile dile getirmiştir:

Ben onda artık yorum yapmanın bize düşmediğini düşünüyorum. Çünkü öyle bir şey var yani, o kadar hayatın içinde ki bu sanki yokmuş, tamamen yeni çıkmış gibi de konuşmamak lazım. Hani şu anda kimse cep telefonlarını sorgulamıyor. On yıllık on beş yıllık ama kimse bunu sorgulamıyor. Sosyal medya dediğimiz şeyinde yedi sekiz yıllık bir tarihi var. Bence artık onu da sorgulamama vakti geldi yani. Yeri var hayatta, yediden yetmişe. Normal insanlar kullanıyorlar. Toplumu nasıl etkiliyor, iyi anlamda mı kötü anlamda mı, onu da sosyologlar falan düşünsün.

Dayılar girdi...

Sosyal medya konusunda, katılımcılar üzerinde yapılan gözlemlerden ve gelen cevaplardan hareketle İntagram'ın diğer platformlara göre daha aktif kullandıkları gözlenmiştir. İntagram'ın ortaya çıkmasıyla Facebook'a olan ilgi azalmış gibi görünmektedir. E2,³⁶³ E10, E13,³⁶⁴ E16, E17, E19, E20 daha çok

³⁶² E8: Bilmiyorum ben, aslında bu Twitter benim zihnimi çok dağıtıyor. Günde üç dört saatimi geçiriyorum açıkçası. Bir şeyler okurum, şey yaparım.

³⁶³ E2: Çünkü çok vaktimi alıyordu. Bir İntagrama giriyordum bir saatimi falan alıyordu. Öyle olduğu için bıraktım.

³⁶⁴ E13: Vardır. Pasif olarak. Hesaplarım var ama vaktim çok almamaları için programları yüklemedim, kullanmıyorum. Facebook, İntagram, Twitter bu için de hesabım var. Onun haricinde başka yok. İntagram'ı yer yer kullanıyorum, fotoğraf yüklüyorum ama aktif kullanmıyorum, pasif kullanıyorum.

İnstagram'ı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda E19 ve E20'nin söyledikleri şu şekildedir:

Popülarite değil artık (gülüyor). Facebook biraz daha cazibesini kaybetti sanki (E19).

Twitter, İnstagram var. Facebook vardı kapattım. Seviye düştü Facebook'ta iyice. 45 yaş üstü amcalar, dayılar girdi, (gülüyor) bende artık kapatayım dedim. İnstagram'ı kullanırım ama fotoğraf atmam. İki, üç bazen dört ayda bir atarım. Onun dışında takip ettiğim bazı siteler var onlara bakıyorum (E20).

Sosyal medya ile ilgili tüm cevaplar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan en temel sonuç, katılımcıların sosyal platformlarda hesabı olmasına rağmen aktif olarak kullanmadıkları ve daha çok izleyici oldukları sonucudur. Ortaya çıkan diğer bir sonuç ise katılımcıların hepsinin sosyal medya hesaplarının olmasına rağmen, sosyal medyaya karşı değerlendirmelerinin daha çok olumsuz olduğudur. Bu durumu, yukarıda iç çatışma sorusunda ifade edilen ideal ile realite arasında ortaya çıkan farkın bir başka örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Umurumda değil...

Katılımcılara “medyayı takip edip etmedikleri” sorusu da sorulmuş, bir katılımcı (E7) hariç diğer katılımcılar takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak takip durumlarını, E1, E4, E5, E6, E8, E9, E10, E13, E16, E18³⁶⁵ takip ederim, E2, E3,

³⁶⁵ E4: Ederim evet. Haber 7, telefon uygulamaları falan. Onlardan tercih ederim. Televizyon falan takip ederim. A haber var, bir de Kanal7 haber. E5: Takip ederim tabi ki. Genelde internete girdiğim zaman, bilgisayarı açtığım zaman sayfa direk açılıyor zaten, haber sayfaları, oradan takip ediyorum. E6: Tabi ister istemez. Hemen hemen her kanala bakmaya çalışıyorum. Her fikir yapısına. Genel olarak tabi ister istemez sağ kesime biraz daha (gülüyor). Çok gazete ile aram yok. Televizyon, telefon. E8: Evet. Sosyal medya artık. (Gazete okur musun?) Evet. (Hangisi?) Yeni Şafak okurum, Türkiye okurum, Hürriyet okurum yeri geldiği zaman. Öyle pek birkaç gazete dışında şeyim yok, okurum yani. E9: Dediğim gibi haber üzerinden takip ediyorum. Ya da teknolojik haberlere. Gazete imkânım olursa okurum da burada pek imkân olmuyor. E10: Medyayı takip ederim. Dediğim gibi telefonda haber sayfalarından, Twitter'dan. E13: Böyle nasıl oluyor mesela, bir yerde otururken orada haberler açık, orada mesela magazin haberleri açık, onu izlemeyi orada severim. Hoşuma gidiyor hani. Orada haberin ne olduğunda ziyade, magazin dünyasının ne kadar arsızlaştığını görmüş olmak, mevzunun hangi boyuta taşındığını, ne kadar düştükleri o sınırı görmek hoşuma gider. O anlamda onu takip ederim. Spor haberlerinde veya genel olarak neyle alakalı olursa olsun onu takip ederim ama onun haricinde Anadolu Ajansı telefonumda yüklüdür, günde bir defa en azından bakarım. Bugün olağanüstü bir şey olmuş mu? Ama gazete alıp yazısını okumam çok nadir. Belki bir tavsiye üzerine makaleleri okurum.

E11³⁶⁶ takip etmeye çalışırım, E12, E14, E15, E20³⁶⁷ ise özel olarak takip etmem şeklinde ifade etmişlerdir. E7'in söyledikleri genel ile farklılaşmaktadır:

Yok etmiyorum. Bir ara ediyordum. Güncel olaylar falan de mi, haber siteleri. Hiç etmiyorum. Umurumda değil yani (gülüyor). Çünkü sürekli bir şeyler yaşanıyor ama bizi aslında çok etkilemediğini düşünüyorum. İşte siyasi olaylar falan. Mesela şu an yurt dışındaki Zarrab³⁶⁸ falan sürekli onu gündeme getiriyorlar. Benim çokta umurumda değil. Beni etkilemeyeceğini düşünüyorum.

Takip edilen gazete ve siteler...

Katılımcıların yukarıdaki soruya verdikleri cevaplardan yola çıkarak takip edilen gazete, haber siteleri ve uygulamalar arasında; Hürriyet (E1, E8, E14, E19), Habertürk (E1, E12, E20), Yeni Şafak (E8, E14, E19, E20), Twitter (E10, E14, E16), Sabah (E1, E17), Haber7, Kanal7 (E4, E15), A Haber (E4, E12), Vatan (E1), Haberler.com (E3), Anadolu Ajansı (E13), Karar (E14), Mynet (E17), Akşam (E1), CNN, El Cezire, BBC (E18) ve Cumhuriyet ile Sözcü (E20)³⁶⁹ yer almaktadır.

Dört gazete okurum. Yani belirlediğim dört gazete var. Kendi okuduğum Akşam gazetesi bir defa fix, o muhakkak var, onun dışında Sabah, Hürriyet okurum ve Habertürk ya da Vatan. Bunlar bana daha çok objektif geliyorlar. Böyle nasıl desem belli bir şey değil de daha güncel gazeteler, hem tirajları da yüksek, daha ciddi bir habercilik anlayışları var, hani görüşlerini tam yansıtmıyorlar desem yanlış olurum -hele hele şu anki medya ortamını söylersek- ama görüşüme en yakın olması veya da bazen objektif olma şeyi, diğer şeylere de yöneleyim, onları da göreyim nasıl yapmışlar merakı diğer gazetelere sevk ediyor (E1).

Katılımcıların birçoğunun doğru habere ulaşmak için sağ ve sol olmak üzere iki taraftan da gazeteler okudukları görülmüştür. Sağ tabanlı gazeteler (Yeni Şafak, Sabah, A Haber..) kendi içinde farklılık gösterirken karşısında ise daha çok Hürriyet ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların doğru habere ulaşma ve tarafsızlığı sağlamak

³⁶⁶ E2: Etmeye çalışırım. E3: Medyayı tabi takip ederim. Çok yoğun olmamak şartıyla işte Haberler.com'dan. Gazete okumuyorum. E11: Tabi haberler takip ederim. Çok sık değil de. (Gazete okur musun?) Okuyordun yazın da bu aralar alıp da okumuyorum. Karar okudum uzun süre yazın.

³⁶⁷ E12: İster istemez ama hani özel olarak takip durumum olmuyor. Habertürk, A Haber. (Gazete) Gazete okumuyorum. E14: Takip ederim ama çokta takip etmem. İşte internet sitelerinden, Twitter'dan, köşe yazarlarının güzel olduğu haber sitelerini tercih ederim. E15: Haber7'yi takip ederim. Bilgisayarı açtığımda böyle bir haberlere bakıyorum. Gazete okumam.

³⁶⁸ Mülakat yapıldığı tarihte ABD'de yürütülen Rıza Zarrab davası gündemi yoğun şekilde meşgul eden bir konuydu.

³⁶⁹ E20: Gazeteye, böyle boş olduğum zaman açıp bakıyorum. Genelde önce Habertürk'e bakarım, sonra Yeni Şafak olur, arada bazen hiç bakmam, bazen de böyle en son canım sıkıldığında Cumhuriyet, Hürriyet, Sözcü öyle biraz bakarım.

amacıyla kendilerine göre farklı çözüm yolları bulmuşlardır. Bazı haber kaynaklarında sadece haberleri, bazılarında sadece yazarları, bazılarında ise her ikisini okumak üretilen çözüm yollarından birisidir. Katılımcıların gündemi takip ederken kendilerine göre belirledikleri çözüm yollarını ifade etmesi bakımından aşağıdan E14 ve E19'un ifadeleri aşağıda alıntılanmıştır:

Yeni Şafak'ın köşe yazılarını okuyorum, haberlerini okumuyorum. Mesela Hürriyet'in de haberleri takip ediyorum, köşe yazılarını okumuyorum. Ama Karar'dan hem haberleri hem de yazarları takip ediyorum. (E14)

Aslında ben ilk öncesinde şey yapıyordum Yeni Akit, baya bir sağ ve Cumhuriyet baya bir sol. Hani ikisinden de okumaya gayret ediyordum. Sonrasında Hürriyet ve Yeni Şafak okumaya başladım. Akit ve Cumhuriyet'in ikisini de dili ağır olduğu için sevmiyorum. Biraz daha Hürriyet ve Yeni Şafak ılımlı gibi sanki. Onları okuyorum şu anda. (E19)

Kapitalizmden uzak yerler...

Katılımcılara “gezi mekanları olarak nereleri tercih ettikleri” sorulmuş, tarihi alanları (E3, E6, E9, E16, E18, E19)³⁷⁰ tercihin ilk sırada geldiği görülmüştür. Tarihi alanları, sahiller (E2, E11, E14, E15), doğal alanlar (E3, E10, E14)³⁷¹ ve Üsküdar (E8, E15, E17)³⁷² takip etmektedir. E6 gezdiği mekanlarda hissettiği duyguyu şu şekilde ifade etmiştir:

Daha çok akraba ziyaretleriyle oluyor ama hani tarihi bir yerleri görmeyi ben seviyorum. Özellikle han, cami tarzı, hani İslami kaynaklı şeyler olunca biraz tarihi olduğundan ötürü müdür, eskilerin maneviyatından mıdır bilmiyorum ama bir huzurlu oluyor, huzuru orada tadıyorsunuz. Bir de temiz havanın ve yüksek kesimin, yeşilliğin bol olduğu yerler. Gerçekten tercihe sebeptir yani.

Ayrıca gezi mekanları olarak; AVM, sokaklar (E1),³⁷³ korular, rahat alanlar (E2),³⁷⁴ Otağtepe, Çamlıca (E4), temiz havanın olduğu yerler (E6), Beykoz,

³⁷⁰ E16: Genelde tarihi yerleri gezmek hoşuma gidiyor. Camiler olsun veya tarihi kaleler olsun oraları gezmek hoşuma gidiyor.

³⁷¹ E3: Yani huzurumu açacak yerler, mesela doğal alanlar olur, tarihi alanlar olur, daha önce gitmediğim yerler, arada camiler olur zaten camilere gidiyoruz böyle. E10: Doğal güzellikleri olan yerleri severim yani dağ başında manzara olur, yeşillik olur, ağaçlık bir orman olur, deniz manzarası bu tarz yerler.

³⁷² E15: Gezerim. Gitmeyi sevdiğim yerler huzur ortamları, sakin ortamlar. Üsküdar, deniz kenarlarını daha çok severim, güzel müzik, ney müzikli olan kafeleri çok severim.

³⁷³ E1: Klasik mekanlar işte AVM olabilir, sokaklar benim için güzel gezme yeridir. Böyle özel bir mekâna gitmek ne bilim bir kafedir veya da bir restoranttır falan çok tercih etmem ki çok fazla dışarıda çıkmıyorum burada. İşte bazen bahçede dolanırim ya da yürüyüş yaparım çevrede.

Çengelköy, Beylerbeyi, İstanbul'un Anadolu yakası (E8),³⁷⁵ kalabalık olmayan yerler (E9, E15),³⁷⁶ şehirden, kapitalizmden uzak yerler (E11),³⁷⁷ milli parklar (E13),³⁷⁸ parklar, müzeler (E14),³⁷⁹ Eminönü, Beşiktaş (E17),³⁸⁰ kültürel mekanlar (E18),³⁸¹ güzel sayılabilecek her yer (E19)³⁸² şeklinde cevaplarda gelmiştir. E1, E5, E7, E20³⁸³ çok gezmediklerini ifade etmişlerdir. E4 gerçek gezmenin ne olduğunu şu şekilde tarif etmiştir:

Beykoz Otağtepe'yi bilir misiniz, çok güzel bir manzarası vardır. Genelde sakin, mesela Çamlıca tepesi. Karlı bir zamanda Çamlıca tepesinde olmak, bana huzur veriyor. Çünkü karlı bir zamanda kimse çıkmak istemiyor, gerçekten orayı seven çıkar yani. Gerçekten orayı seviyorsan çıkıyorsun da. Ama Pazar günü güneşli bir günde herkes gelir oraya. O Çamlıca'nın değerini bilmek değildir. Çamlıca'nın

³⁷⁴ E2: Genelde korular oluyor. Deniz kenarları, sahiller. Eğer böyle bir yemeğe veya herhangi ünlü bir şey varsa bir kafeye veya bir mekânın oraya gitmeyi, denemeyi, tatmayı tercih ederim. Onun dışında biraz daha kamusal ve rahat alanlar.

³⁷⁵ E8: Üsküdar. Üsküdar aşığı birisiyim. Üsküdar yanında İstanbul'un her yerini severim. Her yerini de gezmişimdir hemen hemen. Yani bu Fatih olsun veya öyle mekân ayırt etmem. Genelde Beykoz tarafını çok severim. Beylerbeyi, Çengelköy, Anadolu Hisarı, Kanlıca hattı. Öyle yani. Ama genelde Anadolu yakası. Karşı tarafla pek aram yok açığı.

³⁷⁶ E9: Tarihsel. Genellikle fazla insanın olmadığı yerleri seçiyorum. Şey olarak o mekânı biraz daha rahat gözlemleyebileceğim zamanları seçiyorum. Diğer şekilde, toplu bir şekilde gideceksek gidiyoruz arkadaşlarımızla veya da toplu bir vakit olduğunda gidiliyor. Ama ben genellikle sakin olan zamanları seçiyorum gezdiğim yerlerde.

³⁷⁷ E11: Yani sahillerde, deniz kenarında yürümeyi severim. Üsküdar sahili mesela çok iyidir. Böyle şehirden uzak, kapitalizmin uzak duracak yerleri gezmeyi severim.

³⁷⁸ E13: Gezmeyi severim ama klasik herkesin gezmeyi sevmesi gibi değil. Kendime göre yani mesela AVM'ye gitmeyi sevmem. Hoşuma gitmez. (Nerelere gidersin?) Milli parklara gitmeyi severim.

³⁷⁹ E14: Evet seviyorum. Geziyorum. Biraz daha doğa manzarası olan yerleri tercih ederim. Parkları severim. Onun haricinde müzeleri falan gezmeyi severim. Tarihi mekân gezeceksem okuyup gitmeyi tercih ederim. Bilgi sahibi olmadan gezmek saçma. Onun haricinde deniz kenarlarını çok severim. Sahilde müzik dinleyerek yürümeyi çok severim mesela.

³⁸⁰ E17: Üsküdar'da okuduğum için Üsküdar'ı gezerim. Bazen de Eminönü, Beşiktaş.

³⁸¹ E18: Gezmeyi çok severim. Gezmeden önce bilgi ediniyorum. Gezeceğim yerlere karar verirken turistik yerler hakkında bilgi veren programlardan baya etkileniyorum. Tarihi mekanları, kültürel yerleri daha çok seviyorum.

³⁸² E19: Çok geziyorum. Tarihi yerleri biraz fazla gezerim ama sadece onunla sınırlı değil. Güzel sayılabilecek yerleri gezerim. Kadıköy'de olsa gezerim.

³⁸³ E5: Çok fazla gezen biri değilim. Memlekette de öyle değilim. Burada sahiller olabilir. Ya da lisedeki arkadaşlarımla dışarı çıkıp bir yerlerde çay içmek onun haricinde pek yok. E7: Ben çok gezmiyorum galiba ya. Bir şey diyemedim şimdi. Yani bazen gezi programlarına katıldığım olur. Her şeyi de yurtla yapıyormuşuz (gülüyor). Bilmiyorum. E20: Gezmeyi severimdim. Yurda geldikten sonra pek dışarı çıkasım gelmiyor (gülüyor). Uzak olduğu için. (Nereleri gezerdin?) Hazırlıkta süreli karşıdaydık, Süleymaniye, Eminönü falan.

değerini bilen bir kişi karda, karlı bir havada, soğuk bir kış günü bir çay vs. içebilmeli.

Kıyafetlerinizle ağırlanır, fikirlerinizle uğurlanırsınız...

Katılımcılara “hem kendiniz hem de karşınızdaki kişi açısından, fiziki görünüm sizin için ne kadar önemlidir” şeklinde bir soru da yöneltilmiştir. Katılımcılar yaklaşımlarını; fiziki görünüm benim için önemli (E1, E2, E7, E13, E17, E17, E20),³⁸⁴ düzgün olmalıyız ama çok fazla da uğraşmam (E3),³⁸⁵ iç güzellik dışa yansımali (E4),³⁸⁶ ilk izlenim olarak önemli ama bir yandan da önemsiz (E5),³⁸⁷ taşıdığımız bir kimlik varsa o açıdan bıraktığımız izlenim önemlidir, kaşımdakinin de düzenli olması önemlidir (E6),³⁸⁸ %40 dış görünüm, %60 iç görünüm diyebilirim

³⁸⁴ E1: Fiziki görünüm benim için önemli bir defa bizim yapacağımız meslek gereği fizik görünümümüz çok çok önemli. Ben aslında bu konuya biraz eğilmeye çalışıyorum. Hele kilo fazlalığı benim hoşuma gitmeyen bir şey ki şu anda biraz var. Onu şey yapmak için belli şeyler yapıyoruz falan. Bunun dışında tabi yüzüm, gözüm nasıl duruyor falan arada kontrol ediyorum. İşte saçımda bir şey var mı ama öyle çok ince şeylere girmem. E2: Önemli tabi ki. Yani ben pek kendim için çok böyle hazırlanmıyorum ama bir insana bakarken dikkat ediyorum. Benim için gözüme iyi görünmesi önemli. E7: Önemli tabi yani. Mesela kendi fiziki görünümüne ayrıyeten özen göstermem de diğer insanların fiziki görünümü mesela karşı cins için falan düşünürsek o da önemli bir kriter yani kesinlikle. E17: Çok önemlidir. Bence yani ne bileyim insana biraz öz özgüven katıyor fiziki görünüm. Yani benim için önemli. Karşımdaki insan içinde önemlidir. E18: Görüntü önemli. Soruya değişik şekilde cevap verirsem, neden önemli değil? Biz toplumda yaşıyoruz. Toplumdan etkileniyor ve etkiliyoruz bir şekilde. Başka insanın bakışına dikkat etmeden her zaman kendine göre yaşamazsın de mi? Belli kaideleri var toplumun. Öyle şeyleri takip etmemiz gerekir. Bence önemli.

³⁸⁵ E3: Tabi biz düzgün olmalıyız, temiz olmalıyız. Yani çok fazla da uğraşmam.

³⁸⁶ E4: İç güzellik dışa yansımali. Önemli. Tabi her zaman içinde değil yani. İstisnaları da var. Ama genel olarak kriterim böyledir. İç güzellik dışla yansımali diye düşünüyorum ki yansır da yani.

³⁸⁷ E5: Yani ilk izlenim olarak çok önemli tabi ki. Ama bir yandan da önemsiz. Gördüğüm insanın nasıl biri olduğun çıkartamıyorum. Bir insanı görünce bu kaç yaşındadır, bu nasıl biridir, nasıl insandır, ailesi nasıldır vs. onları çıkartamıyorum ve hemen de iletişim kuramıyorum tabi ki. O yüzden biraz zor oluyor fiziksel görünüme bakarak bir yorumda bulunmak. (Kendin için) Saç sakal falan diyeceksiniz, sakallarım, hani o açıdan çok sade olmayı tercih ederim gördüğünüz gibi saat falan kullanmam. Sade olmayı severim açıkçası. Kapalı koyu giyinmeyi severim. Gömlek giymek, lüks sevmem.

³⁸⁸ E6: Karşımdaki insanın açıkçası, ne kadar düşündüğü çok umurumda değildir, çok umurumda değildir diyorum, çünkü insan ister istemez umursamalı bunu. Dışarıda bıraktığımız izlenimde önemlidir. Bir kimliğiniz varsa özellikle, taşıdığınızı düşündüğünüz bir kimliğiniz, toplumun algısından bahsetmiyorum, kendi taşıdığınızı düşündüğünüz kimlik, o açıdan önemlidir elbette ama karşıdakinin mesela aşırı hassasiyeti, ne bilim gösteriş kısmına kaçan kısmı hiç umurumda değildir mesela. Benim için hoş durması önemlidir. Karşımdakinin de elbette düzenli en azından saygı değer, hani bir söz vardır ya kıyafetlerinizle ağırlanır fikirlerinizle uğurlanırsınız diye, ister istemez de fikirler bence kıyafetlere de yansıyor diye düşünüyorum. Etkisi vardır diye düşünüyorum hani. Şahsi fikrim tamamen.

(E10),³⁸⁹ karşımdakine yeri geldiğinde dikkat ederim, kendim de düzgün olmaya çalışırım (E12),³⁹⁰ fiziki görünüm bana karakterini çağrıştırır (E15),³⁹¹ kendine verdiği değeri gösterir (E16),³⁹² karşımdaki için düşünceleri daha önemli, kendim için ise çok önemli, Müslümanın kendi görünüşüne, kıyafetine önem vermesi gerekiyor (E19),³⁹³ bir önemi yok ama düzenli olmak lazım (E14)³⁹⁴ şeklinde ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra E8 ve E9 ise çok önemli olmadığını söylemişlerdir.³⁹⁵ Fiziki görünüm ve Müslümanlık arasında kurdukları bağ sebebiyle E19 ve E20'nin ifadelerini aşağıda aktarılmıştır:

Müslüman kendine, görünüşüne, kıyafetine önem vermesi gerekiyor. Temizlik artı özellikle dış benim için çok önemli. Sigara içenlerin dişleri de giriyor bunun içine. Bence önemli yani (E19).

Önemlidir fiziki görünüm. Beğendirmekten ziyade bir Müslümanın şey olması göbekli olması hoş bir şey değil bence. Çünkü o, onu tembel, rahat, rahatına düşkün olarak gösterir. Dışarıda bu imaj var zaten. Bu imajı yıkalım diye söylüyorum (E20).

³⁸⁹ E10: Önemlidir iç görünümünden daha çok değil ama fiziki görünüm de bir o kadar önemlidir. Yani %40 dış görünüm fiziki görünüm, %60 iç güzellik diyebilirim. Kendi dış görünümüne özen gösteririm mümkün derece. Yani biraz kilo almak, bir ara spor yapmaya falan başladım zayıflamaya çalıştım ama devam ettirmedim, onun dışında kılık kıyafetime ondan sonra saçımı taramaya falan özen gösteririm dışarı çıkarken.

³⁹⁰ E12: Ya bakarım hani onun bir şeyi olur ama, o kişiye bakış açımaya bağlı bir durum. Herkese karşı şeyim yok ama yeri geldiğinde dikkat ederim, bakarım. Çünkü o şey yaptığı için giyim kuşam. Kendimde hani düzgün şekilde olmaya çalışırım o açıdan. O şekilde çünkü biz de kendimize ona göre bir tarz veriyoruz (gülüyor).

³⁹¹ E15: İnsanı gördüğüm zaman bu benim için karakteriyle ilgili bir şey ifade ediyor. Yani aslında şunu söyleyeyim fiziki görünüm bana karakteri çağrıştırır. (Kendi fiziğin?) Tabi ki düzenli, güzel bir şeyler giymek iyidir.

³⁹² E16: Fiziki açıdan bir insan fiziği iyiyse, şişman veya zayıf değilse, kendine bakıyorsa, bu insanın kendine değer verdiğini gösteriyor. Kendini salmışsa iyice, yediğine içtiğine dikkat etmiyorsa, iyice almış başını gitmişse -sağlık nedeniyle olanları tenzih ediyorum- bu insanlar kendine pek değer vermiyordur. Bir insan kendine değer veriyorsa çok ağır şartlar altında olmasa da en azında bir yürüyüş yapmalıdır.

³⁹³ E19: Ya aslında ilk öncesinde fiziki görünümünden ziyade insanın düşünceleridir ama bende olabiliyor. Bazen fiziki görüntüye göre yorum yapıyorsun ama, her zaman doğru bir şey değil. Doğru olmadığını düşünüyorum. Bu konuda çok olumsuz eleştiriler oldu bana karşı. Dışarıdan beni yorumladılar. (Kendi fiziki görünümüne önem verir misin peki?) Önem veriyorum. Müslüman kendine, görünüşüne, kıyafetine önem vermesi gerekiyor. Temizlik artı özellikle dış benim için çok önemli. Sigara içenlerin dişleri de giriyor bunun içine. Bence önemli yani.

³⁹⁴ E14: Öyle çokta bir önemi yok ama düzenli olmak lazım en azından. Ne bilim insanın düzenli olması, kıyafetlerinin sevdiği gibi ve temiz olması yeter bence. Çokta önemli değil fiziki görünüm. Eğer birisi falan âşık olursa tabi o zaman fiziki görünüm artıyor yani.

³⁹⁵ E8: Çok değil. E9: Bir arkadaşın fiziki görünümü benim için önemli değil. Benimle ne kadar samimi bir şekilde konuştuğu daha önemli. (Kendi görünümüz?) Önemli değil.

E13 ise fiziki görünümün konusunda kendi için de yaşadığı çatışmaları şu şekilde ifade etmektedir:

Benim için çok önemli ama o da dipsiz kuyulardan bir tanesi (gülüyor). O sorunu da yok sayıyorum artık (gülüyor). Ya şöyle ne bilim senden kaynaklanmayan şeyler oluyor bazen, uğraşsan da düzeltemediğin şeyler oluyor yani. Onları umursamayacaksın o yüzden. Kendime o konuda biraz kızıyorum. Şöyle kızıyorum eğer ondan etkilenirsem kızıyorum, o durumundan. Çünkü gerçekten öyle değil. Gerçekten o görünüş, kravat ya da o takım elbise, o insanın ne kalıbını gösterin ne adamlığını gösterir. Ne iyi anlamda ne kötü anlamda. Kötü olduğunu da göstermez yani. Alakası yok. O bağımsız bir şey ondan. Ondan etkilenmemeyi istiyorum yani o yüzden. Ondan etkilenirsem eğer, iki insana karşı birine haksızlık yapmışsam o konuda kendi kafamda, -bu sözle ortaya çıkmaz tabi- ama kafamda bir değer biçerken bir yanlışlık yaptıysam, onu tespit edip onu düzeltmeye çalışırım.

Katılımcılar fiziki görünümüne önem vermekte, fiziki görünüm ile Müslümanca duruşu bağdaştırmakta, bu sebeple fiziki görünümü önemsemektedirler. Müslümanın görüntüsüne dikkat etmesi, bir kimliğin taşıyıcısı olduğunun farkında olarak hareket etmesini beklenmektedirler. Burada dışarıya karşı bir din anlayışı öne çıkmakta, temsiliyet önem kazanmaktadır.

Öğle pop, rap...

Katılımcılara “hangi tarz müzikler dinledikleri” sorulmuştur. Cevaplar; arabesk (E4, E15, E20),³⁹⁶ türkü (E5, E9, E19),³⁹⁷ her tarz (E13, E14),³⁹⁸ karışık

³⁹⁶ E4: Genelde yani Ebru Gündeş dinliyorum. Benim sesimde benzer biraz. O yüzden. Müziklerine eşlik edebiliyorum. O ve onun tarzlarında. E9: Genellikle dinlemem ama dinlediğimde de türküler falan tercih ederim. E15: Arabesk (gülüyor). Birinci şu pop mop ne için dinlerler bilmiyorum, ne tür duyguyla dinliyorlar anlamıyorum gerçekten. Ney falan çok seviyorum. Kısacası böyle işte arabesk tarzı müzikleri seviyorum. E20: Dinlerim. Genelde mesela çok böyle şey olduğum zaman Müslüm Gürses okurum. Arabesk. Fazla dinlememde arada bir dinlerim. Pop hiç dinlemedim, rep de hiç dinlemedim. Bir ara rak dinliyordum onu da bıraktım. Öyle eski.

³⁹⁷ E5: O mevsimden mevsime değişiyor açıkçası (gülüyor). Ruh haline göre. Ben müzik dinlerim yalan olmasın. Türkü olarak dinlerim öyle pop, rep yabancı müzik falan değil. Erkan Oğur tarzı sanatçılar.

³⁹⁸ E13: Bol. Her tarz dinlerim. Müzik avcılığı yapmayı severim. Özellikle yeni çıkan albümlerin girip, oradan albümün isminde olan şarkıları dinlerim. Böyle rast gele şarkılar seçerim kendim, mesela böyle bir çalma listesine girdiysem kesinlikle rast gele seçerim yani. Denk gelmesi lazım sana. Zamanla da birikiyor. (Sıkı takip ettiğin sanatçı var mı?) Bir sürü var. Birbirini geçen yok ama dönem dönem oluyor. Şirin diye bir kadın var. Mısırlı. Mısır’ın Ebru Gündeş’i. O kadın bir ara şarkılarıyla harbiden almıştı, götürmüştü şarkılarıyla. Bir başka zaman Nemrut’un kızı dinliyorum (gülüyor). E14: Dinlerim. Sözsüzde dinlerim, sözlü de. Genelde farklı farklı müzikler dinlemeyi severim çünkü her müzik farklı bir şeyler anlattığı için, farklı anlamlar barındırdığı için, kültürüm olsun falan diye müzik kültürü dinlemeye çalışırım.

(E12, E17), mehter marşı, milliyetçi şarkılar (E8), rap hariç hepsi (E10),³⁹⁹ ruhu dinlendirecek müzikler (E11),⁴⁰⁰ rak ve metal (E16),⁴⁰¹ ağır müzikler (E6),⁴⁰² popüler müzik (E1), pop, hit (E2)⁴⁰³, doğaçlama, bayan sanatçıyı falan dinlerim (E7)⁴⁰⁴ şeklindedir. Sadece E3 müzik dinlemediğini ifade etmiştir. E8'in ifadeleri şu şekildedir:

Pek aram yok. Şöyle ruh halime bağlı olarak dinlerim. Genelde dinlediğim müziklerde mehter marşı. Son zamanlarda milliyetçi havanın verdiği milliyetçi şarkılar. Ölürüm Türkiye'm falan.

Dikkat edildiğinde ezgi, dini marş, ilahi gibi türleri dinlediğini söyleyen katılımcıların olmadığı görülecektir. Neredeyse her tarz dinlenirken dini hassasiyetle üretilmiş olan hiçbir müzik çeşidinin dinlenmiyor olması, ideoloji oluşturmama durumuyla uygunluk göstermektedir. Yukarıda ifade edilen İslamcı çevrelerde, sanat, edebiyat, fikir, düşünce gibi alanlarda boşluğun var olduğu şeklinde ortaya çıkan sonuç burada da kendisini göstermektedir.

Öğle şeylere pek hevesim yok...

Katılımcılara müzik sorusunun içinde “çalmak/üflemek istedikleri enstrümanın olup olmadığını” sorusu da sorulmuş, ney (E11, E12, E14, E15, E19)⁴⁰⁵ çalınmak/üflenmek istenilen enstrüman aletlerinin başında gelmiştir. Ney'i ise gitar

³⁹⁹ E10: Çok (neler dinlersin?) Fark etmez. Yerli de yabancıda dinlerim, arabesk te dinlerim, pop da dinlerim. Rep hariç hepsini dinlerim. Rep çok saçma gelir bana, zevk almam.

⁴⁰⁰ E11: Yani böyle ruhu dinginleştirecek müzikler.

⁴⁰¹ E16: Sıklıkla. Rak ve metal tarzı müzikler dinlerim.

⁴⁰² E6: Hemen hemen her dalı dinliyorum. Yabancı müzikle pek aram yoktur Arapça dışında. Arapçayı gene az çok seviyorum. Çünkü hani Kur'an dil oluşundan ötürüdür belki. Belagatı da mükemmel bir dil olduğu zaten aşikâr, dünya tarafından kabul edilmiş bir dil bu belagat açısından. Arapça şarkıları o açıdan tatlı geliyor kulağa. Onun dışında Türkiye'de de mesela yerli birçok şarkıyı dinlerim. Kolay kolay pop dinlemiyorum. Biraz ağır müzikler, slow müzikler seviyorum diyebiliriz.

⁴⁰³ E2: Genelde pop, hit dinliyorum. Yabancı hitte dinliyorum. İsim olarak aklıma direk gelmiyor ama mesela isim olarak Murat Dalkılıç olabilir.

⁴⁰⁴ E7: Dinlerim ama çok sık değil. Çünkü kulağımda iltihap falan oluyor. O yüzden kulaklık kullanmıyorum. Biraz doğaçlama gider. Yabancı falanda dinlerimde. Türk Sıla'yı falan dinlerim. Bayan sanatçıları falan dinlerim.

⁴⁰⁵ E11: Ney üflemeye çalıştım de üfleyemedim bir türlü.

(E1, E16, E17, E20),⁴⁰⁶ bağlama (E2, E10),⁴⁰⁷ saz (E5, E6, E13),⁴⁰⁸ kaval (E9) ve keman (E10) gibi enstrüman aletleri takip etmiştir.

Müzik sorusunun içerisinde kalınarak katılımcılara hangi sanatçıları dinledikleri sorusu da sorulmuştur. Dinlenenler arasında Ahmet Kaya (E10, E14, E15, E17) başı çekmektedir. Ahmet Kaya'yı Mustafa Ceceli (E1, E11), Ebru Gündeş (E4, E10), Burcu (E1), Murat Dalkılıç (E2), Erkan Oğur (E5), Sıla (E7), Bülent Serttaş, Tarkan (E10), Maher Zain, Göksel Baktagir (E11), Mısırlı Şirin (E13), Cem Karaca (E14),⁴⁰⁹ Mustafa Yıldızdoğan, Alı Kınık (E15), Anadolu Rak Grubu; Barış Manço, Cem Karaca, Barış Akarsu, Haluk Levent (E16), Musa Eroğlu (E19), Müslüm Gürses (E20) takip etmektedir. Dikkat edildiğinde Ömer Karaoğlu gibi isimler zikredilmemiştir. Dinlediği sanatçılar ile ilgili E1'in söyledikleri şu şekildedir:

Yani popüler müziği severim. Bu konuda dini olarak hassas olduğuna inandığım iki isim var. Biri erkek biri kadın. Biri en sevdiğim erkek sanatçı, biri kadın sanatçı. Erkek olarak Mustafa Ceceli ismini tercih ediyorum. Kadın olarak Burcu Güneş şarkılarını dinlemeyi daha çok seviyorum.

Müzik konusunda E12'i yaşadığı tecrübeleri şu şekilde ifade etmiştir:

Yakın zamanda dinliyorum artık. Dinlemiyordum uzun bir süredir. Ama dinliyorum artık. (Ne değişti?) İlahi dinliyordum. Bu ara dinlemiyorum (gülüyor). Niye öyle bir uzaklaşma oldu bilmiyorum açıkçası. Türk sanat müziği şeklinde sakın geçen, hani sazlı anlamda, nakarat olarak seviyorum. Bir de bu ara hani bir şey var, ritim anlamında hareket olsun diye yabancı rap tarzı birkaç müzik dinledim hoşuma gittiği için (gülüyor). Ama yakın zamanda silerim bunları da diye düşünüyorum. Çünkü

⁴⁰⁶ E1: Gitar çalmayı çok isterdim. Çünkü gitarın tınısı insanı biraz böyle bambaşka mecalara götürüyor. Ne bilim insanlarda böyle bir hayal gücünde değişik değişik şeyler uyandırabiliyor. O yüzden gitar çalmak hoş bir şey olurdu benim için. Elime de yakışacağını düşünüyorum.

⁴⁰⁷ E2: İsteğim vardı ama bir türlü olmadı. Şu an bağlama ve gitar hevesim daha yüksek. Gitar hevesim vardı onu artık istemiyorum. Şu an bağlamaya inşallah yazılacağım. Yazıldım birkaç kere İsmek'in kurslarına falan sonrasında iptal oldu. Bir türlü nasip olmadı. Şu an bağlamaya niyetim var. Dizilerde falan bağlama görünce daha çok etkiliyor beni. Gitar daha popüler. E10: İsterdim, heves etmişim bir ara ama vakit ayıramadım ona. (Hangisi?) Bağlamayı da severim sesi çok hoşuma gider, kanunda hoşuma gider. Son zamanlarımda keman güzel.

⁴⁰⁸ E5: Saz düşündüm, ama o zaman vaktim olmamıştı. Sonrada olmadı. E6: Yeteneğim olduğunu düşünmüyorum, elime ne aldysam elimde kalır gibi oldu. Saz çok hoşuma gidiyor. Gerçekten yeteneğim olduğuna inansam böyle severek yapabileceğime inansam düşünürdüm çalmayı.

⁴⁰⁹ E14: Cem Karaca'yı severim. Her şarkısını sevmem. Güzel sesi vardır. Ahmet Kaya'yı severim. Ben biraz daha nostaljik takılırım. Yenilere fazla rağbet etmiyorum.

müzikte çok şeyi olmuyor katkı olarak. Zamanla insanın kafasını dolduruyor. Benimkisi sadece spor anlamında, günlük vakit geçiririm. Bir de şey var, dinletiler, onlar da müzik yerine geçiyor mu bilmiyorum ama. Şey gibi Necip Fazıl'ın söylemlerini, kaldırımlar, gençliğe hitabe o tür şeyleri seviyorum, onların dinletileri oluyor. Sureler dinliyorum.

Camiler dolmadıkça...

Katılımcılara “İslam dünyasının bugün içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusu da yöneltilmiştir.⁴¹⁰ Katılımcılar arasında öne çıkan, İslam birliğinin olmadığı (E1, E2, E3, E4, E7, E16)⁴¹¹ düşüncesidir. E7'nin İslam

⁴¹⁰ Esasında mülakatlar esnasında bu soruyu sorup sormama konusunda tereddüt ettik. Tereddüt etmemizin sebebi, veri sağlayıp sağlamayacağı hakkında oluşan şüphemizdir. Bu gelgitler esnasında mülakat bittikten sonra söz konusu soruyu toplamda 12 katılımcıya sordüğümüzü fark ettik. Sormaya tereddüt ettiğimiz soruyu niye burada aldığımıza değinecek olursak, 12 katılımcının veri oluşturabileceğini düşündüğümüz ve elimizde oluşan verinin kaybolmasını istemediğimiz için aldık. Günün sonunda tüm katılımcılara sormadığımız için pişmanlık yaşadığımızı ifade etmeliyiz. Soruyu sormadığımız katılımcılar E5, E10, E11, E12, E13, E14, E17 ve E18'dir. Ayrıca katılımcılar sorulurken ya da sorulmazken özel olarak seçmediğimizi, mülakatın akışına göre -uzunluğu, kısalığı- sorup sormamaya karar verdiğimizizi ifade etmeliyiz.

⁴¹¹ E1: İslam coğrafyası geçmişte daha iyiydi, daha kenetlenmiş ve daha birlikte hareket edebilen bir coğrafyaydı. Ama şu an gerek batının da etkisiyle bu coğrafya teker teker bölündü, bölünmeye de devam ediyor. Son yaşanan olaylar, Kudüs meselesinde şu anda belirgin bir tavır gösterilememesi ve yeterince sesin çıkarılmaması bence bunun en büyük örneğidir diye düşünüyorum. E2: Herkes şunu diyor işte Balkanlardaki, ondan sonra Batının tarifıyla Ortadoğu'daki insanlar hep bir Türkiye'yi bekliyor. Hep bir işte Müslüman Türkleri bekliyor edası var. Tamam bu doğru ama yani bu acizliğimizi gösteriyor. Hani yüz yıl önce Osmanlı yıkıldı. Yerine bir devlet gelmedi. Ondan sonra herkes mazlum kaldı falan. Bu durum gerçek olabilir ama bir yandan da, hep bir aptallık var yani. Affedersiniz. Mesela Suudi Arabistan dünyayı Amerika ile yönetiyoruz diyor. Yönetiyorsun ama adam sana silahını satıyor. Paramı alamıyorsun falan. Yani bir düşüncesizlik var. Şuursuzluk var. İslam dünyası şu an birlik beraberliği geçiyorum, her ülke tek başına bile bir plana, programa sahip değil. Ne Allah yolunda ne de Hz. Muhammed'in yolunda olma yolu yok. E3: Vahim bir durumdayız (gülüyor). Kaos var, yani bir birlik yok, bir bütünlük olması gerekiyor kısa bir süre içerisinde. Bütünlük neden oluşmuyor bende anlamış değilim, başta değindiğimiz gibi insanlar da dünyaya dalmışlar gitmişler, öteki tarafı unuttuğu için insanlar birleşemiyor. Ya bunu nasıl çözebiliriz, açıkçası önce biz düzeleceğiz, etrafımızı güzelleştireceğiz, yani sadece ben değil, ben yok, ben dinimi yaşayayım deyip kenara çekileyim yok, birçok kavim sadece kendisine bağlı yaşadığı için helak olmuştur. Eğer başka bir toplumu düzeltmeye çalışmazsak helak olmaya mahkumuz bizde. Onun için kendimizi düzeltirsek bu dünya da inşallah yavaş yavaş düzelecek. Yani camileri doldurmadıkça ne Ayasofya açılır ne Kudüs ele geçirilir. E4: Karışık, dağınık, bütün değil, parçalanmış durumda. İslam dünyasında refaha karşı düşkün yöneticiler vesaire, var. Arap dünyasında olsun, İran mesela. Mezhep çatışmaları vs. bunlardan dolayı İslamiyet'in özünü, saf özünü koruyamamasından kaynaklanan parçalanmışlık var. Birde işte dünya nimetlerine bu kadar tamah edilmesi, ekonomiye vs. Yani dini çıkar amaçlı kullanan birçok yapı var, insan var. Bunlar parçalanmışlığı beraberinde getirecektir haliyle. Bugün hatta şeyi gördüm neydi 'zulüm ile abat olanın ahiri berbat olur' gerçekten bu böyle. Şimdi İslam devleti, İslam ülkeleri içerisinde onların bu denli davranmaları Müslümanın asıl kimliğine, toplum yapısına yapılan bir zulümdür. Şimdi bu zulmün akıbeti de berbat olur. E16: Kötü bir durumda olduğunu düşünüyorum. İslam'ın içinde bir çatışma olduğu kanaatindeyim. Ne bileyim yani aynı dindeniz, aynı inanışımız var, aynı Allah'a inanıyoruz ama ne bileyim sanki Müslümanlarda bir parçalanma var. 1,5 milyar Müslüman içinde

dünyasının durumunu Türkiye üzerinde açıkladığı ifadeleri katılımcıların yaklaşımlarını özetlediğini için aşağıda aktarılmıştır:

İslam dünyası, ne bilim şey gibi geliyor, şimdi Kudüs olayı⁴¹² falan var, birleşme muhabbeti var ya İslam dünyasında, Türkiye’de böyle bir sürü cemaat, tarikat varken -normal bir şeyde olabilir ama- sanki çok ayrıyız gibi. Nasıl diyeyim mesela Şia hakkında falan çok bilgim yok ama bizim Türkiye’deki hocalar bile rahat rahat konuşuyor. İhsan Şenocak’ın sohbetine katılıyorsun mesela, İran’a sürekli laf ediyor. Başka birine katılıyorsun o da İran’a laf ediyor. Hani ben İran hakkında bir şey bilmiyorum ama, onların itikadının bozuk olduğu söyleniyor falan filan. Ama ben şu an şöyle bir açıdan bakıyorum; belki gerçekten yanlışları olabilir, gerçekten sıkıntılıdır ama adamlar en azından Müslüman olduklarını falan söylüyor. Belki bu bize dıştan bir algıdır. Nasıl söyleyeyim aramızı bozmak için. Mesela onlarla falan birleşemiyoruz, şu an aklıma gelen. Veya Suudi Arabistan gibi -zaten onlarda hoş bir şey değil yani-. Bilmiyorum İslam birliği yok sanki. Kolay kolayda olmaz gibi geliyor.

Bunun yanı sıra İslam dünyasının bugünkü halini; Müslüman kimliğimiz her şeyin gerisinde kalmış durumda (E6),⁴¹³ iç açıcı olarak bulmuyorum ama umutsuz da değilim (E8),⁴¹⁴ olan olaylara duyarsız (E15),⁴¹⁵ kaos ortamı (E19),⁴¹⁶ değerlerinden

bu kadar bir bölünme çok fazla gibi geliyor. Hem de Müslümanların tam göbeğinde bir çatışma var, savaş var ama Müslümanlar buna sessiz kalıyor. Türkiye için demiyorum ama diğer Müslümanlar kendi içindeki bir savaşa çok sessiz kalıyor gibi.

⁴¹² Mülakat yaptığımız zamanda ABD, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyacağını açıklamış, bunu üzerine hem İslam dünyasından hem de dünyadan ABD’ye tepki gelmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye’nin çağrısıyla İstanbul’da bir araya gelmiş ve bir bildiri yayınlamıştır. Aynı zamanda BM’de de oylama yapılmış ve ABD’nin kararını reddetmiştir.

⁴¹³ E6: Belki bir umut vaat edebilir gelecek için ama şu anki bulunduğumuz durum hani biraz politik olacak biraz da alanımızla, uluslararası ilişkilerle alakalı. Mesela Kudüs’ün durumu, ilk İsrail askerleri Mescid-i Aksa’da yangın çıkarttığında o günkü İsrail başbakanı mı cumhurbaşkanı mı yaptığı açıklamada ertesi gün diyor ki; biz Mescid-i Aksa’yı yaktığımızda çok korktum, o gece uyuyamadım korkumdan. Müslümanlar gelip de bizim hepimizi birden buradan temizleyebilirler diye, çok korktum diyor. Bu algı var ama dönüp baktığımız zaman adamlar artık küçük bir yangın çıkartmayı bırakmış, Mescidi Aksa’nın altına bir ton tüneller açıp Mescid-i Aksa’yı yakında çökertmek için ellerinden geleni yapıyorlar ve biz doğru düzgün bir harekette bulunamıyoruz. Sebebi ise dedim ya az önce, ilk soru belki de, Müslüman kimliği, Müslüman kimliğimiz her şeyin gerisinde kalmış durumda. Eğer Müslüman kimliğimizi her şeyin başına oturtsak, aslında hem kendi diğer kimliklerimizle barışık bir halde yaşayacağız hem de diğer kardeş toplum dediğimiz atıyorum Afganistan, Kudüs bunun için Müslümanların olduğu, ezilen her insan da dahil olabilir buna, belki Müslüman olmayanlar dahil. Zulüm altında olan insanlar İslam’dan gene umut bekliyorlar. Müslüman olmasalar bile. Bu kadar acı içerisinde olmasının sebebi Müslüman kimliğin en üstte değil de bazı çıkarların arka planında kalıyor olması belki de bugünkü sebeptir, bugünün sebebidir diyebilirim.

⁴¹⁴ E8: Açıkçası iç açıcı değil yani. Sonuçta baktığımız zaman genelde Müslüman coğrafya savaş, açlık veya fakirlik ile imtihan oluyor. Sadece Ortadoğu için böyle değil. Endonezya’ya falan da baktığımız zaman durumlar çok iyi değil mesela. Atıyorum işte bir adada öyle kendi başına yaşayan bir dünya insanlar var. Afrika’yı keza söylememize gerek yok. Pek iç açıcı olarak bulmuyorum ama umutsuz da değilim.

kopmuş (E20)⁴¹⁷ şeklinde ifade edenlerde olmuştur. E3 içinde bulunan kötü durumda kurtuluşun nasıl olacağını şu şekilde ifade etmektedir:

Ya bunu nasıl çözebiliriz, açıkçası önce biz düzeleceğiz, etrafımızı güzelleştireceğiz, yani sadece ben değil, ben yok, ben dinimi yaşayayım deyip kenara çekileyim yok, birçok kavim sadece kendisine bağlı yaşadığı için helak olmuştur. Yani eğer başka bir toplumu düzeltmeye çalışmazsak helak olmaya mahkumuz bizde. Onun için kendimizi düzeltirsek, bu dünya da inşallah yavaş yavaş düzelecek. Yani camileri doldurmadıkça ne Ayasofya açılır ne Kudüs ele geçirilir.

Tarih bölümü ikinci sınıf öğrencisi olan E9⁴¹⁸ ise bu konu hakkında hiçbir düşüncesinin olmadığını ve daha önce hiç düşünmediğini ifade etmiştir. Üniversite ikinci sınıfta okuyan bir katılımcının bu ifadeleri dikkat çekicidir.

Mülakatlar burada sona ermiştir.

Mülakatlar yurt ortamında yapılmış katılımcılar mülakatlara yurtdışı giydikleri elbiseler ile katılmışlardır. Yurt kıyafetlerinde marka gibi dikkat çekici gözlemler yapılamamıştır. Katılımcılar rahat elbiseler ile mülakata katılmışlardır. Yurt ortamı olduğu için çok fazla gözlem yapma imkânı olmamıştır.

⁴¹⁵ E15: İslam dünyasının bugünkü hali kendime de söyleyeyim, olan olaylara çok duyarsızız. Birileri illa ki cevap söyler, karşı çıkar. Biz ne yapıyoruz, sadece izliyoruz. Duyarsızlık diyebilirim İslam dünyasını.

⁴¹⁶ E19: Üzücü ve kaos ortamı.

⁴¹⁷ E20: İslam dünyası kendi değerlerinden koptuğu için bu duruma geldi. Kendi değerlerine sahip çıksaydı, kendi benliğinde kalsaydı bu duruma düşmezdi. Bunlar hep kırılma şeklinde oluştu.

⁴¹⁸ E9: Hiçbir düşüncem yok bu konu ile ilgili, daha önce hiç düşünmedim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN TARTIŞILMASI

3. 1 Değerlendirme

Din ve zihniyet başlığı altında, kendini dindar/muhafazakar olarak tanımlayan üniversite gençliğinin, zihniyetinin görünürlük kazandığı gündelik hayatında dinin durduğu yerin araştırıldığı bu çalışmanın değerlendirme kısmında, bütün ayrıntılar incelenmeyecek, bunun yerine genel bir anlatı oluşturulmaya çalışılacak, konu bağlamında gerekli görülen noktalara değinilecektir.¹ Gelen cevaplar, katılımcılar açısından dinin iki farklı kategoride değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkartmıştır. Bunları “üst anlatıda din” ve “alt davranışlarında din” şeklinde kavramsallaştırmak mümkündür. Birincisi daha çok tanımlamaya, başka bir deyişle kişinin kimliğini konumlandırmasına gönderme yaparken, ikincisi ise bireyin davranışı, yaşayışı gibi alanları vurgulamaktadır. Bahsedilen ‘üst anlatıda din’ ifadesinden kasıt, katılımcıların kimliklerini oluşturucu anlamda zihniyetlerini şekillendiren temel etkenler arasında dinin varlığıdır. Öyle ki tüm katılımcılar, din

¹ Ortaya çıkan ilk sonuçlar, katılımcılardan bağımsız olarak örneklem alınan Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği'nin bağlı olduğu vakfın yönetim kurulu, Çilehane Derneği'ne bağlı olan yükseköğrenim yurdunun yöneticileri ve yurtta uygulanan programlarla ilgilidir. Maddi kazancın yanında, “dinini bilen bireyler yetiştirmek” gibi amaçlar ile kurulan, öğrencilerin barınma ve iâşe ihtiyacını karşılayan Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği gibi kurumlar, bünyesinde bulunan öğrencileri, hedefledikleri doğrultuda yetiştirebilmek amacıyla Kur'an, ilmihal ve sohbetler gibi birtakım dersler ve konferanslar düzenlemekte, bunlar arzulanan kimliğin inşasında önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra öğrenciler arası muhabbet, belletmenlerin örnekliliği gibi yurdun genel havası da talep edilen kimliğin oluşumunda önemli bir etkinlik ve örneklik işlevi görmektedir. Bu tarz kurumlar, zihniyetleri inşa edici ve şekillendirici roller oynamaları sebebiyle önemlidirler. Araştırma yapmak için Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği'nin bağlı olduğu üst kurumun/vakfın yöneticileri ile yapılan izin görüşmelerinde, vakfın genel adının tezde geçmemesi, bunun yerine vakıf bünyesinde kurulan ve çok fazla bilinirliği olmayan Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği'nin ismini kullanılmasının talep edilmiş olması, İslamcı çevrelerde geçmişten gelen tedirginliğin hala devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Dini hassasiyeti ön planda olan, oldukça homojen bir yapı sergileyen, bu çalışmanın da örneklem olarak aldığı dernek, katılımcılar açısından hem kendilerini rahat ve ait hissettikleri, birçok ortamda konuşamadıkları konuları rahatlıkla konuştukları (E1, E3, E4, E7, E10, E12, E13, E15, E20) dindar kimliklerini saklama gereği duymadıkları yani sosyalleştikleri hem de anlam kazandıkları, kendilerini gerçekleştirdikleri mekân şeklinde birtakım işlevler görmektedir. Ayrıca bu tarz yurtlar dini hassasiyetlere sahip aileler için, evlatlarının kalacağı güvenli merkezler olarak kabul edilmekte ve okumak için İstanbul'a gönderdikleri çocuklarının, eğitim bittikten sonra geriye yani memleketlerine kendi çocukları olarak dönmesini sağlayacak kurumlar olarak görülmek istenmektedir.

örtüsü diğer bir deyişle “kutsal şemsiye”² altında yaşamaktadırlar. Bu durum dinin içeriğinden, niteliğinden, nasıllığından, gerçekte yaşanıp yaşanmadığından bağımsız bir şeydir ve davranışın ötesi bir anlamda varlık kazanmaktadır. Katılımcıların tamamı kendilerini Müslümanlık çatısı altında kabul etmekte ve bunun üzerinden tanımlamaktadırlar. Üst anlatıda din ifadesinden kasıt tam olarak budur. Üst kimlik olarak dinin, zihniyeti oluşturu bir faktör olarak işlev gördüğü ve katılımcıların zihniyetini inşa ettiği görülmüştür.³ Katılımcıların kimliklerini oluşturan faktörlerin başında Müslümanlık (E2, E3, E5, E6, E10, E14) gelmektedir. Bu ise yukarıda ifade edilen üst kimlik olarak din ayrımını doğrulamaktadır.

“Alt davranışlarda din” ise daha çok davranış, duyuş ve yaşayıta yani pratikte kendisini görünür kılmaktadır. Bu noktalarda zihniyet oluşturu güç olarak din vardır ya da yoktur gibi total değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. Buralarda kategoriler belirlenip, daha özele inilmeli ve oradan hareketle çıkarımlar yapılmalıdır. Çalışmada belirlenen kategoriler (disiplin, ibadet, tüketim, medya) üzerinden, dindar gencin gündelik yaşamında dinin durduğu yer değerlendirildiğinde, alt katmanlarda dini, bir bütün olarak ele almanın mümkün olmadığı görülmüştür. Kendisini dindar olarak tanımlayan katılımcıların hayatında, zihniyet inşa edici bir araç olarak din, istikrarlı bir şekilde birbirini takip eden bir olgu olarak değil, parçalı bir yapı şeklinde görünürlük kazanmıştır. Bu durum çizgi metaforu üzerinden açıklanacak olursa, katılımcıların davranışlarında din, doğrusal bir çizgi gibi takip edilebilecek özellikte değil, zikzaklar çizerek ilerleyen ve bir adım sonrası çok fazla öngörülemeyen niteliktedir. Katılımcılar başta sona aynı frekans üzerinden devam etmemiş, total değil, parçalı kimlik özellikleri sergilemişlerdir. Din, ibadet ve aidiyet gibi belli noktalarda katılımcıların davranışlarını üst seviyede etkilerken, pratik hayatta ise çok fazla ön plana çıkmamaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç; ‘katılımcılar açısından din, bireyin kendisi tarafından bilinçli olarak sahiplenmekten öte, aile ve

² Kavram, Berger’in *Kutsal Şemsiye* isimli kitabından esinlenilerek kullanılmıştır

³ Burada, “zaten bu ülkede yaşayanların %99 Müslüman olduğunu söylüyor” gibi bir eleştirinin getirilmesi mümkündür. Kastedilen şey sıradan ya da geleneksel anlamda Müslüman olduğunu ifade etmek değil, dindar sıfatını bünyesinde barındıran ve bunun mücadelesini veren anlamda Müslümanlıktır. Yani sadece Müslüman değil aynı zamanda dindarlığı bünyesinde barındıran bir anlamında kullanılmıştır.

çevrenin etkisiyle oluşmuş olgudur' şeklinde bir yoruma kapı aralamaktadır. Yani din, dindar gençler tarafından kazanılmış değil, verilmiş bir kimlik özelliği olarak sahiplenilmektedir. Tüm bunlarla ne kastedildiği aşağıda yer alan örnekler ile daha da anlaşılır olacaktır. Gündelik hayatın içinde kendisini görünür kılan, alt davranış olarak din özelinde değerlendirilebilecek sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür;

Gelen cevaplar dindar kimliği ile ön plana çıkan bir yurdun tercih edilmesinde pek çok nedenin etkili olduğunu göstermiştir. Burada çalışma açısından önemli olan nokta, yurdun tercihinde dini nedenler ya da düşünce yakınlığı gibi sebeplerin önde gelen etkenler arasında yer almasıdır. Bu durumu aidiyet üzerinden yorumlamak mümkündür. Katılımcılar kendilerini ait hissedebilecekleri ortamları incelemekte, üst kimlikleriyle uyumlu olan yerleri tercih etmektedirler. Bu ise onların kimliklerini koruma endişesi duyduklarını göstermektedir. Endişe, değer verilen ya da kişi için önemli olan bir şey üzerinde yaşanan kaygı halidir. Bu haliyle katılımcıların dindar kimliklerini kaybetmekten korktuklarını, sahip oldukları kimliği sürdürmek istediklerini ve onu önemsediklerini söylemek mümkündür. Burada kaygısı güdülen şey; bireyin kendisini tanımlarken en temelde kullandığı üst kimliğin, yani Müslüman kimliğinin kaybının kaygısıdır. Hissedilen endişe durumu üzerinde İstanbul'un kendine has özelliklerinin etkisiyle birlikte, üniversite faktörünün de bir diğer endişe kaynağı olduğunu söylemek gerekir. Özellikle aileler açısından bu durum daha fazla ön plana çıkmaktadır. Yurdun tercih edilmesinde ailelerin, çocuklarının can, mal gibi güvenlik endişeleriyle birlikte, düşünce yapısı açısından kendi evlatları olarak geriye dönüp dönmeyeceği endişesinin de etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ortaya çıkan bu sonuç, bir tarafla bireylerin kendileri gibi düşünen, yaşayan insanlarla birlikte olmak istediklerini diğer tarafla da azınlıkta kalıp öteki olmak istemediklerini göstermektedir. Tüm bunlar üzerinde ise zihniyet oluşturuca yönüyle din faktörü etkili olmaktadır.

Hem bireyin kendi içinde hem de bireyler arasında katılımcıların farklılaştıkları, benzer ve tutarlı dindar genç profili sergilemedikleri gözlenmiştir. Farklılıklar iki şekilde ortaya çıkmıştır. Birincisinde dinin gündelik hayatta durduğu yer üzerinden birey bizzat kendi içinde farklılıklar yaşamakta, bir diğer ifade ile

tutarlı olmamakta, ikincisinde ise katılımcılar kendi aralarında ayrışmaktadırlar. Hem dindar gençler arasında⁴ hem de bizzat bireyin kendi kimlik yapısında⁵ birçok farklılık aynı anda bir arada bulunabilmekte, bazı katılımcılarda öne çıkan bir kimlik yapısı, diğer katılımcılarda öne çıkmamakta ya da hiç görünmemekte, bu ise birtakım karmaşıklıklara ve kaosa sebep olmaktadır. Öyle ki katılımcılar, bir kategoriye dahil edebileceği düşünüldüğü anda başka gruplara dahil olmakta, kategorik ayrımları anlamsız hale getirmektedirler. Katılımcıları bir potanın içinde eritmek mümkün görünmemektedir. Bu durum, yukarıda ifade edilen ‘parçalı kimlik’ özelliğiyle yakından ilgilidir. Farklılıkların sebepleri hakkında ilk olarak aile, çevre, eğitim gibi birçok etken akıllara gelmekle birlikte, katılımcıların bu faktörler bağlamında keskin şekilde ayrıştıklarını söylemek mümkün değildir. Katılımcıların ikisi dışında (E10, E18)⁶ hepsi eğitim için Anadolu’dan İstanbul’a gelmiş hem ekonomik hem de dünya görüşleri olarak birbirine yakın ailelerde büyümüş, eşit sayılabilecek eğitim şartlarına sahip, üniversitede aynı dini cemaate⁷ dahil olmuş, oraların havasını teneffüs etmiş kimselerdir.⁸ Bu durum ise, aile, eğitim, çevre gibi ilk akla gelen faktörlerin yanında, farklı ve daha etkin birtakım sebeplerin olduğunu çağrıştırmaktadır. Gelen cevaplardan hareketle söz konusu sonuca sebep olan nedenler arasında, bireyin kendi kişisel süzgecinden geçirerek benimsediği, öznelleşen⁹ yaşam anlayışının yer aldığı

⁴ Katılımcıların kendi aralarında görünür olan farklılıklar birçok soruda ortaya çıkmıştır. “Kimliğinizi oluşturan en önemli parça nedir, niye üniversite okuyorsunuz, Müslümanda bulunması gereken temel özellikler nelerdir, intihara karşı nasıl bakıyorsunuz, kaybetmekten korktuğunuz şeyiniz nedir” gibi sorular, farklılıkların en çok görünür olduğu sorular arasında yer almaktadır.

⁵ Örneğin; istek ve değerleri doğrultusunda yaşadığını söyleyen katılımcılar (E6, E11, E13, E15, E16, E18, E19, E20) başka bir yerde çatışmalar yaşadığından bahsedebilmekte, benzer şekilde kamusal hayatta sorun yaşamadığını söyleyen katılımcılar ise başka bir soruda topluma karşı yabancılaştıklarından (E5, E7, E10, E12, E14, E16) ya da Kadıköy gibi yerlerde rahatsız olduklarından (E1, E2, E6, E10, E11, EE16, E19, E20) bahsedebilmektedirler.

⁶ E10 Diyarbakırlı, ancak ailesi Suudi Arabistan’da yaşıyor. Katılımcı orada doğmuş. E18 ise 2014 yılında Müslüman olmuş, sonrasında Türkiye’ye gelmiş bir Japon.

⁷ Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği’nin, isminin zikredilmesi istenmeyen ve Türkiye’de birçok kimsenin bildiği bir kurumun altında yer aldığı ve dini bir cemaat olduğu yukarıda belirtilmişti.

⁸ İstisna olan katılımcılar hem maddi hem de eğitim açısından diğerlerinden daha üst imkanlara sahip olan E13, ailesi Suudi Arabistan’dan gelen ve eğitimini orada alan E10 ve sonradan Müslüman olan E18’dir. Bunların dışında göze çarpan büyük sayılabilecek farklılıklar bulunmamaktadır.

⁹ Özneleşme kavramıyla ilgili Foucault’un *Özne ve İktidar* kitabına bkz.

söylenbilir. Bu sonuç aşağıda ifade edilecek olan ideoloji oluşturmama durumuyla da yakından ilgilidir.

Dindar gençler arasında İslam, harekete geçirici, yönlendirici kolektif bir dünya görüşü olarak değil, bunun yerine daha çok bireyin kendi içinde yaşadığı ve onunla sınırlı kalan, çoğunlukla toplumsal boyuta dönüşmeyen bir inanç ve davranış olarak yaşanmaktadır. Söz konusu durum gerçekleştirilmek istenen hedeflerden giyime, sosyal medyadan tüketime, dinlenen müziklerden konuşulan gündeme kadar birçok alanda görünürlük kazanmaktadır. Katılımcılar dini bir cemaatin içinde olmalarına rağmen bireysel hareket etmekte, grup içinde birey olarak varlık göstermekte ve “bireyler toplumu”¹⁰ özelliği sergilemektedirler. Bu durum çalışmanın başında ortaya konulan, “dindar gençlik için din, kolektif bir ideoloji olarak işlev görmekte, postmodern dünyaya karşı kimlik sunmakta başka bir ifade ile onun zihniyetini şekillendirmekte” cümlesiyle ifade edilen hipotezde yer alan, “dindar gençlik için din, kolektif bir ideoloji olarak işlev görmekte” öngörüsünün doğrulanmadığını göstermektedir. Çünkü din, kolektif olarak harekete geçirici boyutuyla¹¹ değil daha çok ibadet ve aidiyet boyutuyla varlık göstermekte ve etkinlik kazanmaktadır. Hipotezde yer alan dindar gençlik açısından din “kimlik sunmakta yani zihniyetini şekillendirmekte” kısmı ise aidiyet, ibadet, intihar, tüketim, hayatı anlamlı kılan şey, fiziki görünüm gibi belli noktalarda doğrulanırken ve buralarda katılımcılara kimlik sunarken, gündem, takipçilik, giyim tarzı, boş vakit, müzik, korkulan şeyler gibi bazı noktalarda ise yerini başka etkenlere bırakmakta, dolayısıyla yanlıştır.

Hem özne/birey olarak dini yaşama hem de ideoloji oluşturmama durumuna uygun olarak katılımcılar (E1, E3, E4, E5, E10, E11, E12, E13, E14, E16, E17, E20), toplumu değiştirmek ve dönüştürmek, toplum için çalışmak, İslam’ı toplumsal yaşantıda hâkim kılmaktan çok, iş, eş, çocuk, ev, araba, gayri menkul, şirket gibi

¹⁰ Kavram için bkz. Bauman’ın, 2017:61.

¹¹ İdeolojik boyuttan kasıt; bireyin kendi günlük yaşantısını aşan ve onu bir grup içinde, grupla birlikte hareket etmesini sağlayan, harekete geçirici duygunun adıdır. Katılımcılar aynı dini yapının içinde olmalarına rağmen, aynı amaçlar etrafında bir araya gelmiş bir grup birlikteliğinin özelliklerini sergilememekte, cemaat içinde daha çok bireysel olarak yaşamaktadırlar.

bireyin kendisiyle ve kendi küçük kamusalıyla ilgili amaçlar için uğraşmakta, büyük toplumdan çok küçük toplumun menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. İslam'ın kaynaklık ettiği, katılımcıların da ulaşmayı arzuladıkları toplumsal hedeflerin olmadığı görülmüştür. Katılımcılar, daha çok “kendi yağında kavrulan”, topluma yönelik kaygılar taşımayan bir nitelik sergilemektedirler.

Katılımcılar (E1, E2, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E14, E16, E19, E20) toplumsal ve kamusal hayatta¹² dindar kimlikleri ile ön plana çıkmaktan sakınmakta, mekâna ve şartlara göre davranış şekilleri ve dili geliştirmekte (E1, E9, E16), erkek olmaları yani başörtüsü gibi doğrudan dini sembolleri taşımamaları ise kendilerini daha kolay saklayabilmelerine imkân sağlamaktadır. Kamusal alan-özel alan ayırımına karşı çıkan, bunun olmaması gerektiğini söyleyen, bu sebeple belli noktalarda devlet ve toplumla çatışmalara giren (28 Şubat) İslamcı çevrelerin içinde yetişmiş, onların bir parçası olan katılımcıların, bilerek ya da bilmeyerek kamusal alan-özel alan ayırımını farklı bir noktaya taşıdıkları, kamusal alan'ı, toplumsal alanı da içine alacak şekilde genişlettikleri gözlenmiştir. Katılımcıların ifadelerinde din, bireysel olarak yaşanması gereken, kişinin kendisini ilgilendiren bir şey olarak sunulmuştur.¹³ Bu sebeple dindar kimliklerin toplumsal alana taşınmasına gerek yoktur. Örneğin katılımcılar, toplumsal hayatta, karşıdaki insana dini anlamlarla yüklü “selamun aleyküm” yerine, bilinçli bir şekilde “iyi günler” gibi daha nötr ifadeler kullanmakta, dini kimliği ortaya çıkartacak davranışlardan özellikle kaçınmaktadırlar. Bu örnek, başörtüsü serbestliği, müftülere nikah yetkisi gibi adımlarla devlet açısından kamusal alan-özel alan ayırımının belli noktalarda yumuşatılmasına rağmen, söz konusu ayırımın (kamusal-özel) dindar bireyler tarafından toplumsal alanı da içerecek şekilde genişletildiğini göstermektedir. Sonuç olarak din, toplumsal ve kamusal yerine, bireysel alanda yaşanmakta ve bu devlet

¹² Burada özel, kamusal ve toplumsal alan şeklinde üçlü bir ayrıma gidilmiştir. Özel alan sadece bireye has ve bireyin şekillendirdiği, kamusal alan devletin resmî kurumları, toplumsal alan ise hem bireyin özel alanının hem de devletin resmî kurumlarının dışında kalan her türlü mekânı içine almaktadır. Kamusal alan üzerinde birçok tartışma yürütülmüştür. Bu tartışmalardan birisi için Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli eserine bkz.

¹³ Bu sonucun sağlanmasını yapmak için, “kamusal hayatta dindar kimliklerinizle sorun yaşıyor musunuz” sorusuna gelen cevaplara bakılabilir.

tarafından dayatılma olarak değil, dindar bireyler tarafından tercih edilmektedir.¹⁴ Din, toplumsal ve kamusal alanın dışında, bireyin kendi özel alanının da daha keskin bir ifadeyle bireylerin odalarında yaşanmaktadır. Bu durum üzerinde pek çok nedenin etkili olması mümkündür. Örneğin devlet kademelerinde başörtüsü serbestliği gibi görece birtakım rahatlamaların olmasına rağmen, dindarlar açısından toplumsal hayatta sanıldığı kadar rahat bir ortamın olmadığı, bu sebeple bireylerin toplumsal hayatın dışında, özel alanlara hapsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu ihtimal ise beraberinde, dindarlar üzerinde toplumsal bir baskının olduğunu sonucunu getirmektedir. Ortaya çıkan sonuç üzerinde yapılabilecek başka bir yorum ise, dindarın dine algısında değişmelerini yaşadığı şeklindedir. Bu konuların daha detaylı olarak araştırılması gerekmektedir.

Üsküdar, Fatih gibi mekanlara aidiyet, Kadıköy, Beşiktaş gibi yerlere ise yabancılaşma yaşanmaktadır. Bazı mekanlara aidiyet hissedilirken başka mekanlara ise yabancılaşmanın yaşanıyor olması, yukarıda dolaylı olarak değinilen toplumsal kutuplaşmaların varlığına yönelik ip uçları barındırmakta, gelen cevaplar ise yaşam tarzlarıyla ilgili toplumsal ayrışmaların olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaşadıkları tecrübeleri aktarıp, yaşam tarzlarıyla ilgili olarak çevredeki insanlar tarafından baskılanmaları (E6, E16, E19), içkili (E5), butik (E1) mekanların fazlalığı ve ortamının genel havası (E2, E3, E4, E10, E11, E15) dolayısıyla rahatsız olduklarını söylemeleri hem toplumsal ayrışmaların olduğunu hem de ayrışmalara bizzat mekanın kendisi değil, mekan üzerinde yaşayan insanların düşünce ve yaşayış tarzları ile mekanda bulunan ya da bulunmayan eserlerin neden olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kadıköy meselesi, öteki üzerinden kimliğin daha fazla ön plana çıkmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Kimliğe yönelik sözlü ya da fiili müdahale, ötelenme gibi sinir uçlarına dokunulması, katılımcıların dinin kaynaklık ettiği üst kimliklerini daha fazla sahiplenmelerine neden olmaktadır. Ayrıca Üsküdar ile Kadıköy ya da Fatih ile Beşiktaş arasında ortaya çıkan fark, muhalefet olma diğer bir ifade ile hâkim olamama, azınlıkta hissetme ile ilgili bir durumdur. Yaşanan bu durumu ‘muhalefette olma hali’ şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu yaklaşım

¹⁴ Burada ifade edilen ayırım başörtüsünü gibi dinsel görüntünün ötesinde, daha çok davranışsal anlamdadır.

yukarıda değinilen, nasıllığı ve niteliğinden bağımsız olarak, dini kimliğin, üst bir anlatı şeklinde etkili bir faktör olduğu sonucunu desteklemektedir. Rahat hissedilen Üsküdar ve Fatih'in daha çok muhafazakâr yerler olarak kabul edilmesi ve belediyelerin AK Parti belediyesi olması, buna karşın Kadıköy ve Beşiktaş'ın ise daha rahat çevrelerin yaşadığı yerler olarak bilinmesi ve her iki ilçenin de belediyesinin CHP olması, siyasetin arka planda yer alan bir etki aracı olduğunu göstermektedir. Bu noktada, “ortak kentsel yerleşim alanları, bütün öteki türler arasında ağırlıklı olarak bir tür insanın bulunabileceği alanlara bölünmeye başlamıştır” ifadeleriyle Bauman'ın (2015:76) söyledikleri önem kazanmakta, Bauman'ın söylediğine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte hem her iki taraf açısından toplumsal ayrışmaların olup olmadığı hem de ayrışmalar üzerinde dinin ve siyasetin etkisinin ne olduğu gibi soruların daha detaylı olarak araştırılması gerekmektedir.

Diğer yandan katılımcılar, kitap okumayan, sanatla ve kültürel aktivitelerle ilgilenmeyen bir profil sergilemektedirler. Boş vakitte yapılan işlerin başında bir şeyler izlemekle birlikte kitap okunmasına rağmen, kitap sorusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun sıklıkla kitap okumadıkları, kitap okuma aralıklarının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Boş zamanlarda “kitap okurum” cevabını ağız alışkanlığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayda bir sinemaya gittiğini söyleyen kimseye, “en son hangi ay sinemaya gittin” diye ikinci bir soru sorulduğunda, aslında ayda bir sinemaya gitmediği sonucunun ortaya çıkmasına benzer bir durum, boş zamanlarda kitap okuduğunu söyleyen katılımcılara okuma oranları sorulduğunda ortaya çıkmıştır. Burada bir yalan konuşma ya da kötü niyetten ziyade, katılımcıların cevapları farkında olmaksızın verdikleri düşünülmektedir. Soru özelinde gelen cevaplar katılımcılar üzerinde, zamanın düzenlenmesinde/disipline edilmesinde dinin etkili bir araç olmadığını göstermektedir. Bu nokta çalışmanın gerçekleştirilmeyi arzuladığı hedefler açısından önem taşımaktadır.

Kitabın yanı sıra katılımcılar sanatsal ve kültürel açıdan herhangi bir aktiviteyle uğraşmamaktadırlar. İslamcı çevrelerde “hayat iman ve cihat” düsturuyla hareket edilip sanatın geri planda bırakıldığını söyleyen Aktaş'ın (2007:54) ifadeleri

burada doğrulanmakla birlikte, “hayat iman ve cihat” sözünde dile getirilen durumun “hayat iman” anlayışına indirilip cihat kısmının çıkartıldığı söylenebilir.¹⁵ Bu kanaate iten nedenler arasında katılımcıların dini ibadet ve aidiyet boyutuyla yaşamaları, dinin ideoloji oluşturucu ve kolektif olarak harekete geçirici etkisinin geri planda kalması ve büyük toplumdaki çok küçük toplumun öncelenmesi gibi faktörler yer almaktadır. Kitap gibi Kur’an’da da okuma aralıkları oldukça geniştir. Düzenli olarak Kur’an okuduğunu söyleyenlerin sayısı (E3, E6, E9, E11, E13, E14, E15) okumadığını söyleyenlerden (E1, E2, E4, E5, E7, E8, E10, E16 E17, E18, E20) daha azdır. Bu noktalarda da dinin etki gücü çok fazla gözlenmemiştir.

Katılımcıların hayatında, dini anlamda onların davranışlarını şekillendiren, yönlendiren, yollar çizen, onları bir araya getiren, ortak ideal ve gayeler gösteren idollerin olmadığı görülmüştür. Bireysel yaşanan ve büyük oranda birey tarafından inşa edilen bir din anlayışına uygun olarak katılımcılar (E2, E3, E6, E7, E8, E9, E12, E14, E16, E17, E19, E20) takipçiliği sevmediklerini, takipçiliğin yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum zamanın genel ruhuyla uygunluk göstermektedir. Ancak bu noktada takipçiliğin kötü bir örneği olarak yaşanan 15 Temmuz hadisesinin de etkisinin olabileceği akıllara gelmektedir. Takip oranı oldukça düşük olmakla ve sıkı takip yapılmamakla birlikte, yoğun olmasa da takip ettiklerini söyleyen altı kişi (E1, E5, E10, E11, E13, E15) bulunmaktadır. Takip edilen isimlerin başında ise Recep Tayyip Erdoğan (E10, E13, E15) gelmektedir. Bu durum, gençlerin güçlü, karizmatik liderleri sevdiklerini ve onların takipçisi oldukları şeklinde yorumlanabilir. Soru bir bütün olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan bir başka sonuç ise İslamcı çevrelerde kültür, sanat ve fikir alanında doldurulması gereken boşlukların varlığıdır.

Katılımcıların kendilerine özel, kendilerini farklılaştıran gündemlerinin olmadığı görülmüştür. Ortak gündem meselesi grup içinde birliktelik açısından önem taşımaktadır. Burada özellikle aranan nokta, dinin etkili olduğu bir gündemin var olup olmadığıdır. Ne var ki katılımcılar, kendilerini dindar olarak tanımlayıp ayrıştıklarını düşündükleri halkla ya da diğer gençlik gruplarıyla neredeyse aynı

¹⁵ Burada kastedilen cihat savaşmak anlamında değil, toplumsal değişim için ilim, sanat, kültür gibi birçok alanlarla mücadele etmek anlamında kullanılmıştır.

gündemleri paylaştıkları ve benzer konuları konuştukları görülmüştür. Katılımcıların gündemlerinin ilk sırasında siyaset (E2, E6, E7, E10, E12, E 16, E20), ikincisinde gündelik olaylar (E9, E10, E14, E16, E18), üçüncüsünde ise dini sohbetler¹⁶ (E2, E4, E6, E12) gelmektedir. Kendilerine has gündemlerinin olmamasının, birlikte hareket etmelerini sağlayacak bilincin olmayışıyla ilgili olduğunu ve yukarıda ifade edilen bir cemaat yapısının içinde oldukları halde, kolektif olarak hareket eden bir grup olmadıkları düşüncesini desteklemektedir. Ortak gündemin olmayışı, ortak hedeflerin ve ideallerin de olmadığını yani grup dinamiğinin sağlanamadığını göstermektedir. Burada sadece dinin kaynaklık ettiği hedeflerin yokluğunun değil, siyaset ve sanat gibi diğer etkenlerin beslediği ve katılımcılar tarafından gerçekleştirilmesi arzulanan uzun vadeli, başka herhangi bir amacın da olmadığını altı çizilmelidir. Konuşulanlar arasında ilk sırada siyasetin gelmesi ise, insanların hayatında siyasetin etkisiyle alakalı bir durumdur.

Katılımcıların bir araya gelmesi pek mümkün olmayan isimleri bir araya getirmeleri, salınımların yaşandığını ortaya çıkartmıştır. Bu durum da yukarıda ifade edilen parçalı kimlik özellikleriyle uygunluk göstermektedir. Ebru Gündeş ile Cübbeli Ahmet'i takip ettiğini söyleyen E4, yaşanan salınımın bir örneğini oluşturmaktadır. Normal şartlar altında bir araya gelmesi pek mümkün olmayan iki ismin, bir arada aynı kişi üzerinde etkili olması, salınım durumunu görünür hale getirmektedir. E4 örneği bireyin bizzat kendisinin yaşadığı gelgitleri göstermektedir. Ancak salınım sadece bireyin kendi içinde değil, bireyler arasında da yaşanmaktadır. Nihat Hatipoğlu'nu takip ettiğini söyleyen E15 ile Sedat Peker'in yerinde olmak istediğini söyleyen E17 bireyler arasındaki salınımı ortaya koyan örneklerden birisini oluşturmaktadır. Tüm bu salınımlar dinin yeteri derece hâkim olmadığını, çizgi metaforunun geçerliliğini koruduğunu, bir şeyin tam olması yerine her şeyden biraz anlayışının hâkim olunduğunu göstermektedir. Her şeyin iç içeliği ve birlikteliği burada da kendisini göstermiştir. Aynı zamanda ortaya çıkan bu sonuç, Avcı'nın (2012) deyimiyle "iki dünya arasında" yaşayan katılımcıların, ikisini de bırakmaya

¹⁶ Gelen ifadeler dini sohbetlerin, halk arasında konuşulanlarla benzeştiğini göstermektedir. Sohbetlerin içeriğini daha çok bu nasıl olur, dinin bu konuda görüşü nedir gibi fikhi meseleler oluşturmaktadır.

gönlü razı olmayan ama her ikisini de tam olarak hazmedemeyen bir durumla da ilgilidir. Katılımcılar üzerinde görsel bir uyum yakalamak mümkün değildir. Özetle dinin, bu noktada da dindar gençlerin zihniyetlerinde hâkim olan tek etki aracı olmadığı görülmüştür.

Kıyafet ve telefon örneğinden hareketle katılımcıların tüketim kültürüne adaptasyon sağlamadıkları gözlenmiştir.¹⁷ Katılımcıların büyük çoğunluğu (E1, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E16, E18, E19) gerekli olduğunda, başka bir ifadeyle ihtiyaç duyduklarında kıyafet ve telefon alışverişi yapmaktadır. Bu durum katılımcıların, en azından kıyafet ve telefon özelinde tüketim kültürüne adapte olmadıklarını göstermekle birlikte, akıllara ihtiyacın neye göre belirlendiği ve öğrenci olmaları yani ekonomik bağımsızlığı tam olarak sağlayamamış olmalarının sonuç üzerinde etkisinin ne olduğu sorularını getirmektedir. Katılımcıların ihtiyaç halini; iş görmediğinde (E3, E14, E16), küçüldüğünde (E9, E10), eskidiğinde (E7, E10, E14), haftalık olarak yetişmediğinde (E14) gibi farklı şekillerde ifade etmiş olmaları ihtiyacın neye göre belirlendiği sorusunun cevabını açığa çıkarmakta ve tereddütleri azaltmaktadır. Ayrıca hem çalışan (E11) hem de maddi açıdan orta düzeyin üstünde bir aileye mensup olan (E13, E18) katılımcıların, diğerleriyle benzer şeyleri ifade etmiş olmaları da öğrencilik etkisinin düşük olduğunu göstermekle birlikte, en nihayetinde tüm katılımcıların öğrenci olduğunun unutulmaması ve meseleye bu noktadan bakılması gerekmektedir.

Tüketim üzerinde dinin ne derece rol oynadığının ortaya çıkartılması hedeflenmekle birlikte ulaşılan verilerden hareketle, tüketim kültürüne adapte olmayan dindar katılımcıların tüketim alışkanlıkları üzerinde din etkili bir faktördür

¹⁷ Burada kastedilen adaptasyon kıyafet, telefon ve gezi mekanları şeklinde sınırlı bir alanda geçerlidir. Girişte de bahsedildiği üzere bu çalışma tüketim üzerine gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca burada, öğrenci olmaları sebebiyle, doğrudan katılımcıların gelir durumunu ölçecek sorular da sorulmamıştır. Çalışmanın ortaya çıkarttığı sonuç, dindar gençlerin kıyafet, telefon ve gezi gibi belli noktalar özelinde tüketime adapte olmadıkları sonucudur. Dolaylı yoldan dinin ne derece rol oynadığı meselesi ortaya çıkartılması hedeflenmekle birlikte elde edilen veriler yeterli olmadığı için çıkan sonuç bir adım öteye taşınamamış, söz konusu sonucun nedeni doğrudan dine bağlanmamıştır. Sonuç üzerinde ekonomik bağımsızlığın sağlanamaması ve din gibi pek çok sebep etkili olabilir. Bu bağlamda çok daha detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Tüm bunlara rağmen dindar gençlerin tüketim kültürünün içine girmediği sonucu, dindar gençlerin zihniye dünyasının genel bir panoramasını çıkartmayı hedefleyen elinizdeki araştırma açısından önemli bir veridir.

şeklinde yorum yapmak mümkün olmadığı gibi, aynı şekilde dinin etkili bir araç olmadığına yönelik elde yeterli veri bulunmamaktadır. Dindar olmalarından yola çıkarak ‘dindar gençlerin tüketiminde din etkilidir’ gibi bir varsayımdan, beraberinde din etiketlemesini getirmesi sebebiyle özellikle kaçınılmıştır. Tüm bunlarla birlikte dindar gençlerin tüketim kültürünün içine girmediği şeklinde ortaya çıkan sonuç, gerçekleştirmeyi arzuladığı hedeflerinden birisinin dindar gençliğin zihniyet dünyasının panoramasını ortaya çıkartmak olan bu çalışma açısından önem taşımaktadır.

Katılımcılar gezi mekanları olarak daha çok tarihi alanları (E3, E6, E9, E16, E18, E19), sahilleri (E2, E11, E14, E15), doğal güzellikleri ile ön plana çıkan yerleri (E3, E10, E14) ve Üsküdar’ı (E8, E15, E17) tercih etmektedirler. Daha çok tarihi alanların tercih edilmesi geçmiş hayranlığının ya da nostaljisinin yaşandığı şeklinde yorumlanabilir. Burada geçmiş daha çok din ile özdeşleştirilmekte, din faktörü etkili olmaktadır. Ayrıca AVM ve turistik mekanlar fazla tercih edilmemektedir. E1 haricinde AVM’lere gittiğini söyleyen başka bir katılımcı yoktur. Bu durumu, yukarıda ifade edilen tüketim kültürüne adaptasyon sağlamamışlardır sonucuyla uygunluk göstermektedir.

Katılımcıların giyim tarzını belirleyen üç temel faktör vardır. Bunlardan birincisi bizzat bireyin kendi hissiyatı (hoşa giden) (E7, E8, E14, E15, E17), ikincisi dini (E2, E6, E12, E15), üçüncüsü ise rahatlık, uyum, verimlilik gibi kıyafetin sahip olduğu özelliklerdir (E3, E8, E16). Sadece E1 trend, E2 ise din çerçevesini aşmadığı sürece moda şeklinde cevap vermiştir. Kıyafetin tercihinde “hoşa giden” meselesi önemli bir noktadır. Çünkü burada birey merkezde yer almaktadır ki bu, yukarıda ifade edilen özne olma durumuyla yakından ilgilidir. Ölçü alınacak şey olarak, bireyin kendisi ön plana çıkmaktadır. İkinci önemli nokta ise dinin etkili bir aracı olarak görünürlük kazanmasıdır. Ancak dinin etki gücünü genellemek mümkün değildir ki; total yaklaşmanın mümkün olmadığı ilkesi bu noktada da kendisini göstermektedir. Gelen cevaplar dinin bireyler üzerinde etki aracı olduğunu ortaya çıkartmakla birlikte söz konusu etkinin sınırlı bir alanda gerçekleştiğini göstermektedir. Kıyafetle bağlantılı olarak katılımcıların çoğunluğu (E5, E6, E8, E9,

E10, E12, E13, E14) marka hassasiyetinin olmadığını ifade etmekle birlikte, beş katılımcı (E2, E4, E15, E19, E20) kaliteli olmasından dolayı markanın kendisi için önemli olduğunu söylemiştir. Bunların haricinde E17 ise markanın marka olmasından dolayı önemli olduğunu ve markasız bir şey aldığında üzüldüğünü ifade etmiştir. Yukarıda kıyafet alışverişinin ihtiyaç durumuna göre gerçekleştiği söylenmiş ve tüketim kültürüne adaptasyon sağlanmadığına değinilmişti. Burada da E17 haricinde çoğunlukla aynı sonuç çıkmıştır.

Telefon, bilgisayar, tablet gibi teknolojik yenilikler başında oldukça fazla zaman harcanmaktadır. E2, E4, E6, E9, E11, E12 ve E18'in üç saatin üzerinde kullandığını ifade etmiş olmaları, teknoloji ile harcanan zamanın boyutlarını göstermektedir. Katılımcılara, ders dışında harcadıkları saatin kendilerinden istendiğinin özellikle vurgulanmıştır. Zaman meselesi, dinin disipline edici yönünü ortaya çıkartması açısından önem taşımaktadır. Dinin ısrarla önemini vurguladığı bir konuda,¹⁸ dindar gençlerin çok fazla hassasiyet göstermemeleri, zaman üzerinde dinin etkili tek araç olmadığını göstermektedir. Katılımcılar üzerinde genel olarak, Weberci anlamda, dinin zaman konusunda disipline edici etkisi gözlenmemiştir.¹⁹ Ayrıca teknoloji karşısında fazla vakit geçirilmesi, dindar gençlerin gündelik hayatında zamanı dolduracak bir şeylerin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Diğer taraftan katılımcıların (E2, E6, E9, E11, E12), teknoloji bağımlısı olmadıklarını ve teknolojinin olmadığı bir ortama rahatlıkla uyum sağlayabileceklerini düşündüklerinin de hatırlatılması gerekir.

Sosyal medya ile ilgili tüm cevaplar bir bütün olarak değerlendirildiğinde E11 dışında bütün katılımcıların sosyal medya hesapları olmasına rağmen, aktif değil, pasif kullanıcı oldukları ve paylaşımdan çok gezinti yaptıkları görülmüştür. Katılımcılar (E2, E5, E6, E7, E8, E9, E11, E14, E15, E16, E20) arasında paylaşımlar oldukça az gerçekleşmekte, özellikle yemek paylaşımlarına hoş bakılmamaktadır (E3, E4, E7, E20). Sosyal medya hakkında değerlendirmelerin (E2, E3, E6, E8, E9,

¹⁸ Zamanın önemini anlatan pek çok ayet ve hadis bulunmaktadır. Örneğin Kur'an'da yer alan ve zamanın üzerine yeminle başlayan Asr Suresi bunlardan birisidir.

¹⁹ Hatırlanacağı üzere bu duruma benzer bir sonuç yukarıda yer alan "boş zamanlarınızda ne yaparsınız" sorusunda da kendisini göstermişti.

E10, E12, E20) olumsuz olmasına rağmen, neredeyse bütün katılımcıların sosyal medya platformlarında hesaplarının olması, davranış ile tutum arasında farkın varlığını ortaya çıkartmış ve katılımcılar üzerinde “davranış-tutum çatışması” gözlenmiştir. Farkın ortaya çıkmasının nedenlerinden biri din faktörüdür. Bu durum, katılımcılar üzerinde birçok noktada görülmüştür. Örneğin aşağıda yer alan intihar meselesi bunlardan birisini oluşturmaktadır. Ayrıca Facebook kullanımı azalırken, Instagram ve Twitter ise daha çok tercih edilmektedir. Katılımcılara göre (E2, E10, E13, E16, E17, E19, E20) Facebook’un kalitesi, orta yaş insanların girmesiyle birlikte düşüş yaşamıştır. Yaş ortalamasının yükselmesinin yanında, Facebook’ta her türlü paylaşımın rahatlıkla yapılabilmesine rağmen, Instagram ve Twitter’ın sınırlı paylaşımlara izin vermesinin kullanımı etkilediği yani sınırın cazibesinin katılımcıları çekmesinin de etkili olması mümkündür.

“İntihar etmeyi düşündünüz mü” sorusuna E14 dışında bütün katılımcılar intihar etmeyi düşünmedikleri şeklinde cevap vermiş ve intihar konusunda bir bütünlük sağlamışlardır. Burada din, katılımcılar üzerinde hâkim bir etki aracı ve zihniyet oluşturuca bir olgu olarak kendisini göstermiştir. Ancak aynı durum “intiharı nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusunda sağlanamamış, ilk soruda ortaya çıkan bütünlüğün yerini iki farklı yaklaşım almıştır. Katılımcıların yarısı (E1, E3, E4, E5, E6, E7, E9, E10, E12, E20) intihar eden kişiyi kesin şekilde yargılayıcı bir dil kullanırken, diğer yarısı ise (E2, E11, E13, E14, E16, E17, E18) intihar eden kimseler hakkında yargılayıcı bir dil kullanamayacaklarını ve onları anladıklarını ifade etmişlerdir. Bireysel olarak intihar etmeyi düşünmemelerine rağmen, dindar gençliğin en az yarısı arasında, başkasının intiharı anlaşılabilir bir şey olarak algılanmakta ve yargılayıcı dilden uzak durulmaya çalışılmaktadır. Bu ise yukarıda ifade edilen davranış-tutum çatışmasının farklı bir örneğini oluşturmaktadır. Bu sonuç üzerinde sosyal medyada canlı yayınlanan ve oldukça geniş kitlelere ulaşan intihar olaylarının etkisinin olması ihtimal dahilindedir. Tüm bunlar akıllara intihar normalleşiyor mu ya da intihar anlaşılabilir bir şey haline mi geliyor ve sosyal medyanın intiharlar üzerindeki etkisini nedir gibi birtakım soruları getirmekte ve detaylı çalışmaları gerekli kılmaktadır.

Katılımcıların (E5, E8, E17, E20) kaybetmekten korktukları şeylerin başında aile bireylerinden birini ya da birkaçını kaybetme korkusunun gelmesi dikkat çekicidir. Yaşanması kesin olan bir şeyden korkmak akıllara bir takım soru işaretlerini getirmektedir. Bunlardan birincisi, ölümün gerçek olduğu ve sırayla olmadığı bir dünyada, Müslüman kimlikleri ile ön plana çıkan gençlerin bu denli korkuyor olmaları, kadere karşı olan teslimiyetlerinin zayıf olduğunu gösterir mi, ikincisi ise aileye olan bağlılığın dışında aileye olan bağımlılık durumuyla mı karşı karşıyayız şeklindedir. Bu soruların cevaplanabilmesi için çok daha detaylı ve geniş araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Katılımcılar arasında kaybetmekten korktukları şeyleri olmayan (E14, E18) katılımcıların da varlığının hatırlatılmasında fayda vardır.

E7 dışında bütün katılımcılar gelişmeleri takip etmekte, doğru bilgiye ulaşmak için birçok farklı kanalı kullanmaktadırlar. Takip edilen site ve gazetelerden yola çıkarak, katılımcıların birçoğunun²⁰ doğru habere ulaşmak için sağ ve sol olmak üzere iki taraftan da gazete ve haber sitelerini takip ettikleri görülmüştür. Sağ tabanlı gazete ve haber siteleri (Yeni Şafak, Sabah, A Haber..) kendi içinde farklılık gösterirken karşısında ise daha çok Hürriyet ön plana çıkmaktadır. Yoğunlukları ve çeşitleri değişse de her iki tarafa da yakın olan medya organları takip edilmektedir. Katılımcılar doğru habere ulaşma ve tarafsızlığı sağlamak amacıyla kendilerine göre farklı çözüm yolları geliştirmişlerdir. Örneğin E14'ün yaptığı, bazı haber kaynaklarında sadece haberleri, bazılarında sadece yazarları, bazılarında ise her ikisini okumak, doğru bilgiye ulaşmak için üretilen çözüm yollarından birisidir. Haber kanalları üzerinde doğrudan dini gerekçelerle ya da fikirsel yakınlıkla alakalı elemelerin yapılmadığı görülmüştür. Bu durum katılımcıların ön yargı ile hareket etmediklerini, manipüle edilme olasılıklarının düşük olduğunu ve düşünsel olarak yakın oldukları çevrelerin söylediklerini sorgusuz sualsiz kabul etmediklerini göstermektedir.

²⁰ Hürriyet (E1, E8, E14, E19), Habertürk (E1, E12, E20), Yeni Şafak (E8, E14, E19, E20), Twitter (E10, E14, E16), Sabah (E1, E17), Haber7, Kanal7 (E4, E15), A Haber (E4, E12), Vatan (E1), Haberler.com (E3), Anadolu Ajansı (E13), Karar (E14), Mynet (E17), Akşam (E1), CNN, El Cezire, BBC (E18) ve Cumhuriyet ile Sözcü (E20)²⁰ yer almaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu kendi içinde çatışmalar yaşamakta (E1, E4, E6, E7, E8, E11 E12, E13, E14, E15, E16, E18, E20) ve topluma karşı yabancılaştıklarını düşünmektedirler (E5, E7, E10, E12, E13, E14, E15, E16, E17). Yaşanan çatışmanın zamanı değerlendirememesi, hedeflerin gerçekleştirilememesi gibi birçok farklı nedeni olmakla birlikte, yabancılaşmanın esas nedeninin dini gerekçeler olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşadıkları çatışma hali, ideal ile realite arasında ortaya çıkan farkı göstermektedir. İdeal ile realite birbiriyle uyuşmadığında çatışma durumu ortaya çıkmakta ve yukarıda ifade edilen “davranış-tutum” farklılığı burada da görünürlük kazanmaktadır. Yaşanılan yabancılaşmanın asıl nedenin din olması ise aidiyet boyutuyla dinin etkili olduğunu ortaya çıkardan diğer bir işaret noktasıdır.

Katılımcılara göre İslam dünyasının içinde bulunduğu durum pek iç açıcı değildir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri ise ‘İslam Birliği’nin olmayışı olarak gösterilmiştir (E1, E2, E3, E4, E7, E16). Ayrıca Müslüman kimliğinin geri planda kalması (E6), yaşanılanlara karşı duyarsızlık (E15) ve değerlerden kopma (E20) bu duruma sebep olan diğer etkenler olarak zikredilmiştir. Bir katılımcı ise (E9) İslam dünyasının içinde bulunduğu durumu bilmediğini, hiçbir düşüncesinin olmadığını ve bu konuda hiç düşünmediğini ifade etmiştir. Bu başlık altında da davranış ile tutum farkı ortaya çıkmaktadır. Topluma yönelik hedefleri olmayan, büyük toplumdaki çok küçük toplumun menfaatlerini önceleyen katılımcılar, İslam’ın içinde bulunduğu durumu iç açıcı olarak görmemekte, bunun sebebini ise “İslam birliğinin olmaması” gibi daha çok kendileri dışında nedenlere bağlanmakta, bir yönüyle kendilerini o yapının içinde kabul etmemektedirler. Birliğin tesisi, başkalarının yapması gereken bir durum olarak görülmektedir. Bu ise büyük topluma yönelik hedefleri olmayan katılımcıların genel durumuyla uygunluk göstermektedir.

Bauman’ında (2015:76) söylediği üzere giyim kuşam, bireylerin kendilerine uygun gördükleri referans grubu ile birlikte algılanmayı sağlayan simgesel araçlardan birisidir. Kişi, giysileri üzerinden çevresine, “bakın, ben böyle bir insanım, şuraya aitim ve beni böyle görün” gibi birtakım mesajlar verir. Bu durum katılımcılar arasında da gözlenmiştir. Dindar genç bireyler hem kendisi hem de karşısındaki insan açısından fiziki görünüme önem vermekte, fiziki görünüm ile Müslümanlık

arasında bir bağ kurmaktadır (E1, E2, E7, E13, E17, E17, E20). Katılımcılar kendileri için dış görüntünün önemli olduğunu, görünümün temsiliyet özelliği taşıdığını, Müslüman bir kimsenin taşıdığı kimlik dolayısıyla hem kılık kıyafet hem de fizik yönünden görünümüne önem vermesi gerektiğini (E6, E16, E19, E20), kilolu bir Müslümanın tembel bir Müslüman anlamına geldiğini düşünmekte ve toplumda olan olumsuz Müslüman imajını yıkmaya çalışmaktadır (E20).

Katılımcılar üzerinde Batı hayranlığı gözlenmediği²¹ gibi, Arap ülkelerine karşı duydukları yakınlık ve yaşama isteği de görülmemiştir.²² Katılımcılar ülkesinin seven, kendi ülkesinde yaşamayı ve yaşlanmayı arzulayan bir gençlik profili sergilemektedirler. Ne Batı ne de Doğu ülkeleri yaşanılmak istenilen mekanlar arasında yer almaktadır.

Katılımcılar arasında namaz ve oruç gibi ibadetlerin yerine getirildiği görülmüştür. Bütün katılımcılar ibadetlerini yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum ibadet boyutuyla dinin, dindar gençler üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Zihniyetlerin görünür olduğu bir diğer nokta ise dinlenen müziklerdir. Takip edilen sanatçı ve müziklere bakıldığında bu nokta üzerinde de zihniyet inşa edici bir faktör olarak dinin etkisinin düşük olduğu görülmüştür. Katılımcılar dini ağırlıklı ezgi, marş ve ilahiler dışında her tarz müziğin dinlemektedirler.²³ Arabesk 'ten (E4, E15, E20) rak müziğe (E16), Ahmet Kaya'dan (E1, E11), Ali Kınık'a (E15) kadar çok çeşitli türlerin ve sanatçıların dinleyicisinin olmasına rağmen, ezgi, marş, ilahi gibi dini kimliği ön plana çıkan müziklerin ve geçmişte İslamcı gençlerin yoğun olarak takip ettikleri Ömer Karaoğlu, Mustafa Cihat gibi sanatçıların dinlenmiyor olması kendi içinde bazı anlamları barındırmaktadır. Bir zamanlara damga vuran ezgilerin ve sanatçıların bugün ortalarda olmaması ya da onların devamını sağlayacak yeni müziklerin ve sanatçıların üretilmemiş olması, yukarıda ifade

²¹ E2 hariç.

²² Sadece Kudüs yeniden Müslümanların eline geçerse E3 ve zorunlu kaldığı takdirde E6 Arap ülkelerinde yaşamayı düşündüklerini ifade etmiş olmaları bu durumun delili olarak gösterilebilir.

²³ Sadece E12 eskiden ilahi dinlediğini ancak dinlemeyi bıraktığını, Necip Fazıl'ın şiirlerini ve Kur'an surelerini dinlediğini ifade etmiştir.

edilen ideoloji oluşturmama durumuyla yakından alakalıdır. Ortaya çıkan bu sonucun yanı sıra çalınmak/üflenmek istenilen enstrüman aletlerinin başında ney'in birinci sırada (E11, E12, E14, E15, E19) gitarın da ikinci sırada (E1, E16, E17, E20) geldiğine dikkat edilmelidir. Daha çok manevi çağrışımlar uyandıran ney ile, seküler çağrışımlar yapan gitarın bir arada bulunuyor olması, yukarıda dile getirilen kafa karışıklığını/salınımı ve parçalı kimlik yapısını destekleyen bir örnektir. Katılımcılar üzerinde “ya o ya da o” değil, “biraz ondan, biraz ondan” durumu hakimdir. Bu noktadan hareketle “iki dünya arasında” yaşayan katılımcıları; “iki arada bir derede kalmak” deyimini ile karikatürize etmek mümkündür.

Özetle ifade edilecek olursa; modern dünyada yaşayan ancak ne tam olarak yeniliklere adapte olan ne de onlardan müstağni kalabilen, “iki dünya arasında”, total kimlik özellikleri sergilemeyen, “parçalı bir kimliğin taşıyıcısı”, cemaat içinde ama dini kolektif şekilde harekete geçirici bir etki aracı olarak değil, kendi içinde, kendine has bir birey olarak yaşayan, aynı zamanda dini sloganikleştirmeyen, büyük toplumsal hedefleri olmayan, “kendi yağında kavrulan”, sorunlarla karşılaştığında içerisinde nasıl çıkacağını, ne yapması gerektiğini tam olarak kestiremeyen, “pasifize olmuş”, salınımlar sergileyen, “iki ara bir dere de kalmış” dindar genç profili ile karşı karşıyayız. Burada tamamı bu şekildedir veya da söylenenler mutlak doğrudur şeklinde bir iddia taşımamakla birlikte, elde edilen veriler ışığında bu sonuçlara ulaşılmıştır. Bu noktada çok daha detaylı araştırmalar yapılması ve çalışmanın ileri noktalara taşınmasının gereklidir.

SONUÇ

Teorik olarak ‘yorumlayıcı paradigma’yı dikkate alan bu çalışma da mülakat esnasında araştırmacının, katılımcıya çapraz sorular sormasına ve kendisini daha açık ortaya koyması yönünde “sosyolojik müdahale”ler (Touraine, 2011) yapmasına fırsat veren “yarı yapılandırılmış” mülakat yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği’ne bağlı öğrenci yurdunda kalan ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasından seçilmiş, yurtda olan ve mülakat yapmayı kabul eden 20 katılımcı ile mülakat yapılmıştır.

Esasında bizleri böyle bir çalışmaya iten Sabri Ülgener’in *Zihniyet ve Din* ismini verdiği ve din-zihniyet ilişkisini araştırdığı çalışmasıdır. Bu çalışmada Ülgener’in metinler üzerinden yaptığı zihniyet okumasının benzerini “doğrudan gözlem yoluyla” yapılmaya çalışılmıştır. Zihniyeti, ‘insanın muhatap olduğu her türlü şey karşısında göstereceği tepkinin şeklini belirleyen, yönünü tayin eden ölçünün/pusulunun adı’ şeklinde kavramsallaştırmak mümkündür. Zihniyetler, insana, çevreye ve doğaya karşı bir bakış açısı sunarlar. Zihniyetleri oluşturan ekonomi, çevre, kültür gibi birçok faktör vardır ve hepsini birden incelemek mümkün değildir. Böyle bir araştırma, tek başına bir kişinin üstesinden kolay gelebileceği bir çalışma değildir. Bunun yerine zihniyeti oluşturan parçalardan birisini alıp onun üzerinden bir zihniyet okuması yapmak çok daha kolaydır. O sebeple bu çalışmada zihniyeti oluşturan önemli bileşenlerden birisi kabul edilen (Ülgener, 2006) din merkeze alınmış ve zihniyet ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada dindar gençliğin sahip olduğu din-zihniyet ilişkisi belirli temalar altında toplanmaya çalışılmıştır. Söz konusu temaların, bireylerin gündelik yaşamında kullandığı alanları kapsamasına dikkat edilmiştir. Bu çalışma kapsamında oluşturulan temalar şunlardır: “*Din-Disiplin İlişkisi*”: Din, disipline edici bir özelliğe sahiptir. Söz konusu disipline edici rolü Weber’in (2011) Kapitalizmin gelişmesinde pay biçtiği “Protestan Ahlak” çalışmasında görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada dinin gençler üzerinde ne kadar disipline edici bir rol oynadığı, yani onları çalışmadan eğitime, evlenmeden geçinmeye kadar birçok alanda nasıl yönlendirdiği,

etkilediği ya da etkilemediği ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. “*Din-İbadet (Dinin Ritüel Yönü)*”: Din-zihniyet ilişkisini ortaya çıkarmak için kullanılan ikinci tema dinin ritüelleri üzerinedir. Dinin önemli gösterge noktalarından birisinin ibadetler olmasından dolayı, ibadetler başlı başına bir tema olarak eklenmiştir. Din, ibadet boyutuyla genç bireyin hayatında ne kadar karşılık buluyor, ibadetlerini ne oranda yerine getiriyor gibi sorular, bu temanın içerisine dahildir. “*Din-Tüketim*”: Tüketim meselesi gelinen noktada önemli gösterge araçlarından birisi haline gelmiştir. ‘Tüketim toplumu’nda yaşanan bir dönemde tüketimin sürece dahil edilmesi ve söz konusu bağlamda din-zihniyet ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Burada yer alan tüketimin içerisine ‘boş zaman’ kavramı da dahildir. Dindar gencin sahip olduğu tüketim davranışlarında dinin etkisinin gözlemlenmesi mümkün müdür gibi sorular bu başlığın ana sorunsallarıdır. “*Din-Medya/Popüler Kültür Enstrümanları*”: Çalışma bağlamında oluşturulan son tema din ve medya üzerindedir. Meydanın ve özellikle sosyal medyanın son derece geliştiği ve hemen herkes tarafından kullanılır bir hal aldığı postmodern toplumda bireylerin zihniyetlerini ortaya çıkartmada önemli bir araç ise medya yani popüler kültür enstrümanlarıdır. O sebeple dördüncü tema bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Oluşturulan temalar bağlamında dindar gençlerin hayatında dini bir bütün olarak değerlendirmek, çıkan sonuçları aynı potanın içerisinde eritmek oldukça zordur. Bütüncülüğün en fazla ortaya çıktığı yerlerden birisi ibadet boyutu olmuş ve zihniyet oluşturucu bir etki gücü olarak din kendisini göstermiştir. Diğer temalarda ise din, belli noktalarda zihniyet inşa edici bir etki olarak ön plana çıkarken belli noktalarda ise çok fazla görünür olmamıştır. Buraların nereler ve hangi davranışlar olduğuna değerlendirme bölümünde yer verilmiştir.

Pratikten hareketle çözümlenmeler yapmayı deneyen bu çalışma, giriş hariç toplamda üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde çalışma hakkında genel bilgiler verilmiş, birinci bölümde ise tezin üzerine inşa edildiği iki temel kavram olan din-zihniyet kavramları tanımlanıp, aralarında var olan ilişki ortaya konulmuş ve araştırmanın üzerine inşa edildiği teorik zemin kurulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, katılımcılarla yapılan mülakatlardan yola çıkarak, dindar gencin

gündelik yaşantısında yani zihniyetinde dinin nerede durduğunun ortaya çıkartılması hedeflenmiş ve dindar gencin modern hayatın sunduğu şeylerden ne derece müstağni kaldığı/kalabildiği ya da özümsemiği, katılımcıların kendi dil kurguları çerçevesinde anlaşılmasına çalışılmıştır. Burada doğrudan dindarlığını ölçen sorular sorulmamış, bunun yerine, katılımcıların gündelik hayatlarına yönelik sorulara verdikleri cevaplardan hareketle din-zihniyet okuması yoluna gidilmiştir. Üçüncü bölümü oluşturan değerlendirme bölümünde ise, katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatların sonuçlarının çözümlemesine yer verilmiş, sonuç bölümü ile de çalışma nihayete erdirilmiştir.

Çalışma bağlamında birçok öneri ortaya çıkmıştır. Bunlara değinilecek olursa;

- Bu çalışmada oldukça geniş sayılabilecek alanlarda sorular sorulmuştur. Çok daha derinlemesine incelemeler için bu soruların her birinin tek başına çalışmalara konu olması ve daha spesifik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

-Benzer çalışmaların kendisini solcu, ülkücü gibi farklı şekillerde tanımlayan diğer gençlik yapılarına da uygulanması ve sonuçların karşılaştırılıp benzerlik ve farklılık noktalarının neler olduğunu çıkartacak çalışmalara ihtiyaç duyulmakta ve onların gündelik hayatında dinin nerede durduğu sorusunun önemli bir araştırma sorusu oluşturmaktadır. Bu konuda da çalışmalar yapılması gerekmektedir.

- Kamusal hayatta kimliklerin ön plana çıkartılmaması meselesinde akıllara toplumsal ayrışmalar mı var sorusu gelmiştir. Bu bağlamda toplumsal ayrışmaların olup olmadığını ve bu durum üzerinde siyasetin ne derece etkili olduğunu ortaya çıkartacak daha detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

- Yapılan birçok çalışmada tüketim kültürünün her alanda olduğunu sonucuna ulaşılmış ancak bu çalışmada dindar gençlikte tüketimin çok fazla ön plana çıkmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konunun daha detaylı araştırılması gerekmektedir. Benzer bir durum teknoloji bağımlılığında da geçerlidir. Katılımcılar

teknolojiye bağımlı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konunun da tıpkı tüketim meselesi gibi daha detaylı araştırılması gerekmektedir.

- İntihar meselesinin de sosyal medyayı dikkate alarak sosyolojik olarak araştırılması gereken bir konu olduğu söylenebilir.

- Ayrıca aile bağımlılığının boyutları ve kadere teslimiyetin zayıflıyor mu gibi sorularda gündeme gelmiş ve daha detaylı araştırmalara gereksinim duyulmuştur. Bu konuda da çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abuzer, Celil: **Üniversite Gençliğinin Değişen Din Anlayışı**, İstanbul: İpek, 2010.
- Aktaş, Cihan: **Bir Hayat Tarzı Eleştirisi İslamcılık**, İstanbul, Kapı, 2007.
- Aktay, Yasin: **Türk Dininin Sosyolojik İmkamı**, İstanbul, İletişim, 2011.
- Al-Ahmez, Aziz: **İslamlar ve Moderniteler**, İstanbul, İletişim, 2003.
- Atay, Tayfun: **Din Hayattan Çıkar**, İstanbul, İletişim, 2004.
- Avcı, Özlem: **İki Dünya Arasında İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği**, İstanbul, İletişim, 2012.
- Aydın, Mehmet: **Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri**, Konya, Çizgi, 2010.
- Aydın, Mehmet: **Güncel Kültürde Temel Kavramlar**, İstanbul, Açılım, 2013.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu**, İstanbul, Ayrıntı, 2015.

Bauman, Zygmunt: **Sosyolojik Düşünmek**, İstanbul, Ayrıntı, 2015.

Bauman, Zygmunt: **Akışkan Modernite**, İstanbul, Can, 2017.

Bayyigit, Mehmet: **“Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Anket Uygulaması”**
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1989.

Berger, Peter: **Dinin Sosyal Gerçekliği**, İstanbul, İnsan, 1993.

Berger, Peter: **Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, İstanbul, Rağbet, 2015.

Bouthoul, Gaston: **Zihniyetler**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1975

Çağcıoğlu, İhsan: **“Sosyo Politik Tutumlar ve Dindarlık İlişkisi”**
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008.

Çelik, Fatma: **“Dini Sosyalizasyon Sürecinde Aile Kurumunun Önemi Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençler ile Aile Ortamında Kalan Gençlerin Din Algısı, Dini Tutum ve Davranışları ve Sosyal İlişkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2010.

Daşkiran, İbrahim: **“Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, 2009.

Deniz, Çağlar: **Öğrenci İşi Üniversite Öğrencilerinin Gündelik Hayatı: İstanbul Örneği**, İstanbul, İletişim, 2014.

Dillon, Michele: **Din Sosyolojisi Elkitabı**, İstanbul, Paradigma, 2014.

Doğan, Şahin: **“Max Weber ve Sabri Ülgener'de Zihniyet ve Din.”**
Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2),
203-226.

Featherstone, Mike: **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, İstanbul,
Ayrıntı, 2013.

Foucault, Michel: **Özne ve İktidar**, İstanbul, Ayrıntı, 2000.

Freyer, Hans: **Din Sosyolojisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi

Basımevi, 1964.

Göle, Nilüfer: **Modernlik Üzerine Melez Desenler**, İstanbul, Metis,

2000.

Güllü, İbrahim: **“Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık -Kayseri**

Argıncık Örneği-”, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2010.

Günay, Ünver:

Din Sosyolojisi, İstanbul, İnsan, 2014.

Güngör, Erol:

İslam'ın Bugünkü Meseleleri, İstanbul, Ötüken,

2011.

Habermas, Jürgen:

Kamusalın Yapısal Dönüşümü, İstanbul,

İletişim, 2015

Hökelekli, Hayati:

Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara: Ankara

Okulu, 2002.

Kirman, Metmet A.: **Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Adana, Karahan, 2005.

Koştaş, Mehmet: **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

Kula, Naci: **Kimlik ve Din**, İstanbul, Ayıışığı, 2001.

Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İstanbul, İletişim, 2012.

Mardin, Şerif: **Din ve İdeoloji**, İstanbul, İletişim, 2015.

Mardin, Şerif: **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul, İletişim, 2015.

Mert, Nuray: "Türkiye'de İslamcılığa Tarihsel Bakış," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim, 2004, ss. 411-419.

Muchielli, Alex: **Zihniyetler**, İstanbul, İletişim, 1991.

- Odabaşı, Fatma: **Gençlerde Din ve Sivil İteatsızlık**, İstanbul, Rağbet,2017.
- Okumuş, Ejder: **Toplumsal Değişme ve Din**, İstanbul, İnsan, 2003.
- Okumuş, Ejder: **Dinin Toplumsal İnşası**, Ankara, Akçağ, 2015.
- Okutan, B. Banu: **Türkiye'de Popüler Kültür Din ve Kadın**, İstanbul, Düşün, 2013.
- Okutan, B. Banu: **Erillik ve Din**. İstanbul, Rağbet, 2017.
- Özkiraz, Ahmet: **“Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi.”** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- Özkiraz, Ahmet: **“Sabri F. Ülgener'de Zihniyet ve Geri Kalmışlık,”** **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 36, 35-59, 2007.
- Paker, İrem: **“Yeni Muhafazakar Gençlik Kültürü: (İzmir'deki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2017.

Şahin, Ahmet: **“Yetiştirme Yurtlarında Gençlerin Dini Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma.”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 1993.

Şahin, Ahmet: **“İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.”** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999.

Şentürk, Murat: **“Kentsel Müdahaleler Açısında İstanbul.”** Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011.

Tarrow, Sidney: **Power in Movement: Collective Action And Politics**, New York, University Press, 1994.

Taş, Kemaleddin: “Dinin Sosyolojik Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme,” **Dini Araştırmalar Dergisi**, 6 (16), 199-205, 2003.

Taş, Kemaleddin: “Sosyolojik Din Tanımlamaları,” **Din Sosyolojisi**, Ed. Akyüz, N. Çapcıoğlu, N., Ankara, Grafiker, 2012, ss.37-42.

Tekin, Mustafa: **Din Sosyolojisi**, İstanbul, Rağbet, 2016.

- Tunç, Ayşe: **“İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Din ve Sosyalleşme,”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Ülgener, Sabri: **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası,** İstanbul, Der, 1981.
- Ülgener, Sabri: **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler,** Ankara, Mayaş, 1983.
- Ülgener, Sabri: **Zihniyet ve Din,** İstanbul, Derin, 2006.
- Weber, Max: **Pretestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,** Ankara, Bilge Su, 2011.
- Yaparel, Recep: **“Dinin Tarifi Mümkün mü?” Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV,** 199-205, 1990.
- Yavuz, Sefer: **“Zihniyet ve Din.” Din Sosyolojisi,** Ed. Akyüz, N. Çapcıoğlu, N., Ankara, Grafiker, ss. 589-596.

EKLER

EK 1: Sorular

A- Din-Disiplin (Weber'in Kapitalizmin Gelişmesinde Pay Bıçığı Protestan Ahlak Disiplini)

- 1- Kendinizi bir birey olarak nasıl tanımlarsınız? Niye?
- 2- Sizce kimliğinizin önemli parçası nedir?
- 3- Niçin burada, bu kurumun içerisindeyiz? Tercih etmenizin sebebi nedir?
- 4- Sizce insanın yaşamını anlamlı kılan şey nedir? İnsan niçin ve ne ile yaşar?
- 5- Kaybetmekten korktuğunuz şey nedir?
- 6- Okumanızda, çalışmanızda, karar alışınızda, hayatta yaptığınız herhangi bir işte sizi harekete geçiren faktörler nelerdir?
- 7- Arkadaşlarınızla bir araya geldiğinizde en çok hangi konuları konuşursunuz?
- 8- Ne tarz kitaplar okur, hangi sıklıkla okursunuz? En son okuduğunuz kitabın adı nedir?
- 9- İçerisinde yaşadığımız dünyaya ilişkin bir yabancılık hissediyor musunuz?
- 10- Kendi içinizde çatışma yaşıyor musunuz?
- 11- Size göre Müslümanda bulunması gereken temel özellikler neler olmalıdır?
- 12- İslam dünyasının içerisinde bulunduğu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 13- Türkiye dışında bir ülkede yaşamak ister misiz?
- 14- Hangi boş zaman faaliyetlerinden hoşlanırsınız?
- 15- Giyim tarzınızı belirlemenizde etkili olan faktörler nedir?
- 16- İstanbul'da rahat ya da rahatsız olduğunuz yerler var mı?
- 17- Çok paranız olsa ne yapardınız?
- 18- İntihar etmeyi düşündünüz mü? İntihara bakışınız nedir?
- 19- Üniversite sonrasında ne yapmayı düşünüyorsunuz?
- 20- Kimleri takip edersiniz?

B- Din-İbadet (Dinin Ritüel Yönü)

- 1- İbadetlerinizi düzenli olarak yerine getirir misiniz?
- 2- İsteklerinize ve değerlerinize uygun bir hayat yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
- 3- Kur'an ile olan ilişkinizi açıklar mısınız?
- 4- Kamusal alanda varlığınız dindar kimliğinizle ne şekilde uyuyor?
- 5- Okul ve sosyal hayatta ibadetlerinizi vaktinde yerine getirmede sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız ne gibi sorunlar ile karşılaşıyorsunuz?

C- Din-Tüketim (Boş Vakit Dikkate Alınarak Tüketim Sorunsalına Yönelik Sorular)

- 1- Sizce günlük ne kadar vaktiniz televizyon-bilgisayar-telefona gidiyor?
- 2- Telefonunuza neler yüklediniz?
- 3- Teknolojik yenilikler (bilgisayar, televizyon, telefon) olmasa hayatınızda ne değişir?
- 4- Gezi mekânı olarak daha çok nereleri tercih edersiniz?
- 5- Hangi aralıklarla kıyafet alışverişi yaparsınız?
- 6- Marka hassasiyetiniz var mıdır?
- 7- Telefonunuzu hangi aralıklarla değiştirirsiniz ve ne zaman değiştirme ihtiyacı hissedersiniz?
- 8- Fiziki görünümünüz sizin için ne ifade ediyor?
- 9- Hangi sanatçıyı dinler ve hangi tarz dinlersiniz?
- 10- Enstrüman çalabiliseydiniz hangisini çalmak isterdiniz?
- 11- Günümüzde keşke yerinde ben olsaydım dediğiniz bir kişiyi ya da kişiler var mıdır?

D- Din-Medya (Sosyal Medya Dahil) Popüler Kültür Enstrümanları

- 1- Medyayı takip eder misiniz? Takip ediyorsanız daha çok hangi vasıtasıyla takip ediyorsunuz? Niye?
- 2- Medya hayatınızda nerede durmaktadır?
- 3- Sosyal medyayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

- 4- Sosyal medyayı takip eder misiniz? Sosyal medyayı daha çok hangi amaçla kullanıyorsunuz?
- 5- Facebook, Twitter, İnstagram gibi sosyal platformlarda hesabınız var mı? Hesabınız varsa niçin açma gereği duydunuz?
- 6- Sosyal medya sayfalarınızda nasıl paylaşımlar yapıyorsunuz?
- 7- Sosyal medya hesaplarınızda yediğiniz yemeğe ya da yaptığınız gezilere dair paylaşımlar yapar mısınız? Yapıyorsanız niçin yapıyorsunuz? Yapmıyorsanız yapmama sebebiniz nedir?

Ek 2: Katılımcılar

Sıra No	Üniversite	Bölüm	Sınıf	Yaş	Baba mesleği	Anne Mesleği	Memleket
E1	Üsküdar Üni.	Yeni Medya ve Gazetecilik	3	22	Öğretmen	Öğretmen	Ordu
E2	Marmara Üni.	Elektrik Mühendisliği	3	22	Emekli	Ev Hanımı	Çorum
E3	Marmara Üni.	Maliye	3	21	Emekli	Ev Hanımı	Ankara
E4	Marmara Üni.	Acil Sağlık hizmetleri	2	22	Vefat	Ev Hanımı	Kahramanmaraş
E5	Marmara Üni.	Elektrik-elektronik mühendisliği	4	23	Emekli	Ev Hanımı	Gaziantep
E6	Medeniyet Üni.	Uluslararası ilişkiler	3	22	Müftü	Ev Hanımı	Erzincan
E7	Marmara Üni.	Özel Eğitim Bölümü	3	22	Emekli	Ev Hanımı	Karaman
E8	Marmara Üni.	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	4	24	Emekli	Ev Hanımı	Bursa
E9	Marmara Üni.	Tarih	2	20	Emekli	Ev Hanımı	Zonguldak
E10	Şehir Üni.	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2	22	Emekli	Ev Hanımı	Diyarbakır /Suudi Arabistan
E11	Marmara Üni.	PDR	4	24	İmam	Ev Hanımı	Mardin
E12	Marmara Üni.	Maliye	4	25	Vefat	Aşçı	Kütahya
E13	Şehir Üni.	Hukuk	4	24	Bürokrat	Öğretmen	Adana
E14	Bahçeşehir Üni.	Tıp	2	20	Emekli	Ev Hanımı	Bursa
E15	İstanbul Ticaret Üni.	Mimarlık	3	22	Çiftçi	Ev Hanımı	Erzurum
E16	Marmara	Mekatronik	2	21	İnşaat	Ev Hanımı	Bursa

	Üni.	Mühendisliği			Ustası		
E17	Üsküdar Üni.	Fizik Tedavi	3	22	Çiftçi	Ev Hanımı	Konya
E18	İbni Haldun Üni.	İslam Felsefesi (doktora)	1	25	Restoran Sahibi	Restoran Sahibi	Japonya
E19	Marmara Üni.	Maliye	3	22	Emekli	Ev Hanımı	Çorum
E20	Medeniyet Üni.	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2	21	Müftü Yardımcısı	Ev Hanımı	Erzurum